CRESTOMATÍA CATALANA

A. Bulbena

CRESTOMATÍA

CRESTOMATÍA

DE LA

Llenga Catalana

(DES DEL IX.ên SEGLE AL XIX.è)

RECOPILADA E ORDENADA

PER

Antoni Bulbena & Tosell

Primer volum

—

PROSA

BARCELONA

Biblioteca Clàssica Catalana

1907

PC
3927
B8
V. 1
697863
26.3.59

PRÒLECH

TÉMPS hà que lo venturós dexondiment de les lletres catalanes stà reclamant una Crestomatía, o sía un aplech ordenat de les diferents evolucions que, en lo transcurs de deu segles, ofereix la nostra llenga. Ni cal ponderar la utilitat pràctica de semblant recopilació, per çò com lo present aplech vé a smenar en gran part la scassedat e poca circulació de fehels reproduccions dels diverses documents qui avaloren l'idioma català, poch coneguts encare del jovent studiós e basquejant d'ascientar-se en la splendorosa progressió de la nostra literatura clàssica.

Tot quant fins are s'és fét en tan important empresa se reduheix als migrats assaigs d'En M. Pers & Ramona, publicats vers l'any 1850, d'En A. de Bofarrull, en lo 1864, e (si bé tan solament de la part poètica) dues antologies donades a la llum, la una d'En F. Pelay Briz en lo 1867 e la altra dels antichs poetes catalans, recomanable studi d'En M. Milà, premiat l'any 1865 en los Jochs Florals de Barcelona. Per fortuna són més numeroses los filòlechs e historiadors qui s'han ocupat del antich català literari. Aprés dels studis generals dels Sismondi, Fauriel, Bouterweck, Ticknor e d'altres, tenim los més complerts dels dós primers demunt citats, d'En F. R. Camboliu en francès, d'En E. Cardona en italià, del Dr. V. M. Otto Denck de Munich en alemany,

d'En A. Rubió, de Mossèn N. Font e alguns altres qui poch o mólt n'han tractat.

Fent, donchs, un resum del parèr més general referent al origen de la literatura catalana, no resulta aquest ben definit ni precisat, per la fretura de testimonis documentals d'aquella època. Tot quant ne sabèm de cert és que en lo IX.ên segle, axí en la part deçà com enllà dels Pirineus, trobam del tót confóses ab la llenga d'oc lo català, lo llemosí, lo gascó, lo provençal, etc., nomenades comunament llengues romanes. Es cert aximetéix que, encare en lo X.ên segle e en lo següent aparexen en les scriptures paraules vulgars llatinitzades, axicom algunes fórmes gramaticals ben propries de la llenga catalana. Mas, ab la preponderança que, a la primería del XI.ên segle, prengué Catalunya, anà progressivament desenrotllant-se en la nostra parla lo sperit històrich qui li donava vida.

No mancaren, ab tót, alguns poetes catalans d'aquells témps, e fins dels següents, de compondre en llenga trobadoresca, lo qual perçò no vol dir que-n freturassen d'una de propria: encare més, que l'idioma dels trobadors, tal com se troba en lo XII.ên e XIII.ên segles, creuen autoritzats filòlechs que no fóu ja may parlada en ninguna determinada localitat, e que adhuc essent llegida volenters e entesa de tota la Europa meridional, malgrat açò, no dexaven de tenir quiscuna nacionalitat lo llur propri idioma, com ne tenim una prova ben precisa, no solament en la tan retréta *Crónica* del Rey En Jaume, sinó en los documents autèntichs de la dita època, en aquesta Crestomatía publicats.

Fundant En Jaume I una nacionalitat a Catalunya, naturalment que hi fundà una literatura ensémps: emperò, quant a aquesta part, la manéra més directa com hi contribuí fóu ab la composició de les seues propries obres. Era hereditaria en sa familia la protecció a les lletres catalanes, per més que los seus antecessors havíen conresades les provençals: dexant, donchs, En Jaume de banda aquesta literatura forastera, obre lo camí al sperit nacional e li dóna la direcció que no devía jamés abandonar per avant.

Dues són les obres atribuides a-n aquell gran Rey: una crònica, contenint los més cabdals féts del seu regnat, e un aplech de sentencies trétes de diferents filosops e acompanyades de comentaris. Quant a la *Crònica*, té la particularitat d'ésser la primera scrita en llenga vulgar nostrada, traspuhant tot élla un veritable sperit reformador, e ón s'hi demostra tota la plenitut del seu gran caràcter.

Entre los cronistes contemporanis d'En Jaume I e del següent segle, cal distingir En Bernat Desclot, En Ramon Muntaner e En Pére III, aquest darrer ab la colaboració d'En B. Descoll. Séns dupte que en los dós primers la llenga hi guanya en espressió e lluhiment; emperò la llur imaginació e abundor de cor los fa llunyar quelcom de la Historia. Inspirat de son xardorós patriotisme e de la seua amor a les persónes dels seus sobirans, En Muntaner scalfa e domina son llegidor, e, séns alterar poch ni mólt los féts, sap oferir tot l'interès d'una rondalla e la magnificencia d'una epopeya. Ab En Pére III dóna la crònica un gran pas endavant, convertint-se en historia: al tractar del regnat de son germà En Alfons, rey abans que éll, l'autor déxa entreveure ja en certs indrets la intenció de classificar los féts e dóna son parèr al referir aquells. Bé és veritat que los seus juhís no tracten gayre de la moralitat o immoralitat dels actes e de les persónes, per çò que ell no més atenía als llurs resultats; e sémpre plè de respécte per la lléy, fóu-li justament donat lo nom de *Cerimoniós*. Com a tal, no podía dexar de scriure, a imitació dels seus antecessors, unes *Ordinacions sóbre lo regiment dels oficials de la sùa córt* e una *Obra de mossèn Sent Jordi e de Cavalleria*, abdós tractats bé prou importants per la llur estensió e pur stil.

Aximetéix és digne de mencionar, dins los segles XIII e XIV, lo lloch preeminent que en Teología e Moral ocupà la literatùra catalana, essent més notable encare l'ús freqüent de la llenga vulgar en los scrits d'aytal orde, tot demostrant lo llur predomini sóbre materies purament speculatives. Nóresmenys del colossal Ramon Llull, lo qui ab son immens cabal de produccions místiques e teològiques deu ací ocupar

lo primer lloch, no content lo rey En Jaume I ab lo seu llibre de *La Saviesa*, havía ja ordenat al juheu Jafuda la traducció dels moralistes alarbs, méntre que altres savis traduhien, de llur part, los *Oficis* de Ciceró, les *Lletres* de Sèneca, la *Política* d'Aristòtil, la *Ciutat de Déu* de Sant Agustí. Seguexen al costat de les traduccions los aplechs, a semblança del llibre de *La Saviesa*, com la *Doctrina moral de princeps*, *Dits de filosops*, *Manual de Sèneca*, *Suma de Filosofia*, etc., obres més o menys originals; e per sóbre de tóts *Lo Crestià*, del enciclopèdich Fra Francesch Eximèniç, qui-s pot considerar com lo resumidor de tots los darrerament dits. Va concebre la seua cabdal obra dividida en trétze volums, dels quals fins are no se-n conexen sinó tres o quatre. Apart d'aquests, són en gran nómbre los demés tractats que va compondre, ón hi aparexen totes les sciencies sagrades e profanes, scrits tots en la més bella e senzilla parla com ningú no n'havía usada abans d'éll.

Méntre que l'erudit Eximèniç treballava en convèncer los doctes e los desconfiats, un frare d'un altre Orde, Fra Anselm Turmeda, scrivía en la forma popular sentencies e proverbis, los precéptes del Evangeli e de la saviesa profana. A costat de les obres d'aquest, sémpre en verses senzills e clars, deuen figurar los proverbis d'En G. de Cervéra e les poesies d'En Serveri de Giróna, de stil bon xich més elevat. Per arrodonir aquesta bé prou splendorosa época, farèm ací sment del sermó d'En Muntaner, a la manéra dels trobadors, e de les obres poètiques d'En Ramon Llull, ab tót e los seus provençalismes, traspuhant aquell sperit mistich qui més tart produhí l'*Ars Magna* e l'*Arbre de la Sciencia* en bona prosa catalana.

Ans d'entrar en lo XV.^en^ segle és con la nostra literatura va atènyer lo més alt grau de perfecció, acabant-se de formar la prosa, tan magistralment tractada del Eximèniç, ab les elegants plómes de Fra Antoni Canals, d'En Bernat Métge e d'En Johanot Martorell. Sosté Fra Canals, en ses variades obres, ja descriptives, ja morals, tota la galanor de qué és susceptible la nostra llenga: no menys és merexedor

de sóbre-laus l'entremaliat filosop Bernat Métge, per la seua sòlida prosa en la relació del tan famós *Somni*, ón pinta de mà mestra los costums e preocupacions de sa època. Si bé tenim d'éll alguns verses, no valen de mòlt tant com la prosa, de la qual donà encara galana mostra en la *Historia de Vàller e Griselda*, que, tréta del *Decamerone*, arromançà de la imitació llatina del Petrarca, e finalment en les epístoles que, com a scrivà e segretari que éra de la córt, són per ell redactades. E què-n dirèm del *Tirant lo Blanch*, d'En Johanot Martorell, e acabat per En Martí Johan de Galba? Bé és aquesta, sóbre-tót per sa estensió, la obra cabdal de la nostra literatura: en aquesta, la llenga, ja acostumada a coses de pès, tractant historia e moral, adquireix tota la vivor e pastositat indispensables per lo tò senzill casolà, per les sotileses del enginy. Donchs tant per açò, com per la specialitat del seu subject bon xich esparpallat, és ben acomparable la dita obra a la famosa *Celestina*, la una e la altra obra tan finament elogiades de Cervantes. Del metéix genre, si bé d'un orde més secundari, poden encare ésser mencionats lo *Curial e Güelfa*, e les traduccions del *Càrcer d'amor*, lo *Comte Partinobles*, *Pàris e Viana e Pierres e Magalona*.

Entretant la poesía, encare que no tan original ni splendorosa com la prosa, emprengué a la primeria del XV.ên segle, ab novell sperit, ben ferma volada: en los cançoners de París, de Çaragoça e en alguns altres, és de veure la transformació que aquella esperimentà, no solament en la versificació, mas encare en la llenga, les quals anaren millorant, segóns fóren les influencies forasteres que rebíen. Al metre groller e pesat del sermó d'En Muntaner succehí bentost aquexa varietat de rimes qui caracteritzava la poesía provençal. Lo bordó de deu sílabes, ab cessura al quart ó sisè peu, apar lo predilecte del trobadors d'aquesta època. Ja anteriorment tenim en lo *Libre de Concordances*, ordenat per En Jaume March en l'any 1371, una bona mostra d'aytal mena de composició: és probable que En Pére e En Arnau March, dels quals figuren en los demunt dits Cançoners prou belles produccions del llur enginy, fóssen, axicom l'anterior En

Jaume, dignes antecessors del sobreexcelent Ausias, de qui are-metéix parlarèm. A costat d'aquests, citarèm com a verament notables les obres d'En Arnau d'Erill, En Jordi de Sant-Jordi, imitador del Petrarca, En Ramon Çavall, En Jaume Scrivà, En Lluis de Vilarrasa, En Andreu Febrer, traductor literal del Dant, en 1428, En Lleonart de Sors, En Francesch Ferrer, dels dos germans Masdovelles, d'En Joan Fogaçot e En Guillèm Gibert, inspirats cantors de la singular afecció pública envers l'infortunat príncep En Carles de Viana, lo místich En Bernat Estruç de Girona, lo satírich mestre En Jaume Roig de Valencia e molts d'altres. Com a coronament de tots los sus-dits cal fer special mencció del tan fecunde com primorós Pére Torrelles, lo qual ab En Jordi de Sant-Jordi bé-ls consideram com als més cabdals d'aquesta època, aprés del sublim Ausias March, qui, en los seus Cants, per sa inspiració e apassionament, força punts de contacte ofereix ab l'amorós Petrarca: donchs tant per açò com per la puresa del llenguatge, en què ningun altre poeta jamés l'excelí, és aquest lo primer, lo més superior e eminent que pot ostentar la literatura catalana.

A costat de la fórma lírica generalment usada per los poetes adés nomenats, no són perçò gens menys-presables algunes composicions ben distinctes de les d'aquells, e qui ténen més punts de contacte ab la poesía popular. Solíen dir-ne *Noves rimades* de les qui oferíen tots los verses de vuyt sílabes, rimant de dós en dós, e *Codolada* si rimava un de nou ab un de cinch, servint una e altra ja dés lo XIV.^en^ segle per donar major vivor a la relació d'algun novell fét presentat com a versemblant. Axí tenim de la primera fórma, entre altres *Los set savis*, lo *Llibre dels marineirs*, la *Faula d'En Torrella* e lo *Llibre de fortuna* d'En Bernat Metge: són de la segóna lo notable *Testament d'En Bernat Serradell* d'En B. de Vinelera, lo *Somni de Joan Joan* d'En J. Gazull, lo tan popular *Llibre del venturós Pelegrí* e molts d'altres qui en aytal fórma, genuinament catalana, tots-témps han trobat conradors.

Vejam encare, a la primeria del XV.^en^ segle, quines són les Histories o Cróniques més assenyalades, les quals, si bé

inferiors en més d'un concepte a les primitives, oferexen en contra alguns fragments de bona prosa scrits ab prou desembraç e valentía. La primera d'aquesta mena qui-s presenta és séns dupte les *Histories e conquestes de Catalunya* d'En Pére Tomich, qui comença per la Creació, al stil bíblich, e axí va ingerint, entre los diverses fets més o menys históríchs, faules e lligendes de la crònica de don Roderich de Toledo e d'altres, lo qual, ab lo seu llenguatge pintoresch, la fan aparèxer sovintment més com a llibre novelesch que no histórích. Vé després la crònica, nomenada *Recort*, d'En Gabriel Turell, lo qui no puja més amunt del XII.ên segle. Terminen aquesta e la anterior en lo regnat d'En Alfons lo Magnànim, llur contemporani: la del Turell fineix ab una llahor d'aquest príncep, fill d'En Ferran d'Antequera, scrita ab prou fermesa e ab elegant stil. Constitueix encare lo *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*, d'En Bernat Boades, scrit en l'any 1420, un pas més en lo camí de la veritable Historia, degut en gran part als studis del Renaximent. Si conserva quelcom de la ingenuitat dels primers cronistes, és encare en la manifestació dels seus sentiments religioses; emperò, séns oblidar per çò son caràcter de historiador crítich, fa constar a sa manéra les fonts de ón trau los féts que refereix. Finalment, com a darrer de tots, En Pére Miquel Carbonell, arxiver e notari públich, és lo qui compilà, séns dupte, les seues *Chròniques d'Espanya* ab majors condicions de historiador que tots los precehents. Per dissort, ja comença a entreveure-s en lo llenguatge d'aquest e del anterior alguns sintomes de la influencia forastera qui s'acostava.

Ab lo matrimoni del nostre rey En Ferran *lo Catòlich*, ajustant sa coróna ab la de Castélla, rebé un colp de mort la nacionalitat catalana. D'aqui-avant, les institucions, costums, llenga e literatura tot se malmet, tot decau a Catalunya, e aquell poderós Estat, ab tant de sforç e sacrificis adquirit per la antiga casa de Barcelona, acaba perdent-se en l'ample si de la monarquía espanyola. Es veritat que, encare a la primeria del XVI.ên segle, en plè Renaximent, cal remembrar la imitació del Rocabertí en *La Comedia de la gloria*

d'amor, axicom les numeroses obres en vers e en prosa de En Joan Roiç de Corella, algunes d'élles (ab tót e sa ampulositat) bé prou inspirades, les d'En Fenollar, En Joan Scrivà, En Miquel Stela, En Pére Vilaspinosa, etc., tractant la majoría d'élls assumptes místichs, e sobre-tót les del més fecunde Romeu Llull, cavaller català, lo qui, a més d'algunes obres en prosa, contingudes en lo *Jardinet de Orats*, trobava aximetéix en català, castellà e italià. Donchs, apart d'algunes composicions dels darrerament nomenats, de factura ben recomenable, la ingerencia de paraules castellanes, e fins poesíes senceres (com acabam de veure) en llengues forasteres dins lo camp de les lletres catalanes, són senyals fatídichs de propera decadencia.

Ja en la anterior centuria, En Rocabertí féu entrar tres cóbles, a més d'algunes paraules e fins bordons franceses, en la demunt dita *Comedia de la gloria d'amor:* séns parlar d'En Ferrer, qui en lo seu notable *Conort* n'hi reproduhí algunes de provençals. En Pére Torrelles no-s donava de menys component en casteilà, con tan bé-u feya en sa propria llenga. Encare En Joan Boscà, de qui conexèm una xamosa *Dança d'amor*, en català, intitulant-se Boscan rivalitzà ab lo seu intim amich Garcilas de la Vega, arribant a agermanar les llurs produccions castellanes dins un metéix volum. Fou aytal moda imitada per gran nómbre de versayres catalans e valencians qui entremesclaven les llurs poesíes ab altres de castellanes, com és de veure en la majoría dels *Cançoners*. Veus-ací com la influencia castellana va prenent peu, tot ofegant lo sperit català: veja-s sinó les poesíes castellanes, premiades en los certamens de Valencia, de les darreríes del XV.en segle ençà, axicom les d'aquells celebrats a Barcelona fins a les darreríes del XVIè.

Ab tót, no fóu lo decahiment ni tan soptat ni tán general com feya témbre lo corrent politich de la época. Retuda Valencia, aprés del alçament dels comuners, pert los seus privilegis e róman enjovada dés del any 1521: mas Barcelona, lo cap e lo cor de la nacionalitat catalana, allarga se vida política fins al 1714. No és donchs a Valencia ón mor la lite-

ratura nostrada, sinó a Catalunya, lloch de sa naxença, llà ón segueix produhint obres tota la següent centuria. Svahida per tots costats, éra inescusable e proper lo seu arrunament; mas fins a les acaballes lluyta son sperit contra la agonía, essent los seus darrerenchs esbatechs merexedors d'alguna atenció.

Entre los poetes d'aquest periode n'hi hà tres qui assenyalen bé los darrers graus decadents de la llenga, çò és, En Pére Serafí, En Joan Pujol e En Vicenç García. Eren tots tres catalans, representant dignament l'estat de la nostra literatura en la segona meytat del XVI.ên segle: lo darrer, amich íntim de Llóp de la Vega, va atènyer lo començament del XVII, puix morí l'any 1623. Les obres d'En Pére Serafí són partides en dos llibres: lo primer és endreçat a la galantería, lo segón a la pietat, ab la fí (segóns diu éll en lo pròlech) de que jóvens e vélls hi troben profit e plaher. Si bé alguns lo nomenen dexeble d'Ausias March, los seus *Cants d'amor* no són més que una ómbra sblaymada de la inspiració del mestre; quant al llenguatge, recorda emboyradament la tradició del bon témps. En Joan Pujol, ab tót e no superar la llenga del anterior, tracta de colocar la musa catalana al punt més enlayrat de la poesía heroyca. Eren tot-just vençut los turchs a Lepant per En Joan d'Austria: los catalans hi havíen concorregut prou gloriosament. Sóbre axò, En Pujol compongué una epopeya en tres cants, de no gayre mèrit, emperò no pijors que moltes d'altres en castellà fétes al metéix témps. D'En Pujol a En Vicenç García, conegut entre lo poble per *Lo Rector de Vall-fogona*, havèm baxat al darrer grahó de la literatura patria; car, perduda ja tota nació de la fórma linguística tradicional, s'apropria totalment de la castellana fins ab los propris noms que usa aquesta, a sabèr, *soneto*, *décima*, *redondilla*, *quintilla*, *cuartilla*, etc. Ab aquest s'apoderà de la Poesía lo stil festiu e satírich, qui entrà de plè en lo nostre poble, com si volgués distraure e endolcir la amargor del ja somort sperit regional, prou ocupat en defensar-se de les tropellies del rey Felip e dels seus cortesans.

Com a últim ressó d'aquesta época, podèm per ventura citar dues obres históriques ben dignes de sment: *Los títols de honor de Catalunya*, del perpinyanench En Pére Bosch, e la *Historia general de Catalunya* del barceloní En Geroni Pujades. *Los títols de honor*, publicats en 1628, tracten de tots los càrrechs, oficis, drets reyals e feudals, etc., dels comtats de Barcelona, Rosselló e Cerdanya. ¡Bell apoteosi de la nostra Historia! La del Pujades, noresmenys del seu mèrit veritable, qui la posa honrosament al costat de les dels seus contemporanis, ofereix la particularitat de que, en acabat de publicar en català lo primer volum (l'any 1609), l'autor se vegé obligat a traduhir-lo e continuar lo seu treball en castellà.

La filosofía, la teología, lo dret, qui generalment en lo precehent período usaven de la llenga vulgar, apar aquesta com abandonada dés lo començament de la present centuria. Lo renaximent dels studis históríchs, qui sdevingué per aquest témps a Castélla sóts los auspicis del famós Lebrixa, e que tantost va esténdre-s per la Península, posà als clàssichs en bon lloch als ulls dels savis catalans. No obstant trobam encare, en la primera meytat del XVII.ên segle, dues traduccions de la *Imitació de Jesucrist*, un tractat sóbre l'*Apocalipsi*, del doctor Cases, un altre tractat de Córts del advocat Peguéra, una *Exposició de la política del Duch d'Olivars*, etc., e diccionaris, gramàtiques, annotacions d'autors clàssichs e tractats de pedagogía, qui-s perllongaren fins al segle XVIII.é

Emperò no mancava sinó un pas per arribar a la fi de la Nació catalana, desaparexent entre les runes del setge de Barcelona, l'any 1714, tot lo sperit d'un poble qui, per la seua forta constitució é son podèr polítich, prometia donar encare bons e saboroses fruyts. D'aquí en avant, la majoria dels scriptors se confórmen, seguint l'exemple del Pujades, en adoptar la llenga dels invasors. Podèn alguns, en la present centuria, com En Francesch Balart, En Agustí Eura, En Ignasi Ferreres, e tots quants demostren condicions per la poesía, presentar composicions ab certa inspiració e bella fórma, emperò la decayguda llenga en què stan redactades

los hi lléva tota la gracia, dexant los noms dels llurs autors poch menys que oblidats. Ni tota la jocositat d'un canonge Blanch no arriba pas a sborrar la popularitat del *Rector de Vallfogona;* car lo poble d'aquell témps, qui havía perdut del tót l'agre de la sericitat dels seus antecessors, se troba més identificat ab aquest que no ab ningun altre dels sus-are nomenats.

La causa natural d'aquest desconeximent lamentable és deguda specia'ment al darrer Felip, qui, en privant Catalunya dels seus privilegis, prohibí la ensenyança bé prou defectuosa que en català rebía lo poble en les scoles: de ón acabà de perdre tot rastre de tradició literaria, e, ab la força de la rutina, fins arribà a confóndre, en lo scrit, la llenga propria ab la forastera. Tant és axí, que en 1723, *per manament dels Excellentissims y Fidelissims Senyors Deputats y Oidors de Comptes*, fóu stampat un *Despertador de Catalunya, per desterro de la ignorancia: antídoto contra la malicia*, etc. En tot lo fascicle, no-n vullau més d'espressions castellanes, com *cuydado*, *empenyo*, (*que goza de Déu*), *grave*, *llibre* (per *lliure*), etc. E com si encare no n'hi hagués prou, l'any 1783, volent obsequiar lo monarca d'Espanya, fóu-li endreçada dés de Barcelona una *Bilingüe obsequiosa consonancia en 92 décimas, que son castellanas, ó catalanas, conforme seran pronunciadas*. Valga-li que l'autor de tan heroyca obra amaga vergonyosament lo seu nom sóts les inicials D. D. A. F. P. T. G. D. C., lo qui *la dedica y consagra a la Patria* (!).

Ab la aparició del tan popular Robreño (fins axí scrit en fórma castellana), a la primería del XIX.ên segle, ja no podía baxar més avall la nostra literatura, qui anava rocegant-se per los carrers e places, o bé recondint-se dins la intimitat de les families. Calgué transcórrer una trentena d'anys per que la veu d'En Bonaventura Carles Aribau feris les orelles dels ensopits catalans, e revifas lo sperit entabuxat dels seus contemporanis, qui ja no scrivíen sinó en llenga forastera. La vibrant poesía endreçada *A la Patria*, apareguda l'any 1833, fóu lo *desperta ferre* dels bons patricis d'aquella época. A dir veritat, no mancá, en aquest entreval, algun que altre

autor català qui-s valgués de sa llenga natiua: axí tenim dés del any 1814 la primera gramàtica del benemèrit En Pau Ballot, de la qual se-n féren dues edicions en poch témps; unes *Converses entre dos honrats pagesos catalans... sobre la actual defensa de Catalunya*, reimpreses per tercera vegada a Solsóna, l'any 1813; una *Constitució sens màscara*, del 1824; un *Nou Testament* de mossèn Josep Roquer, stampat los anys 1832 e 1835 a Londres, e lo 1836 a Barcelona; uns *Elements de Notaría* d'En M. Josep Sala, l'any 1834; axicom reproduccions de les obres del *Rector de Vall-fogona*, del *Anselm Turmeda*, del *Venturós Pelegrí*, etc., totes per cert ben defectuoses, per la ignorancia dels editors.

D'ací arrenca venturosament la iniciació del actual renaximent polítich e literari: començat, vers l'any 1840, ab la publicació d'alguns periòdichs com lo *Guardia Nacional*, *Lo verdader català* e *Lo pare Arcángel*, de color política, no fóu menys significativa la aparició de *La noya fugitiva* d'En Joan Cortada, les *Llágrimes de la viudesa* d'En Martí, les poesies d'En J. Rubió e les d'En P. Estorch, qui adoptaren los pseudònims de *Lo gayter del Llobregat* e *Lo tamboriner del Fluviá* Ab la institució dels *Jochs Florals*, en 1859, és con se dexondí e revifà aquexa amor a la Patria natural, qui devía anar crexent de die en die, fins a desfer-se dels lligams qui cuyden oprimir-la. Són innombrables les composicions poètiques e treballs en prosa donats a la llum dés lo naximent d'aquells ençà, al crit dels quals tantost, ab més o menys intensitat, anaren responent les antigues ramificacions de la nacionalitat catalana, Mallorques, Valencia, Rosselló e Sardenya. Mas, tant per no passar la fita que, al publicar la present *Crestomatia*, nos imposarem, com per squivar preferencies tots-témps enujoses, clourèm també ací aquesta bréu ressenya, no séns recomaner a tóts e qualsevol scriptor de les regions sus-are dites que tinga ben presents los sanitoses consells per En Josep Miquel Guardia donats, dés de les planes de *L'Avenç*, a les darreries del prop-passat segle.

A. B.-T.

IXèn SEGLE

Compromís que stabliren en Strasburch los dos germans Carles «lo Calvo» e Lluis «lo Germànich» contra Lothari llur germà. (842)

Pro Deo amor, et pro christian poblo et nostro commun salvament, d'ist di in avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo cist meon fradre Karlo, et in aiudha et in cadhuna cosa (si cum om, per dreit, son fradre salvar dist) in o quid il mi altresí facet; et ad Ludher nul plaid nunquam prindrai qui, meon vol, cist meon fradre Karlo in damno sit.

TRASLLACIÓ LITERAL

Per amor de Déu, e per lo cristià poble e nostre comú salvament, d'aquest die en avant, en quant Déu sabèr e podèr m'ha donat, si salvaré jo aquest meu germà Carles, e en ajuda en cascuna cosa — axicom hom, per dret, son germà salvar deu — en çò (ab tal) que ell altretant me farà; e ab Lothari ningun plét jamés no pendré qui, a mon volèr, a aquest meu germà Carles en damnatge sia.

(Du-Cange, *Glossar. Latinit. in Præfatio.* — Joannn. Bodi., *De Republ., lib. 5, cap. 6.*)

X^èn SEGLE

Confessió feudal de les justicies e drets senyorials del lloch de Sant-Joan-Plà-de-Córts, en lo Vallespir. (976)

In nomine Domini, ego Minimille, domino de Plano de Curtis, accipio per te Oliba, comitem,... ad feudum propter hoc quod me et meos semper manu teneatis... totas meas justicias que *sunt meum* alod de Plà de *Curtis, et* de Boscheros, *et de Vilarcello et* de *Olivis*, sobirà *et inferius, et de Palatio et* de Casteled. *Et ego, Oliba,... accipio te Minemilles... in mea* garda *et deffensione semper. Et facio statutionem quod meos heredes similiter faciant... ita quod tu habeatis semper et teneatis istas iusticias de parrochia* Plà de Curts... a feu *per me et meos successores... Et in super, vobis dono omnes* pasturals, *aquas et* aguals, boschs *et* meneres *presentia et futura, et piscationes...* de Peog Lauro *quousque pervenitur ad Volum, et de termino* de Cered *ad usque terminos ipsum* Volo... *et* de tes senorius *quas in Volone habes...*

Facta est scriptura .V. Kalendas augustas, anno .XX⁰. .ii., regnante Leutario rege, filio Lodevarii... Sig ✠ *num* Sperandeu...

(Liber feudorum C, f°- 89 v°. — Arx. del Dep. dels Pir. Or., B. 16)

Jurament del any 1048

Iuro ego, Raimundus, quod de ista hora in antea fidelis ero tibi Bernardus..... de castro Rio-Rubio et de castro Arraona... et de ipsas fortezes... *Et ipsos castros sopradictos* no-ls te devedaré *nec* ab forsfeit *nec* a sens forsfeit, et aiudaré-ls-te a tener contra tots *homines et* contra totas *feminas* qui tolre-ls-te volguéssen, o-ls te tolguesen... si to (1) tenré et to atendré *sine ullo enganno et sine ullo malo ingenio nisi de quantum* tu me solveras per *gratis, sine forcia*... .xii. *kalendas Ianuarii, anno* .xviii. *Enrici.—Iuro ego, Amato, ad te* Reimon *fratre meo... nec ipsa terra* que *dono ad te* no-l te tolré ne te-n tolré..... *Et si homo aut femina erat* qui t-en tolgués, *adiutorio* te-n serè, *sine nullo enganno, sine me faciebas* tal forfetura que mé no volguésses esmenar *infra quadraginta* dies, ke (2) te-n comonré (3) per nom de Sagrament... si to tenré et to atendré.

(*Arxiu de la Corona d'Aragó.*—M. Milà, *Rev. hist.*, 1876).

Aute de prometença fet a Guillèm, senyor de Munt-peller (1058 o 1059).

D'aquesta hora adenant, non tolrà *Berengarius* lo filz Guidenel lo castell del Pogeth, que fó den Golen, a Guilelm lo fill de Beliarde, ni-l li devederà ni l-en decebrà daquella forza que i és ni adenant faita i er, ni ell ni hom ni fémena, ab lo son art ni ab lo son gén ni ab son conssell. E se hom és que

(1) *Ho.*—(2) *que.*—(3) *comanaré.*

o faza ni fémena, Berengars lo filz Guidenel ab aquell ni ab aquella fin ni societat non aurà, fos (1) quant pêl castell a recobrar, fos quant Guillelms lo filz Beliart l'en solverà. E si recobrar-lo pot, en la sua postat (2) de Guilelm lo tornarà senes deception e sens lógre d'avèr.

(*Preuves de l'Histoire du Languedoc, II, n. 290*).

Document del any 1060

...*Impignoro ego, Guillelmus et Azemarus, iam dictus, ad Andream prescriptum ipsam terram quam tenems de abbatia Sancti Iohannis et de abatie Sancte Marie Bisulduno...* Nos, Guillem et Azemar, *adiutores erimus tibi sine tuo* engan per quantas *vices* tu nos en comonràs... (3) Et comonir no me-n devederei... *ego Wiellmus et Azemar...* no te-n engannarèms... no-ns partirèms... *et sine tuo* engan te-n aiudarèms... Et si nós, Guiellm et Azemar... no te teniems e no to ateniems... .xii. *Kalendas Aprilis, .i. Philipi.*

(*Arx. de la Cor. d'Aragó.*—M. Milà, *Rev. hist., 1876*).

Conveni fet anteriorment al 1076

Ex sunt conveniencias qui facit Mir Guillem a Ramonno *comite, de ipsas villas Dales et* de nora sua *que habeat* un reient, una soldada de carn, et .vi. quartas de civada, et quaranta et

(1) *exceple.*—(2) *potestat.*—(3) *comanaras.*

.viii. fogazas, et .xii. sesters de vin, *et habeat in Castel Villo ipso comtivo qui retenuit* Ramon Suner a la karata (?) que-n fez ad altemir Asner *et que habuit* Ramon Miró en dias de Alaman; *et de ipsa convenientia iam dicta, et* sos hom Mir Guillelm de *Ramunno comite* que lo-i *attendat* per fét, esters (1) engan, *alium a suo filio et Ramunno comes* receb-l-en ad homen ab fét, esters engan.

(*Arx. de la Cor. d'Aragó.* — M. Milà, *Rev. hist., 1876*).

Sacramentale super castro de Salsis. (De 1074 a 1090)

Ego Petrus Olivarii, filius qui fui Ricsendis, de *ista* óra *in antea fidelis ero tibi Gilaberto comite,... sicut homo debet esse suo seniori, cui manibus se commendat,*

Et de *ista* ora *in antea...* no dezebrei té *prefatum* Gilabert de *tua vita... Et de tuo adiutorio* non desvedarei, ne no te-n engannarei, ne à comonir no me-n vedarei, per quantas vegadas lo-m manaràs o me-n comoniràs per té *ipsum aud per tuos miosos vel missum. Et de ipso castello, qui est in villa* Salses, potestad no te-n vedarei ne estadga, per quantas vegadas me-n demanaràs per té ne per *tuos* messagés, ne per *tuo* messagé.

Sicut superius est scriptum si t(ho) farei per *directa fide, et sine* engan t(ho) atendrei.

(*Arx. del Dep. dels Pir. Or., B. 4.*)

(1) Fora, últra.

Conveni sóbre dreits feudals de Ramon Artal e sa muller Ermesenda ab Arnal Sinofre. (1099)

Comendali Remon *et coniux eius*, de les .viii. parts del Kastel de Alted, les tres donams-li per *feuum* la *medietate de ipsum decimum que ibi habemus est medietate de ipsus placitos et* duas pernas... *et pro hoc convenit* Arnall *ad* Renom *et ad coniux eius et filii eius cui illi* iachiran *ipsum Kastrum* de Alted que sia *eis solidum que modo omo esse debe de suo meliore seniore et* que li face ostes *et* chavalgades *placitos et* chorts *et* segies *sine illorum* engan *et que illi donent uno asino in* oste *et* que-ls aiud a retenir *ipsum Kastrum*...

(*Arx. del Gran Priorat de Cat., Armari 3, n. 338.*)

XI^èn-XII^èn SEGLE

Dos sermons

I

Hodie nata est beata virgo Maria cuius vita inclita cunctus illustrat ecclesias. Oi és la nativitatz de la bonaurada vírgina María, que per la sua richa vida onra totas las gleisas. Per gran meravilha fó nada aquesta dona; que nós trobam que Ioachim sos paire et Anna sa maire avíon estat gran termini esséms, e no podíon aver enfant, tant que Abiatar, que era preire de la lég, soanet (1) la offerta de Ioachim, vezent tot lo poble: et ac tal vergonha Ioachim, que se-n fugí ab sas bestias (e) ab sos pastors, et anet-se-n molt lóng en una montana e laisset sa molher, per zò que Abiatar lo preire l'avia dit que Déus l'avia adirat, quar no-l dava enfant. E estet gran temps que de sa molher non audí novas.

Et un día la dona estava sola a la fenestra de sa cambra e vi una basser (2) sus en un laurer, que s'esgausia ab sos poucis (3), et ac molt gran dol, e dis: «*O Deus celi et terre, unicuique creature das fractum, et mihi misere abstulisti virum meum!*» O senier Déus, reis de cel e de terra, ad unaquega (4) creatura dónas fruyt, et a mé lassa! (l')as tolt, mon se-

(1) menyspreà.—(2 pardala, moxó.—(3) petits.—(4) aquiscuna.

nor!» E getet-se a son leit. E nostre S. ac pietat de la dona et enviet son àngel al marit que tornés a sa molher. E (a)isi féz; et nostre S. donet lor enfant: zò fó nostra dona sancta María.

Ara, a chap de dos anz que fó nada; portéron-la al *templum Domini*, e inquíron-la a nostre S., et Abiatar l'evesques era al sobiran altar. Del primer altar tro al altre avía XV gràs, e quant (l')enfans en pojava dos gràs o tres, om (h)o tenia a gran meravilha e dizía que grans signes faría. E cum paséro alz gràs, nostra dona sancta María pojet toz los VX gràs, tro que veng al altar ón éra Abietar l'evesques; e diz toz lo pobles que granz meravillas aquel enfans faría. *Pro* jós (1), fó nurida ab las altras vergens del temple, et ac tan gran sapiensa que l'evesques Abietar li mandava tota-ora conseil, tant li dizía granz paraulas e belas. El (2) servizi del temple estet tro que Ioseph l'esposet per comandament d'àngel; e nostre S. près charn en ella. Aquesta gloriosa dona preguèm que nos plaig ab lo seu fil *sine fine in secula seculorum. Amen.*

II

Postquam consumati sunt dies octo usque circumcideretur. Auzir, seinor, podet que nos demostra sant Lux evangelista; car zò nos dis, que nostre S. quant ac compliz los .VIII. dias de la sua nativitat si fó circumcis, et en aquela circumcisió fó apelaz Ihesus, car zò era comandat en la lég que tuz li enfant mascle que naisson, quant avíon .VIII. dias compliz, que il fóssen circumcis; et en aquella circumcisió om lor trenchava la superfluetat de la charn e si lor pausava lo nom per que era apellaz aquel enfans. E N. S. que era venguz el mond per adimplir la lég, si com diz el (2) Evangeli «*non veni solvere le-*

(1) *jorns.*—(2) *en lo.*

gem, set adimplere, eu no veng per destruir la lég, mâs adimplir,» et él medeis, el octau dia depois la sua nativitat, N. S. volc ésser circumcis, et en aquella circumcisió él fó appellaz Iesus. *Ihesus latine salvator dicitur:* Ihesus en latí salvaire és appelaz, e nostra lég N. S. E per acò él fó appellaz salvaire que él era vengutz per nós salvar e garir. E per aquest nom, lo avía mandat l'ángels que él fós appelaz quant venc a nostra dona sancta María. Et él aportet lo salut del pare esperital e si-l dis *«ecce virgo concipies in utero, et paries filium et vocabis nomen eius Ihesum:* vet-te que tu concebras en ton ventre, et enfantaras un fil et appellaras lo nom d'él Ihesus.» E nós, senor, devèm sabèr que aquella circumcisió corporalment significa lo nostre baptisme esperital; et en aisí com en aquella circumcisió era lo nomz pausaz del enfant e la superfluetat de la charn trenchada, tot en aisí el (1) nostre baptisme és lo nostre nomz pausaz, zò és la superfluetat delz vicis devon ésser de nós desebrat (2). Quar lo preire enterva (3) l'enfant e demanda-li d'aital guisa: «*Abrenuncias Sathane et omnibus operibus eius et omnibus pompís eius?* Negas tu diable,» zò diz lo preire, «e totas sas obras e toz sos senz?» E il pairí que sóz (4) fizansas respondo per l'enfant, e diz «*abrenuncio*», zò és «eu-l dèvet».

Senor, quam pauc té aquel mandamén! Quar tan viatz com l'enfanz pod anar e parlar, et és em podèr de sos talanz a far, adonc laisa Déu e l seu servizi e pausa-se el (5) podèr de diable et el dellit del segle. E laisa encore los pairis elz covinenz que faiz avío, ón los avía mès, vas (6) N. S., pèl seu servizi far e gardar; car il no-s gardo de perjurar ni de lor fè mentir, ni de negun pechat a faire no-s gardo que no-l fazo. E pauso lor amor en las manentías (7) d'aquest segle, et el deleit de la charn, d'ón ja no-l venrà nula rè, se mals no, que zò diz aizi: «*Quid prodest homini si universum mundum lucretur, anima sua detrimentum patiatur?* Zò dis, «què profeita ad ome si tot lo mon gazanava, ni l'aur, ni l'argent ni tota la riqueza del segle, que s'arma (8) en sia pausada en las penas d'en-

(1) *en lo.*—(2) *separat.*—(3) *interroga.*—(4) *sots.*—(5) *en lo.*—(6) *vers.*—(7) *riquesa.*—(8) *sa anima.*

fern, ón ja redemció non aurà?» Si com diz aizí lo bòs om Iob «*quia in infernum non est redemptio*, quar en enfern,» zò diz, «non (h)a neguna redemptió.»

E per acò, senor, amaz N. S. aitant com avez témps de lui servir, que no sabez coras (1) vos traspasarez d'aquest segle, que en petit d'ora serez venguz a la fí; e laisaz diable e totas las suas obras, e tras tornèm-nos a Déu, e clamèm-li mercè que él nos dó durable repaus, et aisí nos lais (2) persegre aquel babtisteri que nós receubut avèm, per que nós poscam pervenir al seu durable regne *sine fine, in secula seculorum. Amen.*

(Ms. de París, lat. 3,548. B.)

---

(1) *a quina hora.* — (2) *lèis o dèis.*

XII.ên SEGLE

Document del any 1122

Sai aujas (1), hom que as num Guillelm *abbas de Gello*, eu *Guilelmus* Assaillitz de Breixac dés ci enant amix e fidels te serai e bona fedeltat te tenrai, et aquel avèr et aquella honor que ara as ni adenant conquerràs non te tolrai ni te-n tolrai, ni eu ni hom ni fémena per mon conseil. E si (h)o fazia, eu Guillèms Assailitz, lai un o sabría (2) per ti o per ton messatgier, eu t'o emendaría o me-n plaidejaría a ta volontat enfra los primeirs quaranta dias. Aisí cum escrit és desubres, en Guilelms Assaillitz per bona fè t'o atendrai e non te-n enganarai per aquestz saintz.

(*Munt-peller, cartulari de Sant-Guillèm del Desert, fol. 132*).

(1) *Aci oges.*—(2) *llá-èn ho sabría.*

Securitas facta Bernardo Atoni IV a Petro Rostagni pro castro de Bèrniz. (Anterior al 1129)

De ista hora in antea, ego Petrus Rostagni, ni eu *Guilelmus Rostagni*, ni eu *Emenus, filii Bellieldis*, a ti Bernarz Atton, *filii Ermengardis*, lo castel de Bèrniz non ti tolrai, ni te-n tolrai *ipsas* fortedas, *que hodie ibi sunt* ni adenant *factas* (hi *erunt* per nom de castel. *Et* si om *vel* fémina aquest castel *suprascripti* ti tollia, o te-n tollia, ab aquel o ab aquella, o ab aquels o ab aquellas, *finem* ne *societatem cum illo vel cum filiis* non auria, fors quant per lo castel a recobrar. *Et* si recobrar eu lo *potuero, per nullum ingenium*, a ti Bernard Atton lo redrai, *sine lucro et sine deceptione, per ipsa convenientia, per fidem, et sine inganno.*

(*Trésor des chartes*, per A. Teulet, *Paris*, *1863*, *I bis*).

Document del any 1139

Coneguda cosa sie, *Quid ego, Erme(ngundus comes) et co(m)tissa Heloi(se* Rouric... *facimus tibi* melurament *ad te*, Ramon Arnad, *et ad tuos de ipsas* casas que *tibi* (h)as per *tuum* alou *in* Acrimont, *in* barri de Cervià *ad ipsa* porta de Balaguer, *et sunt in ipsa* rocha. *Nullus homo nec femina* qui tort te *faciat et* no-t vulla fer *directum*, que te *monstrat ad prodi omines de ipsa villa et illos que te adiuvent* a demmanar et a guerreiar. *Et ipsas* casas sopradictas *siant* si franchas, et onoratas, et legitimas et *securitas quod ipsa* cambra de ça comtesa. *Nullus omo*

nec femina qui *ipsas* casas toch ne forzar *voluerit sic siant demandatas quo ipsa* cambra de ça comtesa.

(*Arx. de la Corona d'Aragó.*—M. Milà, *Rev. hist.*, *1876*).

Document anterior al 1144

Eu Girauldz de Peira et eu Richard, a té Berenguer Raimun, lo castel de Greden, las forzas que (h)i són e que faitas (h)i seran no-t tolrèm, ni no te-n tolrèm, ni no-l te devedarèm, ne no te-n decebrèm, ne om ne fémna, ab nostr' art ne ab nostr'engen ne ab nostre consel. E se om era o fémna que-l te tolgués o que te-n tolgués, ab aquel ne ab aquela fin ni societad non aurèm ni no tenrèm al teu dan, nostre scient fós pèl castel a recobrar, e dreiz adjutori te-n serèm per feit e sens engan. E lai un (1) recobrar-lo podrèm, nos lo recobrarèm et en ta fedeltat lo tenrèm. E se tu-l nos demandas per té, nos lo-t rendrèm sens lógre de ton avèr e de ta onor... et aquel que per té non comonrà (2), regard no (h)i aurà de nós ne de nostre podèr... E per atretal covenenza com aicí és sobrescript del castel de Greden, per atretal covenenza (h)o tenrèm e t'(h)o atendrèm del castel de Mont-rodad... e per atretal covenenza del castel de Maur-castel... Tot aissí t'(h)o tenrèm e t'(h)o atendrèm eu Giraldz de Peira et eu Richardz, per fè e sens engan, a té Berenguer Raimun.

(A. Teulet. *Trésor des chartes. Paris, 1863, p. 54.*)

(1) *E llá on.*—(2) *comanará.*

Godicil de Ramon Trencavelo, vescomte de Beziers (1166)

Eu Raimon Trencavels, per la gracia de Déu, vescomte de Bezers, (h)ei fag mon testament sóbre ma gréu malautia; e hei laisada tota ma terra e ma honor, e hereter de totas mas causas a Roihairet de Besers per tots-témps. E laissi per tots-témps senescalc (méntre él o vuella tener) d'Alby G. Peire de Berencs e tres tots aquels homens qu'él y volrà metre. Et laissi mais a Peire, davant dig, qu'él prenga tres tot açò qu'eu hei a Rescura: et qu'él prenga et aja las doas parts de las leidas et la tersa part de las fisansas; en aissi ses parts ab los autres Seinors esters (1) que tot açò del Castell Vieil, et tot açò del pont et açò del pug Amadenc és tot nostre, e l'issida comunal els homes de la villa, si far-lo voliam.

(*Hist. gen. du Languedoc*, III, *Proves n. 115.*)

Document del any 1174

Auz tu, Adebert, fil de María, bispe de Nemse, d'aquesta hora adenant eu Bernartz d'Andusa, filz d'Azalaiz, tos fidels serai sens engan, com om deu ésser de son segnor, e ton cors non requerrai ab forfag (2) ni sens forfag, e aytoris ti serai contre totz omes, eissetz (3) de mos omes naturals, que a dreg (4) te poirai avèr. E qui la gleisa de Sancta María de Nemse, ni las maisons avescals, ni la claustra dels cannònegues, ni-l castel de San-Marzal ni la vila de Garonz om

(1) *éltra, de mét a més* (?). — (2) ultratge. — (3) exceptat. — (4) dret.

te tollía, aitoris te-n sarai per totas las sadons (1) que me-n comanras per té o per ton messatgier, ni non esquivarai que non posca ésser somons (2) per té o per ton messatgier, per aquestz sanz Evangelis, per fè e sens engan aisí t'o atendrai. E regonosc que tenc a feu del bispe de Nemse lo castel de Monpesat, el castel de Lecas, el castel de San Bonet el segnorieu que pertang al castel et al mandament del castel, e la garda et la defension qu'eu ai el (3) monestier de Tornac, el molin de Magal e totz los mases que eu ai, ni om (h)a de mé, en Salaves et en Andusenc, que tu trobas en tas cartas antigas. *Factum est hoc anno Dominice* (sic) *incarnationis M.C.LXX.IIII. mense Marcii, .XIIII. kalendas Aprilis, iuxta castrum de Salvannanicis, videntibus istis: Bernardo Nemausensi preposito, Bonopari archidiacono, Raimundo sacrista, Bernardo vestiario, &.*

(A. Teulet. ***Trésor des chartes***, I, p. 120.)

Memorial del any 1180

Hec est memoria de ipso honore quod habet Dominis Rex in Folon et de ipsos explets.

Fit facit censum .XX. quartals de civada, et .ii. mig ordi, mig civada, et quartal .i. de sègol et sesters .II. et .X. *solidos* de chesta, et pernes .ii., et puntols *unos*, et gallines .iiii., et magens .i., et fogaces .X., et porc .i., et senter .i. de cègol... et de blad *supradicta* .XV. quartals de taverna, et .iiii. quartals de alberg et *modo* de paradas.

E l mas de Planel fa *censum* quartals .iii. de sègol de parada, et .ii. de ordi, et quartals .iii. de civada, et porc mugal, et .V. *solidos* de chesta, et perna, et puntols, et galines .ii., et magenc et chamadas .viii. de .iii. de botage et .ii. de alberg,

(1) *sahons.*—(2) *convidats.*—(3) *en lo.*

et fogaces et sesters .ii. de ordi... et .ii. de oblies, et quartà .i. de moltó... Et ciminia .i. de civada, *et solidos* .ii. et mig de chesta et pol .i., et truites .xx. ... .i. sesterada de ví, .iii. diners de cesta... Pere Iouan.

(*Arx. de la Cor. d'Aragó.* — M. Milà. *Rev. hist.* 1876.)

XII. èn-XIII.èn SEGLE

Fragments de homilies

Ex parte enim cognovimus, et ex parte prophetamus. De la una part conoxèm e de l'altra profetam, zò és que conexèm aquest segle que és nient, emperò profeitam lo regisme de Déu, lo qual és perféita causa. Emperò aqueles coses qui són del segle periran... Quan om és macip, pensa axicom macip e sap axicom macip. Et emperò quan és féit om, léx aqueles coses que són de macip, moltes coses que e(n) macipea (h)a féites esment, quar ia (h)a om vergonia a dir zò que dezie quan ére macip. Axí serà fora aquest segle vil envés aquel que és a venir. Donches, frares cars, aiam caritad vèra senes ira, senes avarea, senes urgul, senes mala cobeeza, perzò que la caritad de Déu sía espandida els nostres cors.

...Quan N. S. Ihesu-Christ anave per les terres de Iherusalèm ab los seus disciples, él los dix zò que d'él ére a venir, axicom l'evangeli (h)o dix, en aquesta guisa. *Ecce ascendimus...* Ara, zò dix N. S. I. X. als seus disciples, nos entrarèm en la ciutat de Iherusalèm, e serà acabad tot zò que de mi (h)an escrit los profetes. En aital guisa dix N. S.: Yo seré tradid, e près, e liad, et escopid, e lanceiad, e pugad en crod, e coronad de spines, et al tercer día resusetaré. E ls disciples de N. S. no entenéren, ad aquela hor, les paraules que él los dizie de la sua passió e de la sua ressurecció entro al día

que éls videren e conogren com él (h)o ac dit. E quar éls no entenéren les paraules que él los ag dites, li fét N. S. un preciós miracle d'un cég que él alumenà davant éls...

...Qual predés ad om qui (h)a près altrui avèr, o per engan, o per ladronici, o per tolta o per fals jutgament, e pren sa penetencia o no, aquel avèr pauc pred (*preu?*) li té aquela penitencia, et él la cuide pendre, o no la pren... Si tu vols a mi venir, zò dix N. S., e tu-m vols ren donar del téu, va-te-(n) primerament acordar ab ton prohisme a cui mal auras fait. Car enant, no redebría tu ni ton don. Aizò aferma sent Agostí. *Si res aliena non reditur propria quia peccatum sit, cum redi posit penitencia nangitur?* Aizò dix, que no perdonaría Déus pas lo pecad ad om que aia altrui avèr, si no-l red e no se-n acorda ab él, si far (h)o pod. E si far no (h)o pod, si li clam mercè, S. bò és altrui avèr a pendre, mas mal és a rendre. Quar axí (h)o trobam en la homelia de sent Gregori, que un monge fó, e quan se dec morir, derezí tot son avèr e partí-l, estirs (*llevat de*) dos besans que li oblidaren; e per aquels dos besans, deg ésser perdut en infern, et estec-ne .XXX. díes en pena. E per aizò dix N. S.: *Convertimini ad me...* Tornad-vos a mi, de tot vostre cor, en ieiuni, et en oracions, et en plorar et en plànier et en trencar vostres cors. Trencar manda lo cor, per aizò que om se tola (*tolga*) les males cogitacions e ls pecatz de sí. E quals que peccadz aia om faitz entro aizi, ne quals que falimentz aia, en la senta queresma de N. S. nos devèm tornar a Déu ab almosnes, et ab vigilies, et ab oracions et ab bones obres que fazam. E per aizò S. clamam mercè e misericordia (?) a N. S. que él nos dó a fer celes (*aquelles*) obres per que la sua amor puxam avèr al exir d'aquest segle.

(Miret & Sans. *Ms. d'Organyà*).

XIII^èn SEGLE

Acta de capitulació del castell de Llorenç (1211)

Coneguda cosa sía a totz homes que io en Guerad de Cabrera vénc en podèr de vós, seinner en Pére, per la gracia de Déu rei d'Aragó e comte de Barcelona, per près e per presó, senes mort e senes affolament de mon cors, que no-m sía fét a scient. E liure-us lo castel de Lorenz a tota vostra volontat, en aital guisa que, enfre quatre iórns, aia tréta don Elo e mos fils, e ls cavalers e ls homes e totes les coses del castel; e vós que-ls guidetz tró a Ager o tró a Castelló, ón mils vullen anar.

E és promès de cascuna part, entre vós e mi, que do(n) Aznar Pardo e totz los autres preses, qui són preses de cascuna part, esters (1) de mi meteix, qui són en vostra presó, síen soltz e deliures, ón que síen ni hom los sapia ni-ls pusca atrobar, sens tota demanda e sens tota redempçó.

E és dit, e promès e posat que, mentre que io seré en vostra presó, mos homes ni mos valedors, quals que síen, no facen mal a vós, ni a vostra terra, ni a vostres homes; ni vós ni vostres homes ni nul hom, per razó de vós, no façats mal a ma terra ni a mos homes.

Datum, in captione, castri de Lorenz *.iiii. anno dominice (sic) Incarnationis M.º CC.º undecimo.*

(*Arxiu de la Corona d'Aragó. Perg. 404.*)

(1) *Llevat o salvat.*

Los Usatges de Barcelona

Fóren aquests scrits primerament en llatí, dés del any 1068. La present traducció és de les primertes del XIII.ên segle.

Abans que ls Usatges fossen messes, solien los jutges jutgar que totes malafétes fóssen esmenades en tots-témps, si no podien ésser desvaletades per sagrament, o per batayla o per aiga freda o calda, en axí dient: «Jur yo aytal, que aquesta malaféyta que yo t'he féyta, de tal guissa la t'e féta a mon drét e a ton nòlet, que yo no la-t deyg esmenar per Déu e per aquests sents Evangelis.» E que él ne stigués a batayla, ho a .I. dels sóbre dits judicis d'ayga freda o calda.

Axí comença lo Prólech

Com lo senyor en Ramon Berenguer, comte e marchès de Barcelona, apoderador de Espanya, hac onor, e vi e conec que en tots los pléts de la terra no podien ésser observades les ligs godes, e vi molts clams e molts pléts que aquelles ligs no jutgaven, especialment per loor e per conseyl dels séus, ab la molt savia muller sua Na Dalmur, establí e mès usatges ab què tots-témps los clams e les malafétes fóssen destréts, e pledeyats, jutgats, e ordenats, esmenats o vengats.

Aysò féu lo comte per l'actoritat del libre jutge, qui diu: Certes ligs són a enadir, si justa novitat de pléts (h)o requer. La principal elecció n'aurà le ser (*sic*) e que li sia tractat per lo sén de la reyal postat (1) en qual guissa lo nat plét sia mesclat ab ses ligs. E sola la reyal postat serà francha en totes coses, qual que pena man ésser en plét.

(*Códech del Escurial*, Z-III-14.-Oliver, *Hist. del derecho en Cataluña, Valencia y Mallorca*, .I, 424.)

(1) *potestat*

Lletra, en nom d'En Bernat de Çaportella, a En Pere de Baxeres (1239)

Al onrad amic en P. de Baieras, de mi e'n Bernat de Za Portela, salut e amors.

Fas-vos saber que, bé guardant lo compromès, e féit guardar a saviis homens, eu no prop per neguna raó que-us sia tengut de les peniores a jurar que-m demanats d'en Bernat de za Portella; ants sapiats qu'en Bernat de za Portella demane les vostres peniores per guaniades, e demane-les a'n de Teraza, e a mi que les vos (?) donèm. Però faz-vos sabèr que auré .i. dia ab vos, en loc cominal, e que siats aquí vós e'n G. de Teraza, e que agats aquí .i. hom savi, e serèm en Bernat de za Portela e yo, e aurèm aquí altre hom savi: e tot zò que aquels dos savis s'acorden lors osguiré volenters, ab que vós osquegats atretal a'n Bernat de za Portela. E sapiats vos que per carta que-m enviets no-n faré als, si azò no fós. Faz-vos sabèr que, si neguna ora me-n demanats de fè ne de sagrament, que tota ora vos-en respona bastantment: e faz-vos sabèr que nós no entrarèm a Manresa, per aquesta raó.

Anno. Dni. M.CC.XXXVIIII, etz.

(*Arx. de la Corona d'Aragó.*—M. Milà. *Rev. hist.*, *1876.*)

Reglament sobre les lleudes ecsigidores a les naus de Barcelona en lo port de Tamarit (1243)

Nos itaque Iacobus, Dei gratia, rex Aragonum, habito peritorum consilio &... Volumus etiam, mandamus et in perpetuum ordinamus quod pro bala de fustanis *accipiantur quatuor milaresii argenti pro lezda sive passagio maris et terra et non ultra. Pro oleo, melle, piscibus, sale,* fruyta seca, fusta, *lino canabo, cepis, alliis, gavadallis, parapsitibus detur quadragesimum...* Faix de comí, carga d'arroz, faix de regalecia et de huchines (1), tracha (2) de *coriis bovium*, faix de *orchica*, de rogia et de alquena, carga d'alum, caxia de sucre, caxia de *papiro*, faix de multunines (3), de batahalua, de bresil et de fustet, carga de gala, faix de pintes et de cagamuga, bala de enaps, *pro qualibet istarum cargarum quatuor milaresios...*

Datum Barchinonae XIV Kalendas Septembris anno Domini M.º CC.º X L.º tertio.

(*Campmany.* — *Códice antig. Priv., fol. 127.*)

(1) *pell de bòlch.* — (2) *tracte, estracte.* — (3) *pèll d'anyell.*

Tarifa de la lleuda de Colliure (1249), *tramesa en* 1252 *al comenador de Tortosa.*

Hæc est memoria de lezda *Castri de Caucolibero maris et terrae. Inprimis*: Cargua de pebre, .ii. *solidos. Id. id.* comí, (1), matafalua, sitoval, cera, alum suctench, alum de plóma, alum de Castilia, gingebre, canella, gerofle, laca, paper, brazil, espich, nou d'exarch, nou noscada, argent-viu, vermelló, indi, erpiment, coral, grana, gala, alcoton, ensens, galangal, màstech, góma, sucre, roses, violes, .ii. *sol.*

Trosell de Cordovà, de tota drapería, .ii. *sol.* Vol mig trosell, .xii. drs. *(diners)*. Trosell d'entre-litz de sachs, .ii. *sol.* Bala grossa de teles, draps de lí, anyines, cabrits, mercería, cunils, .ii. *sol.*

Leny cubert dóna dos sols d'estaca, e puys d'aquell viatge tot no deu dar d'estaca entro que sia tornat en sa villa.

Cavall, de preu de mil sols, dóna .XX. sols: emperò nosaltres no-n avèm près neguna vegada sinó .XV. sols. *Item*, cavall de mil sols a aval, de .x. entro a .xii. sols. Palafrè .vii. sols. Rocin .v. sols. Mul, dóna .ii. sols. Euga, .xii. dr. (*diners*) de passatge. Barcha ab timó, .xii. drs. per estaca, e no-n deu dar pus entro que sia tornada en sa villa. Polin cavalin, .xii. drs. Mug de rodor, .iii. sols, e són .xxx. somades.

Dóna nau o leyn, per cascuna gabia, .i. mar. senar. Centenar de boquines .xviii. drs., e les. l. boquines .ix. diners.

Cargua de lana, .xviii. drs., o .i. quintar (si més no n'hi hà) .vi. drs. Drap de Franza dóna .vi. drs. de la pélla, com si ven, o pelós o darras, e no-n deu dar leuda, si no-l treya fora la vila hom estrayn. Cargua de seda, .ii. sols.

(1) *Suprimim la repetició* Cargua de... .i. sol., *correspondent a cada article d'aquesta.*

Cargua de saffrà, .ii. sols. Terra de Canigó, .i. diner quintar. Seyre clavilada, .ii. drs. quintar. Grans de carabaces, o de cogombres o d'albudeques, dos diners lo quintar.

Bala grossa de peliceria obrada, .ii. sols. Fayx de moltonines, .xviii. drs. Miler de anaps, .xviii. drs. Cargua de bores obrat .xviii. drs.

Cargua de menlons, .xii. drs. Mige carga de fustanis, .xii. drs. Cargua de ris, avenes, roge, sabon, alum, juheu o juya, sarrey o sarreyna, blanch de lavar, orxita, .xii. drs. Traca de cuyres de bou, .x. drs. Miler de bores de stilla .viii. drs. Cargua de péix salat e d'anguila, .viii. drs. Cargua de rugues, .viii. drs. Cargua de vin, de .xvi. quarteres, .iv. drs. Sach de avelanes, .viii. drs.

Mul o mula, si la ven hom strayn, .xii. drs. Oli de linós, la càrrega, .xii. drs. Vidres murcials, la caxa de .iii. quintals, .vi. drs.

Emina de forment, qui és un cafitz de Valencia, .iv. drs. Emina de ciurons, e són tres quarteres de Tarrachona, .vi. drs. Emina de linós, .vi. drs. Emina d'ordi, o de farina o de tot legum, trés e meala.

Carga de rós de vexell, .vi. drs. Carga d'alum de bolta, .vi. drs. Quintar de plóma, coure, borra, bachó de carnsalade, .iv. drs.

Barcha menys de timó, .iv. diners de estaca, e no-n dó plus d'aquell viatge.

Quintal de dàtils, de seu o de sagín, .iv. drs.

Bou, dóna .iv. diners. Ase o somera, dóna .iv. diners. Cargua de corns de bou, o de moltons, dóna .iv. drs. Quintar de cànem obrat, o a obrar, quatre diners. Quintar de formatges, drap d'Avinyó, de Leyda, de Gènova, .iv. drs.

Esporta de figues de Malaca o Alacant, de Denia o de Tortosa, grossa, .iii. diners. Esporta de figues de Malorcha, .ii. diners. Esporta de pegua, .iii. drs.

Bestia menuda, .i. diner. Odre d'oli, .iii. drs. Gróp de vidre, .ii. Enaps, gerre d'oli, .ii. diners. Carga de cassia fístola, .xii. drs. Gerre de tonyna, .ii. drs. Carga de cleda, .iv. drs. Odre d'alquitran, .ii. drs. Quintal de mel, fustet, plóm, .ii.

Quintal de stayn, .iv. diners. Quintal de lautó o metall, .iv. drs. Quintal de cata de cera, .ii. drs. Porch de passatge, .i. diner. Quintal de erba cuquera, .ii. drs. *Id.* d'erba colera, .iv. drs. *Id.* de sófre, .ii. drs. *Id.* de ferre, .ii. drs, e de obrat, .iv. drs. *Id.* d'alcofol, stópa, sosa, péll de bóch, .ii, diners. Sporta grossa de Sardà, .ii. drs., o lo miler, .i. diner. Forcat de freu, .iii. drs. Centenar d'ampoles, quatre ampoles.

Per esters (1), fem-vos a sabèr les coses que no dónen leuda al Castell de Cocliure, que són, cabasses, ne palmeynes, ni jónchs, ne moles, ni nulla fusta obrada ne a obrar, ni estores, ne cordes, ni nulla obra de espart, ne de palma obrada ne a obrar, ni nulla obra de terra, ni carbó, ni nulla exarcia obrada de cànem que hom port a son leny, si donchs no ere en fil a obrar; ni nul senyor de leny qui compra ànchora, ni la fassa aqui metèx encepar, no dóna leuda. Per esters, vos fem a sabèr que de nulles altres coses que no sien escrites en aquesta Charta, nos no havèm près, ne avèm acostumat de pendre leuda: ne ayls ne sèbes no dónen res.

Item, sapiats que de tot axò que-l leuder prèn leuda, deu retre lo leuder a aquell qui la dita leuda li pagarà, .i. diner del sou; del qual diner haurà .i. meala lo mercader e altra meala l'hoste, e dóne-n tota-hora als mariners de .vi. tro a .viii. diners.

Fét fó azò a Cocliure .vii. *idus Iunii, anno Domini millessimo ducentessimo quinquagessimo secundo.*

(*Alart. Doc. sur la langue catalane*, p. 32.)

(1) *Per excepció.*

Llibre de les costumes de Tortosa

Rubrica .XVII. *De nauxers, de tavernés et d'ostalers*

Nauxer, çò és a saber, senyor de lenys, si alguna cosa reebran dins lur leyn, mercaderíes o altres coses, deuen-la guardar e fer salva al senyor de la cosa, e deuen-la-y retre e restituyr; e si-s pert ne si s'afoyla, per son féyt o per sa colpa d'éyl, o do sos mariners o de son leyn, deu restituir lo preu al mercader et smenar axí con valría aquela cosa là ón eyl la portà, o retre la cosa, si-l mercader se vol, et smenar tot lo menys-capte e la menys falença de la cosa que valrà menys, que no faera si fós aytal com lo mercader lo més en lo leyn.

Encara, per aquela manéra metéxa són tenguts de restituir e d'enmenar totes aqueles coses que posen en les riberes de les aigues o de la mar, si per éyls o lur escrivà nauxer, o procurador lur, seran reebudes, si doncs cas de aventura no-y venía al qual eyls no-y poguessen contrastar. Los quals .iiii. cases són, çò és a sabèr, naufrag, ruina, foch e corriment de enemichs que aquí venguéssen córrer: car en aquests .iiii. cases, pus eyls no-y poguéssen contrastar, no-n són tenguts.

Nauxer, çò és, senyor de leyn, si dirà als mercaders «gardats vostres coses bé e gint», et eyls responen que si faran, e alguna d'aqueles coses, o tótes, se perden o se afoylaran, no-n és tengut lo dit senyor del leyn, ni contre éyl (per aquela raó) no se-n pot fer demanda.

Si algun mal se fa en leyn, çò és en les mercaderíes o en los avèrs que-y són, les quals aja reebudes lo senyor del leyn ó son escrivà, o son procurador, o són dós o tres o pus los senyors del leyn, cascun és tengut de restituir aquela

cosa perduda o afoylada, segons que part ha o aurà el (1) leyn.

Hostalers o taverners, si alguna cosa serà mesa en lur hostal, o en lur taverna, o defora a la porta, et eyls la recebran en lur garda, si-s pert, o per colpa d'èyls o de lurs missatgés se destroeyx e s'afoyla, són-ne tenguts al senyor de la cosa de restituir e d'enmenar.

Si, per aventura, algun hoste pos ab l'ostaler e-y jaga, e-y sía vengut per raó de posar aquí, si alguna cosa hi pert, per ladronici o per altra raó, jassía que l'ostaler no-u aja près en sa comanda ne en sa garda, com leyalment sía provat que l'oste més aquela cosa en l'ostal, deu ésser enmenada aquela cosa a aquel oste, o l preu que valrà, per lo davant dit ostaler, jassía que l'ostaler sía present o no present. Però si l'ostaler pot provar que eyl digués a aquela persóna qui la cosa aja perduda, ans que la perdés, que si tenía alguna cosa que feés a gardar, que la li volc liurar, e la cosa depuyx se pert, l'ostaler de ré no li-n és tengut de fer emena ni restitució.

Si algú posa o stableyx alguna persóna franca o sérva a usar e a fer ses mercaderíes, çò és en comprar draps o en vendre, o en forment, ordi, ví o oli, o qualsque altres coses, o en tenir obrador de drapería, cambi o altra mercadería, o altre obrador de çabatería, corregería, pellicería, hostalería o taverna, o li liurarà leyn a navegar, si nuyl contrayt (2) serà féyt ab éyls en aquestes coses, aquel qui-l aurà stablit n'és obligat, et totes les sues coses, a aquels ab qui los contrayts seran féts.

En aylò metéyx s'és, si en aquestes coses pèrdoa si faya, o que no valguéssen lo preu, que aytambé són obligats e tenguts aquels qui aqueles persónes auran stablides en aqueles coses sobredites a usar et a fer, axícom en lo sobiran capítol és contengut.

(Còdech del Arx. Mun. de Tortosa.)

(1) *en lo.*—(2) *contracte.*

Jaume lo Conqueridor

(Nat en 1208, rey en 1213, mort en 1276)

Llibre de doctrina o de la Saviesa

Ací comença lo pròlech del libre de Doctrina, e diu:

Dedi cor meum ut scirem prudentiam atque doctrinam erroresque ut stultitiam.

Salamó diu aquestes paraules en .j. libre que és dit Eclesiastes. E l'enteniment d'aquela paraula és aquest: Yo doné mon cor que sabés prudencia, çò és saviesa provada, e que sabés doctrina e error se tollia? car no ho volc sabèr per sí ne per son sabèr, ans ho volc apendre per doctrina dels altres. Car entendre volc errors e follia per sí a guarda, car d'aquestes coses no sab hom guardar, si no les entén.

E yo, Rey en Jacme d'Aragó, esforcé-m de fer e d'apendre per a mi aquestes coses (que són precioses) que Salamó volc per a sí, e doné mon cor per sabèr aquestes coses en demanant, e trobé paraules bones de filosofs antichs, e placme ab élls. E jatsia açò que compliment de tots bons consells troba hom en Theologia, les bones paraules e ls bons consells que diguéren a nós, que sóm crestians, no ténen dan, mas que fan prou en sabér élls e demanar élles.

Cor çó diu Sèneca: *Solea transire in aliena castra non tanquam transfuga sed tanquam explorator.* Diu que yo si vull passar per osts estranyes, no axicom a feridor d'élles, mas per sabèr que-y fan, axí yo y tot vull passar de Theologia als bons dits dels philosofs no desemparant lo sabèr d'ella, mas per sabèr élls què dixéren. En aytant com bé e veritat dixéren, del Esperit Sant ho haguéren; car tota veritat, qui-s

vulla la digne, de Sperit sant la ha, segóns que diu .j. sant home: *Verum, a quocumque dicator, a Spiritu sancto est.*

E per açò yo trobé moltes bones paraules, e metí-les en est libre, e vull-les espondre a profit de mi e d'aquells qui les volran entendre.

(J. Massó. *Ms. de la Bibl. Nac., L. 2. – 1385.*)

Desafius entre lo rey en Jaume I e en Àlvar, comte d'Urgell, a en Guerau de Cabrera (1259)

Iacobus, Dei gratia, Rex Aragonum, &., viro nobili et dilecto. At Dei gratia comiti Urgellensi, salutem et dilectionem.

Vim vostra carta, en la qual era contengut que Nós contra rahó e contra costuma de Barcelona vos menavem, e que aviem preses simplament les postats dels castells Durgel, e sobrassò (1) que-ns evias acuyndar: de la qual cosa nos maravellam molt de vós, com vós deyts, çò que Nós no férem, ans saben bé en Bernat Ramon de Ribelles, e en Iacme de Cervera (e) en Berenguer Arnau, que totavia proferim a vós drets e que vós dariem jutges de Catalunya sens tota sospita. E assò no volgués pendre; ans nos fé mal en Ramon Ça Sentiu e tornà en vostra terra, e encara no-ns aviets desafiats: e encara dixés-nos que-ns faríets mal, la qual cosa Nós no creèm que-ns fassats mal dins los .xxx. díes qui són contenguts en l'usatge, e encara per fer-vos nos dret. E si assò no volets pendre, acuyndam-nos e desexim-nos de vós de tot mal e de tot dan que fassam a vos, ni a vostres homens ni a vostra terra.

Data Ilerde, kalendas Decembris, anno Domini M.º CC.º L.º nono.

(*Arxiu de la Corona d'Aragó. Reg. 10, fol. 123.*)

(1) *Sobre açò.*

Homenatge al Infant en Jaume que lo Conqueridor, pare séu, manà fer als futurs vassalls d'aquell (1262)

Nós en Iacme, &., volèm e mandam a totz los rics-homens, e als cavallers e a totz los homens de las nostras villas e dels castels, també als tinents feus nostres, com a aquels qui no-n ténen, qui són en la seynoria del comtat de Rosseylló, de Cerdanya, e de Conflent, e de Valespir e de Pratz, que fassen homenatge e sagrament al Enfant en Iacme fil nostre: que quan a nostre Seynor plaurà que Nós passèm d'aquest segle, que els lo tenguen e l'ajen per seynor natural, e que li sien leyals e faels contra totz homens, e que-l guarden son cors, e sos mémbres e tota la sua terra de mal e de dan, a tot lur poder. E en consels e en altres coses, que li sien leyals e faels, a bona fè e sens tot engan, retinents a Nós en aquests damunt ditz e en les terres mandament et mandaments en totes coses e per totes coses, los quals Nós a els fariem ni volrriem fer a nostra plena seynoria com Nós la avèm a éls. E totes aquestes paraules sien meses en aquest homenatge e en aquest sagrament, d'atendre et de cumplir a bona fè e sens tot engan.

Data Barchinone .iiij. idus Septembris anno Domini M.º CC.º LX.º secundo.

(Arx. de la Cor. d'Aragó. Reg. 12. fol. 70.)

Scriptura de compromis entre los abats de Ripoll e de Sant Joan ab lo rey en Jaume I (1267)

Anno Domini M. CC. sexagesimo septimo .viii. idus Iunii.

Coneguda cosa sia a tóts, com Nós frare Bertran, per la gratia de Déu abbad de Ripol, e tot lo covent d'aquel loch, de la huna part, e Nós frare Dalmau, per aquela eleixa (?) gratia abbad de Sent Iouan, e tot lo covent d'aquel loch, de l'autra. Comprometèm em (?) vos, senyer en Jacme, per la gratia de Déu rey Daragó, e de Mayorches e de Valentia, comte de Barcelona e de Urgel, senyor de Montpesler: que de totes demandes que la hu de nós puscha far a l'autre, per rahó de mercat ne per neguna altra manéra, per nós ne per homens nostres, ne per alcuna injuria ho invasió que féita sia entre homens nostres entro al dia duy (1), per neguna rahó ne per qualque manéra la hu pusca avèr clam del autre, e stiam a coneguda de vós o d'aquell que vós metre hi vuyllats. Prometéns a vós, dins pena de mill morabatins, que aquela dita que vós, o aquel qui vós hy metreds, digats, seguirèm e complirèm, en axí, que aquela part qui no volria seguir ne complir aquela dita que vós, ho aquel qui vós, en aizò metreds, direts, ho dirà, dó a la autra part, qui seguir e complir ho volria, los davant dits mill morabatins. La qual cosa fermam e aseguram adés de mantinent (2) en poder d'en G. dez Bruyll, per nom de vós, ayxí com en les cartes qui sobre aques féit son féites, o-s faran, (és) plenament contengut. E si en aquest compromès defalia alcuna cosa que per vós, Seynier, no-u pog(u)essets conèxer ne ho pog(u)esset determinar, que vós, Seynier, hi ho puxads metre e hafigir, e que vaylla aitant com si nós hi ho aviem mès, e que puxads conèxer de la pèrdoha de la pena.

(Segueixen les firmes.)

(*Arx. de la Cor. d'Aragó. N. 1898.*—M. Milà, *Rev. hist., 1876.*)

(1) *de vuy.*—(2) *tot seguit.*

Protésta de la comtessa d'Urgell (1268)

Davant vós, seynor en Iacme, per la gracia de Déu rey Daragó, e de Mallorques, e de Valencia, comte de Barcelona e Durgell e seynor de Muntpesler, protésta e diu lo procurador de la dona na Costanza, comtessa Durgell, que ella no és tenguda de respondre davant vós, seynor, el plet que en Iacme de Cervéra mou contra élla.

La primera raó es per que no és tenguda de respondre ça comtessa, car vós, seynor, la tenitz forçada e despullada Dagremont e de Lineola: e pus no (h)o té, no-n pot respondre, com zò li deman hom de què és despullada. E quan la auretz restituhida, respondrà segons que deja.

Si diu en Iacme de Cervéra que li respone ça Comtessa de çò de què ès despullada, zò és assabèr, Dàger e de Castelló, diu que no és tenguda de respondre davant vós per çò cor és alou, e, segóns costum de Cataluyna e lónga usanza, de demanda que-s façe d'alou no és tengut null hom de respondre, si no-s vol, sinó en podèr de mà criminal; e azò és aparellada de provar sufficientment, mayorment com élla y sie en aquells castells per peynora, e no és tenguda que la rede (1) sinó a cel de qui l'a près o a son ereu.

Esters (2), per altra rasó general, diu la comtessa a son procurador que no és tenguda de respondre denant vós, per zò car és usanza e costum de Cataluyna per totz-témps servada, que dels testaments e de les marmessories, axí de richshomens com de ciutadans, l'Esglea n fa justicia, si clams ne seran féytz, e no és costumat en Cataluyna que lo Rey ne jutge seglar se-n entrameten de rè. E azò serie gran prejudici de tota Cataluyna, e no (h)o porien fer aquells richs-ho-

(1) *Reta, de retre, tornar.* — (2) *Noresmenys, ademes.*

mens qui són ací, sens los altres, tan gran prejudici de tota Cataluyna.

E de totes estes coses, si deytz, seynor Rey, que als hi deja fer za comtessa; si no axí com de sus és escrit, profer davant vós e davant tota la Cort, que d'estes coses és aparellada oir sentencia de vostra Cort, zò és assabèr, dels prelatz e dels richs-homens e dels ciutadans de Cataluyna, segóns que en l'usatge de Barcelona és contengut, que comensa *Iudicium* e en d'altres; e sopliga que sóbre aquesta proferta de dret ella no síe desmesurada, e que les bones costumes e les bones usances de Cataluyna li sien servades majorment com sia dona viva (1). E diu que (de) aquestes coses damunt dites, ne deguna d'aquelles, vós, seynor, no podetz donar sentencia ne interloqutoria, per les raons demunt dites e per moltes d'altres que mostraran davant vostra Cort e dels bishes e dels richs-homens de Cataluyna, en son loch e en son témps. E d'aquestes profertes de totes estes coses demane que síe féyta carta pública.

Data Ilerde .vii. *kalendas Iulii, anno Domini M.º CC.º LX.º octavo.*

(*Arx. de la Cor. d'Aragó. Reg. 15, fol. 108, v.º*)

Lletra del rey en Jaume I a la ciutat de Barcelona, que esculla homens de families honrades per anar a establirse en lo Regne de Valencia (1270).

Iacobus, Dei gratia, rex Aragonum, &, fidelibus suis consiliariis et probis hominibus Barchinon, salutem et gratiam.

Perqué Nós conexèm que vos fós e sots apareyllats totavia a nostres plaers et a nostres valentats; e quar vos som tenguts per deute de nostre Seynor (qui vós nos ha coma-

(1) *Vidua, vinda*

nats) que-us devèm réger, e guardar e fer béns per dar bon exemple als nostres e als altruys de la bona seynnoria que Nós volèm avèr contra vós; e quar los béns que Nós avèm a fer volèm plus fer a vosaltres (qui sóts feels e naturals nostres) que als estrayns: fem-vos sabèr que Nós avèm regonegut al Régne de Valencia, que Déus nos ha donat per la sua miseració e per alcun bén que entendia en Nós, e no trobara que en tot lo Régne de Valencia, age poblat de christians óltra .xxx. milia homens. E perzò quar Nós avèm vist que l Régne no ha son compliment d'omens ni de gent, volèm-lo-y fer; quar, segóns semblanza nostre, bén deuria avèr cent millia christians el (1) Regne de Valencia: e pus no-y són plus de la summa dessus dita, volèm y fer compliment de tants com Nós y poyrèm alongar a honor de Déus, e a servici de christianisme e nostre.

On Nós vos deim e-us pregam que vosaltres que triets en vostre Ciutat aquels homens qui sien de valor, e qui no agen heretats ón pusquen viure complidament en vostre habitatge. E si són dos o tres frares, e la un és heretat e les altres no, volèm aquels qui heretats no són heretar en aquest Regne que Deus nos ha donat. E volèm que eligiats éntre vós dos pros-homens qui conosquen los locs e les terres que Nós los mostrarèm: e per tal volèm Nós azò, que-n pusquen dir fè e veritat a vosaltres; e que sien homens conexents, que d'esta cosa vos sapien dir certanitat. E vistes les terres e les locs que Nós los mostrarèm, pendrèm un dia ab éls, al qual dia nos enviets celles persones que Nós dejam heretar: e voldrèm que facen residencia al logar ón los heretarèm, e Nós enfranquir-los-hem a .v. ans. E no ajats paor de enviar, que-y vos n'eretarèm prou. E aquests pros-homens que-ns trametrets sien ab Nós lo primer dia de Giner primer vinent, senes tota triga.

Datum in Ondara, .xi. kal. Decembris, anno Domini M. CC. L.xx.

(*Arx. de la Corona d'Aragó. Reg. 15, fol. 174.*)

(1) *en lo*

Debat entre en Jaume I e lo vescomte de Cardona (1273).

Iacobus, Dei gratia rex Aragonum, &., viro nobili et dilecto Raimundo de Cardona, salutem et dileccionem.

Ben sabetz vós que, pus nos partim de Montpesler l'an qui pessat és, vos enviam a pregar e manar per nostres letres que-us aparellàssetz de seguir-nos e de servir-nos la honor e les feus que tenietz per Nós, en lo viatge que voliem fer en ajuda del rey de Castella, contra serrayns e contra les crestians qui ab los serrayns s'éren levatz contra él: e Nós no li podiem fallir a son desheretament. E encara, car aquella cosa éra tan fort, que venia contra Déus e contra le dit rey de Castella (qui tant avia ab Nós, que la sua terra tenim per nostra, car nostres nétz la deuen heretar), e no podiem mudar, que no aemprassem vostres homens, e majorment aquells qui tenien bé de Nós; majorment, encara, com en aquel viatge (h)a peril de nostra persóna, car esperavem d'avèr bataylla. E d'açò tramesèm-vos .iij. o .iiij. parels de letres.

Puis, (com) nos estan(t) en Leyda, vingués devant Nós, nos cuydan(t) que venguéssetz aparellatz d'anar en mon servici, e pregam e manam-vos que-ns seguissetz en lo viatge damont dit, e-ns servissetz los feus e la honor que per nos tenitz. E com vós, per alcunes vanes escusacions, vos volguéssets escusar, mostram-vos en plena Cort, per les cartes féites entre Nós e vós sobre féit de la honor que de Nós tenitz, que-ns éretz tengut de fer-nos servey en tot loc ón Nós volguèssem per aquella honor. E aitambé mostram-vos. per les cartes féites éntre Nós e vós sóbre féit dels feus e per l'usatge de Barcelona, majorment que-ns sotz tengutz de fer ostz, e cortz e sagramentz en tot loc ón fóssem, ia qual

cosa avetz féita totz-temps (e) vostres antecessors e vós a Nós.

E anc per tot açò no-ns volgués seguir en lo dit viatge ne fer-nos servey, aquel que fer-nos devietz per la honor e per los feus que tenietz de Nós: ans dixés denant nostra Cort que no-ns y serviríetz per deute. De la qual cosa nós maravellam lavora, e encara no-ns partim d'aquella maravella, que nostres homens qui tengren feu ni honor per Nós que diguen que no iran ab Nós là ón nostra persóna vaja; e encara, que Nós los volguéssem enviar faen(t)-los lurs obs, que no facen nostre manament, sabèn(t) que Nós anavem, axícom dit és, a esperança d'avèr bataylla, ón ha tan gran perill.

Encara, com Nós, aprés d'açò, manassem Cort a Valencia per lo féit nostre e del Infant en Pére, fil nostre, manam-vos que a aquella Cort venguéssets a Nós, com (segóns que dit és de sus) vos siats tengut, per feus que tenitz de Nós e per naturalea, de fer-nos Cortz e seguimentz; la qual cosa no volgués fer, sapia que d'açò vos trameséssem .ii. o .iii. pareyls de letres.

Hon, com Nós aquestes coses no puscam passar ni sufrir sens dan e sens prejudici de nostra seynoria, emparam-vos la honor que tenitz per Nós; e aitambé emparam-vos los feus que tenitz per Nós, per rahó de falliment de servey. E manam-vos que-ns donetz poztat (1) de totz los castels e locs que tenitz per Nós, per rahó del dit falliment de servey: e en loc nostre an G. Durfort, veguer de Barcelona, de totz los castels e locs que tenitz per Nós en la batlia de Barcelona; e an G. de Castelnou, veguer de Gerona, de totz los castels e locs que tenitz per Nós en la vequeria de Gerona; e an R. Fort, veguer de Cerdayna e de Conflent, de totz los castels e locs que tenitz per Nós en la vequeria de Cerdayna e de Conflent. E açò per rè no mudetz.

Data Terraghone .vii. idus Marcii, anno Domini M.º CC.º LXX.º tertia.

(*Arx. de la Cor. d'Aragó, Reg. 22, fol. 3.*)

(1) *potestat.*

Contestació del vescomte de Cardona (1273)

Al molt alt e noble senyor en Jacme, per la gracia de Déu rey Daragó, de Malorcha e de Valencia, comte de Barchinona e Durgel e senyor de Munpesler. De Nós en Ramon, per la gracia de Déu, vescomte de Cardona, salut e amors.

Ab tot honrament, fem-vos sabèr, senyor, que vim vostra carta que vós nos emparàvetz totes les rendes que teníem per vós, per honor e per feu. E encara que-ns dèyetz e-ns manàvetz que-us déssem postatz de totz los castels e locs que teníem per vós, per fadiga de servici, car no-us seguim en la guerra que l noble rey de Castella avía ab crestians o ab sarrayns, e car no anam a vós de Cort a Valencia, de la qual cosa molt nos maravelam de vós. Car bé sabetz vós que Nós fóm davant vós a Leyda, e demanàs-nos que-us seguissem el viatge damunt dit, e Nós resposèm-vos que no-us n'érem tengutz per deute e que no-y iriem (sens)juy de vostra Cort, sémpre de manament d'aquels que en la Cort éren (la qual cosa no volgués fer), mas emperò que-us seguiríem, si vos o volietz, per gracia e per amor de vós, sol aguéssem guanyat que que no-us en fóssem tengutz per deute, e que vós nos fèssetz carta que no-us tornas a prejudici a enant (1).

Encara, senyor, sabetz vós que con nos tramesés mesatge que anessem a vós, a Cort, a Valencia, que Nós vos tramesèm letres e misatge, per Nós a escusar, que Nós no-us érem tengutz d'anar a Cort fora lo comtat de Barchinona; mas que y iriem si-ns avietz obs esters. Per què, senyor, nos maravelam de vós, con vós, sens fadiga de dret e de servir, nos emparatz çò que tenim de vós per honor e per feu, ni-ns

(1) *en avant.*

demanatz postat dels castels ni dels locs que tenim per vós.

E encara, a mils complir vostre deute, vos trametèm en G. de Casteil-Aulí, procurador nostre, que-ns fermarà e-ns seguirá dret per Nós, a coneguda de vostra Cort, e-ns farà per Nós tot quant Nós vos avèm a fer. E pus Nós vos façam tot çò que a fer vos ajam, a coneguda de vostra Cort, pregam-vos, axí com a senyor en qui és justicia, que vós nos desemparatz les honors que tenim per vós e ls feus, e que no-ns demanetz les postatz damunt dites, con Nós siam aparellatz de fer compliment de dret a vós de servir(1) falit e d'altres coses. Hón, per aquestes rahons, no-us dariem les postatz (2): mas dar-les-vos-(h)em, a bona costuma de Catalunya, e asimplement d'aquels castels e locs ón les ajam acustumades de dar ni dar-les degam.

Data apud Sabadellum .XV.º kal. Aprilis, anno Domine Milesimo. CC.º LXX.º tercio.

(*Arx. de la Corona d'Aragó. Reg. 22, fol. 5 v.º*)

Lletra de deseximent tramesa a Jaume I per lo vescomte de Cardona

Al honrat senyor en Iacme, per la gracia de Déu rey Daragó, e de Malorques e de Valencia, comte de Barcelona e Durgell e senyor de Monpesler. Nós, en Ramon, per la gracia de Déu vescomte de Cardona, salut ab tot honrament.

Fem-vos sabèr, senyor, que pél tort que feitz e Nós, e an Pére de Berga e als nostres cavallers, e per les costumes

(1) *serrey* — (2) *potestats*.

que-ns trencatz e per d'altres tortz que-ns feitz a Nós e als altres richomens de Cathalunya, acuydam-vos e desexim-nos de vós, de fè e de naturalea, que de mal que façam als vostres homens, ne a la vostra terra ne a res del vostre, tengutz no-us en siam, mal e greu que-ns és, com ab vós avèm a conténdre, e nostre dret no voletz pendre. Dat a Ager .vii. Kal. Octobris.

(Arxiu de la Corona d'Aragó. Reg. 22. fol. 16. v º)

Tractat de pau e aliança entre lo Rey en Jaume I e lo del Marroch Aben Juceff (1274)

Manifésta cosa sía a totz, com Nós, Aben Iuceff Miramomollí, senyor de Marrochs, e de Fez e Suyalmoza, e de ses pertinencies, e senyor dels Benamarins; fem pau e amor perdurable per totz-temps ab Vós, noble en Iacme, per la gracia de Déu, rey Daragó, e de Mallorques, et de Valencia, comte de Barcelona e Durgeyl, e senyor de Montpeler, Nós ab Vós, et Vós ab Nós. E puis, que romanga aquella pau entre 'ls vostres fills e los nostres en tal manéra que Vós nos façats ajuda a pendre Cepta, e que nos enviets .x. naus armades e .x. galees, e entre altres leyns e barches que sien a summa de .L., e que-ns enviets .D. entre cavallers e homens de lynatge. E Nós prometem-vos que-us enviarèm .C. millia bezantz ceptins, bons per aquest navili, et .c. milia bezantz altres per aguisar la anada dels cavallers. E si més d'un an estaven los cavallers en pendre Cepta, vos darèm tant quant la quantitat del an serà que stien en pendra Cepta; e si tot l'an hi estaven, que-us darèm los .C. millia bezantz axicom dit és. E Cepta presa, prometem-vos que-us darèm .L. millia bezantz a vós e als vostres per cascun an.

E encara, que darèm al senyor dels cavallers que Vós hi enviaretz .C. bezantz per cada dia, cavayls a él e als altres qui vendran en ajuda nostra; e a cada cavaller sengles camells, si avien en negun loc anar ab Nós; e al ric-hom que-y enviarets darèm azembles sufficients aquelles que mester a él seran per al viatge que farà ab Nós.

E prometèm que al cap del an, que-n lexarèm venir a rich hom e aquells cavallers ab tot çò que guanyat hi auran, ab que Vos nos refresquets altres tantz cavallers que són ab Nós tro ajam presa Cepta.

E encara, que-y agen Esglesia e Oratori aquells cavallers, segóns que s'usa per los chrestians. E encara, que darèm al cavaller cada dia dos besantz per cascun mes pagat axícom la luna pareszia. E aquestes coses, çò és assabèr, la amor e la promessió del avèr, prometèm a Vós en fè de Déus e en la nostra, a bona fè e sens engan, aténdre e complir.

E Nós en Jacme, per la gracia de Déu, rey Daragó, de Mallorques e de Valencia, comte de Barcelona e Durgell, e senyor de Montpeler, prometèm a Vós, Abeniuceff Miramomelli, senyor de Marrochs, e de Fez e de Sayalmeza, e de ses pertinencies, e senyor dels Benimarins, en la fè que Déus nos ha dada e en la nostra, d'aténdre e de complir a Vós los .D. cavallers e homens de liynatge que-n degen ésser, e les .X. naus e .X. galees, entre leyns e barches tro a summa de cinquanta. E d'açò enviam-vos-en nostra carta ab nostra bólla segellada: e Vós enviatz-nos-en vostra carta segellada e fermada axicom s'usa entre vós.

Dat. Barchinon.e, decimo quarto kalend. Decembris, anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo quarto.

(Arx. de la Cor. d'Aragó. Reg. 9, fol. 6.)

Jahuda Bonsenyor, juheu de Barcelona

Com lo molt alt, e molt noble e poderós senyor en Jacme, per la gracia de Déu, rey de Aragó, de Sicilia, de Malorcha e de Valencia, e comte de Barcelona, fós curós de cercar, sabèr a tractar, e aquell més que negun altre senyor, per lo gran enteniment e per lo gran compliment de tot bè que en ell és: E per çò que sab e entén que l sabèr és hu dels majors béns que Déu ha donat a les gents, specialment a cells qui-l amen, lo qual és senyal de la calor del cor e dels bons capteniments, e ab lo qual aconseguex hom honrament e gran profit al cors e a l'ànima, axi com diu lo savi: No és nenguna cosa de major profit que l (1) sabèr, que si vol son senyor guanyar aquest segle guanya-l, e si vol guanyar l'altre ha-n podèr:

Per tal haja manat a mi Jafuda, juheu de Barchinona, fill d'en Estruch Bonsenyor, ça enrera, que yo degués ajustar e ordenar paraules de savis e de filosofs e traure de libres aràbichs, e aquells tornar escriure en romanç, perçò com los dits libres parlen de aquestes coses pus bastantment que altres, e de les dites paraules haja manat a mi fer un libre: E jatsia açò que a mi sia gran càrrech per lo poch sabèr que en mi és; emperó, fiant-me en la gracia de Deu e en la mercè del senyor Rey, volènt complir lo manament del dit senyor Rey, humilment, axí com se pertany, tórn les dites paraules de aràbich en romanç, axí com davayl és contengut en aquests capítols:

(1) *com.*

CAPITOL X

Fé bé, e no mal

Fé bé per costuma, e mal per ops.

Qui fa bé o mal en sí matéix comensa (1).

Bé, serque (2) cell a qui tany, axí com fa l'aygua lo loch bax.

Dix lo savi: Mon fill, digues que mént cell qui diu que mal ab mal s'amorta; e si ho vols provar, que fassa dos fochs e veges si amorta la un l'altre (3). Mas lo bé amorta lo mal, axí com fa l'aygua al foch.

Diu lo savi: Fé bé si vols que te-n fassen.

Qui no ha podèr de fer bé, jaquesque-s de fer mal, è farà bé.

Qui pensa en bé, cové que-n obre; e qui pensa en mal, cové que se-n jaquesca.

No hages major volentat de fer mal que de fer bé.

Diu lo savi: Fé aquell bé que pusques, si bé és poch; que ja no-n faries molt, si l poch no vols fer.

No-s prova qui és bò, faent bé; mas prove-s jaquint-se de mal.

Mal, que no ha durada, val més que bé, que no ha durada.

Diu lo savi: Fort me maravell de cell de qui dien bé e no és en éll, con se-n alegra, e d'ayceyl de qui dien mal a és en éll, con se-n irex.

Demanaren a un savi: ¿qual és aquella cosa de què ha hom major bonesa? (4) Dix: fer bé a parents.

Diu lo savi: Qui consella bé, tan val con cell qui-l fa.

(Ms. de la Bibl. Nac. L., 2. 1385.—*Ms. mallorquí del* XIV*te segle*).

(1) *en si mateix lo porta.*—(2) *cuerta.*—(3) *lo hu al altre.*—(4) *sabér.*

Féyts del rey en Jacme lo Conquerídor

Retrau mon senyor sent Jacme, que fé sens obres morta és. Aquesta paraula volch nostre Senyor complir en los nostres féytz: e jassia que la fè senes les obres no vayla rè, can abdues són ajustades fan fruyt, lo qual Déu vol reebre en la sua mansió. E ja fós açò que l començament de la nostra naxença fós bò, en les obres nostres havia mester mellorament: no per tal que la fè no fós en nós de creure nostre Creador, e les sues obres, e a la sua Mare pregar, que pregas per nós al seu car Fiyl que-ns perdonas lo tort que li teniem; ón de la fè que nós avíem nós ha duyts a la véra salut. E quar nostre Senyor Jhesu Christ, que sap totes coses, sabía que la nostra vida s'alongaría tant, que faríem ajustament de bones obres ab la fè que nós avíem, féu-nos tanta de gracia e de mercè, que per peccadors que nos fóssem de peccats mortals ni de venials, no volch que nós preséssem onta ne dan que vergonya-n poguéssem avèr en Cort nesen altre loch, ne volch encara que morissem tro açò haguéssem complit. E és tanta la mercè que él nos feya, que tota hora ns feya honrar de nostres enamichs de féyt e de paraula. E-ns donà, en nostra vida, salut en nósrta persona: e si algunes vegades nós dava malauties, fehia-ho en manéra de castigament, en semblança de pare qui castiga son fiyl. Car diu Salamó, que qui perdone a són fiyl les vergues de castigament, que mal li fa e no sembla que li vuyla bé. E anch nostre Senyor no-ns castigà tan fort, que a nós tengués dan: ón li grahiem, la hora quan nos castigava, lo castigament que-ns feya, e ara de tót en tót, can conexèm que per nostre bé ho febia...

Conquesta de Mallorca en 1229

81. Ab tant, lo guart día, ans que l'envayr (1) de la Ciutat se faés, fó acort de nós, e dels nobles e dels bisbes que faéssen conseyl general; e que en aquel conseyl jurassen tóts, sóbre los sancts Evangelis e la crou de Déu, que, al entrar de Maylorques quant s'envahiría, negun Rich-hom, ni cavaller ni hom de peu, que negú no tornas atras, pus fós mogut per anar entrar en la Ciutat, e que no s'aturas, si donchs no havía colp mortal. E si havía colp mortal, e negun seu parent hi fós de prop ni negun hom de la ost, que l'acostas a una part o a algun logar en què s'arrimas: e que anassen a enant, entrant-se-n en la vila per força, e no tornant la testa ni lo cors atras. E qui d'altra manéra ho faya (2), que fós traydor, axicom aquels qui maten lur senyor.

E en aquela jura volguém Nós jurar axicom éls juraven: e deffenéren-nos-ho-los nobles, que Nós no jurassem. Mas dixém-los que en aquela manéra ho teniem com si jurat ho haguéssem. . . . . .

83. Tant que vénch a la nuyt, ans de la véspra de cap d'any, e fó emprès en la ost que, sus en l'alba, hoides les misses, recebéssem tóts los cors de Jhesu-Christ, e que-s garnissen tóts axicom per combatre.

E can fó aquela nuyt, sus al primer sòn, vénch Lóp Xeménig de Luzià al lit, e clamà-nos e dix-nos: «Senyor, jo vénch de les caves, e mané a .ii. escuders méus que entrassen en la vila e són-hi entrats, e veyen molts de morts jaure per les places, e que de la cinquena tro a la sisena tórra no vetlava negun sarrahí». E conseylà-us que menassem armar

(1) *envahir, avallar* — (2) *faria*

la ost, que la vila presa éra, que no-y havía qui la deffenés, que .M., o pus, hi poríen entrar ans que sol ho sabéssem.

«Ah! don véyl, ¿e aytal conseyl me daríets vós, que hom entras en la Ciutat de nuyt, e la nuyt sía escura? De díes no han los homens vergonya de fer mal d'armes: e que de nuyt los hi meta hom, quant no coneix la .j. l'altre? E si una vegada entren los de la ost en la vila, e-ls ne giten, negun témps depuys no pendríem Maylorques.» —E él conech que Nós deíem veritat, e atorgà-ns-ho.

84. E quant vénch a l'alba, fó emprès que hoissem les misses e que reebéssem lo cors de Ihesu Christ. E oides les misses e reebut lo cors de Ihesu-Christ, dixèm que s'armassen tóts, cascú de les armes que devía portar, e exim tóts denant la vila, en aquela plaça que éra entre Nós e éls.

E açò éra en tal hora que ja s'anava esclaren(t) lo día; e Nós acostam-nos als homens de peu qui estaven denant los cavallers, e dixèm-los: «Vía, barons; pensats d'anar en nom de nostre Senyor Déus.» E anch per aquesta paraula nengú no-s moch, e si la hoiríen tóts, axí los cavallers com los altres. E quant Nós vim que ells no-s movíen, vénch nos gran pensament, car els no complíen lo nostre manament; e tornam-nos a la Mare de Déu, e dixèm: «Eh! Mare de Déu, Senyor, Nós venguém aquí per çò que l sacrifici de vostre Fiyl hi fós celebrat: pregats-lo que aquesta honta no prengam jo ni aquels qui sérven a mi per nom de Vós e de vostre car Fiyl!» E altra vou escridam-los: «Vía, barons, en nom de Déu, que-ls duptats?» E dixèm-ho .iii. vegades.

E ab aytant, moguéren-se los nostres a pas. E quan vénch que tots se mogren, los cavallers e ls servents, e s'anaren acostan(t) al vayl ón éra lo pas, tota la ost a una vou començà de cridar: «Sancta María! sancta María!» E aquest mot no-ls exía de la bóca que, quant l'avíen dit, sémpre si tornaven; e axicom més lo deyen, més pujava la vou. E açò dixéren bé .XXX. vegades o pus. E quan los cavalls armats començaren d'entrar, cessà la vou.

E quan fó féyt lo pas ón devien entrar los cavalls armats, havía ja bé là-ins .D. homens de péu. E l rey de Maylorques

ab tota le gent dels sarrains de la Ciutat fóren ja tots venguts al pas; e estrenyéren en guisa los de peu que-y éren entrats que, si no entrassen los cavalls armats, tots éren morts.

E, segóns que ls sarrains nos comtaren, deyen que viren entrar primer a caval .j. cavaller blanch, ab armes blanques. E açò deu ésser nostra creença que fós sent Iordi: car en estories trobam que en altres batayles l'an vist (de chrestians e de sarrains) moltes vegades.

E, dels cavallers, fó lo primer que-y entrà Johan Martines Deslava, qui éra de nostra meynada; e aprés d'él, en Berenguer de Gurp; e aprop d'en Berenguer de Gurp .j. cavaller qui anava ab *sire* Guilleumes; qui havía nom *Seyrot;* e aquest nom li havien mès per escarn: e aprés d'aquests .iij., don Fferran Pèris de Pina; e dels altres no-ns mèmbren. Mas cada .j. entrava ón abans podia: e havía-n .C. en la ost, o pus, que si poguéssen entrar primer, que faéren çò que l primer féu.

Conquesta de Valencia, en 1238.

127. E Nós estavem en nostre régne, en Aragó, jugan(t) e deportan(t); e érem en Alcaniç, e ab Nós lo Maestre del Espital e don Blasco Dalagó: e fóren abdós denant-Nós en .j. terrat. E Nós estan(t) axí deportan(t) e parlan(t), començà sa paraula lo Maestre del Espital, qui havia nom Nuch de Fuylarquer, e dix: «Senyer, pus Déus vos ha tan bé guiat el (1) feyt de Maylorques e en aqueles Iles, ¿no començarets vos ni nós deçà, en aquell regne de Valencia, qui ha estat de cara tots-témps e de frontera a vostre linyatge, e tots-témps han punyat d'avèr aquel e no l'han pogut-havèr? On, si Déus

(1) *en lo.*

m'ajut, bon sería que-y pensassem, pus som aquí denant vós, que don Blasco hi sap més que nuyl hom del món; e que-us dixés d'aquela terra qual loch li semblaria en què vós posquéssets entrar e pendre.» E respos don Blasco Dalagó: «Jo ben diré al Rey tot quant hi sé e que a él bon sia; e pus volets, Maestre, que jo hi diga, diré-hi.» E Nós pregam-lo que dixés hón li semblaria que Nós primerament poguéssem entrar el régne de Valencia.

128. E don-Blasco giras devés Nós, e dix: «Senyor, vér diu lo Maestre del Espital, que, pus part mar vos ha Déu dat conquerir, que alò que està a la porta del vostre régne que-u conquirats. E és la meylor terra e la pus bela del món: que jo, senyor, he estat en Valencia bé .ij. anys o pus, quan vos me gitas de vostra terra.

»E no hà vuy, dejus Déu, tan delitós logar com és la ciutat de Valencia e tot aquel régne: e tén bé. .vij. jornades de terra de lónch. E si Déus vol que aquel conquirats (e volrà-ho), la meylor cosa haurets conquésta de delits e de forts castells que sia el món.

»E jo diré-us çò que a mi-m sembla. Si jo-us conseylava que anàssets assetjar .j. fort castell, dar-vos-hía mal conseyl; car bé n'(hi hà .XI. o .I. que, méntre que menjar haguéssen, vós ni tot vostre podèr no-ls poríets pendre. Mas conseyl-vos, en quant jo sé ni entén, que anets a Burriana, per aquesta raó, car Borriana és loch plà e és prop de vostra terra: e venran-vos-hi permare per terra mils que no faría si pus luny fóssets en la terra; e, a fiança de Déu, al pus luny haurets-la dins .j. mes, e trobar-hiets gran conduyt. E aquest és lo meylor loch que yo sé, per vós començar a conquerir lo régne de Valencia.»

E dix lo Maestre del Espital: «Senyor, vér vos diu en Blasco, que el (1) món no és tan bon loch con aquel de pendre, que axí ho dien tots aquels qui han estat al régne de Valencia, e fama pública és.»

129. E dixèm Nós: Ara havèm hoit lo conseyl de vós e de don Blasco, e tenim-lo per bò e per leyal; e en nom de

(1) *en lo.*

Déu faça-s, pus acordat és, que lo mills m'avets aconseylat.

E diré-us una cosa: que par que Déus ho vuyla. Nós érem a Maylorques, al cap de la Péra, quan Manorques se reté. E éra ab Nós don Sanç Dorta e don García Dorta, son frare, e Pèro Lòpis de Pomar, qui havía estat per missatgería nostra al alcayt de Xàtiva; e Nós gabam-los molt la terra de Maylorques. E méntre Nós la gabavem, dix don Sanç Dorta: «Senyor, vós guabats tot dia Maylorques e l régne de Maylorques. Mas conquerits Valencia e tot aquel régne, que tot és nient contra aquel; que vós trobarets en Valencia que vos exiran .v. milia o .vi. milia balesters de .ij. peus, e dels altres més de compte, que no léxen acostar ost de la vida, tant és lo podèr dels balesters e del podèr que-y és. E si aquela prenets, podets ben dir que sóts lo meylor Rey del món e aquel qui tant ha feyt.»

E sóbre aquestes paraules, Nós fóm somoguts, per çò quant desloaven Maylorques e loaven Valencia...

260. Ab tant, anaven-nos vinent Richs-homens Daragó e de Cathalunya. E en los primers vénch l'arquebisbe de Narbona, ab .XL. cavallers e ab .DC. homens de peu, e havía nom Pére Arnyel E la ost anà-y crexén: els sarrahins estrenguéren-se en tal manéra, que anch no osaren exir a Nós, sinó de torneig que havíen ab alguns de la ost. E per açò no-y calía guarnir cavals; que els no s'acostaven en tal guisa a Nós, que Nós los posquéssem aconseguir. E axicom venien los Richs-homens e les Ciutats, assetjaven Valencia tot entorn, e acostaven-se més a la vila que nosaltres, qui de primer érem venguts. E la ciutat que més s'acostà en la albergada fó Barcelona.

266. Altra vegada, la companya del arquibisbe de Narbona haguéren torneig ab los de dins. E no sabíen la costuma dels sarrains: que los sarrains los fugíen, per tal que-ls poguéssen tirar prop de la vila.

E Nós veém que la companya de peu s'anaguava, per çò quan els fugíen: e enviam-los missatge que no-ls encalçassen, que sinó los sarrains los farien gran dan. E ells no se-n volguéren estar per nostre missatge: e ab temor que Nós

haguém dels qui n'(h)i morríen (de .XXX. en sus) can los sarrains los brocassen, acostam-nos a éls en .j. caval que cavalcavem, e faém-los tirar. E Nós, que-ns-en tornavem ab los homens, volvém-nos contra la vila a esguardar los sarrains que havía la companya gran defora; e .j. balester tirà-ns, de part lo capel de sol, e l batut donà-ns en lo cap, ab lo cayrel, prop del front. E Déus que ho volch no trespassà lo tést; e exí-ns bé a la meytat de la tésta la punta de la sageta. E Nós, ab ira que-n haguém, donam tal de la mà en la sageta, que trencam-la: e exía-ns la sanch per la cara a en jus. E ab lo mantel de sendat que Nós aduyem torcavem-nos la sanch e veníem rient, per tal que la ost no se-n esmayas.

E entram-nos-en en .j. reyal en què Nós posavem. E engrossà-ns tota la cara e ls uyls, si que del uyl de la part en. què Nós érem ferit no poguém veer per .iiij. o per .V. díes: e quan la cara nos fó desimflada, cavalgam per tota la ost, per tal que la gent no fós tota desconortada.

267. Entre don Péro Corneyl e don Exemèn Dorrea acordaren-se que combatéssen la tórra que és a la porta de la Boatela, en la carrera de sent Vicent: e d'açò cubriren-se de nós e de tots los altres de la ost. E quan la haguéren combatuda una péssa, ab lo podèr que hi exí d'aquels de la vila (e éls que-s defenien fort bé) no la pogren pendre, e hagren-se a tornar. E Nós dixém-los en mal, còm podien els començar tan gran ardit meyns de conseyl de Nós e dels nobles de la ost? e que estava fort bé can los n'avía près tan mal.

268. Ab tant, enviam per los bisbes e per los nobles de la ost; e acordam-nos, que pus començat éra, que en totes guises que-s préses altre día: e que armassem tro a .CC. cavals e tots los balesters de la ost, e que, al sol exit, que-y fóssem e que-ls combatéssem, e que de tót en tót los presés hom o que no se-n partis hom tro fóssen preses.

E, al sol exit, nos fóm là, e havia-hi tro a .X. sarrains apareyllats de deffendre la tórra, e combatém-los: e els deffeneren-se bé e gint, que nuls homens no-s podíen mils

deffendre que els se deffenien. Mas tant fó lo podèr de les balestes de nostra part e de les pédres que-ls lançavem, que negú no podía la mà traure defora, que de sageta no fós ferit. E ab tot açò, no-ns volien retre la tórra. Nós dient-los que la retéssen, e .j. d'aquel(s) de la ost més foch a la torra; e quan els viren lo foch, esbafaren-se, e dixéren que-s rendrien. E Nós dixém que no-ls pendriem a mercè, pus que no s'éren renduts de primer: e cremam-los aquí, e presém la tórra, e tornam-nos-en a la ost.

271 E quan vénch a enant, prop de la véspra de sent Miquel per .XV. dies, envià-ns missatge Çahen que si Nós li voliem fer guiar .j. sarray qui havía nom Alí-Albaca, qui fó de Paniscola natural, que-l nos enviaría e que parlaría ab Nós. E Nós dixém que molt nos playa que vingués, e que-l fariem guiar. E quan fó vengut, dix-nos çò per que-l rey de Valencia l'avía tramès. E Nós dixém que-y hauríem nostre acort e que-l respondríem bréument.

E pensam Nós que aquestes paraules no éren bones per sabèr negun hom en la ost, ni a Rich-home ni a altre: quar molts n'(h)i havía a qui no playa que Valencia fós presa, que més la amaven que fós de sarrains, que no que vingués en nostre podèr. E a enant, ne pot hom conèxer la prova.

E entram a la reyna, e dixém-li aqueles paraules que Alí-Albaca nos havía dites, e que axí éra nostre pensament, si a élla bò li semblava; e que la pregavem e li manavem que nuyl hom de la ost no-u sabés, sinó tan solament Nós, e élla e l missatger, que era trujamà (1). E éla dix que li playen molt les paraules que Nós li mostravem; que, en la nostra honor e el (2) nostre bé, nuyla rè no-y havía tan gran part com éla; e si Déus nos honrava e-ns amava, que li ho grahia, car la esperança del seu bé tota éra en Nós: e que tenía per bò que nuyl hom no cabés en aquestes paraules, per tal que negú no-y pogués rè destorbar. Car éla havía ja vists d'altres lochs, qui éren castells, que nostres Richs-homens los volien més per a sí que per a Nós, e que-ns hi fa-

(1) *Trutximan, torcimany, interpretador.*—(2) *e en lo*

hien moltes coses que fer no devien: per què ben creya que, pus en les coses menudes ho fahíen, que en Valencia mostrarien lur podèr, en guisa que Nós no la poguéssem havèr; e que l secret tenía per bò sóbre totes coses tro que fóssem certs d'avèr Valencia.

272. E enviam per Alí-Albaca que tornas denant Nós, e dixém-li que dixés per què éra vengut. E ell dix-nos que les paraules éren grans e d'aut logar (1), e no són per a nós de parlar: «mas Çahen, rey de Valencia, vos envía a dir per mi que us trametría Raiç Abulphamalet (2) qui és son nebot, fiyl de sa sor; e d'él en jós (3), és lo més .poderós hom qui sía en Valencia ni el régne, e en què él més se fía: e si Déus ho vol, ans que vós e éll vos partats, havèm fiança en Déu que l féyt vendrà a bon acabament».

E sóbre açò, dix-nos que entraría là-ins, e que venría a Nós ab tot ardit. E donam-li un cavaller que-l guias e que-l tornas a la vila: e donà-ns hora que en l'altre día matí, al sol exit, sería ab Nós, e là-donchs que li enviassem .j. cavaller que-l guias. E otorgam-li-(h)o que-u faríem.

E quan vénch al matí, Nós li enviam .i. cavaller; e ell vénch. E quan fó denant Nós, dix que Çahen, rey de Valencia, Nos saludava mólt: e dix-nos, de la sua part, que quant venría altre día matí, éntre hora de tercia e l sol exit, que enviassem .ij. Richs-homens qui guiassen Raiç Abulphamalet, e que venría a Nós. E Nós manam a don Nuno e a don Ramon Berenguer Dàger que s'appareylassen al matí d'exir a son nebot de Çahen, Raiç Abulphamalet, e que-l guiassen tro fós vengut a Nós: e els dixéren que-u farien.

273. E en aquest mijà, arremiren juntes .ij. cavallers sarrains a .ij. altres nostres quals-se-volia de la ost, e férennos-ho sabèr. E vénch-nos don Exemèn Pèreç de Teraçona, qui puys fó senyor Darenós, e demanà-ns que li donassem aquela junta ab Miquel Pèriç Disor. E Nos dixém-li que-ns maraveylavem molt d'él còm podia demanar junta hom qui éra tan peccador con éll e de tan mala vida, que paor nos

(1) *d'alt lloch.* — (2) o *Abualmalet.* — (3) *en jus, en avall.*

davem que-n fóssem escarnits: però pregà-ns-ne tant, que donam-la-li. E junyí ab lo sarraí, e l sarray enderrocà-l.

E .j. altre sarray que-y exí, isqué Pére de Clariana; e al fer (1) de la junta, lo sarray girà-li les costes e fugí: e el encansà-l tro que passà l'aygua de Godalaviar, que-s més entre-ls séus.

274. E quan vénch altre dia ben matí, exí Raiç Abulphamalet, ab aquel sarray qui havia junyit, e bé ab :x. cavallers d'altres, ben guarnits, e ben vestits, e en bons cavals e bones sélles noves, que podien entrar en tota bona cort com homens bé apareylats. E Nós levam-nos per éll en nostres cases ben guarnides e bé adobades. E al entrar que féu, quan fó prop de Nós, anch no-ns volch besar la mà; mas que s'humilià a Nós e anà-ns abraçar. E estéch denant Nós, en .j. seti; e saludà-ns de part de Çahen, rey de Valencia, e dix-nos que el no-ns havia anch vist, e que éra molt pagat de la nostra vista. E Nós dixém-li que Déus li donas bona ventura, e que-ns playa mólt, car éra vengut a Nós e-ns éra venguts veer, car Nós li fariem honor e bé, en guisa que ell nos hauría què grahir. E el dix-nos que açò esperava de Nós, e que tal érem Nós, que cels qui Nós amavem havien totavia bé de Nós e honor.

E Nós convidam-lo: e el dix-nos que-ns grahía molt lo convit, mas que el no menjaría defora de la vila, que vedat li éra per son senyor: mas que bé-s tenía per convidat e per honrat de Nós. E Nós dixém-li que, si no-u volia pendre aquí, que Nós li ho enviariem en la vila. E el dix que-ns ho grahía molt; mas que altre saó hi venría que ell ho poría mils pendre que ara no feya, car no-u podía fer.

E sóbre açò, dixém-li que, si el se volia, que-n fariem exir tots los de la casa, e que parlas ab Nós tot de secret. E dix-nos él, que açò volía, e que no parlaría denant Nós sino denant .j. o denant .ij. en què Nós molt nos fiassem. E faém-los tots exir de casa, sinó Nós, e éll e l trujamà.

275. E demanam-li què volia dir. E el dix-nos que-s ma-

(1) *ferir*

raveylava Çahen de Nós per que axí l'aviem ahirat, que nostres osts e nostre podèr haviem féyt venir sóbre sa terra e son podèr que el tenia: que ell no cuydava havèr feyta cosa contra Nós que tant de mal degués rebre de nostra part.

E sóbre açò, responém-li e dixém-li que si havia: que quant Nós fóm a Maylorques per conquerir, que-ns vénch córrer en nostra terra, e vénch tro a Tortosa e a Emposta, e l mal que el nos poc fer, e el e sos homens, en homens nostres e en bestiar, que-u féu: e combaté-ns Uyldecona, que éra dins el nostre régne. Encara d'altra cosa nos tenia tort; que Nós li enviam nostre missatge, e que voliem havèr pau e treuga ab él, e axicom en nostra ninea solíem havèr e pendre les quintes de Valencia e de Murcia, que el Nós adobas çò que-ns n'avía falit de les de Valencia, e faríem-los pléyt per .C. millia besants. E Nós enviam-li don Pére Sanç per missatge nostre, qui era notari nostre. E él, menysprean(t) la nostra amor, no-ns proferí sinó .L. milia besants. E sóbre açò, desexim-nos d'éll e de sa amor, e haguém a venir contra él. E amà més .L. milia besants, que no havèr la nostra amor!

276. E sóbre açò, respos-nos él e dix que el no cuydava que tort nos tingués d'alò, que mentre les quintes prenguém-nos no éra ell rey del regne de Valencia, que Çeyt Abuceyt n'éra rey. E encara dix-nos més, que les coses havien a venir a açò que Déus vol: «e a çò d'ara, que és entre vós e nós, prengam conseyl que s'adob bé e honradament de vós, car açò vol Çahen.» E Nós responém-li que deya bé, e a çò que hom veya devía hom dar conseyl, que no a les coses passades.

E el dix-nos que volia sabèr de Nós què voliem fer en aqueles cóses que Déus havía ordonades que vinguéssen sóbre éls: per que-ns pregava mólt que no encobrissem nostra volentat. E si volíem que son senyor nos donas havèr, que segons lo podèr que el havia que-ns ne donaría; car Nós sabiem bé que la ciutat de Valencia havía près gran mal d'omens que havíen perduts, per nostre podèr, depuys que la batayla del Puig fó féita, e que èra talat lo pà e la orta

de Valencia, e en aquesta manéra en los altres lógars del régne, en los demés e en los meylors.

E sóbre açò, dixém-li que teniem per bò que-y fós la regina, e que no volíem que altre hom del món ho sabés sinó Nós, e élla e éll qui parlava aqueles paraules. E el dix-nos que aquestes éren dues coses que el nos grahia mólt: la una, que de la regina més ne cuydariem valèr, e més ne presarien lo pléyt; l'altra, que-ls playa mólt que-u tenguéssem secret. E a élls valia més e a Nós, car els sabien bé que de molt hom nos haviem a guardar, que no volien nostre prou, en açò ni en als.

277. E enviam per la regina; e quan ela fó venguda, faém-ne partir totes les dones qui ab ella éren vengudes e tots los altres, e no romas ab Nós, d'eles, sinó éla sola. E retraguém-li totes les paraules que haguém haudes ab Raiç Abulphamalet ni él ab Nós, axicom dessus és escrit, e Nós dixém-li que denant la regina li volíem respondre més que a una part, e que aquesta éra la resposta: Que Nós érem venguts en aquel logar, e que Déus nos havía guiats en totes aqueles coses que Nós haviem començades tro en aquest día, e que les haviem acabades: e que, pus Nós érem aquí, que aquest éra nostre propòsit e nostre cor, que negun tém;ps no partissem d'aquí tro haguéssem Valencia. E si l rey de Valencia queria estorcre aquest mal tan gran que poria ésser (en la presó de la vila) de tant sarray, e fémbres e infants, que-y porien morir e perdre tot çò que haurien, que a Nós plauría. E que açò deym per bé e per pró d'élls: e que-ls pendriem a nostra fè e-ls guiariem, ab tot çò que portar-se-n poríen, car dolor nos pren de la lur mort. E si, ab lur volentat que-ns retéssen la vila, la podíem havèr, més la volriem axí havèr, que per altra guisa per força; car la major partida de la ost volría lo barreg de la vila, e Nós no-l volèm, per la dolor que-ns pren de vós. E aquesta és la nostra volentat, e als no-n fariem, si donchs vos no-ns ne forçàvets que per força vos haguéssem a fer mal.

E dix éll que les paraules éren fort cares, e no les volia deliurar ab Nós menys d'acort de son senyor e de son avon-

cle. E Nós enteném que deya rahó: e dixém-li que-u faés en bona ventura. E convidam-lo altra vegada, e no-ns ho volch otorgar. E sóbre açò entrà-se-n.

278. E quan vénch al tercer día, el nos envià missatge que, si-l guiavem, que exiría a Nós; e Nós enviam-li un Rich-hom nostre. E vénch a Nós, sémpre quan el hi fó anat, e dix-nos que l rey de Valencia Çahen, s'éra acordat, e que ben conexía que la vila no-s podia deffendre a la lónga. E per tal que no se-n faés traure altre major mal d'aquel que tréyt n'avíen, que la-ns rendría ab aytal condició, que éls, sarrains, e les sarraynes ne posquéssen trer tota lur roba, e que hom no-ls escorcoylas ni-ls faés neguna vilanía, e que fóssen en nostre guiatge tro a Cuylera él e éls: e pus Déus volía que Nós la haguéssem, que el ho havía a volèr.

E sóbre açò, dixém-li que-ns acordaríem ab la regina solament, qui éra en aquel conseyl; e el dix que-u tenía per bò; e exi-s de la cambra. E romanguém Nós ab la regina, e dixém-li què li-n semblava? E ela dix que, si a Nós semblava que preséssem aquel pléyt, que bé-l tenía ela per bó; car Valencia no la devía hom aventurar qui havèr la podía de .j. día a altre.

E Nós enteném que ella nos conseylava bé; e dixém-li que li otorgavem lo conseyl que ela-ns donava: mas aytant hi volíem Nós anadir, e que sóbre açò hi teníem per bò lo conseyl, que si la vila se prenía per força, que gréu sería que barayla no-y hagués gran entre aquels de la ost e Nós, per àvol havèr ni per roba; ni no devíem alongar çò que tostémps havíem desijat nostre linyatge d'avér e de pendre. E encara, si Nós hi fóssem ferit, o malaltía que nos vingués en aquest alongament, tro la vila fós presa per força, que-s poría la cosa perdre. Per què, tan bon féyt com aquest no feya metre a ventura, e que la feya bon cuytar per havèr-la.

279. E sóbre aquestes paraules, faém demanar Raiç Abulphamalet, e responém-li en aquesta manera: «Raiç, ben sabets vós que Nós havèm féyta gran messió en aquest féyt; però géns per la messió que Nós e nostres homens féyta havèm, ni per lo mal que hic havèm tréyt, per tot açò no-n

romanrà que Nós aquest pléyt vos seguirèm, e-us guiarèm tro a Cuylera, ab tota la roba que ls sarrains e les sarraines ne trahen ni-n pusquen traure. E per amor del Rey e de vós, qui sóts venguts aquí, volèm fer aquesta gracia que se-n vagen saus e segurs, ab lurs robes e ab çò que portar-ne volran».

280. E él, quan ho hoí, plach-li; e dix que-ns ho grahía mólt, jatsía que hi perdéssen mólt, que ab tot açò si grahía mólt la mercè que Nós li fahíem. E quant haguém estat una peça, demanam-li qual día sería? E dix-nos que mester havía .x. dies d'escombra. E Nós dixém-li que sobres demanava, e que la ost s'estava mólt e que s'enujava, car no feyarè ni éra prou lur ni nostre; e tant, que per alongament de les paraules, que-ns avenguém que al cinquè día que-n redríen la vila e que començarien d'exir.

E quant aquesta paraula fó empresa entre Nós e éll, dixém-li que-u tingués secret tro que Nós haguéssem parlat ab l'archabisbe de Narbona, ab los bisbes e ab nostres homens nobles. E el dix que-u faría. E Nós dixém-li que hi parlaríem aquel véspre, e manaríem cessar que, d'aquela hora a enant, no-ls faéssen mal.

281. E quan açò fó féyt, e haguém menjat, e begut e dormit en .j. reyal qui éra prop de la nostra albergada, enviam per l'archabisbe de Narbona, que hi fó. E quan tots fóren denant Nós, dixém-los com nostre Senyor nos havía féytes moltas gracies; e entre les altres, havía-ns-ne féyta ara úna que Nós e élls li devíen molt grayr; e car en aquest bé nostre havíen gran part, volíem-los-ho fer sabèr, per tal que els se-n alegrassen, que Valencia éra nostra.

E quan Nós haguém dit aquest mót, Don Nuno, e don Exemen Dorrea, e don P. Ferràndez Daçagra e don Péro Corneyl perdéren les colors, axicom si hom los hagués ferits endret del cor. E del archabisbe enfora, e dels bisbes alguns, qui dixéren que grayen a nostre Senyor aquest bé e aquesta mercè que-ns havía donada, anch negun dels altres no-u loaren ni-u grayren a Déu, ni-u téngren per bó; sinó que-ns dixéren, don Nuno e don Péro Ferràndez Daçagra, e còm éra

aquest féyt ni en qual manéra? E Nós dixém que haviem guiat lo rey de Valencia e ls sarrains, tots aquels qui habitaven en la vila, homens e fémbres, e que anaven en nostre guiatge tro a Cuylera e tro a Denia, e que-ns redíen la vila al cinquè dia. E dixéren que-u tenien per bò, pus féyt ho haviem.

E dix l'arquibisbe de Terragona: «Açò és obra de Déu. E jo no creu que de tres coses en vós no-n haja la úna: o que vós hajats servit a Déu, o que ara lo sirvats o que ara lo servirets.»

E dix en Ramon Berenguer Dàger: «Molt devèm grayr a nostre Senyor la amor que-ns mostra; car çò que vostre linyatge e vós havets desijat, e que ara-s cumple per vós, molt ho devèm grayr a nostre Senyor.»

282. E quan vénch altre día, a hora de véspres, enviam a dir al rey e a Raiç Abulphamalet, per tal que sabéssen los christians que nostra éra Valencia e que negun mal no-ls faéssen, que metéssen nostra senyera en la tórre que ara és del Témple. E els dixeren que-ls playa.

E Nós fóm en la rambla, entre l reyal e la tórra; e quan vim nostra senyera sus en la tórra, descavalgam del caval, e endreçam-nos vés Horient, e ploram de nostres uyls e besam la terra per la gran mercè que Déus nos havía féyta.

(*Ms. de Poblet, acabat l'any 1343.* — M. Aguiló, *Bibl. Cat.*)

Orde de Pere lo Gran, manant aparellar unes galeres (1281)

Petrus, Dei gratia rex Aragonum, &., fideli suo Raymundo Marcheti, salutem et gratiam.

Manam-vos que façats pintar les galees e les barches de les galees, çò és a sabèr, les dues galees blanques, e dues vermeles, e dues grogues, e dues veres, e dues blaves e dues a seynal de Barchinona; e puys sóbre tot lo pint aya escuts reyals en cascuna galea e barca.

Encara manam, que la nau que fó d'en Vilar e una barcha d'en Sauret, que hom hi fassa síen pintes e seynal reyal.

Item, que a cascuna ténda e a cascun dels galiots fassats fer barcha, segóns que vós conexerets; e que fassats fer una vela e un terçol reyal a obs d'una galea.

Manam-vos encara, que trametats al feel nostre en Pére de Libia, a obs de les galees de Valencia, çò que ell vos tremet a dir.

Volèm encara, e-us manam, que fassats adobar una de aquelles galees sarraynesques que són a Barchinona: e si vahiets que no-s pogués bé adobar, feessetz-ho sabèr al dit en Pére de Libia. E ell faría adobar aquestes que són ací.

Data Valencie .VII.° kal. Marcii, anno Domini M.° CC.° L.XXX.° primo .G. Iuceff Ravaya.

(*Arx. de la Cor. d'Aragó. Reg. 44, fol. 211.*)

Manament del rey en Pére lo Gran, als vehins de la vall de Andorra (1283.)

De Nós, en Pére, per la gracia de Déu, rey Daragó e de Sicilia. Als faels séus; a tots homens de la Val Dandorra, saluts e gracia.

Avèm entès que vós no avets complits çò que promesés a Nós, ni avets volgut fer l'omenatge per Nós a aquels que Nòs vos tramesèm. E sabets bé vosaltres que denant lo comte de Foix, cara a cara, nos (h)o promesés: perque vós en açò no podets avèr neguna bona raó ne escusa, ni-us en devets estar per negun altre manament contrari.

On vos deim e-us manam que vós, vistes les presents letres nostres, façats per Nós, e en loc de Nós al amat cavaler nostre en Comenges, ho a aquel ho a aquels que él en son loc hi metrá, los homenatges, e-l complescats totes les altres coses que nos avets promeses de complir. En altra manéra, si açò no fets, fem-vos sabèr que enantarèm contra vós e vostres coses axí com senyor deu enantar contra sos homens que-l són rebelles e no volen ésser obedients al seu manament.

Data Barchinone .viii.º kal. Ianuari.

(*Arx. de la Cor. d'Aragó. Reg. 46. fol. 134.*)

Ordinacions de la Cort del Batlle de Perpinyà

Ordonament de les causes menjadores, e de aucels, e de pols, e d'ous e formatges

Anno Dni. m.cc.lxxviii°. idus decembris.

Stabli lo senyor batle de Perpenyà, de conseyl de prohomes, que negú revenedor ni regater no aus (1) comprar alcunes causes de menjar en la vila de Perpenyà per si ne per altre, ni fassa comprar à sos obs, ni en los termes d'aquela ni de fora, per .i°. lega entorn la dita vila de Perpenyà, en camí fora casteyl, perdíus, ni ànetz, ni folges, ni todós, ni saxels ni altre volatería, ni conils, ni lébres, ni salveines, ni eus, ni formatges, ni notz, ni avelanes ni altres causes;

E qui contre farà pagarà per pena, cascuna vegada, .ii. sol., de la qual pena lo denunciador aurà l'altra part, exceptatz compradors e venedors (2).

. . . . . .

Les damont dites causes fóren establides tenedores e observadores em per totz temps, servada emperò la volentat del senyor Enfant.

(J. Alart. *Ordin. I, f.° 13 v.°*)

(1) gos. de gosar, atrevir se. — (2) *L'Infant en Jaume, heretier del regne de Mallorca.*

Resposta del rey en Jaume II a una lletra de Mahomet Abdabdelle Abenacer, rey de Granada, ón aquest li oferia sa bona amistat. (1291)

Al molt noble e molt honrat Abuçait, rey de Tirmiçe (1), de Nós en Iacme, &., salut ab acalantament de bona amor.

Reebém vostres letres, les quals a Nós aportà lo feel nostre Abrahim Abengalell jueu nostre, e entesém diligentment aquelles coses que-ns feés assabèr, axí de la amor que volíetz avèr ab Nós (axicom vós e los vostres ab los nostres haguéren) com encara sóbre les profertes contengudes en les vostres letres et encara aquelles que-ns dix lo dit Abrahim Abengalell. Per què-us fem sabèr que a Nós plau que la amor sía entre Nós, e que Nós ne nostra armada no fassam ni lexèm fer mal en vostra terra ni en vostra jurisdicció, e que ls mercaders vostres vénguen salvamen en nostra terra, e los nostres en la vostra, coscun dels vostres e dels nostres pagans los dretz acostumatz.

Vós atressí daretz e trametretz a Nós demantinent duo millia dobles, e puys cada any nos compliretz altres duo millia dobles, axicom vostres antecessors donaren als nostres. E aytambé en ajuda dels nostres enamics cristians nos trametretz al estiu ab lo nostre navili .C. cavalers janetz (2), pagats per vós, per tres meses. E ab missatge vostre e ab lo dit Abrahim Abengalell, lo qual vos trametèm, d'aquestes coses hajam vostra resposta.

Data en Calatayú, 16 Kal. Nov.

(*Arx. de la Cor. d'Aragó. Reg. 55, fol. 50 e següents.*)

(1) *Tremecen.*—(2) *genets.*

Ramon Lull

(1235-1315)

Llibre del orde de cavalleria

En una terra se sdevench que un savi cavayler qui lóngament hac mantengut l'orde de cavayleria en la noblesa e força de son alt coratge, e saviesa e ventura l'agren mantengut en la honor de cavayleria en guerres, e en torneigs, en assauts e en batayles, elegí vida ermitana, con viu que sos díes éren bréus e natura li defaylia per veylesa a usar d'armes. En adonchs, desemparà sos heretatges, e heretà sos infants: e en .j. boscatge gran, abondós d'aygues e d'arbres fructuoses féu sa habitació, e fogí al món, per çó que lo despoderament de son cors, en lo qual éra esdevengut per veylesa, no-l desonras en aqueyles coses hón saviesa e ventura lónch de temps lo havíen tengut honrat. On per assò, lo cavayler cogità en la mort, remembrant lo traspassament d'aquest segle en l'altre, e entès la sentencia perdurable a la qual havía a venir.

En .j. beyl prat, hac .j. arbre molt gran, tot carregat de fruyt, ón lo cavayler vivía en aquella forest. Dessóts aquell arbre hac una fontana molt beyla e clara, de la qual éra abondós lo prat e ls arbres qui li éren entórn: e lo cavayler havía en costuma tots jórns de venir en aquell loch a adorar, e contemplar e pregar Déus, al qual fasia gracies e mercés de la gran honor que li havía féyta tots-témps de sa vida en est món.

En aquell témps, en la entrada del gran ivern, se sdevench que un gran Rey molt noble, e de bones costumes bé abundós, hac manades Corts. E per la gran fama qui fón

per la terra de sa cort, hun assaut scuder tot sol, en son palafrè cavalcant, anava a la cort per ésser adobat a noveyl cavayler: ón, per lo trebayl que hac sostengut de son cavalcar, deméntre que anava en son palaffrè, adormí-s. E en aquella hora lo cavayler qui en la forest fahía sa penitencia ffón vengut a la ffont contemplar Déu e menysprear la vanitat d'aquest món, segóns que cascun jórn havía acustumat.

Deméntre que l'escuder cavalcava en axí, son palaffrè exí del camí e més-se per lo boscatge; e anà tant là hón li plach per lo boscatge, tro esdevench en la fontana hón lo cavayler estava en oració. Lo cavayler qui viu venir l'escuder, lexà sa oració e assech-se en lo bel prat a la ómbra del arbre, e començà a legir a .j. libre que tenía en sa fauda. Lo palaffrè, con fó a la font, bech de l'aygua, e l'escuder, qui sentí en durment que son palaffrè no-s movía, despertà-s e viu denant sí lo cavayler qui fó molt véyl, e hac gran barba e lónchs cabels, e romputs vestiments per la velea, e per la penitencia que fasía fó magre e descolorit, e per les làgrimes que gitava sos ulls fóren apoquits, e ac esguart de molt sancta vida.

Molt se maraveylà la .j. del altre, car lo cavayler havía lóngament estat en son ermitatge, en lo qual no havía nuyl hom vist depuys que hac desemparat lo món e-s lexà de portar armes. E l'escuder se maraveylà fortment com éra esdevengut en aquell loch. L'escuder devaylà de son palaffrè, saludant agradablement lo cavayler, e lo cavayler lo acullí hón pus bellament poch, e asegren-se en la bella érba .j. prés del altre.

Lo cavayler, qui conech que l'escuder no volía primerament parlar, per çò cor li volch dar honor, parlà primerament e dix: «Bell amich, qual és vostre coratge, ni hón anats ni per què sóts assí vengut?—Senyer, dix l'escuder, fama és per lóngues terres que .j. Rey molt savi ha manada Cort; et farà si-matéix cavayler, e aprés farà cavaylers altres barons stranys e privats: ón per ayçò jo vag a aquella Cort per ésser noveyl cavayler. Et mon palaffrè, deméntre que jo-m adormía per lo trebayl que he haut de les grans jorna-

des, ha-m amenat en aquest loch». Con lo cavayler ausí parlar de cavaylería, et remembrà l'orde de cavaylería e sò que-y pertany a cavayler, adonchs gità .j. suspir et entrà en consirer, membrant en lo honrament en lo qual cavaylería lo avía lóngament mantengut.

Deméntre que lo cavayler cogitava en sí matéix, l'escuder li demanà de què éra son consirer. Lo cavayler dix: «Bel fils, mos pensaments són del orde de cavaylería, e del gran deute en què és cavayler com mantenga la alta honor de cavaylería». L'escuder pregà lo cavayler que li dixés l'orde de cavaylería qual és, ni per qual manéra hom lo pot mils honrar e conservar en la honor que Déu li ha donada. «Còm ¡fiyl! sò dix lo cavayler, e no saps tu qual és la régla e l'orde de cavaylería? E còm pots tu demanar cavaylería tro sapies l'orde de cavaylería? Cor negun cavayler no pot mantenir l'orde que no sap, ni pot amar son orde ni sò que pertany a son orde, si no sap l'orde de cavaylería ni sap conèxer lo fayliment que sía contra son orde. Ni negun cavayler no deu fer cavayler si no sap l'orde de cavaylería; cor desordonat cavayler és qui fa cavayler e no li sap mostrar les costumes qui-s pertanyen a cavayler».

Deméntre que lo cavayler deya aquestes paraules et reprenía l'escuder qui demanava cavaylería, l'escuder demanà al cavayler: «Senyer, si a vós plazía que-m dixéssets l'orde de cavaylería, assats me sént coratge que l'orde apendría et que seguiría la régla e l'orde de cavaylería.—Bel amic, çò dix lo cavayler, la régla e l'orde de cavaylería és en aquest libre en lo qual jo lig alcunes vegades per çò que-m fassa remembrar la gracia et la mercè que Déus m'(h)a féta en aquest món, per çò cor honrava e mantenía l'orde de cavaylería a tot mon podér. Cor en axí con cavaylería dóna tot çò que pertany a cavayler, en axí cavayler deu donar totes ses forçes a honrar cavaylería.»

Lo cavayler liurà lo libre al escuder; e con l'escuder l'ach lest, en lo qual entés que cavayler és .j. de .M. homens elet a havèr pus noble offici que tots, et hac entesa la régla e l'orde de cavaylería, adonchs consirà .j. petit, e dix: «A, senyer

Déus! beneyt siats vos qui-m havets aduyt en loch e en témps con jo haja conexensa de cavayleria, la qual he lónch-témps desirada, sens que no sabía la nobilitat de son orde, ni l'onrament en què Déus ha posats tots aquells qui són en l'orde de cavayleria.— Amable fiyl, dix lo cavayler, jo son prés de la mort, e mos díes no són mólts: ón, con aquest libre sia fét per retornar la devoció, e la leyaltat e l'ordonament que cavayler deu havèr en tenir son orde, per ayçò, bel fil, portats-vos-en aquest libre a la Cort hón anats, e mostrats-lo a tots aquells qui volen ésser cavaylers novells. Guardats-lo, e car lo tenits si amats l'orde de cavayleria. E con serets adobat a novel cavayler, retornats per aquest loch, e digats-me quals són aqueyls qui seran féts novels cavaylers e auran estats obedients a la doctrina de cavayleria.»

Lo cavayler donà sa benedicció al escuder, e l'escuder prés lo libre, e prés comiat molt devotament del cavayler, e pujà en son palafrè. E anà-se-n a la Cort e ténch son camí alegrament; e saviament e ordenada donà e representà aquest libre al molt noble Rey e a tota la gran Cort, e s' offerí que tot cavayler qui am ésser en orde de cavayleria lo pusque translatar, per çò que a les vegades liga e recort l'orde de cavayleria.

(M. Aguiló, *Bibl. lemosina*).

Fèlix de les maravelles del món

(1286)

Déus, ab virtut de tota bonea, granea, eternitat, podèr, saviesa e volentat, comença aquest libre de Maravelles.

Del Prolech

En tristicia e en languiment estava un hom en estranya terra, e fortment se maravellava de les gent de aquest món, con tan poch conexíen e amaven Déu, qui aquest món ha creat e donat als homens, en gran noblea e bonea, per tal que per ells fós molt amat y conegut. Aquest home plorava e planyía com Déus en aquest món ha tan pochs amadors, e servidors e loadors. E per çò que sía conegut, amat e servit, fa aquest libre *De maravelles*, lo qual desparteix en deu parts, çò és a sabèr; *Déu, Angels, Elements, Cèl, Plantes, Metalls, Besties, Home, Paradís, Infern.*

Aquest home havía un fill que molt amava e qui havía nom Fèlix, al qual dix aquestes paraules: «Amable fill, quaix morta és saviesa, caritat e devoció; e pochs són los homens que són en la fí à la qual nostre senyor Dèus los ha creats. No és la fervor ne la devoció que ésser solia en lo témps dels apòstols e dels martyrs, que, per conèxer e amar Déu, languíen e morien. A maravellar-te cové hón és caritat e devoció anada: vé per lo món, e maravelle-t dels homens per que cessen a amar, e conèxer e a loar Déu. Tota ta vida sía en amar e conèxer Déu, e plora per los falliments dels homens qui Déus ignoren e desamen».

Obedient fó Fèlix a son pare, del qual prés comiat ab

gracia e benedicció de Déu: e ab la doctrina que li donà son pare, anà per los boscatges, per munts e per plans, per erms e per poblats, e per prínceps e per cavallers, e per castells e per ciutats, e maravellave-s de les maravelles qui són en lo món; e demanava çò que no entenía, e recomptava çò que sabía, e en treballse en en perills se metía, per que a Déu fós féta reverencia e honor.

(*Ms. del* XIV.*en* XV.*en segle*.—M. Aguiló, *Bibl. Cat.*)

Llibre d'Amich e d'Amat

Dialogacions e càntichs d'amor qui és enfre abdós: e són eximplis abreujats per los quals puja a en sus l'enteniment e la volentat en devoció.

1. Demanec l'Amich a son Amat si havia en éyl nuyla cosa romasa a amar. E l'Amat respos, que çò per que la amor del amich podía multiplicar, éra a amar.

2. Les carreres per les quals l'Amich enserca son Amat són lóngues e perilloses, poblades de consideracions, e de sospirs, e de plors, e illuminades de amors.

3. Ajustaren-se molts amadors a amar un Amat qui-ls abundava a tots d'amors; e cascú havía tot sol son Amat en sos pensaments agradables, per los quals sostenien plasents tribulacions.

4. Plorava l'Amich, e dehia: «¿Tro a quant de temps no cessaran tenébres en lo món, per çò que céssen les carreres infernals? Ni l'ayga, que ha custuma que decórrega a en jus, ¿quant serà la hora que haja natura de pujar en sus? Ni ls innocents, ¿quant seran més que los colpables? E quant se gau-

barà l'Amich que muyre per son Amat? Ni l'Amat, ¿quant veurà son Amich languir per sa amor?»

5. Dix l'Amich al Amat: «Tu qui umples lo sol de resplandor, umple mon cor de amor.» Respos l'Amat: «Séns cumpliment de amor, no fóren tos ulls en plor, ne tu fóres vengut en est loch veser ton Amat.»

6. Temptà l'Amat son Amich si amâva perfeitament; e demanec-li de què éra la differencia que és enfre presencia e absencia d'Amat. Respos l'Amich, que de conexença e de remembrament, de ignorancia e de oblidament.

7. Demanec l'Amat al Amich: «Has membrança de nuyla cosa que te haja guasardonat, per çò car me vols amar?» Respos: «Hoc, per çò car enfre los trebayls e ls plaers que-m dónes no fas differencia.»

8. «Digues, Amich, dix l'Amat, ¿hauras paciencia si-t doble tes langors?» Respos l'Amich; «Hoc, ab tal que-m dobles mes amors.»

9. Dix l'Amat al Amich: «¿Saps encara què és amor?» E respos l'Amich; «Si no saubés què és amor, saubera què és trebayl, tristicia e dolor.»

10. Dixèren al Amich: «¿Per què no respons a ton Amat qui-t appeyla?» Respos: «Ja me aventur a gréus perills, per çò que a éyl pervenga; e jo li parle desirant ses honors.»

11. «Amich fóyl, ¿per què destrocixs ta persona, e despens tos diners, e léxes los delits de aquest món e vas menyspreat enfre les gents?» Respos l'Amich: «Per honrar los honraments de mon Amat, qui per més homens és desamat e desonrat, que honrat e amat.

12. «Digues, fóyl per amor, ¿qual cosa és pus visible, o l'Amat en l'Amich o l'Amich en l'Amat?» Respos e dix, que l'Amat és vist per amors, e l'Amich per sospirs, e per plors, trebayls e dolors.»

(J. Rosselló. *Obras de R. Lull.* 1887).

Dsl gentil e dels tres savis

De granea e podèr

Major podèr és signifficat ésser en Déu, si l mon és creat per lo podèr de Déu, que no ès si l món és eternal; cor major poder és crear de non-rè tan gran món e tan beyl, que no fóra si l podèr de Déu no hagués creat lo món. E cor çò per què la granea e l podèr de Déu mils se covénen e-s demostren al humà enteniment covenga ésser atorgat, segóns la primera condició del primer arbre, per açò és maniffestat que l món és creat de non-rè, e que ha haut començament.

Si l món fós eternal e durable per son podèr o per lo podèr de Déu, pus inconvenient cosa fóra que hagués fí en quantitat, e en témps e en durabilitat, que no és si l món ha començament e Déus lo ha creat. E ón pus inconvenient cosa fóra al món havèr fí e esdevenir enno ésser, menys fóra signifficada granea en lo podèr divinal que l món pogués delir, que no ès si l món ha haut començament e és creat; cor pus prop és de no ésser qui és vengut de non-rè, que no és cosa eternal qui no sía estada non-rè. E ón pus prop és de no ésser e lo podèr de Déu lo sosté que no tórn en no ésser, pus major podèr n'és signifficat en Déu, en quant lo sosté, e-l pot tornar en no-rè; e aytant com lo podèr és major, d'aytant és signifficat en Déu ésser major bonea.

Pus estranya cosa, e pus inconvenient e pus contraria a rahons és considerar que la bonea e l podèr divinal, qui són una cosa matèxa ab eternitat qui-s descové a havèr començament e fí, esdevenguen en no ésser, que no és considerar que esdevenga en no ésser çò qui és creat e vengut de no

ésser. On en la consideració qui considéra que l poder de Déu és tan gran que pot delir lo món, sotsposat que sía eternal, és prop considerar que Déus pusca no ésser, si bé és eternal: e en la consideració qui considéra que l món és creat, e que Déus li pot donar fí, pus que ell l'ha creat de no-rè, és luny considerar que Déus pusca no ésser. E cor la consideració qui-s cové mils a considerar lo gran podèr de Déu sía miis atorgadora, per açò és maniffesta cosa que l món ha reebuda creació per lo gran podèr divinal.

(J. Rosselló. *Obras de Ramón Lull*, pl. 73.)

XIIIèn-XIVèn SEGLE

Fra Pere Marsili

(*Abans del* 1327)

Més, la major yla és aquela que Malorcha és apeylada, com és major en quantitat e major en senyoría; la qual la divina Saviea de les pregontats de les aygues féu levar, per çò que de totes ses parts fós als navegants en refugi e defeniment. E de aquén los homens d'aquela art aquela apeylen *Cap de Creus*, com d'aquela a cascunes parts navegar pus covinentment és vist. E aquels qui tórnen de lunyadanes parts, trencats d'aytals trebays, banyats de plujes, turmentats de tempestats d'aer, consumats d'estiu e de calor, e ls torbats de poca jornada, a aquela síen sadolats e recreats, e de grat hi vénen per çò que en lurs trebays síen consolats.

E provehí lo sobirà Maestre de tóts de ports en aquela, en tutela e defensió dels periltants o navegants: de part Oriental, lo port d'Alcudia; de part Occidental, lo port de la Palomera e de Andraig; e de part d'Aquiló, lo port de Sòyler; e de part Austral, lo port de Manachor, e de Porto-Colom e de Porto-Petro. E de totes parts hà molts ports pochs, los quals los mariners apeylen *esparagols*, a salvar los lenys menors.

E aquesta yla és revironada de montanyes molt altes d'aquela part que és opposada a Catalunya, en tant més (?)

són altes, que a aquels qui naufragan són en mort e als navegants en horror. Més, de part Austral, que és opposada a Affrica, no hà montanyes axí altes, jatsía çò que de roches sia tota plena; e són aqueles montanyes pedregoses, no covinents a neguna sement, seches, nues, sens fruyt, sens utilitat, si donques no són dades als habitadors en garda e defensió.

E com aquela yla haja moltes parts, ha XVI parts: les tres, en montanyes e en lo peu de les montanyes, lo qual apeylen *Rayguer*, en les quals hà pobles e viles delectables; aquí hà oliveres fructuoses, aquí hà abundancia de vinyes e abundancia de diverses fruytes, vergers molt agradables, fonts de cascuna part corrents. E là ón hom se pensa que montanyes molt altes s'ajusten, e que no sia sinó soledat degastable, aquí se amaguen vals molt delitables, de arbres fructuoses, bé assegudes e plenes d'aygues de fonts, en tot delit e puritat d'aer donades. Les altres XIII parts són poblades, les quals són planes e són luny de montanyes; e són molt bones per blats, molt han de forment e d'ordi, quays han fretura de fruytes, oliveres no han, nodrexen poques vinyes, són riques d'oveyes e d'altres bestiars: de póus beuen, e moltes vegades de aygues reebudes en cisternes e en fosses en témps de plujes, per çò que dretament sien semblants a les parts d'Urgel en moltes coses.

Més, la ciutat és asseguda e sitiada prop la mar, havènt planea de costa si de XII miles, de val ample e pregon revironada, garnida e defesa de espessedat de térres de mur, de bel antemural coronada, no sabènt barri com tots los reeb dins sí, ab tres portals ab portes de ferre edificada e féta: de casteyl molt beyl dins sí, prop de la mar e en plà: enriquida de longuea, de beylea, de carrers e de dretea agradable, de amplaria de places plahent, de font per mig corrent delitable, de beylea d'horts axí dins com defora acompanyada: hà mirador molt beyl de mar, lo qual s'estén XV miles, de dues bóques o caps grans de roches és termenada, e és luny bóca, o cap de bóca o cap, quays per XX miles. Aquests dos caps contra sí, posats en faç de la ciutat, fan gran cala

abundant e plena de pexos, e a naus e a tots altres vaxélls navegants molt profitosa, com per tot morden les anchores. E encare tot lo témps de primavera e de estiu, tots los lenys e naus se fermen e stan davant la ciutat a una mila... L'aer hi és molt temprat, com d'ivern, quays nuyl témps no gita néu: e si algunes vegades se sdevé, les gents ho han per joch; glaç nuyl témps quays hi appar; e en témps de estiu, de tercia e d'aquí avant, del vent embat, apeylat és temprada.

(*Comment. de gestis regis Arag. Jacob. primi.*
J. Rosselló, *Obras de R. Lulio*, pl. 675).

Mascaron

Sapiats que com lo fil de Déu fós nat de madona sancta María, e anas per terra, los demonis assajaren en moltes manéres aquel fil de Déu. E estaven molt maravelats d'aquel: e a les vegades, per los miracles que li vaíen fer, avíen pensament que fós fil de Déu; cor, emperò, vésen que el soferis fam e set, e menjave, pensaven-se que no fós fil de Déu. Emperò vistes aqueles esteles, e profecíes e escriptures, conegueren aquel ésser fil de Déu, dients entre sí: «Si aquest mor, aquest és qui deu entrar en los inferns e-ls deu despular de les ànimes qui aquí són turmentades.»

E per aquesta raó, plens d'enveja, per tal que les dites ànimes no fóssen deliurades e trétes de les penes d'infern, pensaren-se e cogitaren entre sí en quina manéra poguéssen aubergar la mort de Déu. E per çò com els no trobaven al món pus certa cosa com fémbra, car lo primer mal consel éra exit d'aquela, esguardant que Pilat avía muler molt cara a él, los dits demonis conselaren a la muler de Pilat que per maligne esperit que aubergas la mort del fil de Déu...

E per tal com (per) les dites raons los dits demonis vaeren-se escarnits e enganats, hordonaren e feren .j. procurador, per nom Mascaron, .j. demoni molt savi, e discret e estelati *(sic)* que en la presencia del fil de Déu anà legir pléyt denant aquel, contra l'umanal linatge...

E lo Creador, emperò, volent usar de iniquitat més que de justicia, axicom aquel qui bé sabía que Mascaron no entenía en als sinó en destrucció del linatge humanal, dix a Mascaron: «Tu saps bé que jutge a les vegades husa de iniquitat, a vegades de justicia, axicom li plau. E jo ara vul usar de iniquitat. Assignam día a demà, a ora de prima.»

E encontinent Mascaron partí-s d'aquí de la presencia del Salvador, e tornà-se-n als inferns, e comptà als dimonis çò que avía fét en lo negoci. E Lucifer dix a Mascaron: «Tu vé demà matí al día assignat.» E Mascaron dix ho faría.

E com madona sancta María sabé que l'humanal linatge éra citat, moguda de gran pietat, axicom d'amor maternal, parlant humilment, ach despleer, e dix públicament al humanal linatge: «No tingues paor, que jo demà e tots-témps seré avocada del humanal linatge.» E ab aytant, tota l'orde dels àngels s'alegrà, e ach plaer de gran leticia.

E com lo Creador en lo día assignat, sient en la sua cadira, ab infinida companya d'àngels, e patriarques e profetes, cantaut «*Ave*, Regina dels cels! *Ave*, dona dels àngels!» la dita avocada ab hul que hom sol gardar hom qui no és graciós, gardà lo dit Mascaron adversari del humanal linatge; e estant sola avocada prés del seu Fil car, Jhesu-Christ, dix: «Calats, çò és, que jo parlaré.» E dix: «Fil méu, jo he entès que l'umanal linatge, del qual tu e jo som, (és) embargat denant tu per .j. dampnat traydor e reprobat falsari, axicom ja saps, lo qual en lo régne méu jo he vist. E per aquesta raó les entrámenes del meu véntre, que tu (h)an portat, me són molt commogudes. Emperò, com tu est justicia en Déus, en justicia falir vinga lo adversari qui-s qui sía ardidament e men son plét tu.»

E là-donchs los àngels e los amichs de Déu aguéren gran plaer e apellaren Mascaron, dients: «Vine Mascaron, damp-

nat e reprovat, cor has trobada part qui defendrà l'umanal linatge».

E lo Creador dix a Mascaron: «Dí çò que-t vuyles». E Mascaron, plè d'enveja e de tot engan, vénch, e no gosà levar los uls ves la cara de la avocada qui ab ul de dona irada lo guardava, axicom Mascaron ho podía conèxer.

E lo Creador dix a Mascaron: «Dí çò que-t vules». E dix Mascaron al Creador: «E justicia he en tu clamada, e veritat sens falsedat, e vía sens arada vules ayr mi, mesquí procurador; e placia a tu que carn ne sanch no enclin, que justicia no sía per tu servada e tenguda. Jo deman a tu licencia que puxa parlar».

E dix lo Creador: «Dí çò que-t vules». E dix Mascaron: «Tot-hom sap que judici està en .iij. persónes, çò és a sabèr, lo jutge, e aquel qui demana e aquel qui és demanat. Vet tu, qui est jutge, e jo, qui son demanador; la persóna del demanat no-l ich veig, séns la qual no serà egual lo judici».

E dix la avocada: «No-us mirets en dimoni, veus mi apelada en defensió del umanal linatge». Respon Mascaron: «Pare sanct, placia-t que la tua Mare en nula manéra no sía rebuda en aquest pléyt ne en altre. Axi ho prou jo per raó, cor massa hi és sospitosa, per çò com és mare, e leugerament te poría fer girar a fer part contra mi; e per altra raó, cor esta és fémbra, e los drets axí divinals com umanals veden que fémbra no sía avocada». E dix Mascaron: «Ara respona què respondre volrà».

E la avocada mare de Déu axí girà los beneyts uls vés lo seu fil, e dix: «Aquest dimoni en mon régne vol girar e pervertir los meus drets, per tal com el diu que son ta mare. Emperò fémbra son, e son per lo dit procurador infernal en aquest juy apelada, per tal com el ha fét denant tu, humanal linatge, del qual jo son. E jatsía que jo sía mare, no son mare axí com les altres, cor jo son mare séns corrumpció, e fuy prenys séns ton greuge, e infanté séns dolor. E ¿quals drets veden que part qui és demanada, de qual que ofici que sia, que no puxa desamparar? Si faría si éra heretge e escomès, çò que Déus no vulla. E no saps que jo son orde de

matrimoni, e de la orde d'aquels qui estan en consciencia, e de virginitat, com jo fuy el món esposa de Josep, verge ans del part, e en lo part e aprés del part, encontinent e ordisi *(sic)* de hom nul temps no aguí a desnotar e sacrificar que jo desig avocada del umanal linatge. E cant lo dit malvat procurador diu que fémbra no pot empendre ofici de advocació, axò no ha loch a persónes mesquines, e en vidues, e en pubils, e en horfens e en ignocens persónes. Fil méu, una persóna mesquina com és aquest món, lo qual aquest malvat procurador falsari, vol tornar, e tenir en servitut: per què, no contrastant les coses dites e preposades per lo dit adversari, deman que sía rebuda en aquest ofici».

E l dit procurador malvat, fortment dix que no devía esser rebuda, e demanà que l jutge degués sabèr aquest punt. Dix la avocada: «Fil m-è-u, aquest depart mostre en les paraules que tu (h)as major sóbre tu».

E lâ-donchs, lo Creador dix: «No contrastant a les coses preposades la part de Mascaron, la mare rebe en avocade».

En lo libre de Gènesi, en les paraules que fóren dites a Adam e a Eva, se seguex que l dimoni e la serpent dix a Adam e a Eva: «Si menjarets d'aquest pom, serets com a Déu».

E aquestes paraules que aquest falsari, ladre, e malvat procurador Mascaron no les ha dites, ans les ha amagades, que no ha volgut parlar. E vé, car fil méu, falsía e malesa del dimoni, que d'aquela metéxa cosa la qual hom há comès per consel e subjecció dels dimonis, aquels dimonis volen l'umanal linatge acusar. E açò no-s póden fer; cor eternal linatge acusar certa cosa és que crim del qual és engan és punidor, e aquel qui del crim deu ésser punit so pot altre acusar. Per què, quant a aquest punt, aquest demoni ne los altres jo no respondría, car (segons que és mostrat e dit) los dimonis féren raó, cor Adam e Eva pecaren, per tal com (per) lo dimoni los fó conselat que menjassen del fruyt; e menjaren-ne, per tal com el los dix que serien semblants a Déu. E apar que els foren tractadós del peccat; per que féune engan, no deu a els ajudar ne per lo dit peccat no deuen ne póden aconseguir l'ome que sía dampnat eternament. *Dee gratia.*

(*Arx. de la Cor. d'Aragó.* Ms. del *XV*en segle)

Bernat Dez-Clot

Cròniques o conquestes de Gatalunya.

CAP. XII.—*De les faysons del rey en Jaume qui prés Mallorques e Valencia e tots los régnes.*

Aquest rey de Aragó en Jaume fó lo pus bell hom del món, que éra major que altre hom hun palm, e era molt bé format e complit de tots sos mémbres: que ell havía molt gran cara, e vermella e flamencha, e lo nas lónch e molt dret, e gran bócha e ben feyta, e grans dents e molt blanques, que semblaven perles; e los ulls negres, e los cabells róssos, semblants a fil d'aur, e grans spalles, e lónch cors e delgat; e los braços grossos e ben féts, e belles mans e lónchs dits; e les cuxes grosses e ben fétes, e les cames lóngues e dretes e grosses per lurs mesures, e los peus lónchs e ben feyts e gint calçats. E fón molt ardit e prous de ses armes; e fó valent, e larch de donar, agradable a tota gent e molt misericordiós; e hac tot son cor e sa volentat de guerrejar ab sarrayns...

CAP. LXXXVII.—*Com les gents del régne de Cecilia tenguéren son consell per lo fét de Carles.*

Quant los homens de Cecilia sabéren que Carles éra passat en Cecilia ab tan gran podèr, e sabéren que havía assetjada Mecina per mar e per terra e que, a la fí, no-s poría

tenir lóngament a éll, haguéren pahor axí com cells qui éren jutjats a mort. E haguéren lur consell tots los alts homens en Palerm. E levà-s aquell qui éra lur capitani, e parlà axí:

«Senyors, bé sabets que aquesta terra ha stat tots-témps en servitut gran e en podér de mala senyoria. Ara és esdevengut, axí com tots sabets, que Carles és passat en Mecina e pensa de recobrar tota Cecilia; e ha-ns tots jutjats a mort.

«Nós sabèm que-l senyor rey d'Aragó (1), és passat a Alcoyll: e és nostre natural senyor, per rahó de la regina e de sos fills. Trametam-hi nostres missatgers a volentat de tóts, e digam-li que vinga a pendre lo régne de Cecilia, axí com éra séu e de sos fills: e nós lo bastarèm d'aur e d'argent méntre mester n'(h)aja».

A aquestes paraules, responéren tuyt, e dixéren que tenien per bò çò que l capitani havía dit, e que ells sabien bé que per null hom no-s podíen veure a salvament sinó per lo rey d'Aragó; e que tot axí com Moysès deliurà, per la virtut de Déu, los fills de Israel de les mans de Farahó, tot axí devien ells ésser deliurats de les mans de Carles per lo rey d'Aragó, ab volentat de Déu.

E axí tuyt se acordaren a açò, e elegiren sos missatgers nobles homens e savis, e féren lurs cartes, segellades e fermades de tots los homens de les ciutats e de les viles e dels castélls de Cecilia, ab seguraments e sagraments que tots tenien per bò e per ferm tot çò que los missatgers farien...

CAPITOL XCIX.—*Com lo rey Carles tramés missatgers al rey en Père d'Arago, e que-l replassen de part sua.*

Quant lo rey Carles sabé que les sues galeres fóren desconfites, fó molt irat, e majorment com quatorze galeres n'hagueren desconfites quaranta-huyt; de les quals ne retengueren vint-e-dues, e les altres fóren fuytes. E pensà ab sí matéx e véu que tot son fét era perdut, e que les sues gents

(1) En Père, fill d'en Jaume lo Conquerridor.

no havíen durada a les gents que l rey en Pére havia amenades, encare que les sues gents fóssen quatre tants que les altres. E pensà còm poría gitar de la terra lo rey d'Aragó (la sua persona sola) ab qualque escusa, que tot l'altre li éra vija-res que fós nient. E féu-se venir dos clergues qui éren séus e de sa casa, e vestí-ls e adobà-ls com a frares preycadors: «Barons, dix lo rey Carles, anats-vos-en a Mecina, e parlats ab lo rey d'Aragó, e digau-li de la mia part que ell no és entrat en la terra de Cecilia axí com a leal hom e bò, ans hi és entrat malvadament, axí com no deu.—Senyor, diguéren aquells dos falsos missatgers, som aparellats de fer vostra volentat.»

Quant vench la nuyt, féu-los passar en huna barcha en Cecilia; e quant fóren aquí, anaren-se-n al rey d'Aragó e diguéren-li la missatgería que l rey Carles los havia manada dir. E lo rey, com ho hac entès, més mans a riure, e sol no féu semblant que res li pesas çò que li havíen dit: «Barons, dix lò rey, yo trametré mos missatgers ab vosaltres ensémps al rey Carles, per sabèr de la sua bócha si és vér çò que vosaltres deyts.»

E aytantost lo rèy aparellà sos missatgers cavallers honrats e d'alt affer: «Barons, dix lo rey, anats al rey Carles, e amenats ab vos aquests dos missatgers qui m'han dites aquestes paraules de la sua part: e sapiats ab élls si és vér qu'ell los m'aja tramesos ab tals paraules com vosaltres havets enteses. E si ell les vos atorga, escondits-me-n axí com vos vos esconderiets de hun altre cavaller qui-us reptas de fè e de llealtat, e no li-n menets neguna honor, que yo lo-y menaré còs a còs.

CAP. CIV.—*Com lo rey en Pére d'Aragó se partí de Cecilia e se-n anà a Bordeu per fer-la batalla ab lo rey Carles e com entrà en lo camp.*

Quant lo rey hac estat ab sa muller e ab sos infants en la ciutat de Mecina, e hac stablit sos balles e sos vicaris per

tota Cecilia, si los féu comandament que tots féssen lo manament de la reyna e de son fill en Jaume axí com per éll: e comanà la reyna als homens de Cecilia e de Mecina e sos fills, e partí-se-n molt cuytosament e vénch-se-n a Tràpena hón éren les sues naus qui-l esperaven. E quant fó a Tràpena, ab gran res de sos barons recollí-s en ses naus, e féren vela e tenguéren lur vía vers Catalunya.

Mas, quant fóren partits de Tràpena e haguéren anat tant, que fóren prop de la ylla de Serdenya cinquanta milles, si los donà lo vént al encontre, que no podíen anar avant en lur dreta vía; e éra molt fort témps, si que l rey ne fó molt irat, per çò com lo térme éra molt bréu, que no havía a anar (tro al térme de la batalla que devía fer ab lo rey Carles en la ciutat de Bordeu) més de vint-e-huyt jórns. E l rey dix a son capità del navili que li fés venir dos galéres, que mester éra que se-n anas per força de rems, puix lo vént li éra contra. «Senyor, çò dix en Ramon Marquet, què volets vos fer? que l témps és molt fort e gréu, e no és témps de anar en galeres: encara, que tota Serdenya és plena de lenys armats e de males gents. Per què yo-us consell que, no-us metats en tan gran ventura.—Certes, dix lo rey, axí vull que sía; que ja és scrit çò que deu ésser, e altre no-n serà; ne, per res que yo puxa fer, no romandrà que yo sía al jórn de la batalla».

Ab tant, en Ramon Marquet féu venir dos galeres a llats de la nau hón lo rey éra, e ell muntà en huna de les dues galeres, ab tres cavallers sens pus e sens altra companya; encara, que no volch que dels mariners ni negun hom de les naus hi muntas ab ell, sinó solament lo nauxer. E partiren-se de les naus; e anaren tant lo jórn e la nit, que venguéren en les terres de Serdenya, en un loch que ha nom Capo-terra, assats prop del golf de Càller. E aquí lo rey devallà en terra e menjà e refrescà: e puys, lo rey recollí-s en les galeres, e les galeres batéren rems e anaren-se-n.

E com fóren en mar tro a trenta milles, lo vént los donà al encontre, e tenguéren la volta de Barbería, si que, quant haguéren axí anat huna nit e hun jórn, fóren en les parts de

Barbería e assats prop de Alcoyll. E puix, lo vént se millorà; e tornaren en lur vía. E quant vénch al terç día, lo nauxer, qui havía nom en Bernat Ponç de Barcelona, dix a hun mariner que muntas en l'arbre, que terra devía veure: e lo mariner muntà sus, e mantinent véu la terra de Menorcha, e dix-ho al nauxer e a tots los altres..... E puys, anaren tant a rems e a veles, que passaren totes les ylles de Menorcha, e de Mallorcha e Iviça, e venguéren a Valencia en hun castéll, riba mar qui ha nom Cullera. E aquí fóren de nit. E lo rey devallà en terra... E menà ab sí los tres cavallers, qui tota-vía havíen anat ab éll, e hun mercader de Aragó, qui éra mercader de cavalls, per nom Domingo de la Figuera, qui sabía tots los camins, e les forests e les muntanyes de Castella tro a Gascunya e tro en França; e liurà a cascuns bons cavalls, dels millors que hom atrobà en Castella e en Aragó.

E l rey cavalcà hun altre cavall millor que ls altres; e apostà hun gomo vestit molt bé dessóts la gonélla e hun bacinet en son cap; e vestía huna gramalla blava, no gayre bona, e hun capiró blau vestit en son cap, e ses osses calsades; e aportava en sa mà huna escona muntera. E ls tres cavallers, qui éren jóvens e de bella faysó, anaven descalsos e pobrement vestits a guisa de scuders, e lo mercader molt ricament vestit, axicom (tot) bon mercader e honrat deu fer. E com entraven en alguna vila, descavalcaven dels cavalls e menaven-los en déstre per les regnes, e lo mercader anava-ls aprés, en son cavall cavalcant; e aprés tóts darrer venía lo rey, e apostava detras en l'arçó huna boneta, per tal que semblas majordom del mercader.

E quant éren en lo ostal, los tres cavallers pensaven dels cavalls e ajudaven apparellar de menjar: e l rey despenía e feya apparellar de menjar e ajudava als altres. E quant éra apparellat de menjar, lo mercader menjava e los altres lo servíen; e puix, com havía menjat, lo rey e los altres barons menjaven. E l mercader desonrava-ls, e-ls barallava e-ls tenia vilment, per dessemblar.

E axí cavalcaren tant, per jornades, que fóren a la orta

de Bordeu lo darrer jórn de Maig, a hora de nóna, çò és a saber lo rey e l mercader e hun cavaller a peu, que ls dos cavallers hac dexats per parades ab los cavalls luny d'aquí, per tal que si mester los fós. E quant fóren al entrant de la orta de Bordeu, lo rey se aturà: de aquí tramés lo cavaller, a peu, en la ciutat de Bordeu al seu procurador que éll hi havía tramès, e éra en la ciutat, lo qual havía nom en Gilabert de Cruylles. E diguéren-li que vaja al Senescal, que hun missatge del rey d'Aragó és vengut per parlar ab éll, e és molt honrat hom; e és fora de la ciutat al cap de la orta: e no vol entrar en la ciutat tro que haja parlat ab éll: e vinga ab éll hun notari de la ciutat; e diga al Senescal que no vénga ab gran companya.

Ab tant, lo Senescal se-n anà a éll acostar, e saludà-lo. E ell dix-li que bé fós vengut; e, a cavall, tirà-l luny dels altres, e dix-li: «Senyor Senescal, lo rey d'Aragó m'(h)a tramés ací a vós, e ja (si-l porets assegurar en la ciutat de Bordeu) que ell és apparellat ab los cent cavallers per fer la batalla ab lo rey Carles; e que no falliría al jórn ni a la batalla. —Senyor, dix lo Senescal, tot açò havía yo entès per son procurador qui ací és. E yo dix al procurador que tramesés cartes al rey que per nenguna res del món no hic vengués, que l rey de França és ací e l rey Carles ab huyt milia homens, a cavall; e l rey d'Anglaterra, mon senyor, ha féta deliurar tota la terra de Bordeu al rey de França e al rey Carles, a tota lur volentat a fer. Per què yo no-l poría assegurar; ans yo stich cascun jórn a lur mercè. E sapiats que, si hi vé, que ells faran tot lur podèr que-l puxen traure a mort o a presó. Per què, yo li consell què, per nenguna rahó de aquest món, no-y vingua; que l rey de França ne l rey Carles no-y són venguts per fer batalla, mas per éll a trahir a mort.—Digats-me, dix lo rey, lo camp hón deu ésser la batalla és fét?—Senyor, dix lo Senescal, hoc: mas lo rey Carles l'ha fét fer, a la sua volentat, lónch e stret, e és là, (a) hun cap del camí prop del mur del ostal del rey Carles; e ha-y féta fer porta per hón pot hom entrar de son ostal al camp: per què-m sembla alta traysó.—Préch-vos, çò dix lo

rey, que-l me mostres en guisa que no entrèm dins la ciutat.»

E axí parlant e cavalcant, anaren tant tro que fóren en aquell loch hón lo camp éra per fer la batalla; e l rey punyí son cavall dels sperons, e féu hun córs tro llà hón l'altre cap éra del camp, e correch son cavall per lo camp amunt e avall, e puix tornà-se-n al Senescal: «Senyor, çò dix lo rey, tornèm-nos-en tro là hón som partits, e yo tornar-me-n (h)e a mon senyor lo rey, e vós tornar-vos-n'ets en la ciutat.—Molt volenters,» dix lo Senescal.

E axí cavalcaren e tornaren-se-n en aquell loch hon lo Senescal havía trobat lo rey. E lo rey apartà-s ab lo Senescal a huna part, e dix-li: «Senyor en Senescal, vos conexerírets lo rey d'Aragó si-l vèyets?—Senyor, dix lo Senescal, yo-l dech bé conèxer, que no ha encara gran temps que yo-l viu en Tholosa, quant hac vistes ab lo rey de França, e-m fé gran honor; encara, que-m donà dos cavalls.» E quant lo Senescal hac açò dit, lo rey se trach son capiró del cap, e dix al Senescal: «Guardats si-m conexets, que yo son ací lo rey d'Aragó; e si lo rey d'Anglaterra e vós (per éll) me podíets assegurar, yo son apparellat ab los cent cavallers per fer la batalla.»

Quant lo Senescal hac conegut lo rey, si li volch besar la mà (mas lo rey no ho volch); e fó molt maravellat com axí éra aquí vengut, e dix: «Senyor, e què havets fét? e còm sots ací vengut? Per Déu, vos préch que-us en tornets, e no vullats ésser decebut ne enganat per vostres enemichs. Hanc no-m pensé que tan gran assaig gosàsets fer. Per Déu! anats-vos-en al pus tost que pugau, e no hajats pahor.»

Çò dix lo rey: «Vos me farets huna carta testimonial com yo son estat, al jórn emprès, en Bordeu, al camp hón la batalla se devía fer, e que vós me havets dit que no-m podets assegurar; e que axí com la terra devía ésser a tots cominal, que l rey d'Anglaterra la ha liurada al rey Carles. —Certes, dix lo Senescal, vér és.»

Ab tant, lo rey féu venir en Gilabert de Cruylles e lo notari qui ab ell éra; e l rey manà fer carta al notari axicom

ell la ordenà e la dictà. E quant lo notari hac scrita la rahó, axicom lo rey li havía dit, si cridà als cavallers francesos qui staven apart luny d'élls, per ésser testimonis de la carta que havía scrita per manament del Senescal e del rey. E la carta començà axí:

«Com yo, ser Johan de Agrelly, governador per lo rey »de Anglaterra en la ciutat de Bordeu, atorch è fas testimo»ni ab aquesta carta pública a vós, senyor en Pére, per la »gracia de Déu, rey d'Aragó e de Cecilia, que vós devant »mi, e devant la ciutat de Bordeu, érets apparellat ab los »cént cavallers de fer la batalla ab lo rey Carles e de entén»dre en totes les coses qui-s contenien en lo compromès fét »en pública fórma per volentat de abdues les parts. E yo, ser »Johan de Agrelly, dich-vos, e-us he ja tramès a dir per le»tres e per missatgers, que no-us puch assegurar, que l fét »no és cominal: que l rey d'Anglaterra ha menada liurar la »terra al rey de França e al rey Carles per fer lurs volen»tats. Encara atorch, que sots estat al camp hón la batalla »se devía fer, en presencia de mi e de aytals los quals ab nós »éren.»

Quant los quatre cavallers francesos haguéren oyda la carta de la qual devíen ésser testimonis, e ho fóren, si demanaren hón éra lo rey d'Aragó qui aytal carta havía féta fer. «Senyors, certes, dix lo rey, yo son lo rey d'Aragó. Certes, dix ser Johan de Agrelly, bé és vér, que yo l conech.» Adonchs los cavallers francesos se traguéren lo caperó del cap e volguéren-li besar la mà (mas lo rey no-u volch), si que estiguéren tóts molt esbalayts com axí éra vengut: que dos cavallers francesos hi havía qui-l coneguéren molt bé, qui-l havíen vist en França e a Tholosa. E parlaren entre éllsmatéixs, e diguéren que null hom no-s podía deffendre a éll qui ab éll hagués guerra, tant éra ardit e coratjós; e que nenguna novella no sabía hom d'éll, que ans se pensava hom que encara fós en Cecilia, e ell ja éra vengut aquí per aténdre çò que havía promès.

Cap. CXIX-CXX.—*Com madona la reyna d'Aragó e de Cecilia féu armar trenta-quatre galéres e d'altres lenys a Mecina.*

Dementre que l noble rey en Pére tenía assetjada la ciutat de Albarazí, madona la reyna Constança, muller del noble rey en Pére, ab dos fills, éra en Cecilia, en la ciutat de Mecina. Çò fó al mes de Maig que li féu hom saber que l rey Carles feya molt gran apparellament de galéres e de tarides a Bràndis, e a Nàpols e a Macella; e éra vengut de Prohença e de França, hón havía ajustades gents e soldejats cavallers que havía tramesos al Principat, là hón son fill metéix éra, qui éra aquí romas en son loch quant ell se partí de la terra de Pulla e del Princípat. E havía manllevat e ajustat (hón havía armades) entre galéres e lenys trenta-huyt en la ciutat de Macella, ab les quals ell se-n devía anar a Nàpols: e lo Comú de Pisa devía-li armar deu galéres; e a Nàpols havía-n trenta que l Principat havía armades. E totes aquestes galéres sa devíen ajustar ab la armada de Bràndis que éra molt gran de galéres e de tarides, carregades de cavalls e de cavallers: e puix, totes ensémps devíen anar pendre la terra de Cecilia, ab sabuda e volentat de alguns homens traydors qui éren en Cecilia. Mas a Déu tot-poderós no plach; e donà-y altre consell, que fó bò per aquells que l rey Carles havía jutjats a mort séns nulla mercè...

E madona la reyna féu armar bé richament trenta-quatre galéres e d'altres lenys sotils gran res. E quant vénch lo darrer divendres de Maig, totes les galéres fóren apparellades e les gents recollides e armades molt ricament. E madona la reyna tramés missatge a'n Roger de Luria, cavaller qui éra almirall e de sa casa, e a tots los còmits e als nauxers, que venguéssen denant élla. E aytantost devallaren en terra; e madona la reyna dix al almirall tot en plorant: «Amich Roger, bé saps tu que yo t'(h)e nodrit petit infant; e

mon senyor lo rey d'Aragó aximatéix t'(h)a nodrit e fét gran bé, e t'(h)a molt amat, e t'(h)a fét molt gran honrament, que t'ha fét almirall de la seua armada, per çò com ha gran fè en tu e sap que ést valent, e leal e prous. E ara és mester que-u síes mills, que yo, e mos infants e tota ma companya estam en fè de Déu e de tu.»

Quant madona la reyna hac dit açò, l'almirall se agenollà a sos peus e besà-li la mà, e puix més-li les sues mans entre les sues, e féu-li homenatge, e dix-li: «Madona, no temats de res, que hanch lo senyal del rey d'Aragó no fó vençut ne tornà atras; ans ha vençut e vençrà tostémps sos enemichs. E yo he fè en Déu que-u faré en guisa que mon senyor lo rey e vós ne serets pagats.»

Ab tant, los còmits e los nauxers féren homenatge a madona la reyna, e preséren comiat d'élla molt tenrament en plorant. E madona la reyna acomanà-ls a Déu, plorant, e a nostra dona Santa María. E l'almirall recollí-s, e tots los altres ab éll: e quant fóren recullits, batéren de rems e partiren de Mecina. E aquí totes les galéres donaren de pópa en terra; e l'almirall manà a totes les galeres (çò és les gents de les galéres) que-s armassen e que féssen mostra, per veure com éren apparellats.

Quant totes les gents de les galéres fóren armades e apparellades, molt les feya bell veher, que hanch no fóren altres tan bé armades, ne hanch no fó vist tan bell arnès, ne de belles cuyraces, de samits, e de draps d'aur, e de capells de ferre febrits, e de bells escuts, e de bones ballestes, e de bones lances, e ls ferres febrits e helms que cascun valia mija dobla d'aur.

CAP. CXXI. — *Com en Roger de Luria, almirall del rey en Pére d'Aragó e de Cecilia, preyçà a les sues gents de la sua armada.*

Quant l'almirall viu tanta bella companya e tan bé armada, fó molt alegre, com tan bé éren apparellats, e dix-los

axí: «Barons, nostre senyor lo rey d'Aragó e de Cecilia nós no sabèm pas si és en Aragó, o en Catalunya o en Navarra: mas, hón que ell sia, nós som ací per éll. E sabets bé que hanch la sua senyera no fó vençuda ne tornà atras: que aquesta gracia li ha féta Déu per çò car molts treballs ha sofferts per créxer la fè de Jesu-Christ.

»E yo dich-vos açò per tal que siats bé apparellats, que, ans que sien dotze jórns passats, haurèm haguda huna gran batalla: mas, ab la ajuda de Déu, nós la vençrèm. Per què, cascú estigua ab ferm cor e no s'esperda per res, que hanch nulls homens no guanyaren tant com nos farèm.

»E devets sabèr que a Nàpols hà trenta galéres armades que l príncep ha fétes fer armar. E deuen-ne venir de Prohença trenta, en les quals deu venir lo rey Carles; e l Comú de Pisa deu-li liurar deu galéres armades e apparellades. E axí seran, per tótes, setanta corsos de galéres. E yo veig bé les nostres galéres tan bé apparellades de tan noble gent que, per cent galeres d'altres, gens nos no devèm girar, ans, en tot loch hón nós les sapiam, les devèm requerir.»

A aquestes paraules si cridaren totes les gents de les galéres e dixéren a altes veus: «Anèm! anèm! anèm! que, ab la ajuda de Déu, tots són nostres!»...

CAP. CXXVII.—*Com en Roger de Luria, almirall del rey d'Aragó, près lo príncep fill del rey Carles e desbaratà totes les galéres.*

Ab tant, les galéres, fóren acostades molt prop les hunes a les altres; e l'almirall del rey d'Aragó e de Cecilia féu levar rems a les sues galéres, per tal que ls ballesters de les sues galéres los poguéssen tirar e colpejar de la lónga abans que ab élls se fóssen mesclats. E quant totes les galéres se fóren ajustades, e haguéren ferides les hunes a les altres, la batalla fón molt fort de abdues les parts, de lances, e de cayrells, e de darts e de pédres.

E la galéra hón lo príncep éra anà envestir la galéra hón l'almirall del rey d'Aragó éra, e de lónch en lónch combatéren-se fortment, que molt éra gran feredat sols de veer tant hom nafrat de colps de lances, e cayrells e de spases. E de costa les hi havía si que cells de la galéra del almirall del rey d'Aragó e de Cecilia muntaren moltes vegades en la galéra del príncep per esvahir-la; mas havien-se-n a tornar en la lur galéra, que tant éra la multitut de la gent armada qui éra en la galéra del príncep, que no la podíen esvahir ne anar avant. E, a la fí, hun proher de la galéra del almirall del rey d'Aragó prés huna destral, e donà tants de colps al costat, de la galéra del príncep, que-n svahí huna taula e la trencà; e hun duvador ab hun barobí barrinà la galéra del príncep bé en sis lochs. E quant la galéra prenía lats vers la galera del almirall del rey d'Aragó e de Cecilia, l'aygua entrava en la galéra, tant que les gents qui éren dessóts coberta ho dixéren a aquells qui damunt éren, si que la galéra començà a ficar la proha. E los mariners qui véren que la galéra ficava la proha, e que tanta aygna havía en la galéra, cridaren a altes veus: «¡Aquesta galéra és esfondrada!»

Los cavallers francesos qui éren en la galéra, ab lo príncep, no entenien que-s volía dir *esfondrar*. Mas, quant véren los mariners gitar en la mar e la galéra que ficava la proha sóts l'aygua, meséren-se dins en la pópa de la galéra ab gran res de comtes e barons. E l'almirall del rey d'Aragó, ab gran res de sa companya, saltà en la galéra del príncep ab les spases en les mans, e donaven de grans colps de lónch e de través, que no éra null hom qui devant los pogués estar que no fós mort o naffrat. E l'almirall del príncep, qui havía nom en Guillèm l'Estandart, més mans a cridar: «Bells senyors, ací és lo príncep qui-s ret a vosaltres e al almirall del rey d'Aragó!» E mantinent l'almirall correch, e donà-li la spasa; e prés-lo per la mà, e trach-lo de la galéra e més-lo en la sua. E ls comtes e ls barons qui ab élls éren, francesos e pullesos, retéren lurs spases als nauxers e als homens del almirall del rey d'Aragó; e meséren-los en la lur galéra, ab lo príncep ensémps. E mantinent la galéra del príncep fó plena

d'aygua, e entrà-se-n al fóns ab tota la gent armada qui là-hins éra, que no-y poguéren dar consell.

E les altres galéres del príncep fóren ja desbaratades e preses, e ls homens ligats e compartits per les galéres, cells qui vius fóren escapats de la batalla. Mas no tenguéren sinó trétze galéres; que les quinze, quant véren que no podien durar ne soferir la batalla, deslunyaren-se de les altres, e giraren la proha vers la ciutat, e batéren de rems e fugiren aytant com poguéren: e venguéren-se-n a la ciutat de Nàpols, qui-ls éra prop, e comptaren còm los éra esdevengut e còm lo príncep éra près, ab tota sa gent...

(*Ms. del XIV.ès segle.*—Bibl. de París.)

Sant Pére Paschal

(*Bisbe de Jaen e màrtir, del ordè de la Mercè.*—Mort en l'any 1300.)

En nom de Déu e de la gloriosa Verge Sancta Maria. Comença la istoria de Sanct Làtzer com visqué, ne com fóu reconciliat, e, aprés la mort, com visqué aprés que fóu ressuscitat; e com morí bisbe de la ciutat de Massella, e hón morí e hón és lo seu cors.

Sanct Làtzer fóu de linatge reyal, de part de son pare, lo qual agué nom Philipp (1), e sa mare avía nom Cutaria (2), de Jerusalèm, car la major part de la ciutat éra sua; e tenía ab si, a la contínua, més de trenta de cavall e anava ab grans lureyes; e éra tot del món, e havía molt bell cors, gran e exut, molt dret, e calcava molt fort.

(1) Segòns lo Ms. del Escorial, *Sario*.
(2) o *Eucaria*.

E seguía armes allà ón sabía que-s feyen sobres, e amparava vidues e pubills, e metía pau allà ón avía contrast, e, si no volien fer pau, ajudava als obedients, e per aquesta rahó atenent a son stat tota la ciutat tenía a sa mà.

E axí noblement vivía fins que li fóu dit que la sua sor Magdalena feya de son cors maravelles, de què ell molt fort se reffrenà e hac-ne molt gran vergónya, tanta que no gosava appàrer davant los nobles cavallers e gentils-homens, que vija-res li éra que alguns li-n farien vergónya, e que per la dita vergónya ell no agués a metre les mans en sa sor Magdalena. E per aquesta rahó, ell se apartava e-s lexava de les sues cavalleries; e més-se a caçar per lunyar-se e separar-se de les gents: e en aquesta manéra visqué...

E un díe vinguéren noves a sa sor Magdalena que lo pus bell home e lo pus bell parler de tot lo món avien vist. E la beneyta avía per vici que allà ón sabía hom e bell parler, ella lo avía a veure e hoir: e, de fét, demanà ón lo avien vist ne hoit, e diguéren que en la ciutat; e demanà còm avía nom, e diguéren-li que Jesu-Christ. E lavors ella fabricà en son enteniment que en tot cars del món ella lo vehés e-l hois; e axí ho concebé en son enteniment...

E lo gloriós Senyor començà a prehicar dels peccadors, que si-s penedien e-s tornaven a Déu, ab cor de may més no tornar en lo peccat, que de fét serien perdonats, per grans que fóssen los peccats, ab fort poqua penitencia. E la beneyta que hoy aytal novella, començà a plorar e penedir-se dels peccats e defalliments, tant que paría que no fós de si-metéxa...

E aprés pochs dies, lo gloriós Jesus se partí fora Jerusalém, e aná a una ciutat que-n dihen Caffarnaum, per preycar e fer miracles. E lavors sanct Látzer morí de gran malaltia que avía... E lo beneyt Jesus dix là ón éra ab los Apòstols: «Anèm vers Jerusalèm, en Betania, car lo amich nostre Látzer dorm; anèm-li ajudar». E los Apòstols diguéren: «Senyor, si dorm, despertarà». E axí, metéren-se en camí.

E méntre Jesu-Christ venía, àngels portaven la ànima de Látzer al lim dels Sancts Pares: e quant la beneyta se ve-

hé desamparada per l'àngel, va-s metre a cercar lo loch on staven los Sancts Pares e Sanctes.

. . . . . .

Con Làtzer volch respondre a les demandes fétes per Adam, Jesu-Christ fóu prop de Jerusalèm; e la ànima de Làtzer va-s tota alegrar, e no sabía de què.

E la Sancta Magdalena e Sancta Martha se gitaren als peus de Jesu-Christ, dihent: «Senyor, si tu fósses aci, Làtzer frare nostre no fóra mort». E Jesu-Christ dix: «Yo-l resucitaré».— «Hoc, diguéren les sanctes dones, ell resucitarà lo die del Juy final». Dix Jesu-Christ: «E creets vosaltres què són vida e resurrecció? E donchs mostrats là ón lo avets mès». E axí anaren tots detras Jesu-Christ la vía del vas de Làtzer.

E dix Jesu-Christ: «Obrits lo vas.» Diguéren l es sanctes dones: «Ja hà quatre dies que és mort, e put: no-l façats descobrir!» Dix Jesu-Christ: «Descobrits lo vas.» E axí ho fahérem. «Desligats-(lo)» dix Jesu-Christ; car éra embenat, segóns fórma e manéra judayca, e aci ho fahéren.

Quant axí fóu aparellat, Jesu-Christ se més de peus vora del vas, e mirà lo cors, e plorà e cridà gran crit: e fóu tan gran lo crit, que tots lo Sancts Pares l'ohiren e-l sentiren. E Làtzer estava encare a rahons ab lo Sanct Pare Adam. Dix Làtzer: «Pare sanct Adam, yo he sentida la veu de mon mestre Jesu-Christ qui-m crida.» E dix Adam: «Yo he sentida e coneguda la veu d'aquell qui creà tot lo món: e yo creu que crida a mi que vage fer més penitencia, que no n'he féta prou segóns lo peccat. Emperò, Làtzer, si a mi crida, yo pregaré per tu; e si a tu crida, préch-te que préchs per mi. Singularment te préch que-m saluts la mia filla la verge María, e digues-li que yo-m recoman a élla, e que li mémbre que per lo meu peccat és Mare de Déu.»

E l'altre crit vénch: «Làtzer, léva-t sus.» E lavors, séns gran comiat, Làtzer se partí de Adam e del sanct parlament; e angels tornaren la ànim al cors, e axí resucità.

E deyen los juheus quant amava Jesu-Christ a Làtzer, e miraven còm plorava. E axí Làtzer isqué fora lo vas, e age-

nollat als peus de Jesu-Christ, ell dix: «Senyor méu e Déu méu, infinides gracies vos faç de tan gran gracia que avets féta.» E les germanes lo abraçaven e-l besaven fahent grans gracies a Jesu-Christ...

Les saluts que sanct Làtzer comptà a la verge María, de part del pare Adam, ab totes les altres rahons són de gran consolació, que la gloriosa verge María lo pregà que les comptas; e axí ho féu. Donchs vejats quines fóren les rahons que sanct Làtzer dix a la verge María: «Senyora molt reverent, yo son vengut del lim dels Sancts Pares, ón he trobat molts benvolents vostres e molts parents. E he oydes de vós moltes maravelles, de les quals yo éra ignorant, e per oyda d'aquells yo (he) rahó de fer-vos reverencia e honor... E la profémbra na Eva, Senyora, d'altra part, ab moltes altres sanctes dones, se recomanen a vós, e fan respatller e scut de vós, dihent que vós sots reparació d'elles e que per vós sòn honrades; e han gran desig de veure-us, car dihen que més luziu que la luna, e pus clara sóu que l sol al mig del díe...» Respós la humil verge María: «Fill Làtzer, bé siats vos vengut per cént milia vegades. Yo he agut molt gran plér de la vostra resurrecció, per amor de vós e de vostres sors e per la gloria del meu Fill. E he-us molt que grahir de les saluts del pare Adam e dels altres Pares benvolents, e he molta gran consolació de la confiança dels Sancts Pares que han en lo meu Fill. Emperò com dihets, amich, que dihen que per terrible passió los deu reembre, de tal novella no me-n pusch alegrar. Car altra confiança he yo del meu Fill, que jatsesía que la redempció s'ha de fer, que tindrà altra manéra, que séns que lo Fill no morrà, la redempció se farà.»

E si volets les rahons que la Gloriosa fa sóbre aquesta passió, si-s deu fer, e còm se deu fer, en la contemplació del dimécres sanct veurets moltes belles coses, com determenarà Jesu-Christ e la gloriosa verge María...

P. A. Valenzuela. — *Ms. del XV.e segle. Bibli Vaticana.*

Llibre de Gamaliel

En nom de Déu e de la verge María. Comença lo libre de Gamaliel lo qual tracta largament de la mort e passió de Jesu-Christ.

CAPITOL PRIMER. *Hon diu còm fóu scrit lo libre.*

En aquell témps que nostre Senyor Jesu-Chrit prés mort y passió en Jerusalèm, sóts la mà de Ponç Pilat, qui éra senescal de Tiberi (1) Cèsar, emperador de Roma, e tenía sóts lo seu régne Jerusalèm e Cesaria; e per tot aquell régne que Pilat tenía, ell avía de-sus sí un gentil-hom qui avía nom Nicodèmus, juheu, e avía .cc. cavallers sóts sí, a sou del Emperador, per guardar la ciutat de Jerusalèm e per consellar e ajudar a Pilat.

E avía en Jerusalèm un mestre qui legía les léys del Emperador e la léy de Moysès, lo qual avía nom Gamaliel, qui éra juheu; e éra fort savi hom, axí que Pilat e los altres staven a son consell, e éra oncle de Nicodèmus.

E avien acollit un prohom qui avía nom Joseph ab Arimatea, qui éra notari de un loch apellat Arimatea; e éra juheu, dexeble amagat de Jesu-Chrit, car n-os gosava demostrar per temença dels juheus: mas secretament ell-hoya les paraules de Jesu-Christ, e éra a sos sermons, e anava allà ón lo sabía, volenters e a sa consolació, ab éll. E quant Pilat avía a fer alguna cosa, ell trametía per Nicodèmus e per Gamaliel, lo mestre, e per Joseph ab Arimatea, e çò que fahía

(1) En los Mss., erradament, *Iuli*.

tot ho fahía fer ab lur consell, e tota altra manéra de gent ho tenía per ben fét.

E quant Jesu-Christ fón mort, Nicodèmus dix a Gamaliel, son oncle, que metés en scrit tot lo fét de la passió de Jesu-Christ; e Gamaliel e Joseph ab Arimatea los dós cerquaren e interrogaren-lo per que fós sabut tot çò que éra stat fét ni dit en la passió de Jesu-Christ.

II. *En aquest segon capítol tracta Gamaliel com Jesu-Christ partí de Betfage per anar en Jerusalèm, e de la gran honor que los juheus li fèren.*

Comença Gamaliel e diu, que Jesu-Christ éra partit de Betfage un dissapte matí, per entrar en Jerusalèm per preycar; e éren ab éll sos dexebles e Apòstols. E quant fon al entrant de la ciutat de Jerusalèm, éll dix a sanct Pére e a sanct Andréu que entrassen en la vila e que amenassen una sómera que trobarien ab son pollí. E sanct Pére dix: «Senyor, còm ho farèm, si algun hom là-ns empatxa?» E Jesu-Christ dix: «Anats, que no trobarets qui-us vede.»

E sanct Pére e sanct Andréu anaren-hi tantost, e trobaren ligada la sómera ab son pollí, e desligaren-la e menaren-la a Jesu-Christ. E los Apòstols despullaren-se lurs robes e metéren-les sóbre la sómera; e Jesu-Christ cavalcà sóbre la sómera, e començaren anar dret en Jerusalèm.

E Jesu-Christ prés-se a greujar e a fremir, e dix: «Fort s'apropinca la destrucció de Jerusalèm!» E sanct Johàn Evangelista demanà-li qué volia dir, e Jesu-Christ respos, e dix, que dies vendrien que sería tal fam en Jerusalèm, que la mare menjaría son fill, e la ciutat sería tota destrohida. E tóts donaren-se-n gran maravella, que no-l entenien.

Com los juheus sabéren que Jesu-Christ venía, tot lo poble menut e los infants gitaren-(se) fora la ciutat; e tallaren rams per fer honór a Jesu-Christ, e començaren los infants a can-

tar: «Gloria sia, e honor e lahor a nostre senyor Jesu-Christ! Beneyt sia lo Fill de Déu, qui vé en lo nom del molt alt senyor Adonay per nos a reembre e salvar!» E trencaven los arbres, e gitaven los rams e les flors per (llà) ón devía passar Jesu-Christ. E (axí) entrà-se-n en Jerusalèm ab gran honor, e entrà-se-n dret al témple de Salomó, e aquí preycà.

(P. A. Valenzuela.—Ms. del xv.ên segle. Biblioteca Vaticana.)

XIV^èn SEGLE

Ramon Muntaner

(vers l'any 1330)

CAP. I. *Com una visió vénch al lit d'en Ramon Muntaner, e li féu començar aquest libre.*

Un día, estant yo en una mia alquería per nom Xiluella, qui és en la horta de Valencia, e durmint en mon lit, a mi vénch en visió un prohom véll, vestit de blanch, qui-m dix: «Muntaner, léva-t sus, e pensa de fer un libre de les grans maravelles que has vistes que Déu ha feytes en les guerres hon tu ést estat; com a Déus plau que per tu sía manifestat.

E vull que sapies que per quatre coses assenyaladament t'ha Déus allongada la vida, e t'ha portat en bon estament e portarà a bona fí: de les quals quatre coses és la una, primerament, com tu has tengudes moltes senyoríes, axí en mar com en terra, hon pogres haver més de mal feyt que no has.

La segona cosa és, per çò com jamés no has volgut guardar a nengun qui en ton podèr fós, ne sía vengut, mal per mal; ans molts homens de grans affers són venguts en ton podèr, qui t'havien molt de mal feyt, qui cuydaven ésser

morts com venien en ta mà: e tu lavors feyes-ne gracies a Déus nostre Senyor de la mercè que-t feya, e là hon ells se tenien per pus morts e pus perduts, tu-ls reties a nostre Senyor vér Déus propriament, e-ls desliuraves de la tua presó e-ls ne trameties en lur terra salvament et segura, vestits e apparellats segóns a cascú pertanyía.

La terça rahó és, que a Déus plau que tu recomptes aquestes aventures e maravelles, car altre no és vuy al món viu, qui ho pogués axí ab veritat dir.

E la quarta, per çò que qual qui sía rey d'Aragó, que s'esforç de bé a fer e a dir, entenent les gracies de Déus que ha feytes en aquests affers (que tu recomptaras) a élls e a les sues gents, e que pensen que de bé en millor yran tostémps' méntre ells vullen en veritat e en dretura metre e despendre son témps, e que vegen e coneguen que a la dretura ajuda tostémps nostre Senyor: e qui a dretura guerreja e va-s, Déus lo exalça, e li dóna victoria e li fa vençre ab poques gents, e destroyr molts qui ab superbia e malvestat van e-s fien més en lur podèr que en lo podèr de Déus.

E axí, per aquesta rahó, leva-t, e comença ton libre e ta historia al mills que Déus t'aja administrat.»

E yo, com açò aguí entès, despertí-m, e cuydí trobar lo dit prohom, e no-n trobí gens: e si-m fiu lo senyal de la creu en mon front e lexí-m alguns díes que no volguí res d'açò començar. E altre díe, en aquell loch matéx, en visió yo viu lo dit prohom qui-m dix: «O fill! què fas? per què menysprees lo meu manament? Léva-t, e fés çò que yo-t man. E sapies que si-u fas, que tu, e tos infants e tots tos parents e amichs n'auran bons mèrits de Déus, del affany e del treball que tu passaras: e encara n'auras bon mèrit de tots los senyors qui són exits ne exiran en la casa D'Aragó.» E pensà de senyar e beneyr mi, e ma muller e mos infants, e anàse-n.

E yo tantost començí aquest libre, lo qual préch a cascú qui-l oyrà, que-m crega; que, per cert, tot és axí veritat com oyran, e no-y pose dupte negú: e tota hora que oyran les grans batalles e feyts d'armes, vaja-ls lo cór que totes les

victories estan tan solament en lo podèr e volentat de Déus, e no en podèr ne volentat de les gents. E sapia cascú, que yo no trop, ne pusch may pensar, que la companya que en Romania ha tant durat de cathalans, que per als hich haja tant durat com per dues coses, les quals han tostémps hagudes, e encara les han, çò és: la primera que hanch victoria que haguéssen no reputaren jamés a lur bondat, mas tan solament al podèr e volentat de Déus; e l'altra, que tostémps volguéren que justicia se tengués entre élls. E aquestes dues coses tenien tuyt generalment en lur volentat, del menor tro al major.

E axí, per amor de Déus, a vosaltres, senyors, qui aquest libre oyrets, vaja-us lo cor en aquestes dues coses assenyaladament; e axí com vos vendrà davant, metets-ho en obra, e Déus adreçar n'ha mills tots vostres affers. Car qui pensa lo podèr de Déus e pensa lo podèr nostre, leugerament pot cascú pensar que no és als mas Déus e lo seu podèr, com aquest libre àssenyaladament se fa a honor de Déus, e de la sua beneyta Mare e del casal Daragó...

CAP. CXXI. *Com lo rey de França assajà passar lo coll de Paniçàs, e lo gran damnatge que la sua gent prengué.*

Com lo rey de França hach aplegada tota la sua gent, e sabé que tots fóren aparellats de çò que ops los éra, e axi matéix lo seu estol qui éra aparellat e recullit (e açò fó en l'any M. CC. LXXXV., en lo mes d'Abril), pensaren de venir en Rosselló. E com entrà per Rosselló, lo senyor rey de Mallorques a éll e a sos fills, nebots seus, qui venien ab lur pare, çò és a sabèr: mossenyer en Phelip, lo major fill séu, qui havía gran dolor e despagament de çò que son pare feya, e l'altre mossenyer en Carles (rey del xapeu) qui-n havia gran goig, per çò com ell tenía a ésser rey Daragó. E axí ensémps vengren-se-n a Perpenyà.

E tota la host del rey de França estech atendada de Per-

penyà al Voló, si que tots dies aquells de la host del senyor rey Daragó los corrien entro a les téndes, e-ls mataven, e-ls prenien molta de gent e-ls feyen gran damnatge, ¡què-us diré! que axí estech lo rey de França bé .XV. jórns que no sabía què-s faés. E com fó al Voló, ell guardà lo loch per hon havía a passar, e vaé tota la muntanya plena de téndes de la host del senyor rey Daragó; e malehí aquell qui li aconsellà que aquí-u passas. Axí, que un día ell assajà de passar: e anch tan fóll assaig gents no faéren, que a colp fóren entre élls més de .L. milia, entre almugàvers e servents de maynada, qui feriren en lur devantera, en tal manéra que, per la muntanya avall, los vaérets gitar e càer cavallers e cavalls. E prenguéren tant de damnatge aquell día, que més de .M. homens a cavall hi perdéren e gent de peu, sens tot nómbre...

CAP. CXXX. *Com en Ramon Marquet e en Berenguer Mallol preséren comiat del senyor rey Daragó, per anar pendre les .XXV. galées del rey de França qui éren a Roses, e com les hagren totes vençudes e preses.*

E com se-n fóren partits, nul hom no sabía per què anaven, salvant lo rey, e en Ramon Marquet, e en Berenguer Mallol, e l canceller e l'escrivà qui féu les cartes. E en Ramon Marquet e en Berenguer Mallol se reculliren en les .xj. galées qui éren romases e dos lenys. E podets creure que anch nul témps, d'homens de mar, séns cavaller que no hi hach negú ne son fill, no fóren .xj. galées mills armades de tan bon hom de mar. E preséren comiat del senyor rey, qui-ls senyà e benehí, e-ls comanà a la guarda de Déus. E reculliren-se e, a rems, metéren-se en roda de mar, que parech que faéssen la vía de Sicilia.

E com se fóren recullits, e fóren mesos en mar, en manéra que de Cathalunya no-ls pogués hom veure, e l'embat

se fó més d'un bell garbí, donaren les veles e faéren la vía de Cap-de-Creus, què-us diré! qu'entre aquell día, e la nuyt e l'endemà ells fóren en la mar de Cap-de-Creus entro .XXV. milles en mar sóbre l cap. E com lo sol fo post, ab les veles acostaren-se a terra, e féren la vía de Cadaqués, que l ventijol éra defora al exaloquet, si que a hora de bona paraula fóren a dues illes prop de Cadaqués...

E les galées pensaren de vogar en alba de jórn, e ells fóren davant les .XXV. galées. E dos lenys qui estaven en guarda d'en Guillèm de Lodovía haguéren vistes e comptades les galées; e tantost van-se-n a éll, e diguéren-li: «Senyor, vía sus! fets armar vostra gent, que veus-ací davant que vénen .xj. galées e dos lenys d'en Ramon Marquet e d'en Berenguer Mallol, que havèm haudes noves que són partides de Barcelona. E tantost, en Guillèm de Lodovía féu sonar les trompes e les nacres, e féu armar tot-hom.

E entretant, lo jórn se féu, e les unes galées vaéren a les altres. E en Guillèm de Lodovía féu levar bolta a les palomeres, e féu la vía de les .xj. galées qui estaven deffora, per çò que no fóssen prés terra. E en Guillèm de Lodovía vénch a élls ab les .xv. galées affrenellades: e les .x. que venguéssen per pópa, axí que les tenguéssen en mig, en guisa que no-ls pogués negú escapar. E, per cert, ordonas saviament. E en Ramon Marquet e en Berenguer de Mallol faéren affrenellar les galées ab frenells larchs. E amarraren tots los rems en frenells larchs per çò que ls enamichs no-s poguéssen metre entre élls entro que ells se volguéssen, que donassen los rems de lónch e que s'acostassen a mans. E axí-s féu...

E axí les galées estaven proa per proa, e les altres .x. que-ls éren per proa, e no podien entre élls entrar per los rems qui éren affrenellats. E en les proes e en les pópes vaérets lances e darts tràer, que exien de mà dels catalhans, qui tot quant aconseguien passaven. E aquells de les galées d'en Guillèm de Lodovía estaven ab la espasa o bordó en la mà, que altre no podien fer. E com n'hi havía alcú qui presés lan-

ça o dart, sabien-ne tant, que aytantost daven del aristol com del ferre.

E axí la batalla durà tant, que en Ramon Marquet e en Berenguer Mallol vaéren que les cubertes de les galées de lurs enamichs éren gran res escombrades per los ballesters qui-ls havíen rèziamest nafrat. E com açò hagren vist, faéren tocar la trompeta de la lur galéa; que éra senyal emprès que, tantost com la trompeta d'en Ramon Marquet e d'en Berenguer Mallol tocaría, que tot-hom donas rems de lónch e que envestissen lurs enamichs de lónch: e axí-s féu. E com les galées se fóren mesclades, vaérets estochs, de bordons e de espases, e colps de maces, donar: e ls ballesters en taula lexaren lurs ballestes, e a mans léxen-se córrer sóbre lurs enamichs. Què-us ne diría! La batalla fó molt fort e molt cruel depuix que fóren acostats: mas, a la fí, los cathalans (ab la ajuda de Déus qui éra ab élls) vencéren axí, que totes les galées hagren. E per cert, tota hora moriren, de la part d'en Guillèm de Lodovía, en la batalla, més de .iv. milia persónes, e dels cathalans tro a .c., e no pus.

E axicom hagren vençuda la batalla, e près en Guillèm de Lodovía e d'altres cavallers, alcuns, e pochs que romanguéren vius, e malament nafrats tots, traguéren les galées defora. E com fóren bé fora, véngren a una punta qui és prop Cadaqués; e aquí exí la gent en terra, e refrescaren ab gran goig, e ab gran alegre e ab gran guany que hagren feyt...

CAP. CXCI. *Com tres barons véngren de França ab CCC cavallers en ajuda del rey Carles, e per venjar la mort de lurs parents, los quals volènt percaçar la mort al comte Galceran e a don Blasco Dalagó la percaçaren a élls metéi vs.*

E esdevénch-se que tres barons de França véngren en Sicilia en ajuda del rey Carles, per venjar la mort de lurs parents qui éren estats morts en la guerra de Sicilia, en témps

del senyor rey en Jacme. E aquests tres barons amenaven ab ells .CCC. cavallers tots triats, qui éren dels millors de França, e metéren-se nom los *Cavallers de la mort*. E véngren a Cathania ab cor e ab volentat que, de tót-en-tót, se trobassen ab lo noble en Guillèm Galceran, comte de Catansar, e ab don Blasco Dalagó, qui éren de la part del senyor rey de Sicilia. E açò juraren, si que, com fóren en Cathania, tot-hom los deya los *Cavallers de la mort*, axí com ells s'avíen posat lo nom.

Què-us diré! Ells sabéren, un jórn, que l comte Galceran e don Blasco éren en un castéll de Sicilia qui ha nom Gaylano. E tots .CCC. cavallers; molt gint arreats, e d'altres qui-ls véngren acompanyar, anaren-se-n a Gaylano. E lo comte Galceran e don Blasco sabéren-ho, que en aquell plà de Gaylano éren venguts, e reconégren la gent que havíen, e trobaren que no tenien més (de) .CC. homens de cavall e entro a .CCC. de peu: e hagren lur acort que, de tót-en-tót, los exissen a batalla.

E a l'alba del día exiren de Gaylano, batalla arrengada, les trompes e les nacres sonant. E los *Cavallers de la mort* aximatéix qui-ls vaéren, reconégren quants éren, e trobaren que tota hora éren bé .D. homens a cavall de bona gent e molts homens de peu de lur pays. E com cascuna de les hosts se vaéren, los almugàvers del comte Galceran e de don Blasco cridaren: «Desperta ferres!» e tots a colp van ferir dels ferres de les lances e dels darts per les péres, si que foch ne feya cascú exir axí, que paría que tot lo món fós luminaria, e majorment com éra alba. E los francesos qui vaéren açò, maravellaren-se-n; e diguéren, què volía dir allò? E cavallers que hi havía, qui ya s'éren trobats ab los almugàvers, en Calabria, en feyts d'armes, diguéren-los que açò éra costuma dels almugàvers, que tota hora que entraven en batalla despertaven los ferres. Si que dix lo comte de Branda, qui éra hu d'aquells comtes de França: «Ah Déus! dix éll, què serà açò? Ab diables nos som trobats! que aquells qui ferre desperten par qu'en cor han de ferir. E creu que nós havèm trobat çò que anavem cercants.» E lavors senyas,

e comanas a Déus, e batalla arrengada van venir los uns als altres.

E lo comte Galceran e don Blasco no volgren fer davantera ne reraçaga, ans tots plegats, la cavalleria de la banda sinistra e los almugàvers de la dreta, van ferir la davantera d'aquells en tal manéra, que parech que tot lo món ne vingués. E la batalla fó molt cruel; e los almugàvers van trametre-los darts, que diablia fó çò que ells ne faéren, que, al entrar que faéren en élls, més de .C. homens dels francesos n'anaren a terra: puix, van trocejar lances e esbudellar cavalls, que aximatéix anaven entre élls com si anassen per un jardí. E lo comte Galceran e don Blasco van-se fexar ab les senyeres dels francesos en tal manéra, que a terra les gitaven tótes. E lavors vaérets feyts d'armes e colps pendre e donar, que anch de tan poca gent tan cruel batalla no fó: si que açò durà entro a mig-dia, que nul hom no pogra conèxer quals n'avien lo millor, sinó tan solament en les senyeres dels francesos, qui éren totes abatudes, salvant aquella del comte de Brenda qui la levà, com lo seu senyaler fó mort, e comanà-la a altre cavaller.

E com los cathalans e aragonesos vaéren que aquells se tenien tan fort, moch-se un crit entre élls, e cridaren: «Aragó! Aragó!» E lavors aquell nom escalfà-ls tóts, e van tan regent ferir, que açò fó la major maravella del món; axí que-ls francesos no fóren pus de .LXXX. cavallers, e van-se-n pujar en un cabeçó. E lavors lo comte Galceran e don Blasco van ferir en élls. Què-us diré! que tots se-n portaren lo nom que n'avien aportat de França; que ells s'avien més nom los *Cavallers de la mort*, e tots moriren, que de tots .CCC., ne encara dels altres qui ab élls s'acompanyaren, no-n escaparen mas sols .v. homens a cavall alforrats, qui éren de Cathania, e anaven ab élls per pilots.

E com tots fóren morts, levaren lo camp la campanya del comte Galceran e de don Blasco. E podets dir que hagren tant guanyat, que tostémps fóren richs aquells qui en aquella batalla fóren. E reconegren quanta gent havien perduda, e trobaren que havien perduts entro a .xxij. homens a cavall

e .xxxiv. de peu. E axí, alegres e pagats, com hagren levat lo camp, entraren-se-n a Gaylano; e aquí, entre Gaylano e Trayna, metéren los nafrats e-n faéren bé pensar.

E la novella anà al senyor rey de Sicilia, qui éra a Nicosia, e hach-ne gran plaer, ell e tots aquells qui bé li volíen.

CAP. CCXIX. — *Com sabuda la presó d'en Berenguer Dentença e la mort de sos missatgers a Galípol, ajustarem consell de çò que deviem fer, en lo qual se deliberà que desfondrassem les galées e tot vaxell per rahó que negú pogués escaparne fugir menys de batalla.*

Veritat és que, com nos sabém qu'en Berenguer Dentença fó près e tots aquells qui ab éll éren o morts o presos, fóm molt desconortats; e com sabém aximatéix la mort d'en Sischar e dels altres missatgers que havíem tramesos al emperador, un día ajustam consell, què fariem.

E, com ja-us he dit, trobam que no érem romasos mas .ccvj. homens a cavall e .M.CC.LVj. de peu. E l'acort que fó en dós partit: que los úns deyen que-ns n'anassem ab tot çò del nostre a la illa del Masteli, qui és bona illa e profitosa.—que encara havíem bé .iiij. galées, e bé .xii. lenys armats, e moltes barques e una nau de dos cubertes, axí que a nostre sàul nos podíem recullir:—e puix, d'aquella illa faéssem guerra al emperador. E l'altre consell éra aquest: que gran vergonya sería nostra que haguéssem perduts dos senyors, e tanta de bona gent que'ns havíen morta en tan gran trayció, e que no-ls venjassem o morissem ab élls; que no havía gent al món que no-ns degués alapidar, e majorment que fóssem gents de aytal fama com érem e que l dret fós de la nostra part: e axí, que més valia morir a honor que viure ab desonor.

Què-us diré! La fi del conseli fó que, de tót-en-tót, nos cambatéssem e prenguéssem la guerra, e tot-hom moris qui als hi dixés. Què-us diré! E a major fermetat, que tantost levassem de les galées, e dels lenys, e de les barques e de la nau dues taules del plà a cascun vaxell, per tal que negú non pogués fer compte que per mar pogués escapar; e axí, que cascú pensas de fer com a bò; e açò fó la fi del consell.

E axí, tantost anam fer desfondrar tots los vaxells. E yo tantost fiu fer una senyera gran de Sant-Pére de Roma, que estigués a la tórra nostra; e fiu fer una senyera reyal del senyor rey Daragó, e altra del rey de Sicilia e altra de Sanct-Jordi: e aquestes tres portassem a la batalla, e aquella de Sanct-Pére estigués a la tórra mestra. E axí, entre aquell die e l'endemà, fóren feytes.

CAP. CCXX. *Com la companya deliberà de combatre-s ab aquelis que Xor Miqueli havia tramesos sòbre Galípol, e com la companya los va vençre e hach-ne morts bé .XXVI. milia entre de peu e de cavall.*

E com vénch lo divendres, la hora de véspres, .xxiij. dies abans de Senct-Pére de Juny, nos nos aplegam tuyt, ab nostres armes, a la porta ferriça del castéll; e a la tórra mestra yo fiu pujar .x. homens, e .j. mariner, per nom en Berenguer de Ventayola, qui éra del Lobregat, cridà lo laus del benaventurat sanct Pére, e tuyt responien-li ab les làgrimes els ulls. E com hach dit lo laus, axicom la senyera se levà, un núvol se més sòbre nós e va-ns cobrir tots d'aygua, axicom estavem agenollats, e durà aytant com la *Salve Regina* durà a cantar. E com açò fó feyt, lo cel tornà axí clar com d'abans éra: e tuyt hagren gran goig. E ordonam que a la nuyt tot-hom confesses, e al matí a l'alba tot-hom combregas; e al sol exit, com los enemichs vendrien per donar torneig, fóssem apparellats de ferir. E axí ho faém...

E com vénch al matí, que fó dissapte, .xxij. jórns abans de la fésta de Senct-Pére de Juny, ells véngren (.viij. milia homens a cavall) a nos apparellats de la batalla. E jaquirenne .ij. milia, ab los homens de peu e ab les tendes, que ells entenien que l feyt guanyat los éra. E com lo sol fó exit, fóm fora de les vayls, tots arreats de combatre, ordonats axicom davant és dit. E ordonam que nul hom no-s mogués entro la bona paraula fós dita, que dix lo dit Berenguer de Ventayola: e com sería dita, que les trompes e les nacres tocaríen, que tuyt ensémps ferissem. E axí se féu.

E los enamichs estégren, ab les lances a les cuxes, arreats de ferir. E com los senyals fóren feyts qui éren ordonats, pensam de ferir tots ensémps en un buts, e donam tal en mig d'élls, que parech que tot lo castéll ne vengués en terra. E ells feriren aximetéix molt vigorosament. Què-us diré! que per peccat lur, e per bon dret nostre que nós haviem, van-se vençre. E puix la davantera fó vençuda, tots giraren a colp; e nós pensam de ferir, que nul hom no levava la mà que no feris en carn; e axí véngrem entro a la muntanya hon éra la lur host. E si anch vaés gent ab bon continent venir a reebre aquells de la host, si féren (los) de cavall e de peu a recebre ls lurs e ajudar-los; axí, que en aquell punt nos cuydam que haguéssem massa a fer. Mas una veu vénch entre nós, que tuyt cridam com fóm al peu de la costa: «Vía sus! vía sus! Aragó! Aragó! Senct Jordi! senct Jordi!» E axí prenguém vigoría, e anam tuyt ferir fermament en élls, e aximetéix vencéren-se-n; e lavors no-ns calech més ferir. Què-us diré! Aytant com lo jórn durà, durà l'encalç, que tota-hora durà .XXIV. milles, si que la nuyt fó escura abans que-ls lexassem; e a la nuyt hagrem-nos-en a tornar. E fó mija-nuyt abans que fóssen tornats a Galipol...

CAP. CCLXXI. *Com lo senyor rey en Jaume Daragó acordà de trametre l'infant Nanfós, son fill, a conquestar lo regne de Serdenya e de Còrcega, ab ajuda que li féu lo senyor rey de Mallorques de .xx. galées.*

Veritat és que l senyor rey Daragó vaé sos fills grans, e alts e bons; e manà Córts a la ciutat de Girona, en les quals fó lo senyor rey de Mallorques e tots los barons de Cathalunya. E aquí publicà-s que de tót-en-tót trametés son fill, lo senyor infant Nanfós, a conquestar lo régne de Serdenya e de Còrcega, qui deu ésser séu, per çò com li paría a éll e a ses gents que li éra gran càrrech com no-u conquestava, pus que havía tant de témps que se-n escrivía rey. E aquí, finalment, tuyt ho téngren per oé: e sóbre tóts, lo senyor rey de Mallorques li proferí que li armaría .xx. galées, a son cost e a sa messió, e hi trametria .cc. homens a cavayll e gent de peu. E com aquesta proferta hach feyta, tots los richs-homens, e les ciutats, e bisbes, e arquebisbes, e abats e priors li proferiren valença de cosa sabuda: axí, que l socórs fó axí gran que l senyor trobà en Cathalunya, que fó maravella.

E aximatéix vénch-se-n en Aragó: e aximatéix li fó feyta gran proferta; e el régne de Valencia atretal. Què-us diré? que en tal manéra s'esforçà tot-hom, que hom pot dir que jamés tan bella ajuda no hach senyor de sos sotsmeses com ell hach dels séus.

E tantost en bona hora vénch a Barcelona, e féu buscar .x. galées e molts lenys armats, e noliejà moltes naus e terides, e ordonà que anassen ab lo senyor infant de Aragó, e de Cathalunya, e del regne de Valencia e del regne de Murcia. E aximateix lo senyor rey de Mallorques féu fer les .xx. galées noves, e puys endreçà los cavallers e les altres companyes, e aná-se-n ab la cavalleria, e ténch taula en tal

manéra. E tantost les galées fóren feytes, e ls homens fóren tots acordats, e aximatéix lo senyor rey Daragó, e lo senyor infant Nanfós e lo senyor infant en Pére anaven çà e llà a endreçar lo viatge, e tuyt hi enantaven com més podíen.

E axí és veritat que cascú és tengut de conseyllar son senyor en tot çò que pusca de bé, axí lo gran com lo menor: e si per ventura és hom que no-u pusca dir al senyor rey, si res sap o coneix de bé, deu-ho dir a altre qui al senyor rey ho diga, o lo-y trameta a dir per escrit. E puys l o senyor rey és tan savi, que, si coneix que bò sía, farà-ho; si no, estar-se-n ha: e no romandrà, perçò, que aquell ho haurà dit a bon enteniment, e n'haurà levada sa consciencia e hi haurà retut son deute. Per què yo, com lo viatge fó publicat, fiu un sermó que embié per en Comí al senyor Rey e al senyor Infant, per ordonació del dit bon passatge. E portà-l-los a Barcelona, que yo no éra bé deleytós de cavalcar ne d'anar-hi.

(A. de Bofarrull. *Crònica de R. Muntaner*, 1860)

Pére, lo Cerimoniós

(1319—1387)

Ordenacions fétes per lo molt alt senyor en Pére terç, rey d'Aragó, sóbre lo regiment de tots los officials de la sua córt.

Dels joglars

En les cases dels prínceps, segóns que mostra antiguitat, joglars degudament poden ésser, cor lur offici dóna alegría, la qual los prínceps molt deuen desijar e ab honestat servar,

per tal que, per aquella, tristícia e ira foragiten e tots-témps se mostren pus gracioses.

Per què, volèm e ordonam que, en nostra córt, joglars quatre deguen ésser; dels quals, dós sien trompadors, e lo terç sia tabaler e l quart sia de trompeta: al offici dels quals se sguart que tots-témps, Nós públicament menjants, en lo començament trómpen, e lo tabaler et lo de la trompeta son offici ensémps ab éls exercesquen, e encara allò metéx facen en la fí de nosrre sopar, si donques joglars estranys o nostres qui, emperò, estruments sonen, en la fin del menjar nos aquells oyr volíem.

En aprés, no volèm que en la coresma ne en díe de divendres, si donchs gran fésta no éra, que ls dits trompadors, trompeta e tabaler, lur offici facen en lo començament de la taula ne en la fin; los altres, emperò, joglars síen qui sapien sonar esturments en les féstes et en los altres díes, segóns que serà convinent, lurs estruments sonar manam davant Nós, e a aquests nómbre, de necessitat, no posam, los díes emperò dels divendres e de coresma, per aquella manéra que de-sus és dit, tan solament exceptats.

(*Doc. del Arx. de la Cor. d'Aragó.* Vol. V. pl. 61.)

Obra de mossén Sent Jordi e de cavallería.

Léy III

Com lo rey deu ésser manyós et artech.

Apendre deu lo rey aquelles manéres que molt li convénen, que toquen féts d'armes, per ajudar-se d'aquelles quan mester serà. Car, en fét de cavallería, convé que sía savi et ginyós, per que puga mils emparar et defendre çò del séu et conquerre çó dels enemichs.

E per çò deu sabèr cavalgar bé et bell, et usar tota manéra d'armes, axí d'aquelles que ha a vestir per a guarda et salvameut dels seu cors, com encara de les altres ab què s'(h)a ajudar. E aquelles que són per la guarda de son cors, deu-les portar et usar per tal que les puga mils soferir can serà mester, en manéra que, per agreujament d'aquelles, no caja en perill ni en vergónya: e d'aquelles que són per a batalla campal, axicom és lança, et espasa, et maça et altres manéres ab què los homens se combaten a man-tinent, és mester que sía molt ginyós per ferir ab aquelles.

E totes aquestes armes que dites havèm, axí d'aquelles que s'(h)an a vestir, com de les altres, és mester que les ténga tals, a les quals ell sia poderós et elles no sien a éll sobreres.

E més encara, que antigament mostraven als reys de trer d'arch et de ballésta, et de muntar tost en cavall et totes altres coses que tornassen a lleugería et valentía. E açò fahien per dues rahons: la úna, per tal que ells se sabéssen bé ajudar de les demunt dites coses con mester fós; e l'altra,

per tal que ls altres homens prenguéssen d'élls bon exemplí per volèr-les fer et usar: car, si lo rey, axicom dit havèm, no usava de les armes, ultra lo dan que li-n vindría, per çò com les sues gents se desvearíen de les armes per rahó d'éll, pòria ell venir a tal perill per què perdría lo cors et cauría en gran vergónya.

(*Doc. del Arx. de la Cor. d'Aragó.* Vol. VI. pl. 25.)

Llibre en què-s conténen tots los grans féts qui són entrevenguts en nostra casa dins lo témps de la nostra vida (1).

Llibre Primer

CAP. 27. Primerament dehim que nostre pare lo senyor infant Nanfós, comte de Urgell, qui despuix fón rey, aprés la mort del senyor rey en Jaume pare séu e avi nostre (segóns que ja dessus en altra part és tocat), hac un bell infant; e aquest hac nom Anfós. E fón féta gran féstn e gran alegría en Balaguer. E no visqué sinó dos anys. E no gayre aprés, nasquém Nós: e fóm nats, complits los set mesos que fóm engendrats, e nasquém tan feble e tan exaquiós, que no-s pensaven les madrines ni aquells qui fóren a la nostra naxença que poguéssem viure.

E nasquém en Balaguer, a .v. díes de Setémbre del any de la Incarnació .MCCCXIX. E fón padrí nostre mossenyer Not de Munt-cada: e un clergue appellat Jaume, capellà de nostra mare (qui despuys fón rector de Alcalà de Xivert), e per çò com cuydaven-se que no fóssem nats a díes, cuyta-

(1) Saben és que en aquesta crónica, generalment atribuida al propri rey En Pere, també hi colaboró En Bernat Dez-Coll. V. les dues lletres subsegüents.

ren-nos (en la cambra matéxa hon fóm nats)de batejar. E lo dit mossenyer Not dix: «Haja nom aquest infant Pére, per tal que mossenyer sanct Pére lo faça viure e li recapte de Déu gratia que, pus haja nom Pére, haja les bones ventures que hac son besavi lo rey en Pére.» E veus la rahó per què haguém nom Pére.

E aquestes paraules nos dix mossenyer Not de Mont-cada per avant. E fóm nats en la casa baxa del castell de Balaguer, qui és al cap del gran palau. E encontinent haguéren-nos dides, e alletaren-nos axí que en menys de un any Nós encombriren set dides.

Llibre Segón

CAP. 8. Stants Nós en la dita ciutat de Çaragoça, venguéren a Nós tóts o la major partida de aquells officials e curials de nostre pare. per tal que-ls reebéssem de casa o que-ls faéssem qualque bé; e Nós, qui veém que açò éra justa cosa e rahonable, haguém-hi nostre acort. E prenguém de casa aquells que veém que-ns éren bons: als altres provehim de officis de nostres regnes e de Catalunya e-ls donam violaris.

E açò fón en quaresma: e Nós devíem-nos coronar a la Pascha florida, e no-u poguém fer, car Nós érem vedats: e ja havíem tramès un correu a papa Benet .XI. que éll que donas podèr al archabisbe de Çaragoça que-ns absolvés. E aquesta letra no poch ésser al día ordenat a la nostra coronació: per què Nós haguém a allongar la nostra coronació vuyt dies; axí, que Nós fóm coronat per rey lo diumenge aprés Pascha, en l'any de nostre Senyor M.CCC.XXXVI.

CAP. 9. Lo dissapte següent, que fó aprés la dita fésta de Pascha, Nós no fóm apparellat de rebre nostra co-

ronació tro en l'endemà seguent, que devía ésser diumenge. Per què, lo dit dissapte envers hora de vèspres partim de la Aljafaría nostra, qui és en Çaragoça (axí com dit és), e anam a la esglesia de Sant Salvador..... E acostam-nos al altar; e aquí fém primerament reverencia a nostre Senyor Jesu-Christ e a la benavirada mare sua de la honor que nos havía féta tro a aquell día: e ab gran devoció diguém aquelles oracions que nostre Senyor Déu nos ha meses en nostre cor, ab tota aquella humilitat que fer poguém.

E Nós stants en aquella oració, fóm requests per nostres vassalls demunt dits que reposassem e que dormissem en la sacrestía, hón nos havien fét lit, per tal que mils en l'endemà poguéssem complir la fésta ab gran alegría. E Nós, veents que ls dits vassalls nostres nos consellaven bé, per la tendrea d'anys qui éra en Nós, volguém-los creure, e reposam axí aquella nit entro en l'endemà en hora d'alba. Emperò tota aquella nit, nostres vassalls, ab grans alegríes, cants e deports, passaren tota aquella nit.

E l'endemà matí, que fón diumenge, Nós fóm apparellats, hora de sol exit, ab nostra dalmàtica e ab aquell arreament qui-s pertany a rey, pendre coronació. E començarense de vestir, és a sabèr, los honrats archabisbe de Çaragoça, e lo bisbe de Leyda, lo bisbe de Teraçona, e lo bisbe de Sancta-Justa (que és en Sardenya) e lo abbat de Mont-Aragó, e aprés molts priors, e canonges e homens religiosos. E Nós estiguém encara en la sacrestía tro que fó hora que l'offici se començas.

E quant l'offici se dech començar, vénch-nos lo Archabisbe, e dix-nos e-ns pregà que ell nos posas la coróna al cap davant tot lo poble, allegant rahons algunes, dihent-nos que axí-s devía fer. Sóbre açò, Nót de Munt-cada tan solament respos-li per Nós, e dix que no-u devía fer, car sería perjudici de la coróna que Nós fóssem coronats per ma de prelats. E Nós otorgam çò que en Ot de Munt-cada dix: emperò nenguns de nostres consellers no-y contrastaven a açò que dix lo Archabisbe, ans ho otorgaven; e aximatéix los prohomens de la ciutat de Çaragoça. E Nós,

veents açò, fóm fort torbats en nostre cor, e no sabiem que-ns hi responguéssem: mas, emperò, Nós responguém que Nós matéix nos volíem posar la coróna. E quant lo Archabisbe véu que Nós no-u volíem otorgar, e laguias l'ofici, tant com pogué, ab gran prexevol va-ns pregar que aldemenys nos plagués consentir que-ns adobas la coróna con seríem davant el altar de Sant-Salvador, davant tot lo poble. E Nós lavors veém-nos en tan gran perill, çò és per lo día qui-ns éra lo pus honrat que null altre que Nós esperassem en aquest segle, e que aquell qui teníem per pare (quant en aquest món) diguès aytals paraules, en honrar la sua esglesia e son archabisbat, en gran detriment e subjugació de nostre régne;..... e si bé-ns érem de pochs díes, tantost haguém acort entre Nós matéix que lo-y otorgassem, mas emperò que no-n faéssem res...

E tantost fét lo dit otorgament, Nós isquèm de la sacrestía ab los demunt dits prelats, richs-homens, cavallers e d'altres persónes honrades qui éren dins ab Nós; e acostam-nos al altar per rebre ab devoció nostra coronació. E Nós diguén-li que prou bastava, e que no-ns adobas ne-ns tocas nostra coróna, que Nós la-ns adobaríem. E axí no li-n donam licencia, de la qual cosa ell fó molt mogut; e no-n gosà fer res aparés, e dix la missa, bé e solemnement e complida, e tot son ofici. E aquí los juram los lurs furs e ordenament del régne de Aragó, segóns que-s pertany de fer.

CAP. 10. E dita la missa dessus dita e tot lo ofici fét e complit bé e bastantment, Nós fóm reebuts aquí en palmes per nostres vassalls dins la dita esglesia: e cavalcats en nostre cavall, qui éra aquí, van-nos metre en nostra man dreta lo sceptrum, qui éra molt bell, de una rica verga d'or, e en la mà sinestra un pom d'or. E van posar entórn del dit cavall, çò és de cada part, sengles cadenes lóngues d'argent per destrar-nos, axí com éra acostumat... E en les cadenes se van pendre, per destrar, prohómens de Çaragoça e del régne d'Aragó de una part, e los prohómens del régne de Valen-

cia de la altra, ab alguns d'altres de Catalunya, qui aquí éten vengurs per rahó de nostra fésta. E axí partim de aquén molt honradament e ab gran solemnitat, e ab gran fésta de bornadors, e de taules redones e de balls qui-s fahíen en diversos lochs de la ciutat: e tornam-nos-en a la Aljafaría.

CAP. 11. E con fóm entrats dins la Aljafaría, que éra encortinada e empaliada, d'alt e de baix, de molt richs draps d'or, e de seda e d'altres, e les taules fóren apparellades e meses, posam-nos a menjar ab tots los demunt dits l'infant en Jaume (nostre frare), prelats, richs-homens, cavallers e altres. E aquí stiguém ab grans cants e melodies de diversos juglars de nostra terra e de diverses parts.

E fóren ordenats a servir a la nostra taula aquell día, és a sabèr, lo infant En Jaume frare nostre, que aquell día nos calçà los esperons; en Lóp de Luna que fós majordom; en Joan Exemènez de Urrea que-ns portas la spasa davant; en Pedro de Luna e'n Pero Cornell que-l acompanyassen; en Gonçalvo Díez de Arenos que-ns portas nostres armes; Alfonso de Loria o de Xerica que-ns donas del vi; Perico de Munt-cada que-ns servis del pitxer; Gombau de Tramacet que-ns servis dels bacins; Blasco Dalagó que-ns tallas dels coltells davant, e'n Felip de Castre que-ns servis del ventall. E tots aquests richs-homens fóren en special deputats, aquell día, a fer-nos lo dit servey: e apart los demunt dits ordonaments, ne havíen féts fer d'altres aquell día, que, quant és ara, no fan a propòsit. E aquell día e'los dos seguents, tenguém casa a tot-hom qui volgués menjar: e segóns que fóm certificats per scrivà de ració e altres officials nostres, menjaren-hi, lo primer día, més de .x. mília persónes.

CAP. 12.—E tinguda la dita fésta bé e solemnement, axí com és acostumat, Nós stants en la dita ciutat de Caragoça, trametém nostres officials (que havíem ordenats novellament) als officis de Catalunya, ab les chartes que-ls faém,

SEGLE XIV 137 óns qu'és acostumat. E en alguns lochs no-ls volguéren obeyr, per tal com deyen que ans havíem ésser comte que rey, e que no-ls havíem jurats lurs privilegis e costums: e axí, que no-ns éren tenguts obeir ne observar nostres manaments. E Nós altra vegada trametém-hi les cartes molt espressives, ab fort gran reprehensió: e tements nostra indignació, obeyren nostres officials, axí com éren Veguers e Batles, e sots-veguers, e sots-batles e altres officials.

Aprés d'açò, venguéren davant Nós, en la ciutat de Çaragoça, prohomens de Barcelona, de Leyda, e de Geróna, e d'altres ciutats e viles de Catalunya, e escusaren-se fortment davant Nós, e-ns suplicaren, que si en res havíen errat, que-ls perdonassem; car deyen, que çò que fét havíen, fahíen e havíen fét a profit nostre e per tal que Nós anassem a Barcelona. E lavors enteníem que deyen rahó, e perdonam-los.

Libre Tercer

CAP. PRIMER. En aquest terç libre és declarat en qual manéra lo rey de Mallorques, qui éra vassall e hom de nostra liga, tractà e s'esforçà en denegar la senyoría alodial e la feeltat de què s'éra tengut per lo régne de Mallorques, e comtats e terres que tenía per Nós en feu nostre. Per la qual rahó, Nós procehim contra éll e lo dit régne, comtats e terres, confiscant e applicant-les a la nostra coróna reyal d'Aragó.

E per tal que pus complidament sía vista la rahó per la qual Nós procehim a confiscació dels régnes, comtats e terres dessus dites, declaram ací los affers del dit reyalme de Mallorques en quina manéra fón donat per lo rey en Jaume tresavi nostre, ne les obres que ls reys de Mallorques passats féren entro al temps de la confiscació dessus dita.

Certa cosa és que l dit rey en Jaume tresavi nostre, qui conquistà la ciutat e régne de Valencia de la mà de Sarra-

hins, en lo témps de la sua mort lexà tres fills: e la hu, qui fón rey d'Aragó, hac nom Pére; e l'altre fill nat hac nom Jaume; e lo terç hac nom Sanxo, qui fón archabisbe de Toledo. E lo dit rey, tresavi nostre, heretà lo primogènit del reyalme d'Aragó, e de Valencia e comtat de Barcelona; e no-s volch intitular sinó rey d'Aragó. E heretà l'altre fill, per donació que li-n féu entre vius (e aprés la-y confirmà en son testament) del reyalme de Mallorques, ab los comtats de Rosselló e de Cerdanya, e de la baronía de Mont-peller; e intitulà-s de aquells. E cascun de aquests reys estech, aprés mort del dit pare lur, en plena possessió de lurs régnes, comtats, baronía e terra.

CAP. 2. E aprés algun témps, lo dit rey en Pére, ab deliberació de son consell, atrobà e regonéch que la donació e heretament al dit rey de Mallorques (frare séu) féta, no valía de dret, car éra donació immensa, e la qual tolía major o gran partida del patrimoni de la casa d'Aragó. E com a bon rey que fó, e qui no volía que de tal regalía fós la casa d'Aragó despullada, per diversos tractaments continuats exeguí son desheret contra lo dit rey de Mallorques, e estretament, ab gran esforç, en tal manéra, que abdosos los reys (qui éren germans) se concordaren per vía de perpetual transacció en aytal manéra, que l dit rey de Mallorques romangués rey, e comte de Rosselló e de Cerdenya, e senyor de Mont-peller, e tengués e possehís son régne, comtats e terres ab tota jurisdicció alta e baxa; axí emperò, que per tot lo dit régne, comtats e terres, romangués lo dit rey e los seus successors vassall e hom propri elegit del rey d'Aragó qui là-donchs éra e per témps sería; e que tengués lo dit reyalme, comtats e terres, en feu per lo dit rey d'Aragó; e que li fós tengut de totes cóses que vassall és tengut a senyor de fer; e, en special, que fós tengut de fer e venir a Córts de Catalunya tota vegada que per rey d'Aragó fóssen manades; e que li donas postats dels millors e majors lochs de la terra. E fó encara convengut que l det rey d'Aragó e de Mallor-

ques fós tengut de fer valença, la hu al altre, contra tots homens.

E en aquesta transactió e covinença fermaren tots los barons e richs homens qui éren poblats dins lo reyalme de Mallorques, e comtats de Rosselló e Cerdanya, e encare los síndichs de les universitats del régne de Mallorques, e los síndichs de les universitats de Perpinyà per tot lo comtat de Rosselló, e los síndichs de Puig-cerdà per tot lo comtat de Cerdanya. E tots los richs-homens e universitats prometéren, ab sagrament e ab homenatge, al dit rey en Pére e als seus successors que, si per null témps de Mallorques venien contra les dites convinences e infeudacions, que ells no fóssen tenguts de fer ajuda ni valença al dit rey de Mallorques. E lo dit rey de Mallorques, en aquest cas, los ne dava per quítis e per absolts.

CAP. II. E en lo diumenge aprés següent, que fó lo .XXV.ên día del dit mes de Maig, en hora de alba, mossenyer Lóp de Gurrea, nostre cambrer major, despertà-ns, e dix-nos que-ns levassem e-ns guarnissem. E de continent faém-ho. E l'almirall havía ja féta la crida que tot-hom se apparellas a la batallà reyal, la qual hac dada per manament nostre. E totes les nostres gents se embarbotaren, e Nós e totes nostres companyíes nos guarnim e-ns apparellam; e tot-hom almorzà un poch.

E lo rey de Mallorques, ab .CCL. tro a .CCC. homens de cavall, e ab .XV. milia tro a .XX. milia homens de peu, tenía stablida tota la ribera de la mar, del cap de Sancta-Ponça tro a un puig davant Paguera, qui ha nom Andrajol, prop la mola d'Andraig. Mas lo dit rey stava a Sancta-Ponça hón éra pus avinent de pendre terra.

E Nós faém metre partida dels servents nostres almugàvers (car tots no-y podíen cabre) en les galeres e en barques de panescal de les naus, per metre-ls en terra: e los qui romanguéren en naus tiraven-se los cabells e les barbes e feyen gran dol, per tal com no podíen venir als affers ab Nós.

E hora de prima, totes les nostres galéres faéren lur vía, cascuna al loch hón éren ordenades; e la nostra galéra, ensémps ab tres d'altres, faéren la vía de la muntanya qui és davant Paguera. E aquí donà scala en la roca de la dita muntanya primerament la galéra del almirall, e aprés totes les altres donaren aximatéix les proes, salvat la nostra galéra qui acostà la pópa en la dita roca. E los homens tóts, axí de peu com de cavall, tots exiren de les dites galéres, combatent-se a peu ab los homens de peu e de cavall qui éren en la muntanya, qui-ns combatíen ab lances, darts e ballestes, e ab pédres e ab grans cantals.

E Nós, ab la companyía de la nostra galéra, saltam de la pópa en la roca e pujam en la dita muntanya: e de continent cells qui la defenien fóren vençuts e desbaratats. E fó la major maravella del món, que tan fort e tan rosta éra la roca de la muntanya (que apenes hi podía hom pujar ne-ns hi podíem tenir), que com fóm al cap de sus, totes les çabates nos fóren esquinçades. E haguém set, e beguém aquí de un vi que-s trobà en un odre que-y havíen lexat los de Mallorques qui éren fuyts; però, abans ne havíem fet fer tast, que beguéssem.

E l'altra part, en lo dit port de Paguera prés terra: e donà les proes lo dit infant en Pére, senescal nostre, ab una partida de les galéres e uxers del nostre estol, çò és là hón la riba de la mar éra plana e arenosa. E aquí los homens a cavall e a peu del dit rey de Mallorques se sforçaren de esvahir lo dit infant ab los richs-homens, cavallers e gent de peu qui prenguéren terra. E finalment, lo dit rey de Mallorques, qui viu tota la gent e tóts, fort descapdelladament e desbaratada fugiren tro a Mallorques, axí que de set hi moriren cinch homens, segóns que despuix sabém. E alguns homens (a cavall) nostres, qui haguéren primerament tréts los cavalls dels uxers, seguiren-los tro a mija legua: e alguns servents e almugàvers nóstres los seguiren e-ls encalçaren bé dues legues, e-ls tolguéren moltes armes, arnesos e robes.

E tantost que l dit infant en Pére hac presa terra, e véu

que Nós aximatéix tinguém lo dit puig, e véu lo dit rey de Mallorques, dix a'n Arnau Ballester, ciutadà de Barcelona: «Digats al senyor rey que ara veig e conech que ell ha cumplidament e plena la virtut que Déu ha donada als reys de Aragó predecessors séus, çò és, de vençre los enemichs e ésser victoriosos...»

CAP. 14. E lo diumenge aprés següent, primer de Juny, que fón fésta de Cinquagesma, hoym nostre offici solemnial en la Seu de la ciutat de Mallorques; e tot aquest dia stiguérem entegrament de alegría. E convidam los barons e moltes persones notables, e los jurats e prohomens de la ciutat; e faém crides e manament per la ciutat. E metém en nostre títol lo régne de Mallorques: e manam fer segells nous en què fós intitulat e nomenat lo régne de Mallorques ab lo títol dels altres régnes, lo qual ordenam en aquesta fórma: «En Pére, per la gracia de Déu, rey de Aragó, de Valencia, de Mallorques, de Sardenya e de Córsega, e comte de Barcelona». E d'aquí-avant, lo rey qui fó de Mallorques no fó appellat ne intitulat rey.

Es vér que ls de Mallorques concebéren algun desplêr com Nós metém Valencia, en nostre títol, ans de Mallorques, e-u proposaren davant Nós. E Nós responguém, un dia, en la nostra cambra que, jatsía que antigament Mallorques fós ans de Valencia, en lo títol, en témps de alguns nostres predecessors; però lo régne de Valencia és molt ennobleyt e millorat. E puys, diguém-los rient, que en aquell loch segón del títol no havia hauda ventura Mallorques de romanir a la coróna d'Aragó; ans éra estada donada e retuda dues vegades: e axí, ara volíem assajar si milloraría la ventura en lo tercer loch del títol. E ells aximatéix riguérense, e no-ns-en parlaren pus avant...

CAP. 16. Aprés, diumenge, a .xxij. dies del mes de Juny, com Nós haguéssem acordat de portar la coróna per la ciutat de Mallorques e anar coronat solemnement, los jurats

e prohomens de la ciutat volien-ne fer gran fésta e grans messions. Mas Nós ho haguém sabut, e haguém-los féts venir davant Nós, en la cambra ón dormiem, e diguém-los que haviem entès que de la nostra fésta volien ells fer grans messions; e que no-u voliem per negun cas, ans nos-en farien pesar si ho feyen, car no érem venguts per destruir ne per ferlos messionejar, mas axí com lo métge, qui sana e guareix les nafres dels malalts nafrats e consumats. E ells, jatsia que-ls desplagués com no-ls donavem leer a la solemnitat que volien fer, però entenent lo bon zel que Nós havèm al profit comú de la ciutat, haguéren gran plér d'aquestes paraules que Nós los diguém, e besaren-nos-en les mans.

Axí, que Nós, lo dissapte véspre, a .xxj. del dit mes, Nós anam a la Seu; e aquí Nós vetlam, e jaguém en la esglesia de la Seu. E lo diumenge per lo matí, Nós isquém de la sacrestía de la Seu vestits e apparellats *in sede majestatis*, çò és, ab una camisa romana d'un drap de seda prim vert, ab alguns fullatges, séns totes obres, e aprés una dalmàtica de drap vermell historiat ab obres d'aur e ab fullatges (mas no-y havía perles ne altres obres, per çò com se apparellà cuytadament), e d'aquest drap matéix una stola que començà en lo muscle squerre e transversà al costat dret, e puix éra cincta entorn, e éren egualats los caps de la stola; e un maniple, e calces del dit drap, séns çabates; ab nostra coróna d'aur, ab pédres precióses e perles, en lo cap; e ab lo sceptre d'aur, e un rubis al cap, en la dreta mà; e ab lo póm d'aur, ab una creu al cap de perles e de pédres precióses, en la mà squerra, e ab la spasa tota cuberta de perles e de pédres precioses que portavem cincta.

E aquí éren tots los barons nostres, dessus nomenats, ab les nostres altres gents que-y haviem menades, e los altres barons e cavallers poblats en lo régne de Mallorques, e los jurats, e prohomens e tota la gent de la terra, axí que en la Seu no-y podien pus cabre. E hoym missa en lo altar major de Sancta-Maria. E com la missa fón acabada, Nós seguém davant en una cadira, e stants girats davant lo poble diguém ab veu ben alta, que tots ho podíen bé oyr, que «Nós

faém lahors e gracies a nostre senyor Déu e a la sua beneyta mare, nostra dona sancta María, als quals ha plagut veure nostra justicia; e sguardant a aquella, Nós havèm mesa la ciutat e régne de Mallorques en nostre podèr. E perçò havèm ordenades de fer quatre coses: La primera si és, de portar la coróna e les altres insignies reyals per donar honor a la ciutat e régne de Mallorques, car són dignes de rebre aquesta honor e d'altres majors. La segóna, per mostrar e dar honor e noblesa a la ciutat de Mallorques, la qual és honrada, e poblada e plena de molta noble gent leyal, e digne de tot honrament e de havèr tals insignies. La tercera, per esplicar e declarar a élls nostre dret e los torts, greuges, rebelions e follonies que en Jaume, qui-n fó rey de Mallorques, nos havia fétes. La quarta, per publicar algunes avinences que éren fétes a Nós e a nostres sotsmesos. E aquestes coses vos dirà largament lo nostre vici-canciller.»

E dites aquestes paraules, manam a'n Arnau Çamorera vici-canciller, qui stava de prop, que ell digués totes les coses tocants les dites dues o tres rahons. E lo dit vici-canciller levà-s de peus, e començà a la primera donatió que l senyor rey en Jaume (de bona memoria), tresavi nostre, féu al dit rey en Jaume de Mallorques, fill séu, del régne de Mallorques e de les altres terres sues, e arreu, per graus, tot lo fét, e lo fonament e la justicia del nostre procés, e los torts, excessos, follonies, ingratituts, rebellions e altres coses que l dit Jaume (qui fó rey) nos havía fétes; per les quals devía perdre tota la terra e la sua persóna estar a nostra mercè, segóns que dessus vos diguém pus largament...

E fét açò, nos levam d'aquí en la manéra dessus dita coronat. E los barons e richs-homens qui éren ab Nós portaren-nos dessóbre un papelló de drap d'aur, lo qual havíen apparellat los jurats e prohomens de la ciutat de Mallorques, tro que fóm a la porta de la Seu. E aquí fó apparellat un bell cavall, ab son ensellament cubert d'aur e de perles, e Nós cavalcam tots sols.

E los jurats de Mallorques, ab los barons nostres qui-y éren, portaven lo papelló sóbre Nós: e cavallers, e ciutadans

e altres gents notables de casa nostra destraven lo cavall ab unes régnes de seda blanca bé lóngues. E Nos, ab la coróna en lo cap, e la verga en la man dreta e lo póm en la mà sinéstra, e vestit segóns que dit és, e ab la spasa cincta cavalcam del portal de la Seu, girant dret al portal de Vall-digna, e puix, per lo carrer dret qui va a la Portella, tornam a la plaça de Sanct-Andréu; puix, entram per lo portal de la Almudayna, e tornam-nos-en dret al castéll nostre.

E per tot llà hón passam era tot dalt e de cascuna part encortinat, e ben empaliat e cubert de drap d'aur e de seda, e d'altres manéres. E totes les dones e altra gent de la ciutat ajustades, e los jurats, e molts ciutadans e mercaders fóren aquí. E faém convit als barons e cavallers e a tots los de casa nostra, e a totes les dites persónes de la ciutat, axí homens com dones, e axí dins lo castéll com defora. E tot aquest día faérem tuyt generalment fésta gran e solemne.

Libre Quart

CAP. 8... E com fóm en lo dit loch de Segorb, haguém ardit que ls de Valencia, jatsia que ls majors regidors de la Unió fóssen morts, emperò d'aquests qui éren romasos n'hi hac tants de lur mala intenció, que reforçaren aquella Unió ab la host de la ciutat, e ixquéren contra lo loch de Riba-roja ab trabuchs, lo qual loch éra de mossenyer Ramon de Riusech, majordom nostre. E aprés, anaren a Murvedre, e robaren la judaría nostra, e altres diversos crims e mals que fahien e cometien per tot lo régne, tinent a Castelló gent de cavall, de què éra cap en Berart de Canyelles, e corríen tota la plana. E no-y havíem altra defensió sinó la vila de Burriana, que éra tota nostra, e hón no-s cridá ne-s nomená Unió...

Finits los dits affers, Nós entram en la ciutat poderosament ab la gent que encara teniem a sou. E fóm en la Seu,

faent reverencia a nostre senyor Déu e gracies com havíem per justicia la dita ciutat cobrada. E preycam al poble, dient-los moltes coses sóbre l fét del crim que comès havíen contra Nós, e Nós, axí com a rey misericordiós, seguint les carreres de nostres predecessors, los havíem perdonat: e élls ab gran humilitat, acceptaren de Nós la gracia que-ls havíem féta. E d'aquell día avant romas la ciutat en amor e en gracia nostra.

CAP. 9. Segóns que dessus és espressat, Nós exceptam de la dita remissió certes persónes nomenades, de les quals teníem preses .xx. E ans de la fésta de Nadal .v. díes, donam-los sentencia en lo nostre reyal, en la casa baxa prés lo portal major. E donam la sentencia en aytal manéra, que quatre d'aquells qui éren genovesos fóren escapçats, çò és, en Joan Roiç de Corella, en Ponç de Soler, en Ramon Estorna e en Jaume de Romaní, lo adalill qui fó près en la tórre de Puçol. Dels altres hi havía tres juristes, e tots los altres éren gent de poble, mercaders e menestrals; entre los quals hi hac un barber qui havía nom Gonçalvo. Segóns que damunt havèm recitat, lo jórn que-s mogué lo avalot en la dita ciutat, aquell véspre lo dit Gonçalvo, ab .cccc. homens de sos secaces vénch ballar ab trómpes e ab tabals al nostre reyal; e, volguéssem o no, haguém a ballar, ab élls, Nós e la reyna. E lo dit Gonçalvo més-se en mig de Nós e de la reyna, e dix aquesta cançó:

Malaja qui se-n yrà,
encara ni encara...

E Nós diguém-li, com haguém donada la sentencia: «Vós nos digués l'altre jórn, com vingués ballar al nostre reyal tal cançó, çò és:

Malaja qui se-n yrà,
encara ni encara...

A la qual cançó lavors no-us volguém respondre; mas responém-vos:

¿E qui no-us rocegarà
sus ara e sus ara?...

E hac-n'hi alguns qui aximetéix fóren rocegats e penjats, e altres solament penjats: dels quals n'hi hac alguns, axí com ho merexíen, al quals fóu donat a beure del metall de la campana de la Unió que havíen féta, la qual stava en la sala de la casa del Consell de la ciutat, qui és prop la Seu. E com a aquesta campana los conservadors de la Unió e tots los altres qui éren diputats als actes de aquella se ajustaven decontinent; per què fó justa cosa que aquells qui la havíen féta fér beguéssen de la liquor de aquella com fón fusa...

Fétes les dites justicies, alguns de nostre consell nos suplicaren que, pus de tantes persónes havíem fét justicia corporal, que d'allí-avant no-ns curassem de dar mort a algú per lo dit fét, car per vía de remissió podíem punir los altres qui éren culpables. E axí ho faém, exceptat que a alguns absents, donam sentencia en lur absencia, confiscant a Nós los béns de aquells.

Llibre sisèn

CAP. 6.—...E stants Nós en lo dit loch de Cessa, vénch a Nós ardit de Valencia que éra assetjada per lo rey de Castélla (1), e que stava perillosa per fretura de viandes; lo qual ardit portà a Nós, de part de la ciutat de Valencia, un frare preycador elet de Marrochs, qui axí com entrà per lo dit loch de Cessa, cridava en altes veus: ¡Vía fos! ¡vía fos! ¡vía fos! E ab aquell crit metéix cridant, entrà en nostre hostal; e metía tan grans crits, que no-l podía hom fer callar. Em-

(1) En Pére *lo Cruel*.

però supplicàn-s humilment, per part de la dita ciutat e dels habitadors de aquella, e encara de tot lo régne de Valencia, per tal com la dita ciutat és cap de aquell, que fós nostra mercè de anar llà personalment per deliurar-la dels enemichs qui la tenien assetjada e oppremuda de viandes.

E Nós, hoyts los dits, e entesa la dita féta a Nós, per lo frare preycador, tots los ulls nostres, axí mentals com corporals, pervenguéren en plor. E per aquesta rahó moguts (axí com a rey qui ama carament los seus sotsmesos) e cobejants lo deliurament de aquella, axicom per gracia de Déu se seguí, partim del dit loch de Cessa lo .xxvj.è día del dit mes de Març, del dit any .M.CCC.LXiiij., e tinguém nostre camí vers Çaragoça. E partints de Çaragoça, anam a Muntalbà, e aprés a Morella e a Sanct-Matheu, e aprés al hostal d'en Verdú. E aquí aquella nit Nós fém fer, alt en la muntanya, senyal de foch, car axí ho havíem Nós tramès a dir als de Valencia. E l'endemà anam-nos-en a la horta de Burriana; e d'aqui anà-se-n un scrivà de don Tello al rey de Castélla; e dix-li com Nós érem allí.

E stants allí, fém regonèxer a mossèn Ramon de Vilanova e en Pére de Margens, nostre scrivà de ració, ab quanta companyía érem, e trobam per veritat que érem .M.DCC.XXij. homens a cavall. E lo rey de Castélla éra ab .vj. mil homens a cavall... E éren lavors ab Nós, d'Aragó, en Pére Ferrando Díxer, qui portava la bandéra, e molts cavallers; de Catalunya no-y hac sinó lo comte de Prades e frare Guillèm de Guimerà; de Valencia lo comte de Denia, lo mestre de Muntesa, mossèn Ramon de Vilanova, mossèn Pére Centelles e mossèn Elfo de Pròxida, qui éra en la mar ab les galéres; tots los altres éren aragonesos: e de castellans, çò és lo comte de Trastàmena, e don Tello e don Sanxo e sos germans.

E en hora de sol exit, ab la gracia de Déu, fóm tots replegats al grau de Murvedre; e los de Murvedre, sintents nostra venguda, faéren grans fumades en lo castell per tal que fós notificada la nostra venguda al dit rey de Castélla, qui éra en lo grau de Valencia. E tantost sabuda la nostra venguda, manà levar sa host, e trameté companyía per guar-

dar lo pas hon Nós érem. E Nós esperants alguns qui ara venien detras, ajustaren-se d'élls aquí molta gent. E Nós, pensant que allò no podía partir séns batalla, fém-nos acostar tota nostra gent, e diguém-los aquestes paraules:

«Bona gent, null temps haguém plaer de dir mal de nengú ni desonrar: mas ara que veig que l rey de Castélla e yo som davant lo juhí de Déu, yo dich que ell avolment e falsa, e com a gran traydor, m'ha féta e-m fa guerra en çò del méu; e requir a nostre senyor Déu que vuy en aquest día me faça justicia d'éll, la qual he ferma confiança en éll que la-m farà.

»Ara dich a vosaltres qui sóu ajustats ací ab mi, a vosaltres, castellans, sabets que yo-us he acullits en mon régne e fét part d'açò del méu, no tant, per ventura, com vosaltres merexets e yo volguéra, mas segóns que he pogut. E sabets vosaltres que l rey de Castélla, qui allí és, no hi hà nengú de vosaltres a qui ell no haja mort o pare, o fill, o germà o parent, o ahontades mullers, filles o germanes, e tolts tots vostres béns, e de aquells e a tóts en general dats per traydors.

»Per què-us dich, que vosaltres vullats havèr huy en memoria les males obres que lo dit rey de Castélla vos ha fétes; e de les bones obres que yo-us he fétes. Però vull-vos dir açò e pregar-vos que, si algú de vosaltres n'hi hà qui haja cor d'anar-se-n dellà, que ara, abans que comencèm la batalla, se-n vaja; car Nós li donam licencia que se-n vaja, e no li serà tocat a cavall ni armes: e val més que ara se-n vaja, que si feya trayció con fóssem mesclats.» E tots, a una veu, cridaren: «¡Còm, senyor, anar! No placia a Déu que nosaltres vos lexèm; ans volèm huy tots morir ab vós. E sus-ara nos donam tots per vostres vassalls; e confessam, davant Déu, ésser traydors, bares e heretges si fem lo contrari.»

«—Ara dich a vosaltres, qui sots mos vassalls e naturals, que-us vaja lo cor a vostres predecessors, quantes obres valeroses han fétes ab los méus: e vaja-us lo cor de qui sots fills, car a mi bè-m va lo cor que som fill de un rey dels bons del món. E fiu en la bonesa de Déu, que yo ho mostraré huy en aquest día. E vull-vos fer uns préchs: que yo sía lo primer qui ferrà en la batalla, e que ls peus primers dels vos-

tres cavalls sien ab los peus darrers del meu cavall; car yo-n he prou.» E lavors los comtes de Trastàmena e de Denia diguéren: «Senyor, nós entenèm a fer aquexa honor vuy; ans farèm nostre podèr que sia vençuda, si plau a Déu, la batalla con vos hi entrarets.»

E dites aquestes paraules, tota la nostra gent se alegrà, e s'escalfà en lo nostre servey e de la nostra reyal coróna...

E lo dit rey de Castélla levà-s del dit grau de Valencia, e muntà-se-n vers lo camí general qui va de Murvedre a Valencia e anà-se-n tot dret al castéll de Murvedre. Axí que Nós, ab la benedicció de Déu, e de la verge madona sancta María e del beneventurat sanct Jordi, entram en la ciutat de Valencia. E tots aquells qui éren en la dita ciutat rebérennos ab gran alegría e gran goig (de la misericordia que Déu nos havía féta a Nós e a élls), e mostraven-nos dels pans, dels arroços e dels altres mestalls de què vivíen, car no-n havíen de forment. E ab aquesta honor, goig e alegría, passant per la dita ciutat, totes les gents ploroses (de goig que havien) corríen-nos besar les mans e ls peus, hoc les faldes de les armadures de nostra persóna e de nostre cavall. E aturam allí fins al terç día del mes de Maig aprés següent.

CAP. 7. Aprés tres díes que fóm entrats dins la dita ciutat de Valencia, per çò com per alguns qui éren stats presos en podèr del rey de Castélla havíem entès, que l' dit rey de Castélla havía dit que, sinó que Nós érem venguts axicom almugàver, ell se fóra combatut ab Nós, Nós trametém a dir al dit rey per un scuder qui tenía nom Corbera, lo qual havía mester guiatge nostre, lo qual guiatge li otorgam ab condició que digués aquestes paraules al dit rey, çò és: que com Nós haguéssem entès que ell havía dit, que sinó que Nós érem venguts a Valencia axicom almugàver, ell se fóra combatut ab Nós; que ell sabía bé la nostra venguda, e no-l calía escusar per allò. Però que, per tal que hagués menor escusa, que-l certificavem que lo dissapte primer vinent Nós,

séns tota falla, seriem davant Murvedre, e que lavors no hauría escusa que fóssem venguts com almugàver.

Per la qual cosa lo divendres partim de la dita ciutat de Valencia e anam a la alquería d'en Esplugues, hón ab totes les nostres gents jaguém aquella nit. E l'endemà aprés següent, partim de la dita Alquería ab totes les nostres hosts, e anam dellà la barraca del frare del Puig (qui és en lo camí general) dret lo loch de nostra dona del Puig; e-y stiguém tot aquell día, e tornam-nos-en dormir al Puig. E l'endemà aprés següent, que fón diumenge, tornam endret de Puçol, esperant si lo dit rey de Castélla voldría exir a la batalla: e trametém-li .ij. persónes que li diguéssen com Nós lo speravem allí; la qual cosa ell no volch fer. E Nós, veents que no volía exir, tornam-nos-en a Valencia...

CAP. 12.—...Ací fenexen tots los féts del dit sisèn libre, dins lo qual són scrits tots los affers de la guerra que haguém ab lo rey de Castélla (la qual durà .ix. anys e mig), en què són declarats tots los féts qui s'entrevenguéren entre Nós e nostres vassalls e gents, de la una part, e l rey de Castélla e sos vassalls, de l'altra.

E jatsía que diversos féts d' armes, e morts de persónes e occupacions de lochs hi fóssen entrevenguts, emperò en la fí de la dita guerra lo dit rey en Pére de Castélla, per juhí de Déu (qui baxa ergull e exalça humilitat) condemnà lo dit rey de Castella dues vegades en perdició de sos régnes. E la darrera vegada que perdé sos régnes, perdé la persóna e fón escapçat per mà de son enemich, lo rey Henrich frare séu, axicom a aquell qui-u merexía, per çò com tota la sua guerra fón injusta e maliciosa del primer día que començà tro a la fí; car tantes e tan diverses fóren les sues crueltats e morts que donava e desmembraments que feya a les gents nostres, com no-s volien tantost retre a la sua senyoria, occient e matant-los, car no-ls perdonava *aevi sexmi vel etati*.

(Pére Miquel Carbonell.—*Chròniques de Espanya*, Barcelona, 1546.)

Lletres referents a la Crònica dita d'En Pére III

Lo Rey.

En Berenguer Llobet: Ja sabets com lo feel, de consell nostre, en Bernat Dezcoll ha continuat lo libre en què són scrits tots los grans féts qui són entrevenguts en tot lo témps que regnà lo senyor rey en Pére (de bona recordació) pare nostre. E per aquesta rahó, e per lo bon servey que l dit en Bernat ha fét al senyor rey, pare nostre, e a Nós, havèm scrit per letres nostres a vós, e manat que dels diners de la procuració reyal li paguets en dues partides del any certa quantitat de moneda per rahó de sa quitació.

On, com Nós hajam entès que vós, per rahó del dit manament al dit en Bernat Dezcoll res pagat no havets per rahó de la dita sua quitació, e a Nós sía molt necessari que la obra del dit libre sía acabada (la qual se hauría a retardar si vós la dita quitació al dit en Bernat no pagàvets), perçò a vós espréssament manam que al dit en Bernat paguets la dita quitació. E si diners no havets de les nostres réndes, prestats-los-hi d'açò del vostre, com servey nos-en farets, o'n manlevats a dan de la nostra Córt; car Nós, ab la present, manam al nostre Maestre racional que çò que pagat haurets, per interès de la manleuta que-n farets, vos prenga en compte.

Dada en Çaragoça, sóts nostre segell secret, a xviij. dies de Octobre, en l'any de la Nativitat de nostre Senyor M.CCC.LXXXviij. *Rex Iohannes. Dirigitur procuratori regis Majoricarum.— Dominus rex mandavit mihi Bernardo de Jonqueiro.*

(*La España regional*, Agost, 1887, p. 531)

Lo Rey.

Mol car frare: entès havèm qu'en Bernat Dez-Coll, del ofici del Mestre Racional, és passat d'esta vida. On com ell (segóns vos bé sabets) en témps que vivíen hagués fét part de les cròniques del dit senyor Rey nostre pare, les quals Nós tenim, e envés èll ne hagués romas altra part, pregam et manam-vos que totes scriptures toquants les dites cròniques, les quals se atrobaran en casa sua, prengats a vostres mans e aquelles a Nós, segellades, trametats.

E aximatéx, molt car frare, vos pregam que de part nostra manets a 'n P. Palau, qui té lo nostre archiu, que decontinent nos aport lo nostre arnés de júnyer e dues tèndes dels menors e millors nostres, certificant-vos que-ns-en farets plaer, lo qual haurèm per agradable.

Dada en Çaragoça, sóts nostre segell secrét, a. xiiii. díes de Febrer del any de nostre Senyor .M.CCC.XCi. *Rex Iohannes. —Dominus Rex mandavit michi Bernardo de Jonqueiro.—Dirigitur domino Duci.*

(*Arx. de la Cor. d'Aragó*, reg. 1,959, fol. 167 revers.)

XIV.ên--XV.ên segle

Libre de Consolació de Filosofia, lo qual féu en latí lo gloriós doctor Boeci (1)

Comença lo primer libre de la obra de Boeci, lo qual és partit en xij. metres e xj. proses

METRE PRIMER

«Jo las! qui solía ésser en gran studi, e qui he feyts molts e diverses dictats, e qui he tresladats molts libres de Philosophia de grech en latí, axicom la *Methafísicha* de Aristòtil e la *Arismèticha* de Nichommachi pare del dit Aristòtil, méntre jo éra en la flor del meu studi e stant en gran benanança. ¡Ay las! are-m cové a fer dictats de plant e de dolor per los quals puxa mostrar la mía miseria, regant ab làgremes de plor vertader la mía cara. E jatsía que m'hagen tolt tot quant havía, emperò no m'han poscudes tolre les míes sciencies, ans aquelles me acompanyaran e no-s partiran de mí, e aquelles soles són companyía mía.

On és notoria cosa que lo dit malvat Theodorich per la

(1) Si bé de les moltes copies que hi hà d'aquesta notable obra, apar que fó arromançada per Fra Antoni Gmebreda, és més probable que son traductor fós lo P. Pére Saplana.

sua crueltat tólch a Boeci tota persóna qui hagués ab éll privadea, e negun seu amich no-l gosà seguir, e no li lexà negun seu conexent a son servey. E part açò, havía-l desposseyt de tot quant havía; mas per çò car los béns e les riqueses de la ànima no desemparen hom, ans tostémps lo acompanyen e no poden ésser tolts per mans estranyes, per aquesta rahó diu que les sciencies que ell se havía guonyades estiguéren ab éll e no poguéren ésser empatxades per negun. E per çò dix Cató: Aprin alcuna sciencia o art, car si per aventura se mudava e fugía la tua fortuna, la sciencia tots-témps romandría ab tu e no-t desempararía deméntre que haguésses vida.

En aprés, Boeci fa comparació del seu témps passat al present, dihent aytals paraules: «O mesquí! la gloria de la mía benanança que he hauda en los témps passats, en la verdor del meu jovent, are-m són tornats en desolació dels meus fats en la mía trista veylesa.»

Notats que acompara lo jovent a verdor, car axicom la planta ben vert mostra que deu ben profitar en fruyts, axí la persóna cant en son jovent comença ben fahent bones obres e virtuoses e-s guarda de mal, mostra que deu ésser bona e profitosa, plasent a Déu e a gents. E per aquesta rahó (car) Boeci en son jovent éra stat bò e virtuós, e ara en sa veylea se veya en tristor, havía major rahó de plànyer. Per què dehía: «Ara en aquest témps, aprés lo dit jovent, per los mals que soffir m'és venguda soptosa veylea, la qual se apar en açò car soptosament son tornat canut, magre e rugat.»

Ací notats que per çò cor los mals e les tristors fan cuytar la persóna a veylesa, per tal quant tots los accidents de la ànima, exceptat goig e alegría, sequen lo cors de la humiditat radical qui és fonament de la vida, e per açò cuyten hom a la mort, per força covè de enveylir la persóna per tristors. E per çò car per les angóxes de la ànima lo cors pren mudament segóns més o menys, per aquesta rahó lo dit Boeci tornà canut soptosament. De la qual cosa se sdevénch una gran meraveyla en Bolunya la grassa, ón cant un

hom fós jutgat a mort, li tornaren tots los cabeyls blanchs dins spay de un díe natural, com abans no n'hagués negun. E aximetéix per çò car dolor toll a hom la sabor de les viandes e lo plaher, lo dit Boeci no podía ben menjar, per que tornà rugat e li tremolava la persóna; e per tal com per deffalliment de vianda la pell del hom no-s compleix, per çò ell tornà tot rugat.

E en aprés, ell se clamava de la mort per que no venía, car per la dolor que soffería la desijava, dihent que lavores és cruel la mort cant vé a la persóna en sa benanança; e lavores és bona al hom cant li vé en témps de la sua adversitat o pobrea e dolor e malanança: car en aytal témps és per mólts desijada e menys és temuda. Mas comunament la mort, axicom a cruel, fa lo contrari; car menysprea les pregaries, les làgremes, los sospirs e los geméchs de les persónes qui la desigen per çò com són posades en miseria e dolor e tribulació, e vé a aquells qui són en bona vida. Per què diu Boeci: «O mort! per què ést axí cruel? per què no véns ara con me veus en tanta dolor, de què-m faríes gran plaher, e fuigs a mi mesquí posat en gran tristor?» E aprés, reprèn los amichs, dihent axí: «O amichs meus, qui-m teníets per benahuyrat e m'avets móltes vegades lohat! ara vehets que jo son caygut e aterrat soptosament e m'és venguda malaventura, e podets veure que la mía benahuyrança no éra ferma, ans éra vana per que fóllament son estat lohat per vosaltres.»

(*Doc. Arx. de la Cor. d'Aragó*, vol. XIII.—M. Aguiló, *Bibl. catalana.*)

Historia del cavaller Tuglat (1)

En una provincia qui és apelada Ibernia éra un cavaler qui avía nom Tuglat, lo qual éra jóve e macip, de bon tall e galart de sa persóna, e de gran linatge e ab riquesa; lo qual avía pocha cura de res qui fós bé ne profit de la sua ànima, car la sua joventut e la sua belesa e l seu linatge lo feya exorar, axí que per sa folía tot son témps despenia en vanitats e en folies d'aquest món: e laguiava (?) e despenía son témps malament, e no avia cura, ne ansia ne plér de Déu, ne de fer ne dir negunes coses qui a Déu tornassen a plér ne a profit de la sua ànima, Molt gréu cosa li éra hoyr misses ne sermons ne la paraula de Déu, e *pater-nostres* ne altres obres ell dir no podía, e donava poques almoynes per amor de Déu.

Aquest cavaler ten pecador vólch Déus, per sa pietat, que per dar eximpli als homens (?) vehés e hoys... moltes coses que recomptas a nós, per les quals tots prenguéssen avinentesa de fer bé.

Sapiats que aquest cavaler jac mort per .iii. díes; e entre aquels .III. díes, la sua ànima fó portada per lo sant Angel de Déu per molts logars hón viu e soferí moltes menes (*sic*), les quals per orde hoyrets. Sapiats que aquesta ànima viu les penes que soferren los mals e los bons. Aquesta cosa durà del dimecres, a hora .x.ª, tro al dissapte, a aquexa matéxa hora. E l còs del cavaler tenien per mort, e l'aguéren soterrat si no fós *una* pocha calentura que li trobaren al costat sinéstre.

E sdevénch-se que, con vénch lo dissapte demunt dit a hora nona, per volentat de nostre Senyor lo còs començà a

(1) D'altres versions consemblants à la present comptalla porten lo nom de *Visio de Tindal* o *de Tungdech*

suspirar molt agrement, en presencia de moltes gents qui lo còs acompanyaven: e ls clergues e lechs, qui soptosament véren lo còs moure, fóren fort meravelats e spahordits. E ell obrí los ulls e féu-los senyal que li aportassen lo *Corpus-Christi*, que confessar-se e combregar volia; e ells ho féren demantinent. E cant lo *Corpus-Christi* hac rebut, ell se levà en peus, elevà los ulls e les mans al cel, e alta veu, en presencia de tóts, començà a fer moltes gracies e labors a nostre Senyor, e dix axí: «¡Oh poderós e misericordiós Senyor Déus, major és la tua pietat benigna, que no és la mia malvestat, jatsía açò *que aquesta* sía gran séns comparació! ¡Oh Senyor, quantes males tribulacions e angóxes no-m mostràrets! Emperò, per la tua pietat, de tots mals m'has deliurat, e m'has gitat del abis de la terra, çò és, de les angóxes d'infern.»

Aprés d'açò, con lo cavaler fó tornat en son seyn e en sa memoria, ell se féu venir tots quants pobres póch atrobar en la terra, e tot son avèr e tota sa riquesa ell donà per honor de Déu, e les partí: de tót se despullà e vólch viure pus pobre per Déu. E despuys, mudà la sua vida e l seu stament; e donà a conèxer en ses obres que molt spaventat e castigat vènch del altre segle, de les penes que sofertes e vistes avía, e éra fort volenterós e cobejós de ganyar les benances que vistes avía.

Aci comencen totes les forts aventures que les mesquines d'ànimes soferren

Senyors, oyats totes les forts aventures que a la mesquinà d'ànima sdevenguéren entre aquels .III. dies que stech fora del còs.

Sapiats que aquela ànima d'aquel cavaler, con fó exida del còs, avía molt gran pahor com se sentía molt errada e

colpable; e no-s sabía que-s fés ne hón se-n anas: e tornarase-n volentera al còs qui l'aer li-n donas, e no sabía nula vía ne nula carrera que tengués, cor sola e desemparada se trobava, sinó ten solament de la misericordia de Déu, que altres obres en élla no avía.

E deméntre que élla axí stava esmarrida, plorant, gemegant e tremolant, e gardant los mals que féts avía, viu venir tan gran companya de diables, no ten solament *dins* la casa hón lo mort jahía, mas tots los corrals, e les places e les taulades éren plenes d'élls; e tenien l'arma (1) tot entórn environada e encerclada, e molt horriblement ells la escridaven e la menaçaven, e deyen axí: «Tormentèm aquela ànima e cantèm d'aquest nostre servent cantar de mort entro és menjar de foc (2). Amiga és d'escuredat e de tenébres, e enemiga de claredat e de lugor.» E açò dihent, tiraven-se vers élla e cuydaven-la sorbir.

La mesquina d'ànima qui açò veya, molt angoxosament començà aquest plant, dihent: «¡Ay cativa, què-m faré! aquesta és la companya que en ton hostal acolíes, e que tant aoraves (3) e servíes? Ara veyg que per tostémps staras ab élls al foch d'infern, ne tes noves ne tos delits que solament usaves, ne l'ergull que avèr solíes fort és decaygut e humiliat... Còm no vas ara, en orat! ab homens fólls mesclar baralles e discordia entre amichs! Hón són les tues vanitats? hón són los esturments, e les riales fades e la tua vana gloria? hón és le teu sobremenjar e beure ab gran glotonia? hón és lo teu jogar e traficar?... Tot és ara passat, en catiu! tu penaras per tostémps en les penes d'infern.»

E per aquestes coses la mesquina d'ànima en tots aquests retréts e d'altres viu tots ses enemichs ajustats, per élla a tormentar; e stava molt spaventada e no sabía què-s fés.

Deméntre stava axí en aquesta pahor, viu venir un àngel bell e clar e resplendent, lo qual alegrement e ab bela cara la saluda e la consela, e élla conforta a gran meravela: e la ànima comença a plorar, de gran alegría que hac d'éll,

(1) *la ànima.* (2) *entant que és viandа del fich.* (3) *honraves (?)*

e dix: «Oh senyor governador méu, hón has stat? Dolors d'infern me tenien presa tot entórn: ajuda-m e acompanya-m, si-t vé en plaher.» Ell, donchs, li respon en axí: «Ara m'apeles tu senyor e governador, con te veus en cuyta e en treballs, çò que anch nul témps, méntre al còs staves, no fayst, e nit e jórn te aministrava e-t servía: anch null témps no m'aguisti en memoria méntre al còs staves.» Respós la ànima e dix-li: «Senyor, méntre el (1) còs fuy, null témps no-t viu ne-t coneguí: mas tan solament ara—que he hoyda la tua veu tan dólça e tan graciosa, e viu la tua faç e la tua persóna plasent,—demantinent coneguí que éres àngel de Déu benigne.» Respós l'àngel e dix-li: «Perçò és mala cosa desconexença e servey perdut, axicom lo meu és stat en tu, que tostémps, puys tu fuyst engenrada e creada al ventre de ta mare, t'he tenguda en la mía custodia, hón que tu anasses, yo anava ab tu, que anch de tu un pas no-m partí. Mas daves-me pocha reverencia e honor, que mon consell anch no volguist creure ne obeyr, ans tota-vía m'has menyspresat.»

Cant l'àngel hac açò dit, prés un diable per la mà, d'aquells qui més escarn se treyen d'élla cant éra al còs; e dix: «Veus aquest tan mal afigurat? Aquest és aquell que tu assenyaladament més creyes e la volentat del qual tu fahíes, e menyspresaves mi; e fahíes fort mals cambis. Emperò síes segura, e no hages pahor, que Déus, per sa bondat, ha pietat de tu; e no-n soferras tants mals ne tantes penes com tu merexeríes, jatsía açò que soferiras moltes penes e molts torments; e puys, tornaras al còs, per tal que tu rehemes e smens ta vida, e que-t guarts de tot mal e que faces bé. E per amor d'açò, posa bé ton cor e ta pensa en totes coses que veuras e oyras, e retin-les bé, que les pusques comptar per orde con síes tornada al còs.»

Los diables con véren e ohiren aqueles coses que l'àngel li comptava, que encare tornaría al còs e faría penitencia, e que la havien perduda, la alegría que *en élls* éra tornà (?) en tristor, e cridaven altament ab gran confusió e maleyen nostre Senyor; car ells havíen fè e sperança que aquela ànima

(1) *en lo*, o *al*.

fós lur, e veyen que pus al còs tornava, que perduda la avien per tostémps. E axí clamaven-se de Déu que-ls fahia sobres e tort, retrahien-li que ell no éra dreturer...

Aprés aquestes coses, dix l'àngel a la ànima: «Pensèm de seguir.» E la ànima respós: «Senyor, si aquests diables me van darrere, pendre-me-n e portar-me-n han en infern.» Respós-li l'àngel e dix-li: «No hages pòr, que pus forts som e més que élls, car Déus és ab nós.»

Aquella hora la ànima anà-se-n darrere l'àngel, com pus prop podía d'éll, car no-s sentía bé assegurada; e axicom anaven per lur camí, la ànima no avía altra lugor ne claredat sinó de la resplendor del àngel. Axí venguéren soptosament en una vall escura e tenebrosa e spaventable, la qual éra molt pregón e plena de carbons molt ardents. E aquí, sóbre aquela vall, stava una cobertora de ferre la qual avía sis colzes de gros, e d'ample més d'un miler; e a totes parts éra pus cremant e pus ardent, que la sua calor sobrava la calor dels carbons, e pudía molt malvadament: e sóbre aquela cobertora queyen moltes ànimes mesquines qui-s fregien tótes en çofre e-s cremaven, axicom fa lo péx en la pahela: e aprés que eren fregides, totes se fonien en regalament, e axí se slongaven, de la cobertora e cahíen ab gran crebant jus *al* pregón sóbre los carbons flamejants...

E axicom ells se-n anaven, abans de molt que a Paradis fóssen, véren una gran ciutat molt alta e ben murada, e sóbre los murs qui éren ben alts élls véren gran multitut de gents, çò és a sabèr, homens e fémbres tots vius, e aqui batía-ls molt gran vént pluig *(sic)*, lo qual forçadament avíen a soferir. E part tot açò, soferíen gran fam e set; emperò avíen lum e claredat: e no avíen altre torment ne pudor. En aprés, l'ànima demanà a l'àngel qui éren aquels qui staven en aquel repos e benanança, segóns los altres marriments que vists e passats avíen. Respós l'àngel: «Gents fóren qui no fóren ten perfétes com deguéren, en axí que no fóren gents simples, que assats se gardaren de mal a fer e a dir, mas no féren tant *de* bé com deguéren e poguéren, als pobres de Déu ajudant, e no partiren ab nostre Senyor çò que comenat los

avía, ne aguéren compassió ne pietat de lurs amichs ne de lurs prohismes, als quals veyen passar moltes necessitats, en les quals poguéren avèr ajudat séns lur dan. E açò han per penitencia, per çò com als amichs de Déu, avènt fretura, no aguéren pietat; e axicom los pobres éren nuus, e avíen fret e fam e tots altres mals, axí soferren élls aquests treballs matéixs per digna justicia algun témps, mas no perdurablement, ans los stà, aprés d'açò, la gloria de Déu aparelada.»

Aprés açò, l'àngel e la ànima anaren avant.

(*Doc. del Arx. de la Cor. d'Aragó*, vol. XIII.)

Sidrach

Lo rey demanà de les ànimes con van en l'altre segle. Sidrach respós: Axicom lo malfeytor va a la justicia ab gran companya de scrivents, e no li gosen als fer mas la justicia que li és dada, atressí can l'ànima los deu partir del cors mortal, si-s ajusten gran companya de diables e la porten a infern. E si aquela ha stat cresent en son Creator e en sos manament, els seran deliures en la companya d'Adam; e con lo Fill de Déu venrà en infern, si la deliurarà: e si la ànima no és stada en la creença de Déu, tots-témps serà damnada.

Tres manéres hi haurà de manar ànimes: aqueles qui hauran justament tenguda sa fè e sa creença en son comanament, con la ànima se deurà partir del cors mortal, si-s ajustaran gran multitut d'àngels en la companya del àngel qui la guarda e la governa en les perticions *(sic)* e en les tribulacions, encare .VII. hores; e puys, starà tro a la venguda del Fill de Déu, can el jutjarà los vius e ls morts: e là-donchs la passarà en la companya dels àngels el cel a tots-témps séns erra *(sic)*.

La segóna manéra de manar ànimes, si són aqueles qui

no hauran gran ben fét, mas tots-jórns mal: els sémpre pensen en la fè de Déu e en son manament, e se smenen enans de lur fin. Can la ànima se parteix del cors mortal, si vé un àngel de Déu, e la prèn e la liura al maligne sperit qui la porta en un sutze loch, qui s'apela levador de vici e de sutzura d'aquest segle, e met-la en aquel loch, e no li pot pus de mal fer. Mas aytant com l'àngel li haurà comandat, e can ela hi haurà stat aytant com a Déu plaurà, lo bon àngel la vén pendre, e met-la en aquel paradis ón són los altres justs.

La tercera manéra de manar ànimes, si és d'aqueles qui hauran tots-témps mal feyt e mort menys de fè de son Creator. Grans companyes de diables la-n porten, a gran honta e a gran vergónya, e meten-la al foch d'infern, là-ón starà tots-témps séns fí.

(*Bibl. de la Revista Catalana*, 1892.)

Fra Francesch Eximèniç

Libre dels àngels

(1382)

Angelical natura és tan alta e tan maravellosa, e tan excellent creada e exalçada, ordenada e glorificada per nostre senyor Déu, que passa tot nostre seny e enteniment, segóns l'estament en què de present corrèm en aquesta mortal vida; en tant, que dir lur altesa e dignitat no podèm pensar, scriure ne parlar propriament, segóns què és, de fét, ne requir lur gloriosa e magnifica reverencia. Emperò quant d'élls parlar és a nós molt profitós e necessari, per lo gran deute que-ls

havèm e per les grans necessitats e miseries en què som posats en aquesta present vida: per les quals cové a nós que, aprés Déu, recorregam a lur reverent paternitat e clement diligencia per aquesta rahó en aquest libre dels àngels, segóns que la gracia de nostre senyor Déu nos administrarà en tots-témps, e principalment a gloria e honor sua, e aprés a lur reverencia e salut de les nostres ànimes, les quals ells, per manament divinal, han tostémps en lur guarda e comanda, axicom devall largament havèm a tractar e ensenyar en lo procés de aquest libre.

(Johan Rosembach. Barcelona.—1494.)

Libre de les dones

CAPITOL Lvj. *qui mostra com les manéres de les dones de altres nacions no són bones per tota part, e com és bò que les dones sapien legir.*

Vivint lo rey Robert en nostre témps, rey de Sicilia e de Nàpols, alguns generosos de França venguéren ab llurs mullers e ab totes ses cases en Nàpols. E com alguns homens de paratge napolitans aprenguéssen de anar a la manéra de aquells Francesos, çò és curts e strets, e fort dissolutament, lavors les dones de córt e de la dita ciutat volguéren ressemblar a aquelles dones franceses qui hiéren vengudes, en anar en cors e stretes axicom élles, e a ballar tot-jórn, e a beure per les carreres, e anar cavalchant axicom a hom, e a abraçar e a besar los homens davant tot-hom tot-jórn, e de cantar francès, gargolejant axicom fan les dones generoses en França, e de parlar d'amors e d'enamoraments e de motejarse ab jovenalla a llur manéra.

E en aquell témps éra aquí una sancta regina appellada

Constança, muller del dit rey Robert, qui éra stada filla del Rey de Mallorques: e aquesta éra dona de gran sanctedat e de gran fama, e qui, aprés mort de son marit, morí menoreta en Nàpols, en lo monestir de Sancta-Creu. Aquesta, com vehés que les dones de la Córt e de la Ciutat començaven a tenir llurs dissolucions franceses, appellà los regents la Ciutat davant lo Rey, e dix: «Tots vosaltres vehets les dones quines dissolucions comencen a fer en la Córt e en la Ciutat: quant és en lo mal de la Ciutat, yo hi dó de consell que vosaltres, de present, hi doneu consell. Car denunciu-vos, de part de Jhesu-Christ tot-poderós, que, si no-u fets, la ira de Déu serà prestament sóbre vosaltres e sóbre aquesta Ciutat. E denunciu-vos que, aprés poch témps, vosaltres morts, algunes dones qui ara són infantes tornaran a fer çò que han vist fer a aquestes franceses: e l'estil aquest se scamparà per aquest Régne; e axí scampat, vendrà tan gran persecució a tot aquest Régne, qui durarà tant e tant lóngament, que .cc. anys aquesta Ciutat ne Régne no tornaràen lo bon stament en què vuy és.» Ne per ventura jamés, corregit lo mal aquell, algunes dones generoses començaren a tenir les manéres aquelles franceses demunt dites, e aquelles aportaren-ne de pijors. E axicom la sancta dona dix, axi-s seguí.

Aprés vénch contra aquell Régne lo Rey d'Ongría, qui de tots punts lo consumí, e depuys no són stats reparats ne tornats, ans en pijor cayguts: car és vengut lo duch d'Anjou, fill del rey Johan de França, qui l'ha consumat e perdut, e diverses altres mólts qui despuys y hà sobrevenguts.

Vet com veus ací les follies de dones quant ajuden a confóndre la comunitat: vaja-t lo cor que, per follía de la Primera, som tots dolents e plens de mals.

Deya la dita sancta Regina que de França devien apendre totes les altres dones qui no són franceses aquestes coses, çò és, portar los pits coberts e anar a la esglesia ab lo libre en la má, e en aquell legir continuament, sèns levar los ulls alt, e de honrar marit e de nodrir infants.

Deus ací sabèr que la dita Regina fort consellava e aprovava que tota dona sabés *de* letra: car deya que havia major

occasió d'ésser devota, e de occupar sí-matéxa, e de informar-se en tot bé, e de star més en casa e de consolar-se en ses tribulacions. E deya que gran follía havía en los homens qui per mils gardar llurs mullers no volíen que sabéssen letres: e com sabèr letres e molt legir sía a la dona occasió de sabèr més de bé, e de fer aquell més que neguna del món, car lo sabèr letres fa a la dona los dits béns—e ultra açò, que lo marit se pot mils secretejar ab ella, que no si ella no-n sap, car si no-n sap e lo marit li scriu, per força ho ha a sabèr altre,— e si mala vol ésser, més la-n poden distolre bons libres, que no la-y poden empènyer letres que li vénguen; car séns letres, ab senyals e ab paraules clares e escures, d'unes e d'altres se poden fer los mals...

Diu Remígius, en una letra que tramés a la Regina de Bretanya, axí: «Horrible cosa és davant Jesu-Christ, e de la qual Francesos e Bretons e puys tots chrestians portaran davant Jesu-Christ gran juhí: car sarrahins, homens e fémbres, jamés no mudaren tall de llurs robes ne hàbits, ne fan excés de vanitats; e chrestians, majorment francesos e alemanys, bretons e anglesos, homens e fémbres, muden tal estil novell en llurs vestits e ornaments.»

D'aquesta matéxa bonesa solíen ésser lohats Aragonesos, que tots-témps han portades les vestidures de Adam, çò és pélls de moltons e de ovelles, séns pómpa ne ergull. E per tal, los ha Déu prosperats en témps passat per moltes manéres: mas ara ja-s convertexen a novell stil, guardant-se de Déu. Castellans aximatéx, de Juli César ençà, anaven ab les gramalles largues fins en terra, e ab llurs antipares e ab caparons, ab cogulla sóbre lo cap, de dret en dret, e ab braços nuus, séns calces e ab lóngues barbes, saludant quaix ab ergull, e apparía-los bé, que éren meravelles: mas ara muden l'estil e-s giren als francesos, e llurs dones se giren ja, de regla, en llur gran arresar, la qual cosa (segóns que dit és) senyal és de bufet que és dat o-s darà, e ja s'apparella per ventura a pijor, si consell no s'hi dóna, convertint-se a Déu, de dexar estes pompes, pus tant desplauen al Senyor del món.

(Johan Rosembach. Barcelona. 1495).

Lo tercer del Crestià

(1389)

PROLECH

Mal, és partit en dues parts, çò és, per mal de colpa e per mal de pena: de cascú dels quals mals havèm a tractar en lo present volum, qui és lo terç libre del crestià, axicom d'aquella mort e plaga en què cau l' om cant és vençut per les temptacions, de les quals havèm ja parlat lóngament damunt en lo segon libre. E per tal quant la materia aquesta que en lo present libre se contén és queucom sobtileta en sí-matéxa, per raho d' açò conselle que nengun hom simple o lech, qui aci studiarà, no s'espavent ja per axò tantost, car tota la dita subtilea és compresa solament en los .xv. capítols primers; e despuys trobaras en çò qui-s segueix, majorment en lo quint tractat, qui és dels .vij. peccats mortals, fins al deè, les materies fort clares e morals, e fort profitoses a la conscientia.

Sapies ací, emperò, que la dita poca de subtilea aci posada no pogui lexar, de tots punts, axí que no n'ich posas queucom, car negú no pot sabèr acabadament què és peccat, si donchs no sap què és mal; de la materia del qual són los dits capítols primers. Ne la dita subtilea ací contesa és tanta que leugerament l' om no la puxa enténdre, majorment si solament una vegada n' és informat per algú qui-u enténa; jatsía que hom lech queucom agut sía bastant a enténdre-lo tot largament séns neguna informació d' altre. Per què, per donar millor direcció e endreçament a aquell qui aci studiarà, deus sabèr que lo present libre conté, en suma, .xij. materies e articles...

Del peccat de góla

L'hom golafre, si ménja tots-témps volría star tancat sóts cent claus, per la gran pahor que ha que altre no vinga qui li prengua la vianda. E per tal, sovin los golafres ménjen en tenébres e de nits, séns lum, e per los racons en amagat, e el lit, axicom a ribalts desvergonyants...

Alcuns n'hi hà golafres, vençuts d'avaricia, què en casa sua s' acanyen de fam sí-matéixs e aquells qui ab éll stan; ans murmuren de tot convit e de tot menjar, dihent que mesquinament s' és fét e ab avaricia. E cridaran davant tuyt, que mala Pasqua haja lo senyor e mal Nadal haja la dona, e que fébra aguda se-n port tota la casa, car tot quant hi hà és croy *(sic)* e menich e dolent, e que bé par d'ón vénen; car no saben fer un convit, ne saben que s' és honor ne res de bé: car per avaricia de dos o de tres florins han affollat lur convit. E a bona veritat, si se n'hi fóssen despeses cinquanta més, encara aytals homens no farien sinó murmurar e ladrar contra Déu e contra homens. O si, per ventura, avegades volen loar res que-y sía stat fét bé, loar-ho han ab coha, dihent que aytal cosa anara bé, sinó que-y ha haut aytal deffalliment e aytal. Axí que, a la fí, lur loar és més vituperar, que loar...

N'hi hà d'aquests golafres d'axí corteses, que volenter vos prestaran la casa e la taula, e seran vostres cochs tota la setmana, ab que vós paguets tot çò que s'hi despen.

Faula del Lop e de la Grua

Diu lo *Fabulari* que lo Lóp, méntre menjava, se entraversà un os al coyl, axí que cuydava morir. E preguà a la Grua que, per tal cant ha lo coyl lónch e prim, que-l li metés per lo seu coyl avall e que li-n trasqués l'os que y tenía entraversat: e la Grua féu-ho. E axicom la Grua ach prés l'os e l ténch quaix fora, emperò encara éra dins la bocha del Lóp, lo Lóp estrench lo coyl de la Grua e tólch-li lo cap, e puys mengà la-s tóta. E la Guineu qui-u viu, cridà dient: «Axí tostémps ho hoy dir, que *qui fa la pegueа, que la-s begua; e qui a diable fa servey, tot mal ne spéra.*»

E diu aquí, que lo Lóp dix axí a la Guineu: «No-t maravells cant he axí morta la Grua, car bé u mereix. Saps tu, e ella sabía bé, que tot lo món me reputa per malvat ladre e homeyer, qui no perdó a just ne a peccador, e per una de les pigors e pus cruels besties del món. Donchs, pus que la Grua sabía açò e-s fiava en mi, digna cosa éra que axí li-n sía prés.»

E d'aquí hix çò que damunt és ja dit, çò és, que negun no deu a mal hom delliurar de mort: car si-u fa, cant sia delliurat, ell matarà aquell qui-l ha delliurat.

Proverbis de Salamó

— Fill, si los peccadors e mals homens te affalaguen que vajes ab ells, no-ls consentes per res: car lur entenció va tostémps e pensa fer mal séns negun acórt, mas espatxadament. C. I, v. 10.

— Fill, no vajes ab males persones, ne síes en llur companyía: car lurs peus, e penses e coratges tostémps van e enténen a mal, axicom són tostémps vesats. C. I, v. 15 e 16.

— Axí diu nostre Senyor Déu als indurats qui de día en día prolónguen lur conversió:

Yo he a vosaltres apellats diverses vegades, e no m'havets volgut ohir: yo-us he punyits e moguts per diverses víes, per tal que tornàssets a mi, e negú no-y ha volgut atténdre tots mos consells posats en les sanctes Scriptures: e totes les preycacions e reptiris que-us feya m'havets menyspreats. C. I, v. 23, 24 e 25.

Per les quals coses, vos diré yo què-us faré: Car primerament sapiats que yo-us daré a enténdre que a mi serà plasent lo vostre decahiment. E cant sóbre lo vostre cap vendrà çò de què vosaltres vos temiets, e soptosament vos occupará miseria, e persecució, e tempestat e angustia de totes parts, lavors vosaltres recorrerets a mi, e yo no-us ohiré. Cridarets a mi, e dejunarets e-m farets grans supplicacions e crits, per tal cant havets menyspreada tota régla e doctrina de viure, ne havets hauda la mia temor, ne havets volgut creure als meus consells. C. I, v. 26, 27, 28, 29 e 30. (1)

(1) *Aquests cinch versicles e dos dels anteriors los glosà Fra Eximènic també a vi:* Yo-us he apellats diverses vegades e per diverses manéres, inspirant vos la vía segura e fahent-la us preycar a altres: hoc encara vos he ferits doçament e ab benignitat flagellats, per tal que-us convertissets; e no m'havets volgut ohir ne creure; ans havets menyspreats tots mos reptiris e totes mes correccions.

— Aquests homens (qui parlen coses perverses) són aquells qui del mal que han fét s'alegren, e lur goig és en coses abominables e males sóbre totes altres; les obres dels quals són tótes perverses e regirades contra tota veritat e justicia davant Déu. C. II, v. 14 e 15. (1)

— Tots aquells qui fermament s'encarnen ab aquest peccat (de luxuria) quant en ells és, jamés no tornaran, de fet, a la vida de puritat ne de castedat, ne vendran a la eterna vida. C. II, v. 19.

— No-t confius en la prudencia: car, si-u fas, lexar-t'ha Déus caure lejament en tos affers. C. III, v. 7. (2)

— La vida del hom just és axicom la lum resplendent del día, qui de la alba fins al mig-jórn continuament puja més e més, e créix continuament fins que lo día és alt en lo seu degut stament. C. IV, v. 18.

— La carrera dels peccadors tota és tenebrosa e escura, en quant no posen lur enteniment en les coses necessaries a salut; ans lo posen en les coses miserables, e infructuoses, e nocives, e vanes e laborioses. C. IV, v. 19.

— Ab tota cura e diligencia guarda ton cor, que no-y estigua ne-y persever neguna mala o sospitosa cogitació. C. IV, v. 23.

— L'hom en ses obres deu haver providencia, per tal que no faça sos affers ab los ulls cluchs, e que no caja en terra cant cuyda anar segur. C. IV, v. 26.

— Nostre Senyor Déu aprova les carreres qui van a la part dreta, çò és, a fer bé; mas no aquelles qui van a la part sinistra, çò és, qui fenexen en mal. C. IV, v. 27.

Per qué, per rahó de açò, yo m'alegraré en la vostra mort e-m faré escarn de vosaltres, cant vos será vengut damunt çò de qué us temiets. E cant sóbre vosaltres será venguda soptosament tribulació tort e mortal, ab tempestat terrible, e serets lavors ab molt affany e angustia, lavors me cridarets e m reclamarets que-us aònt. Emperò no m trobarets, ne-us ohuré, e açò per tal cant axí havets prolongat lo temps de no ohir a mi e de fer la vostra volentat.

(1) Aquests són aquells qui, cant han mal fét, ells se-n glorieien, e fan gran gaudania e solaç de les coses terribles e malvades que han fites. E açò fan, per tal car lurs carreres, çò és lur vida e lurs obres, són perverses, reverses e traversses contra tota léy e contra tota bonesa.

(2) Car si-u fas, faràs gran oradura.

— Paraules de fémbra pública e vil appar que síen bresques destilants dólça mel, tant són falagueres e plahents als fólls. C. V, v. 3. (1)

— La fí del peccat de luxuria és al hom amarguosa sobiranament; e, per tal, és comparada e és axicom lo donzéll, qui és la pus amarguosa cosa qui-s puxa trobar. C. V, v. 4.

L'Ecclesiastés

— L'ull del avar, ne la orella ne lo cor séu jamés no-s pot sadollar. C. I, v. 8.

— Nostre Senyor Déu, per peccats, léxa molts caure en aytal maleyta occupació (de querre e esbrinar sóbre totes coses) per tal que tostemps romanguen enceguats e tapats dins aquella. C. I, v. 13.

— Lo nómbre dels orats e perduts és infinit séns nómbre. C. I, v. 15.

— Lo van riure e solaçar dels homens del món yo repute que sía follía e error. E per tal, dix al guoig: E ¿per què enguanes axí les gents, car no-ls dius sinó falsies? c. II, v. 2. (2)

— Ví e embriaguesa, çò és tot excés de menjar e de beure, si és continuat, tolen lo cor e l'ardiment del hom. C. II, v. 3. (3)

---

(1) No t'hajes cura de la fémbra, per tal que no sies près per ses falsies; mas fug li en tota manéra, si fer-ho pots, axicom a diable.

(2) L'hom qui s riu sovin dissolutament, fort erra.

Lo ris yo repute gran error en hom de bé; car, si lo riure és mólt, com lo riure sia missatger del cor, ensenya que lo cor del riolech és fort dissolut e fort và. Lo qual ensenya encara que l'hom ha poch seny.

(3) Proposé en mon cor de fer abstinencia de ví, per tal que pus dispòsit fos apendre savíesa.

— Yo m'enugava fort de viure, vehent los mals qui-s feyen sóts lo sol, e les vanitats e les affliccions de sperit que mólts passaven. C. II, v. 17.

— Molt més val al hom ésser dós que ún tot sol; çò és, que pus profitosa cosa és al hom de comun cors ésser en bona companyía que no séns ella. C. IV, v. 9.

— Qui ama les riqueses massa e desordenadament negun profit no li faran a la fi. C. V, v. 9.

— Llà hon són les moltes riqueses, aquí són molts qui les méngen e les guasten. ¿Quín profit, donchs, n'ha d'açò lo possessor qui les pert, sinó que s'ho ha mirat? E puys, si li defallen viu tostémps en dolor, cant no pot mantenir çò que havía acostumat; e la dolor aquella és dolor de mort. C. V, v. 10.

— A aquell qui treballa, si-s vol meng poch, si-s vol mólt, lo dormir li sap bò: mas la seperfluitat no léxa dormir al rich. C. V, v. 11. (1)

— Tot lo treball del hom guolós està en satisfer larguament a la sua guola, e en alre no pensa ne d'alre no parla ne d'alre no tracta. C. VI, v. 7.

— No síes cuytat o leuger a irèxer-te, car la ira en un punt te farà saltar de mil estréms en cent milia pijors. C. VII, v. 10. (2)

— Negú no pot corregir aquell que Déus ha desamparat. C. VII, v. 14.

— No-t faces massa just: car aquell se fa massa just, qui no és just e cuyda ésser just, enguanat per ignorancia de saber què és véra justicia. C. VII, v. 17.

— Yo viu homens malvats soterrats en infern, qui cant vivien staven en lochs sancts e de gran religió, e éren lohats per les ciutats axicom a homens qui fan justes e sanctes obres. C. VIII, v. 10.

— Són molts homens justs e mólts savis, les obres dels quals són en la mà e en la ordinació de Déu e en la sua ac-

(1) La abundancia del hom rich no l léxa dormir ne reposar jamés.
(2) Ira ha son stage en cor d'hom gran pecàdor.
En lo cor del hom fòll sta longament ira.

ceptació. E per tal cant hom no sap qual obra d'aquelles és a Déu acceptable, per tal negú no sap si és digne de esser amat per Déu o ahirat. C. IX, v. 1.

— Tot çò que pots fer de bé, fé-u tantost séns tota dilació: car sapies que tu vas corrent al loch aquell hón no-t profitarà rahó, ne ta saviesa, ne obra que lavors faces. C. IX, v. 10. (1)

— He attès al stament d'aquest present món, qui stà sóts la lum del sol, e viu que los pus esperts no guanyaven tostémps lo cós, ne los pus forts les batalles, ne los pus savis feyen obres millors, ne los grans doctors e aguts en guanyar obtenien més riqueses, ne los pus aguts e maestrívols homens éren pus agradoses, ans éren sovin pus odioses que los altres. Per les quals coses coneguí que tot quant se fa en lo món tot se fa a cas e a fortuna, per les quals coses tot lo témps se regeix. C. IX, v. 11. (2)

— Maleyta és la terra qui ha son rey o son príncep fadrí, çò és ab poch seny, e aytal que sos príncepes méngen per lo matí axicom a minyons: car aytal terra és posada en mans de mals regidors per qui serà guastada e destrouida. C. IX, v. 16. (3)

— Con l'hom haja viscut mólt en esta vida, tostémps li deu membrar del témps esdevenidor, qui serà a éll tenebrós, car lavors no porà res fer que li sía meritori ne profitós: en lo qual témps esdevenidor, Déus lo demanarà estretament dels mals que ha féts en sa vida. C. XI, v. 8 e 9.

— En ton jovent comença a fer obres plahents a Déu,

(1) Tot çò que pot fer la tua mà, que faces tantost, per que puxes escapar a mal e a pecat e, finalment, al loch del qual Déus no declina negú, sinó aquell qui s'ajuda.

Car tu vas a les regions baxes, çò és a infern o a porgatori, hón no profita res a negun sa saviesa, ne saber fer arguments ne saber neguna art qui al món sia.

(2) Sóts lo sol, çò és clarament, viu que no guanyen lo cós sovint aquells qui mils éòrren ne los pus forts.

(3) Maleyta és la terra de la qual és rey un minyó: car lavors és senyal que Déus vol aquella comunitat de tots punts gitar en terra e apostar la a no res, puys que ell lèva lo regiment en má d'hom séns entenument e séns consciencia, axicom es lo minyo, qui res d'açó no ha.

e persevéra tostémps encara jamés en ta vellesa. C. XII, v. 1.

— Les paraules dels savis dites contra los fólls són axicom a agulles qui-ls punyen a castiguar-los de sa follía. C. XII, v. 11.

La Saviesa

— La bóca qui ment ociu la ànima. C. I, v. 11.

— No vullats amar la mort o destrucció vostra matéxa. C. I, v. 12.

— Déus no ha féta la mort ne s'adelita en perdició dels vius. C. I, v. 13.

— Per la enveja del diable que hach contra nostre pare Adam, per aquella és entrada la mort en nós, qui habita en lo món. E a aquell matéix diable ressemblen o seguexen tots aquells qui són envejoses. C. I, v. 16 (?)

— Aquells qui visquéren ventosament en esta vida dihen ara axí en infern: «Ya mesquins! e què-ns ha profitat nostra superbia e la gran jactancia que haviem, cant nós podiem ben fer lohar e magnificar nostre nom? O Déu! e tot aquell fum què és ara? car tot és passat axicom passa la ómbra que fa una poca de apparença, mas a la fí appar que no és res. C. II, v. 5.—C. V, v. 8 e 9.

— Los mals, vehent los bons e attenent a élls, dihen axí: Perseguíscam aquest hom just o aquests homens justs; car lo just no-ns és profitós a obtenir çò que nós volèm obtenir, car les sues obres són contraries a les nostres. C. II, v. 12.

— Déus l'hom just toll d'aquesta vida tost, ans de son témps, per tal que malicia no li gir l'enteniment de bé en

mal. Fa encara (malicia) l'hom órb e enceguat, e és axí com a coltell devorant la ànima en què és. C. II, v. 21.—C. IV, v. 11.

— La multitut dels dolents a res no és profitosa. Bróts d'arbre bórt no poden molt pujar en alt. C. IV, v. 3. (1)

— Tanta és la inconstancia qne la cobejança ardent procura al hom, que finalment li gira lo seny e lo juhí de la rahó. C. IV, v. 12.

— Diran los damnats, cant veuran los salvats en alt star ab lo Senyor: Nós orats, reputavem la vida d'aquells que fós oradura: emperò allò éra véra saviesa, e nostre sabèr éra pura oradura. C. V, v. 4.

— ¡O mesquins! Ara conexerèu que havèu errat, méntre que éreu vius, en la vía de veritat. C. V, v. 6.

— La sperança del hom malvat és axicom la póls que se-n porta lo vent e axicom la escuma de la aygua davant una gran óna de mar, qui decontinent és esclafada: axí la sperança e lo propòsit del hom peccador és séns neguna fermetat, car vé la mort e dissipa tots lurs consells, e tractaments e obres. C. V, v. 15.

— L'hom qui vol començar de conquerir e de sabèr quina és aquella véra saviesa qui dóna a hom conexença de Déu e de sí-matéix, la primera cosa que aytal hom deu havèr si és gran desig de havèr-la. C. VI, v. 18.

— Jamés saviesa no irà ensémps ne starà ensémps ab enveja: car la saviesa ensenya al hom anar dret per tota part, e a Déu e als homens. C. VI, v. 25.

— Yo no puix ésser cast, si donchs Déus no me-n fa special gracia. E sabèr que açò sía special don de Déu, allò és véra saviesa. E per tal, recorregué al Senyor e pregué-l que li plagués que ell la-m donas, car a éll se pertanyía. C. VIII, v. 21. (2)

— Lo cors nostre continuament se corromp e va a la terra e agreuja fort la ànima, que no la léxa levar e pensar

(1) Nats de borderia no seran rehilats preguon ne daran alts arbres, ço és que no s fan comunament bons homens, ne ab constancia ne ab fermetat.

(2) Negun no pot ésser cast sinó per special don de Déu.

les coses altes a què naturalment és inclinada e dispòsita a pensar: e la terrenal habitació, çò és lo cors matéix, en quant és de terra e de cosa fexugua, aterra e engrosseix lo juhí del nostre enteniment, que no pot quaix res veure agudament; emperò ajuda-li abstinencia. C. IX. (1)

— Nostre Senyor Déu, per tot cert, darà gran loguer als seus sancts per los grans treballs que per éll han passats. Hoc encara en està vida los serà escut contra tota persecució e-ls serà lum e guiador contra tota tenebrosa e falsa temptació. C. X, v. 17.

— Nostre Senyor Déu jamés no ahira res que fét haja, car tot çò que ell fa és bò. C. XI, v. 25.

— Per la granesa que han gran les creatures de Déu, hom pot veure clarament que gran és lo Creador qui-u ha fét. C. XIII, v. 5.

— Les creatures fétes per nostre Senyor Déu a inflamar lo nostre cor a la sua lahor, nós per nostres peccats les havèm girades en uses fólls. C. XIV, v. 11.

— Covè que l'hom qui és bé ordenat a servir Déu, que ans que lo sol isca haja Déus adorat e benehit. C. XVI, v. 28.

L'Ecclesiàstich

— Rahil de saviesa ¿a qui la ha Deus revelada? C. I, v. 6.

— Començament de tot peccat és superbia. C. I, v. 32 (2)

— Maleyts són aquells qui han perduda paciencia: car aquells aytals, per una poca ira, perden tots los béns en un colp. C. II, v. 16.

(1) Lo cors que s corromp agreuja la ànima, axiom un càrtech que empeny a caure en terra aquell qui l porta.

— Maleyts sien aquells qui han lo cor axí dissipat, que no-s confíen en Déu ne-l suppliquen que-ls ajut. E per tal, Déus no-ls deffendrà ne-ls ajudarà; ans los lexarà dissipar e anichilar axicom la póls qui jau sóbre la faç de la terra. C. II, v. 15 (?)

— La benedicció del pare ferma les cases dels fills, e la maledicció de la mare arranca los fonaments. C. III, v. 11.

— Fill, fé tos affers ab benignitat e ab dolçor, e los homens amar-t'han més que lur propria honor: car, si aytal est, a sí-matéixs la tolran e la daran a tu. C. III, v. 19. (1)

— No t'hajes cura de cercar les coses pus altes que tu ne pus forts que tu, a les quals tu no poríes attènyer; mas tostémps pensa còm poras fer, e dir e posar en obra çò que Déus t'ha manat que faces: car açò és véra saviesa e en açò stà la salvació de nostres ànimes. C. III, v. 22.

— Lo cor dur, son mal l'espera en la mort, car aquí li dóna Déus pensa complida per la malicia de la sua duricia. C. III, v. 27. (2)

— Aquell qui la orella del cor ha bona, çò és, que aquell qui lo cor ha dispòsit a virtut e a ben viure e ensémps a profitar molt en Déu, aquell ab sobirana cobejança e plaher ou e cerca qui li enseny saviesa. C. III, v. 31.

— Fill, guarda-t de mal e de peccat; e consérva lo témps que Déus t'ha dat, que no-l despenses sinó en bé, e seras just davant éll. C. IV, v. 23. (3)

— Guarda-t que no-t faces cara defora qui-t guast la tua cara dins: car la defora enlegeix aquella qui és dins, e fa-la diabòlica e a semblança del diable. C. IV, v. 26. (?)

No calls ne reténgues dins tu-matéix la paraula qui pot ésser profitosa, çò és tostémps que pot profitar als altres. C. IV, v. 28. (4)

(1) Si vols entre los homens fer alcuna obra, que la faces ab dolçor, e seras amat per ells més que ells matéixs no amen lur propri bé.

(2) Cor dur, qui tot dia prolóngua de convertu-se a Déu, ell haurà copia de mal en la fí de sos dies, car aytals van a dampnació comunament.

(3) Cascuna creatura ha son témps a fer la obra a la qual Déus la ha ordenada.

(4) Deu hom pensar que-y hà témps de parlar e témps de callar, e que tot

— La saviesa del hom, en la lengua e en lo parlar és coneguda. C. IV, v. 29.

— Per neguna manéra no contradigues a veritat: en altra manéra, tot ton procés és perdut, car negun no darà fè a res que digues. C. IV, v. 30.

— Alcuna confusió és, qui aporta gloria a aquell qui la reb; e aquesta és la vergónya que l'hom ha en la confessió. C. IV, v. 31.

— Treballa volenter per justicia, e Déu batallarà per tu contra tos enemichs, e sien los enemichs qui-s vullen. C. IV, v. 33. (1)

— No seguesques ab ardor ne ab tot ton podèr les tues cobejances, dihent ¿quí-m contrastarà? C. V, v. 2 e 3.

— Lo Senyor e jutge pus alt fort puneix ab gran paciencia e dolçor. C. V, v. 4.

— No-t vulles alegrar de la misericordia que Déus t'ha féta ja sóbre ton peccat, si has propòsit de ajustar altra veguada novells peccats als antichs. C. V, v. 5.

(Barcelona.—Ms. de la Bibl. Provincial.)

---

parlar és reprovat e menysprehat cant procelheix de bèca d'hom fòll, car no-y guarda témps ne hora.

(1) Pugna, e stà virtuosament e sèns tota pahor per justicia, e Déu pugnarà per tú contra tos enemichs.

Lo dotzè del Crestià

Libre de Regiment dels Prínceps e de Comunitats

(1385)

Tercer tractat

CAPÍTOL CCCLXIV.—*Com lo bon regiment de la cosa pública requer que les leys sien fétes en favor sua o que sien bé observades per tóts.*

Requer encara la cosa pública per sa conservació que sía ordenada e regida per nobles e profitoses leys: e aquest és lo seu segon fundament principal. E per tal, deus ací sabèr que posa Tulli, en lo primer libre de la sua Rethòrica, que los jutges tostémps deuen girar les leys e conservació de la cosa pública, car per açò són fétes principalment; e axicom medecina no ès féta per profit del métge, ans ho és solament per procurar salut al malalt, axí la ley no deu ésser féta per profit personal del príncep ne d'altre en particular, mas a profit de la cosa pública la qual mólts nafren, o tóts, si donchs lo príncep qui deu ésser lo seu bon métge no studía que ab bones costumes la tórn en sanitat, çò és en bon stament.

Semblant diu sanct Ambros, omelia quinta del seu *Exameron*. E per tal que nostre Senyor Déu sía favorable als observants les leys, deuen les dites leys ésser fundades en caritat e en justicia; e lavors aquells qui volen mal fer no-s po-

den escusar sóts ómbra de la ley. Noresmenys que és sobirana abusió que la ley, qui deu ésser régla directiva al hom per anar dret en veritat, e deu enténdre principalment a la honor e gloria de Déu, que ella sia contra la ley divinal e sia precipitant e derrocant l'hom en tot mal.

E deus aci sabèr que alscuns, amants lur propri profit, axi fermament observen tota ley e costuma que-ls sia lucrativa e-ls guany diners, que per res no la lexarien, per bé que sia contra veritat, com emperò ells sapien que cascuna aytal ley sia cassada per la sancta Mare Esgleya, axicom appar, e élls aximatéix sien tenguts a restitució de tot quant prenen per vigor d'aquella corrompuda ley o mala costuma.

Deu encara moure los homens a observancia de les leys e furs, e de bones ordenacions, la dignitat e noblesa de bona ley. Car fí de les leys, segóns que posa aquell gran filosof Demòstenes, és exaltació de la cosa pública. E aximatéix posa Papianus, *libro secundo, De natura Dominorum*, que condició de véra ley és que ella e per élla sía en la cosa pública destrucció de crims, persecució de scelerats, declaració del enteniment dels homens, axi que ella és a tóts mirall de veritat, régla de justicia, ferm fondament de tots aquells qui amen.

Per rahó d'açò, a dar major auctoritat a la ley, deu ésser observat en la ley çò que demunt és dit, çò és, que ella sia fundada en ley de Déu. Car diu sanct Agostí, *octavo, De civitate Dei, cap. sexto*, axi: *Omnium legum est inanis censura divine legis imaginem gerat.* E vol dir que neguna ley no ha neguna valor, ans és vana, e cassa, si no-s concorda o no ix de la ley de Déu. Car diu la saviesa de Déu *Proverbiorum, octavo*, que per élla régnen los reys, e aquells qui fan les leys, per élla (que és ley de Déu) conexen e jutgen de la valor de lurs leys.

En quant la ley és aytal com dit és, lavors se deu stret servar en la cosa pública; e a servar-la bé val e-s requer que los majors la serven primerament e diligentment, car lavors los menors han pahor de fer lo contrari e s'encénen a observar quand vehen que los majors ho fan.

Legim que com lo rey d'Aragó en Pére digués a un son servidor que *llà va la ley hón vol lo rey*, respos-li un savi hom qui éra present, e dix: «Hoc, mas no deu ésser rey qui no serva la ley.» E aquesta manéra tenguéren los prínceps passats, car stret les servaven personalment, que sí-matéixs o altres, per cars que fóssen, donaven a tan grans penes, si per ventura fahéssen lo contrari, que éra maravella a tot-hom qui-u veya.

Recompta Valerius, *libro sexto, capítulo sexto*, d'un gran hom de Roma qui havía un fill que, per adulteri que lo dit fill havía fét, havía de perdre los ulls: e lo pare volgué que la sentencia aquesta passas avant, e que almenys lo pare perdés lo un ull e lo fill perdés l'altre.

Semblant legim de Trajà emperador; ne Saul rey de Israel no volgué perdonar a mort a Ionatas, son fill, per tal quant havía trencat son statut e son manament *(primo Regum*, .xiiij.), sinó que lo poble per força ho obtengué.

E los emperadors havían aytal ley antigament: que si algun cavaller esvahis los enemichs, e-ls vencés o no-ls vencés, ell devía pendre mort, puys que ell havía trencada ley imperial.

Deu encara la bona ley ésser servada, per tal car ella deliura los ignocents, axicom dóna a enténdre sanct Pau *Actuum* .xxiiij., e puneix aquells qui fan mal majorment a la cosa pública. Car punir aytals és gran justicia e gran misericordia, e lo contrari és cosa perillosa, axicom havèm *Proverbiorum* .xvij. hón havèm axí: *Qui justificat impium et condemnat iustum. uterque abominabilis est apud Deum.* E vol dir que aquell qui justifica lo malvat e aquell qui comdemne l'hom just cascú és a Déu abominable.

Appar, donchs, com observació de justa ley és cosa necessaria, e viure séns leys és de les grans abusions del món, axicom legim en lo libre de les .xij. abusions, hón diu axí: *Duodecimus abusionis gradus est pópulus sine lege.* E vol dir que lo dotzèn grau d'abusió és quand lo poble viu séns ley. Rahó és, car lavors lo poble és séns cap, e séns tot regiment e govern, e axicom a ovelles séns pastor; e per conseguent la-

vors cau de tots punts e vé a perdició la cosa pública, tot axicom la nau pereix qui no ha govern, e les ovelles van errant e cahen en mans de lóps quand no han pastor qui les regesca.

(Albert Palmar.—Valencia, 1484.)

Libre deAtó

(Transladat de latí en plà)

Pensant yoAtó dins lo meu cor que molts homens vivíen en grans errors e vicis, per sola ignorancia de virtuts e bons costums, imaginí soccórer-los de bons consells per que visquessen gloriosament e que atenyéssen a honors. Are, donchs, fill car, yo-t vull mostrar en quina manéra ordons los costums del teu coratge, e lig los documents que yo-t posaré ací en tal manéra que-ls enténgues; car legir e no enténdre, e no voler-hi posar lo cor, allò és menyspresar la scriptura...

Per ço com Déu és scodrinyador del cor, axicom scriptures nos ho dihen, aquell deus colre e honrar ab puritat de cor.

Vétlla volenter e síes curós, no síes dormilech; car lónch repos ministra nodriment a vicis e a peccats.

Yo crech que la primera virtut en hom és refrenar sa llenga: aquell ama Déu qui sap callar per mesura e segóns rahó.

No vulles ésser contrari e discordant a tu-metéix, car no-s convendrà ab los altres qui no-s convé ab sí-metéix.

Si bé guardes la vida e ls costums dels homens, com uns enculpen als altres, no és qui visca séns peccat.

Desempara çò que-t nou, encare que li ports volèr; car lo profit és preposador davant les coses possehides.

Seras fort, e constant e blan, segóns que la cosa ho demanarà; car l'om savi muda los costums séns perill en sos témps.

No vulles massa creure a ta muller, clamant-se de la tua companya; car moltes vegades la muller ha en odi aquell que lo marit ama.

Con tu amonestaras algú, e ell no volrà ésser amonestat, si tu l'ames carament, no leixs per açò del bé que has començat.

No vulles conténdre ab paraules contra los parlers, car la paraula és donada a tóts, e parlar ab saviesa a pochs.

Ama en tal manéra los altres, que més ams tu-metéix, e axi síes bò als bons, que gran damnatge no-t seguesca.

Aparta-t de baralla, no síes d'aquella començador; car callar no nou, e nou devegades lo parlar.

(*Doc. del Arx. de la Cor. d'Aragó*, vol. XIII. —G. Llabrés, *Bibl. d'escrip. cat.* 1889.)

Cant dels cants

Capitol .VI.

L'hom amat és devallat en lo seu hort als fruyts bé odorants, per çò que aquí menuch en los horts e que culla los liris.—Yo son amada per lo meu amat, per mi qui meng entre los liris.

— Bella est, amiga mía, suau e resplendent axicom Jerusalèm, e terrible axicom a companya ordonada de castélls. Gira los teus ulls de mi, car ells m'han féta vetllar (çò és a dir que m'han donat vetllament). Los teus cabells són com a fólchs de cabres qui vendran de Galaad, e les tues dénts són com a fólch d'ovelles qui pujaran del lavador, totes ab dós anyells axí que neguna no és exorca d'élles. Axí són les tues galtes com a escorxa de poma qui ha nom magrana, menys de les coses amagades.

— Lx. són les regines, e .Lxxx. les concubines, e no és nómbre de les donzelles. Una és coloma mía perféta, una és la sua mare, elegida de la sua engenradora (çò és de la sua mare). Ella veheran les filles de Sion e la apellaran benahuyrada; les regines e les concubines loharan élla.

— ¿Qui és aquesta qui-s léva axicom a alba de matí, bella axicom la luna, eleta com lo sol, terrible com a companya de castélls ordonada?

— Yo devallé en lo meu hort, per çò que yo vehés les pomes de les valls, e que regardas si éra florida la vinya, e si havien germinat los magraners. E no ho sabé la mía ànima; me torbé per les carreres.

— Retorna-te-n, retorna-te-n, Sunamita, retorna-te-n, per çò que gardam en tu!

(Paris. — *Ms. de la Bibl. Nationale.*)

Fra Antoni Canals

Letra de sanct Bernat a sa germana

La mia molt cara sor en Jesu-Christ amada: Gran témps há que-m preguist que volgués scriure a tu algun tractat qui contengués paraules de sanctes amonestacions. Mas com la Scriptura sancta diga que volèr instruir a millor de sí-matéx sía materia de manifésta superbia, tenguí-m per indigne a fer e complir la present obra; e perçò fiu alguna triga en la cosa de què-m preguist. Mas, per çò com has replicades tes pregaries, lavors reduhí a la memoria la paraula del meu senyor Jesu-Christ qui diu: «Si-t força algú de anar mil passos, vé ab éll no solament mil, ans dos milia, e liura-t a tothom qui-t demanarà». Adonchs, axí com a forçat per manament de mon Senyor, tirat per inclinació de caritat e ajudat ab les tues sanctes oracions, he collides miques sóts la taula dels sancts Pares, e si yo no ofer a la tua presencia e digna sanctedat, en lo present libre, la materia que deig, fas emperò açò que pusch.

Adonchs, molt cara sor, reseb aquest libre e posa-l davant los teus ulls, axicom un spill, e sovén contempla en aquell. Car los manaments e amonestaments divinals són spills en los quals miren les ànimes: e mirant en élls, conexen les màcules de lurs legeses, car no és algú qui sía net e pur de peccat. E les dites ànimes esmenen los vicis de lurs cogitacions, mirant en los spills demunt dits, e fabriquen una novella ymage ab la cara molt resplendent, qui, com ab tot lur coratge e pura intenció, se dónen a observar los ma-

naments divinals, e llavors, remogut tot dupte, conexen quina cosa plau e quina és desplasent al spos celestial Jesu-Christ, amador de casta vida.

Adonchs, venerable sor, lig aquest libre volenterosament, e relig-lo moltes vegades: car ací conexeras còm amaras Déu e lo prohisme, còm menyspresaras les coses terrenals e transitories, en quina guisa cobeseyaras los béns eternals e celestials, còm ni en quina fórma sostendras pacientment (per amor de Jesu-Christ) les adversitats del present món e còm menyspresaras ses prosperitats e delectacions. *Item* conexeras còm ni en quina fórma, en les tues malalties, retras gracies a Déu, e en la tua sanitat no-t superbiaras, en quina fórma no-t inflaras en la prosperitat ni-t desesperaras en la adversitat.

Per què, la mia cara sor en Jesu-Christ molt amada, préch-te que la tua saviesa discórregua per aquest libre, legint en aquell ab gran studi; e préch-te que contínuament plors los meus peccats, en guisa que, còm yo no sía digne de impetrar venia ni perdó ab nostre senyor Déu, almenys ab les tues sanctes oracions pusque aconseguir remissió de mos peccats, e Ell (qui és tot-poderós) sía en la tua guarda e port-te, ensémps ab tots aquells qui a Ell servexen, a la eternal vida. *Amen.*

(*Doc. del Arx. de la Corona d'Aragó* Vol. XIII)

Parlament de Aníbal a Scipió

Al molt alt senyor lo senyor don Alfonso, duch de Gandía, frare Anthoni Canals, del Orde dels frares Preycadors, en la sancta Theologia maestre indigne, humil reverencia subjectiva.

ONZÈN CAPITOL

Que batalla s donà en la qual Scipió affricà fón vencedor

Encara no avía finit Aníbal son provocatiu sermó, en lo qual mostrà son sperit e lo cor tot flamejant, quant veus que soptosament sonaren, a gran clasch, totes les nafils romanes. E fóu axí gran lo crit que gità la host romana e tant temorós, que tot lo cel ne ressonà e l'àer se-n omplí; e fó axí terrible e espaventable, que ls aucells qui volaven cayguéren sóbre la host. Ab lo qual brogit de veus e de crits fóren esvaydes les atzes de Aníbal; e los elefants ne fóren axí espahordits, que giraren-se contra la sua host matéxa, çò és contra la host de Aníbal, e mudaren lo loch; e los corns, que giraren contra los séus, tornants tots orats, axí que torbaren tota la batalla de Aníbal.

¡O céga pensa dels homens, plena de ignorancia, enganada en tos consells! Car, com tota la major fortuna (que la gran cura e ansia gran del sobiran capità avía posada en lo primer front de la batalla) fós collocada en los elefants, los dits elefants fóren a la sua host destrucció e primera ruina. Aquests crits, aquests brogits esvahiren Aníbal, qui ja parlava a mija veu. On, axicom si algú, cantant suaument e dólça, soptosament ou un gran brogit e mira lo déu Júpiter qui, esquexant lo cel, devalla ab grans trons e núvols tenebroses, aquest aytal, qui cantava, calla, e trencha e ferma sóts la sua góla tremoloses punts de cants, e levant los ulls mirà lo cel tot negre e escur, axí-n prés, al véspre, Aníbal.

Emperò aquest capità, qui de primer fóu posat e gitat a tants cassos e tan diversos de la fortuna adversa, com fós exercitat en moltes duptoses armes, ja per açò no tém; ans se referma, e ab cara furiosa mira tots sos adversaris, e, reprenent la pahor dels séus, cull totes ses forces les quals

éren dispergides, córre tot inflamat per la sua host, e posa-s tot furiós davant sos enemichs. On, axicom lo porch selvatge com sent cans ladrant, cobejóses de nafrar-lo ab lurs dénts ahlades, los aconsegueix, e veu los homens de prop sí ab lo mortal venable, lavors referma, aparella la dént, eriça-s tót e lança-s là hón veu los venables, e les lances e ls darts; per semblant fórma lo molt inflamat Aníbal se lançava en la batalla, e a grans veus cridava la ànima del seu pare que li trametés ajuda.

Mas a la part contraria stava Massinissa, hom jóve, ardent, de inflamat coratge, lo qual vehent que ls corns de la host de Aníbal se descapdellaven, esvahí soptosament sos enemichs tremolosos e spahordits. E Lelio, vehent que Massinissa combatía tan vigorosament, lança-s en mig de les armes dels enemichs, occupa lo témps, toll terra als adversaris, talla e especeja los qui li contrasten e enseguéix o encalça als qui fugen. Mas lo coratjós Scipió, semblant a leó fort e vigorós, par que cuyt per ajudar als cadelis fills séus e que derroch les silves e destroesca les besties feres, trau la spasa, met-se al mig de la host e travéssa los enemichs. Mira-l tota la sua host, guarda-l e remira-l Júpiter de la subir-a na part del cel, e no li veu par ni semblant en tot lo món. E stech aquest Scipió axicom a sol, lo qual resplandeix com aur molt bell; e tot radiós en la vestidura de pórpra axí lo dit Scipió, hom jóve, tot rutilant, resplendía en les sues armes.

Adonchs com la batalla vénch als vertaders enemichs, e los romans començaren de metre mans en los cartaginesos, gran sanch brolla de cascuna part, la ira cruel e terrible se met entre los dos capitans, los dos pobles contraris se desigen la mort, e tot assedegats de vessar abundosament la sanch, se baten orreament. Null témps lo déu Març féu tan aspra la brega, ni fón en lo món pus amarga batalla, que fóu aquesta. Car la gent que-s combatía no éra assoldejada, la qual combatés per avaricia del diner; ans ab lur propria sanch volien apagar les flames dels oys que ells avien encesos. Tots los de cascuna host avíen una amor a les legions

dels homens d'armes, avien una pensa e un propòsit, çò és, venjar ab la propria mort lurs justes dolors. La dura perfidia dels cartaginesos e la superbia dels romans se lancen e-s véssen a tota crueltat de nafres: car les batalles, les infamies, les morts, los improperis, los avars trahuts que-s avíen subjugats los cartaginesos ab lurs fraus, e la cruel destrucció que féren con prenguéren la ciutat dita Segunt, e tota quanta rabia enflamada ab hoy antigat sol promoure los homens armats a scampar la sanch, tot fónch ajustat en aquesta batalla. Aquí-ls vénch en memoria la gran multitut de les ofenses e la multiplicada injuria de lóngues guerres. Adonchs encontren-se pits per pits, spases ab spases, nafres ab nafres, e mesclen-s'hi morts féres e cruels. Con se han despergides les entràmeses, devallen a les ómbres infernals, e ab novell brogit tórben los diables executadors de les penes, e, combatent-se unes ànimes ab altres, passen al infern perpetual.

¡Ay gréu furor! E còm fóra millor cosa que cascú de aquests pobles agués viscut en sos termens segurament e reposada! Bé ho pogren fer si-s volguéssen; mas empatxa-ho la ambició e la superbia del cor orb e céch e la set eternal de més avèr qui enflama la sperança, en la qual cosa los coratges mortals són en la punta de la spasa.

Adonchs les hosts de Aníbal e de Scipió se combaten agrament: e no-ls mouen solament oys e lo mal que han fét al ben públich, ans cascú hi és per son propri interès: car no és qui no vulla venjar la mort del pare, del fill, del germà o de acostat parent. Per què la offensa antiga embraveix les penses e fa-les combatre ab oy novell e molt ardent.

Adonchs aquests dos capitans empenyen lurs hosts ab grans crits, inflamen los coratges, e mostren e sosténen honests perills, jutjant han ésser bella e gloriosa manéra de morir e offerir la sua vida per la propria terra. E la fortalesa de les gréus furors e de les armes feya gran brogit ensémps ab los geméchs de aquells qui morien. Aquí avía sons e crits de gran dissonancia: aquí avía un gran flum o riu de sanch qui córre, e discórre e rega los camps ab ónes fumants: aquí há

un torrent alt e ample tot plè de cossos morts e un munt fét, e ben alt, de cossos de cavalls especejats. On, tanta éra l'elevació e altea dels cossos morts, qui staven uns sóbre altres, que aparia que un gran mur e alt se fós posat entre les dites hosts. No creu que los mariners qui véngren a la riba dita Egea, los quals vehéren que soptosament isqué una illa prop de Terrasia(en què lo adivinador determenava que significava lo eternal imperi de Roma e la destrucció dels de Macedonia), fóssen axí espahordits ni esvahits com éren aquells qui vehien aquesta batalla tan mortal, en la qual hac tan bell munt de homens morts, que com los de Cartayna començaren de fugir e los romans los volguéssen seguir, axí-ls éra dificil de passar, per la gran multitut dels morts, com los éra dura cosa passar per entre les armes dels enemichs.

Adonchs, com los cartaginesos se desbaratassen e començassen a fugir del camp, la host romana los va detras tallant e matant: e com perseguint lurs enemichs, la una part dels romans se-n pujas en los munts alts, e l'altra romangués baix en lo plà e circuhis los camps, per la qual rahó se començas ja a descapdellar, é los senyalers qui portaven les banderes, ab los maestres de les armes, se desjunyissen (per la qual rahó lo cavaller vagabunt pogra perdre la batalla ab soptoses impetuositats e posar màcula en lo dia tan gloriós), Scipió, capità savi e de gran consell, tornà a degut orde tota la sua host, donant certs senyals. Car tantost que l trompeta hac sonat, tot-hom se refermà, e cascú tornant a sa bandera ordenaren-se tóts en sa atz primera, e concorrent en aquell orde per fer altra batalla dispergiren-se en destrucció de lurs enemichs. On, axí com lo vent austral, qui és terbolós, constreny les aygues de la pluja en los núvols, e, aprés que ha tronat, gita de sí pluja mesclada ab calabruix e tempestat enemiga de la terra, axímateix Scipió, com la sua host fós escampada la en munts e en plans hón fahien gran dissipació de gents, cull-los e constreny-los cascú a son senyal bandera, e aprés dispergiren-se per obtenir la victoria.

Jo creu que déu, tot ansiós, mirà tants cossos morts de gent fèra e cruel, e tants treballs, sóts lo déu Març, en aque-

lla hora molt furiós, e guardava quina exida e fi devien avèr aquestes armes axí vigoroses. En aquest día de aquesta tan fort e dura batalla, duptava la fortuna e ja qui avía lo dret del sobiran imperi e qui tendrà lo sceptre e lo sobiran grau. E si, per ventura, la darrera sort agués favorejat a Cartayna, ¿qui dupta que la cruel ciutat demunt dita no agués tengudes les régnes de tota la terra e que l nom de Roma no fós ras de la memoria dels homens? Lavors Italia, esquexada, ab habitadors estranys e cruels, agra mudat son linatge alt e generós, e Affrica fóra stada molt major. Car, si Grecia desarmada se pogués usurpar lo seu nom, quant més agra fét Africa, en tants cassos victoriosa? Mas la divinal potencia, avènt mercè dels justs, ha socorregut a nós. E Italia nos ha donat tal hom en témps axí cruel que, axicom a fort e vigorós, rebia e emperava les forts e dures batalles, que fós ún solament qui foragitas dels romans tots los infortunis esdevenidors, en témps del qual la libertat fos e romangués entegra e segura per tots los anys següents.

Ja lo sol se-n pujava al mig-jórn, e Scipió tot ansiós, qui avía spahordides tantes ires, sperava lo pus fort de la batalla; lo qual no éra gens ujat ni cascat en lo cor, ni per nafres ni per pols qui-s levà molt calent e ardent, ans cridava continuament que Aníbal e éll ensémps se veéssen e-s batéssen. E axicom la flama qui devalla de munt Gibell créma les pédres dels munts qui li stan de prop, e trenca les roques que li contrasten, créma los arbres que li vénen al encontre, e les valls que li stan entorn cruxen de foch de çófre; aximatéix lo fort Scipió aterra, destroheix, talla e mata tot quant li vé davant. Amonesta los séus, e crida, dihent: «O cavallers romans! préch-vos que siau vencedors o morts, e fets ara tot quant porets. Aquesta batalla és carrer per anar a Roma o al cel.»

Aquestes paraules cridava Scipió als de la sua host. Mas Aníbal, hom séns tota pahor, empara tota la força romana. E axí combaten ensémps los dos lamps del déu Març: de la una part stà Scipió, de l'altra Aníbal. E maravella-s lo Març,

déu de les batalles, que en la terra sien comasos tals dos maestres de cavalleria e tals ministres de armes.

Préch a tots aquells qui volran dir que lo món aja possehits tals dos capitans de aquests, que callen si no volen ésser atrobats mentiders, e ajen vergonya de fer menció dels pobles de Àssia, qui no saben què volen dir batalles. Tinguen silenci los reys dels Parts, ni preste en açò la sua mà la gran Troya ni la casa de Priam, de la qual los poetes han tocats grans dictats. Car en lo camp de la batalla de Scipió e de Aníbal la host no éra nua de armes, no éren vestits de pórpra delicada, los combatents qui fugien no éren nafrats ab leugeres e flaques sagetes; ans la joventut romana, forta e robusta, prés armes aspres e vigoroses contra la host de Aníbal exercitada en diverses guerres, a la qual host fa testimoni tota Espanya e la vigor de Italia. Car lo dit Aníbal avía ja quaix aterrats ab mil féts d'armes los romans, vencedors dels homens qui aventuraven totes coses. Mas en aquesta batalla, altre combatiment és estat en altres coratges: la una host ha gran fortalea, l'altra ha gran temprament, e abdues han par e egual oy. Emperó la host de Aníbal, ja acumolada, començava de fer loch e tornar atras. E lavors Aníbal, tot inflamat, cridà altes veus:

«¡O, senyaler! no-t avià yo donades aquestes banderes per tornar atras. On ne vas? Més val que les léixs esquexades e squinçades en mig dels enemichs! Ay las! E hón fugits? Aquexa carrera no és dreta. Venits! car anant per aquest camí trobarém nostres adversaris. Mémbre-us que vosaltres sots de Cartayna; e com vos pensats tornar a vostres cases fugint, errats la via. Miserables ciutadans! aquexa carrera que tenits, per la qual fugits, camí és qui porta a exili e a cárcer perpetualls Dient Aníbal açò, anava contra sos enemichs hom impertérrit, tot furiós; lo qual fahent vergónya als de la sua host, ferma altra vegada la sua gent, e comença novella e darrera batalla, hón se renovella gran mort e destrucció d'homens. Mas Scipió se strenyia, e aterrava sos adversaris e sembrava cossos morts sóbre la terra.

¡O fort perfidia e malvada! e veuré yo null témps que tantes e tan lóngues batalles se facen per deffensió e amor de virtut? No-m pens que ls déus ajen ací oblidada la pietat que-ls és com natural que permeten lo món perir per sola iniquitat!

Vehent Aníbal que ls séus reebíen cor, cridava: «¡O, cavallers forts! ¡O, correts! car fort prop és nostra victoria.» Dient açò, metía en mig dels adversaris la sua spasa espaventable.

Emperò los de la sua host, espahordits, començaren tornar atras poch-a-poch, e puys més e més, e no-ls póch retenir la reverencia de lur capità que no fugissen. Adoncs, com se metéssen en fuyta, Lelio romà los enseguéix e fir-los en les espalles: e los cartaginesos solten les régnes als cavalls, e no-ls póch retenir que no fugissen la pietat de lur propria terra ni la cura e ansia de lur singular vergónya, ni les pregaries ni la honor de lur capità.

Adonchs, vehent Aníbal rompudes totes les sues atzes, e del tót descapdellades, e que los séus, spahordits, donassen la squena a fuyta, girà son cavall, e tot plorós fugí del camp; obrí la bóca e acusà déus e homens, e vé a un loch, dit Armentum (lo qual avía amistat ab Cartayna), del qual loch se partí, apellat per lo senat de Cartayna.

E aprés de aquesta batalla, Aníbal no aparexía en lochs públichs, axicom en los témples ni en los mercats: mas furtant-se en lochs secréts, tot trist e plorós, tancas en una casa escura molt separada. Emperò, com no pogués portar tan gran vergónya públicament ni amagada, anà-se-n al rey de Siria, dit Antíochus, qui en aquell témps aparellava gran guerra contra los romans, lo qual com vehé Aníbal rehebé-l axicom a joyell singular que Déus li avía tramès, e ach-lo en molta honor: emperó a la darrería, per lo gran enginy e astucia sua, e per les detraccions dels envejosos qui abunden mólt en les cases dels reys, fón tengut per sospitós. Emperò tots-témps consellà leyalment al dit rey, fermant-lo en una sentencia, çò és, que per res no esperas venir a les hosts dels romans ni-ls lexas collir lurs forces, mas que-ls

isqués a carrera e que-ls donas la batalla en Italia, dient que ni Roma ni Italia no poden ésser vençudes, sinó ab vigor, en Italia.

E si lo dit rey agués tengut lo consell de Aníbal, agra pogut fer gran guerra als dits romans; mas com menyspreas lo seu consell, los romans passaren en Grecia e en Assia, e tantost se començaren de aflaquir les forces del dit rey. E com lo consell que aprés demanà fós massa tardat, lo dit rey hac la fortuna contrariosa en algunes batalles que hac ab los romans, la error de les quals fóu atribuida a Aníbal injustament. Mas, com a la darrería lo dit rey fós vençut, e entre les condicions de la pau fós la pus principal que Aníbal fós liurat als romans, sabut açò lo dit Aníbal (qui-n fó certificat per lo rey Antíochus), partí-s de aquelles contrades, e menà-l la fortuna al rey de Bissinia, dit Prusia, qui éra gran enemich séu, al qual conquistà meravellosa victoria contra son enemich, dit Emecies, ab lo qual guerrejava en la mar. Car lo dit Aníbal carreguà lo navili del dit rey de olles, cantres, gerres e de diverses vexells de terra qui éren plens de sérps, scorpions, calàpets, vibres e de totes affarams. E com començas la batalla, e los enemichs vehéssen que-ls tiraven los dits vexells, menysprearen-ho al començament: mas aprés que los vexells éren trencats, e les sérps e les affarams correguéren de pópa a proha, obtengué lo dit rey victoria molt spaventable.

Lo qual rey Prusia fón molt inich e desconexent: car, com los romans li trametéssen missatgers requerints que-ls liuras Aníbal, no li donà loch e témps de fugir; ans per obtenir gracia del poble vencedor, tramés gents d'armes que-l prenguéssen. La qual cosa sentint Aníbal, temptà de fugir per uns lochs soterranis, per vies amagades que avía fétes jus terra, tement-se ja de la poca fè del dit rey. E com agués trobats aquells lochs circuits de gents d'armes, tornà-se-n a la sua cambra; e aquí complanyent-se de moltes coses del rey malvat e hoste cruel, dient algunes e poques coses contra los romans qui axí anaven detras la sua mort, com fós ja un hom véll, vehent que los cavallers armats se levaven per

pendre-l e matar-lo, com no agués sperança de la sua salut, arrencà una pédra preciosa que tenía en lo seu anell, jus lo qual avía verí enclus—e aquest anell portava per socórrer a sa honor con la fortuna ho requeris; e semblant anell portaven los reys:—adonchs, bevent Aníbal lo dit verí, caygué mort soptosament. E com aquells que éren venguts per pendre-l, ab temor s'hi acostassen, trobaren-lo que ach liurada la sua ànima a qui millor dret hi avía. Fón soterrat en una ciutat dita Libissa. E sóbre lo sepulcre séu és escrit: ACÍ JAU ANÍBAL LO GRAN GUERRER.

(*Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. II.)

Libre de Sènecha, de Providencia

Al molt noble mossèn Ramon Boil, governador general del régne de Valencia, frare Antoni Canals, dels frares Prehicadors, indigne maestre en la sancta Teología, devota e inclinada subjugació.

Rumor de querimonia popular, que en les curiositats excessives témpta de pujar-se-n al sobirà cel, per escodrinyar lo consell de Déu, m'ha empès diverses vegades a liurar alguna general doctrina, per respondre a les questions que fan los homens seglars clamant-se de la Providencia divinal, per què Déus dóna bé a alguns mals homens e tribulacions als bons, e per què dóna fills als qui envidés los poden ajudar e-n priva aquells qui-ls farien grans homens, faent d'altres semblants querimonies inquisitives.

E com vostra noblea me aja diverses vegades vexat, e m'afronta de present ab pus difícils passos, als quals soptosament respondre és cosa molt difícil, majorment com lo parlar dels prophetes me entremesclats e m'embolicats axí ab

rahó natural, la qual ha tanta de apariencia en lo primer front en què-s mostra que ja no-n resta sinó demanar a Déu, ab altes veus, que-ns trameta dóble sperit, la un ab què-us responga, l'altre ab qué-us informe e-us faça adolcir les sentencies e les Escriptures qui stan més en la investigable sciencia de Déu, que en nostra rahó natural.

Confés en veritat que moltes e diverses vegades me abstench de aparèxer davant persónes de gran stament, tementme que no m'entermesclen en alcuna dificultat, de la qual no-m puxa descabollir. Car lo senyor rey qui ara és, una vegada me entrelligaçà axí ab una questió que-m féu del témps de la mort de Jesu-Christ, e pitjam axí ab la instancia que-m donà tan aparent, que un gran témps stigui entre mi-matéix. E en aytals questions és major perill entre homens de paratge, per çò com ligen mólt (e tots los libres seran adés vulgarizats), e per çò com conversen ab molt apte hom, e per la rahó natural en què abunden e per la gran esperiencia de diverses coses en les quals són féts regidors. E com treballas mi-matéix escartejant sant Gregori en los morals, per donar ampla solució a les questions, acontegui en un volum hón hà diverses libres de Sènecha. E ocorréch-me, ordonant Déus, un libre qui és intitulat *De la Providencia divinal*, hón hà tanta bona e excellent paraula de la dita materia, que tot me leví enflamat, e constitui certament de traure lo dit libre en romanç, endreçant-lo a vós axicom una propria resposta a totes vostres questions. E són-m'hi determenat per dues rahons principalment: la primera, per çò com veig la materia fort propria; la segóna, car no-m dirèu que-l dit Sènecha, qui parla figurativament, ans lo trobarets tot philosoph, qui funda tot son fét en juhí e rahó natural.

Adonchs sia vostra mercè que-y legiats moltes vegades, e tantes, fins que vostres questions sien soltades. E d'aquí-avant no-m esvaisets; car tota vegada vós remetré al dit Sènecha. Emperò infórme vostra noblea de dues coses: la primera és que l dit Sènecha, segóns nostra doctrina, ha errat en una cosa la qual posa en lo primer libre e en altres obres sues. Car loa e aprova la mort d'aquells qui mataren sí-ma-

téixs, la qual cosa és mala, segóns que prova sant Agustí en lo primer libre *De la ciutat de Déu*. E donava vija-res al dit Sènecha que l'hom no pot avèr ampla libertat de la sua ànima si no pot desliurar lo seu sperit del càrcer del cor qui-l té encarcerat, tota vegada que-s vol. La segona cosa és que lo dit Sènecha ha en us aquest nom *fat*, axicom dièm *bon fat* o *mal fat*. E parlant breument e clara, fat no és sinó la ordenació que Déus ha féta de les coses qui són, e seran e han a sdevenir. En la qual ordinació una cosa pénja de altra, axicom la vida del hom pénja en lo moviment del sol, e axí de altres coses.

Adonchs, monsenyor, rehebets lo dit petit libre en scriptura, e ample en sentencia. E d'aquí-avant tenits-me per absolt de respondre-us, car null témps fóu ni serà tan gran philosoph com Sènecha, en la qual philosophía sé que reposa vostra inquisició.

Lo dit libre és departit en .IX. capítols: del qual nómbre prench audacia de pregar los sants àngels que-us illuminen lo enteniment e-us inflamen lo cor com legirets lo dit libre. *Amen*.

(*Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona*. Vol. II.)

Bernat Métge

(vers 1396)

Comença lo libre appellat Somni

Lo primer libre

Poch témps ha passat que, stant en la presó, no per demèrits que mos perseguidors e envejoses sabéssen contra mi, segóns que despuys clarament (a lur vergónya) s'és demostrat, mas per sola iniquitat que m'havien o, per ventura, per algun secrét juy de Déu: un divendres, entórn mija-nit, studiant en la cambra hón yo havía acostumat star, la qual és testimóni de les míes cogitacions, me vénch fort gran desig de dormir. E, levant-me en peus, passegí un poch per la dita cambra: mas, soptat de molta són, covénch-me gitar sóbre lo lit, e soptosament, séns despullar, adormí-m, no pas en la fórma acostumada, mas en aquella que malalts o famejants solen dormir.

Stant axí, a mi aparéch (a mon vija-res) un hom de mija statura, ab reverent cara, vestit de vellut pellós carmesí, sembrat de corónes dóbles d'aur, ab un berret vermell en lo cap. E acompanyaven-lo dos homens de gran statura: la hu dels quals éra jóve, fort bell, e tenía una rota entre les mans; l'altre éra mólt véll, ab lónga barba e séns ulls, lo qual tenía un gran bastó en la mà. E entórn los dessus dits, havía molts falcons, astors e cans de diversa natura, qui cridaven e udolaven fort lejament.

E quant hagui bé remirat, specialment lo dessus dit hom de mija statura, a mi fó vija-res que vehés lo rey en Johan de Aragó (de gloriosa memoria) qui poch témps havía que

éra passat de aquesta vida, al qual yo lóngament havia servit. E duptant qui éra, spahordí-m terriblement.

Là-donchs ell me dix: «Lunya tota pahor de tu, car yo son aquell que-t penses».

Quant yo-l hoy parlar, conegué-l tantost; puys, tremolant, diguí: «O senyor! Còm sou vos ací? e no moris l'altre día?

— No mori, dix éll, mas lexí la carn a la sua mare, e retí l'esperit a Déu qui-l me havía donat.

— Còm, l'esperit! diguí yo; no puch creure que l'esperit sía res ne puxa tenir altre camí sinó aquell que la carn té.

— E donchs què enténs, dix éll, que sía yo? No saps que l'altre día passí de la vida corporal en què éra?

— Hoyt ho he dir, respongui yo. Mas ara no ho crech; car, si fósseu mort, no fóreu ací. E entén que sots viu: mas la gent ho diu per tal com ho volría, car tostémps se alegra de novitats e specialment de novella senyoría, o per alguna baratería que vol fer ha mès en fama que sots mort.

— La fama, dix éll, és véra, que yo he pagat lo deute a natura, e lo meu esperit és aquest qui parla ab tu.

— Vós, senyor, me podets dir què-us plaurà. Mas, parlant ab vostra reverencia, yo no creuré que siau mort; car homens morts no parlen.

— Vér és, dix éll, que los morts no parlen: mas l'esperit no mor, e, per conseqüent, no li és impossible parlar.

— No-m par, diguí yo, que l'esperit sía res aprés la mort; car moltes vegades he vist morir homens, e besties e ocells, e no veya que esperit ne altra cosa los isqués del cors, per la qual yo pogués conèxer que carn e esperit fóssen dues coses distinctes e separades. Mas tostémps he cregut que çò que hom diu esperit, o ànima, no fós als sinó la sanch o la calor natural qui és en lo cors, que, per la discrepancia de les sues quatre humors, mor, axicom fa lo foch per lo vént qui-l gita de son loch, o, quant és corromput lo subject en qui és, que s'apaga, e d'aquí-avant no-l veu hom.

— Molt est enganat, dix éll: appar que no faces differencia entre esperit e esperit.

— No n'hi fas alguna, digui yo; que totes les coses animades veig morir en una manéra.

— No és vér que en una manéra muyren, dix éll; que de tres manéres de esperits vidals ha creat nostre senyor Déu. Uns, qui en la creació del món haguéren començament d'éll, e no són coberts de carn; e aquests són los àngels: altres, qui han novell principi del Creador, e són coberts de carn, mas no moren ab aquell; e aquests són los homens: altres, qui són coberts de carn, e naxen e moren ab aquella; e aquests són los animals bruts.

L'hom és estat creat en lo mig, per tal que fós pus baix que los àngels e pus alt que les besties, e que hagués alguna cosa comuna ab lo sobirà, e ab lo jusà, çò és a sabèr, immortalitat ab los àngels e mortalitat de la carn ab les besties entro que la resurrecció reparas la mortalitat.

— ...Los delits, dix éll, a què yo èra inclinat no éren bastants tots sols a gitar-me en infern, car no éren interès ne damnatge de algú sinó de mi-matéix. Yo-m delitava, molt més que no devía, en caçar, e escoltar ab gran plaer xandres e ministres, e molt donar e despendre, e cercar avegades (axi com fan comunament los grans senyors) en qual manera poguéra sabèr algunes coses esdevenidores per çò que les pogués preveure e socórrer-hi. Totes aquestes coses éren mal fétes: mas yo-m confessava e combregava sovint, e penedíame-n, però no tant que no m'hi tornas algunes vegades. E perçò nostre senyor Déu vol que yo ara-n port penitencia, car vivent no la-n porté complidament.

— Senyor, suplich-vos que-m vullau dir (si legut vos és) quina és la penitencia que-n portats?

— Per çò, dix éll, com yo-m delitava molt en caçar, nostre senyor Déu ha ordonat que aquests falcons, astors e cans que-m veus anar entórn criden e udolen agrement de hora en hora davant mi. E per çò com yo trobava gran plaer en xandres e ministres, aquest hom (1) qui té la rota entre les mans, ab molta discordança, me fa davant sons desplasents e lunyants de bon témps mesura e, finalment, de tota

(1) Orfeu.

melodía. Per l'encercar com poguéra sabèr algunes coses esdevenidores, segóns que dessus he dit, ha mès en ma companyía aquest hom véll (1), qui incessantment me reduheix a memoria tots quants desplaers ja may haguí, faent-me retrét de la vanitat que yo seguía, e dihent-me: «—Per les coses esdevenidores que volíes sabèr, nostre senyor Déu vol que recorts les passades, per tal que-t síen occasió de dolor e pena; car, per ta cólpa, merexíes infern...»

Lo terç llibre

Axicom cell qui, ab ardent cor, spéra hoyr cosa nova, gran e inusitada, yo là-donchs, ab sobirana intenció, postposat tot altre pensament, fiqué la orella a açò que ells me devíen dir, los quals yo vehía diceptar qui parlaría primer. E, un poch stat, Orfeu, fort graciosament, ab bon gest e alegre cara, començà dir çò que-s segueix:

«Entre-ls volènts usar de curalitat, és costum que los jóvens parlen primerament, e los antichs, suplint los defalliments d'aquells, conclouen. E perçò, si començaré parlar, no-m sía imputat a ultracuydament; car solament ho faré per satisfer a la honor de mon companyó.

»Apollo fó pare méu, e Calíope ma mare; e nasquí en lo régne de Tracia. La major part del témps de ma vida despengui en rethòrica e musica. Muller haguí fort bella, appellada Euridices, la qual éra a mi pus cara que la vida. Per sa desventura, anant-se deportar prop la riba d'un riu, fó de libidinosa amor requésta per Aristeu, pastor; e com ella fugint a aquell, per un prat, fós morduda e verinada en lo taló per una sérp aquí amagada, encontinent morí e devallà en infern.

(1) Tiresias.

»Sabuda per mi la sua dolorosa mort, devallí a les portes d'aquell: e sonant la rota da qual Mercuri a mi havía donada fuy tan graciós a Cerbérus, porter d'infern, que les dites portes me fóren tantost obertes. Aprés que fuyt entrat dins, constituit en lo consistori dels presidents infernals, digui:

»Si a la vostra gran potencia no espon en la manéra que desig ço per què m'ha convengut venir ací, supplich que-m sía perdonat; car fora yo son de mon seny per lo septós e inopinat infortuni que sóbre lo dolorós meu cap és caygut.

»No son vengut ací per mirar les tenébres infernals, a les quals necessariament tota cosa mortal ha devallar, ne per encadenar lo coll a Cerbérus, axicom alguns han fét: sola causa de la mia venguda és ma muller, la qual, stant en la flor de la sua joventut, una serpent ha morta ab son veri. Assajat he (mas no pogut) que pacientment ho soferis: la amor d'aquella m'ha vençut. Si la fama antiga és véra, tots sots stats amorosos, axí com yo. Placia-us, donchs, que la muller mía me vullau restituir. Totes coses vos són degudes; e tart o bréu ací deuen generalment venir. A perir ha tot lo món. Aquesta és la nostra darrera casa. Vosaltres possehiu los perpetuals régnes del humanal linatge. Quant la dita muller mía serà a vellesa pervenguda, aytambé serà vostra: solament la-us demane a mon ús. No-m doneu repulsa: car, si ho feu, sapiau que no me-n tornaré. E lavors alegraréu-vos de la mort de abdós.»

»Méntre yo dehía aquestes paraules, Minos, Radamántus e Eàcus, jutges d'infern; Alletho, Thesifone e Megera, furies infernals; les gorgones, Stennio, Euriale e Medusa, e les arpies, Aelo, Occipite e Celeno, e les parques Cloto, Lachésis e Antrópos, per la dolçor del meu cant havents pietat de mi, se presèren a plorar, e ensémps cessaren exercir lurs officis; e totes les ànimes qui aquí éren, oblidants les penes que sofferien, féren semblantment. Ixion desamparà la roda que solía menar; Tàntalus oblidà menjar e beure; los voltors menyspresaren lo fétge de Tiei; Sisiphus se gità detras la roca que solía girar ab lo cap; les filles de Danaus desempa-

raren los vaxells que volíen omplir d'aygua, e les filles de Cadinus perdéren la furia de què éren passionades.

»E là-donchs Proserpina, de manament de Plutó príncep infernal, cridà Euridices, la qual vénch claudicant, per la novella nafra que la sérp li havía féta, e restituí-la-m, ab aytal condició e ley: que tro que abdós fóssem exits de les valls infernals, yo no guardas detras; e si ho fahía, que la perdés.

»Ab tant, abdós partim d'aquí; e anant per un camí tort, lónch e molt escur, quant fóm en la sumitat del marge de una pregona riba, fort prop de la exida d'infern, yo tement que ella no defallis, e cobejant-la veure, giré-m detras. Encontinent ella caygué: yo estesí los braços per pendre-la e no tocaren sinó lo vént que, per lo seu cahiment, s'engendrà en l'ayre. Volguí retornar en infern per cobrar aquella. Set díes stiguí a la porta, séns menjar ne beure, en los quals tristor e làgremes fóren tan solament mon aliment e sustentació, pregant Cerbérus que m'hi lexas tornar; e no-n volgué res fer.

»Là-donchs, clamant-me de la gran crueltat dels príncepes infernals, pugí-me-n en lo munt de Radope: e d'aquí-avant no volguí pendre muller ne amar dona del món, jatsía per móltes ne fós stat requést. E aquí, com pus melodiosament poguí, sonant la rota, cantí alguns virolays, ballades e cançons, lohant vida lunyada de companyía de dones.

»En lo dit munt no havía ómbra neguna: mas tantost n'hi hagué, per gran multitut d'arbres de diverses natures, roques, pédres, sérps, cervos, leons, falcons, àguiles, perdius, faysans e altres moltes besties e ocells qui venguéren hoyr lo plasent sò que yo fahía, en lo qual se delitaven tant, que aquells qui naturalment són enemichs staven ensémps, los uns prop dels altres, tota rancor e inimicicia oblidada.

»Vehent e hoynt açò gran multitut de dones, la ira e oy de les quals encorreguí, una d'aquelles començà a parlar, e dix: «—Qui tan gran injuria a la universitat de les dones volrà venjar, seguesca-m.» — E encontinent, ab moltes pédres, combatéren-me, les quals, delitant-se en la dolçor del

meu cant, no-m podíen tocar ne fer mal. Là-donchs les dites dones, volènt usar complidament de lur iniquitat, moguéren gran brogit e remor, ab corns, cembes, bacins e conques; e ab grans crits, apagants lo sò que yo fahía, acostaren-se a mi, e ab pédres e bastons, los quals lo dit sò no poguéren hoyr ni pendre delit en aquell, mataren-me, e-m tolguéren lo cap, e, ab la dita rota, gitaren-lo en un riu: los quals arribats a Lèsbon, com una sérp volgués lo dit cap devorar, fó convertida en roca per Apollo. E la mia rota fó collocada en lo cel, entre les figures celestials. E yo devallí en infern, hón trobí Euridices, muller mía, ab la qual persevere e som segur de aquí-avant no la perdre...»

Lo quart llibre

Trist yo là-donchs e desconortat, no en altra manéra que lo laurador quant vol segar lo blat e troba la spiga buyda, aprés que hagui pensat un poch, diguí: «Si fortuna havia de mi prou jugat, bé li staría que-s mudas en altra part e que-m lexas.

—E còm! respós Tiresias, clames-te de fortuna?

—Bé n'he rahó, diguí yo. E, si dissimular no ho vols, axí ho creus tu qui veus com son enganat en la sperança que havía, si vér és però çò que dit has de dones.

—Çò que t'he dit és vér, dix éll; e no crech pas que-t degues clamar de fortuna, si donchs no te-n clames per çò com axí s'és haguda favorablement vers tu en havèr gracia de fèmbres; car millor gracia t'haguéra féta si en oy d'aquelles t'hagués constituit.

»E si vols que pus propriament parlèm, no-t clams de fortuna, mas de tu-matéix. No t'ha forçat fortuna de amar ne de avorrir: car no és offici séu, ne ha senyoría alguna en

les coses qui stan en libertat de arbitre. Saps quí te-n ha forçat? No als sinó la tua bestialitat, que, lexada la rahó, ha seguit lo desordenat volèr. Riqueses, potencies, dignitats e semblants coses dóna fortuna e tol-les com li plau: mas elecció de amar o de avorrir, obrar bé o mal, volèr o no volèr, en franch arbitre stà, e en la mà de cascú és que-n us a son plaer. Veges, donchs, de què-t deus clamar...

—Tu has dit lo pijor que has pogut de dones, responguí yo. E per les bones obres que m'han fétes, vull-les escusar tant com poré, en dues manéres principalment: la una, dihent lo bé que és en élles e en témps passat n'és esdevengut en lo món; l'altra, mostrant lo mal que comunament és en los homens, parlant però tota vegada ab reverencia e benvolença d'aquells e séns lur injuria. La qual cosa serà gran escusació d'élles: car, si los homens són vicioses, qui deurien més usar de rahó e lunyar-se de mal que les dones, qui no han tanta perfecció com élls, no és maravella si aquelles fan errades, posat que algunes ne facen, çò que no crech....

»De gran vanitat les has notades e del delit que díus en ben menjar, e beure, dormir e molt reposar. Per ma fè, bé haguéres fét que açò haguésses callat. Despertat has lo leó qui dormía. Yo, a la veritat, no poría ben defendre que en algunes dones no haja partida de çò que dit has; ne tu poríes mantenir que los homens no síen (tota comparació cessant) molt pus tocats d'açò que a aquelles has imposat. La major part d'aquells se adeliten molt en viure delicadament e reposada, e en sabèr diverses coses que, al spiritual o al temporal, no li profiten sinó a sola obstentació e superbia, e a ésser hoyts e lohats per la gent, mostrats ab lo dit, mirats e tenguts per savis. De la apparença han molt, e de la existencia fort poch.

»En menjar e beure són tan dissoluts, que apenes ho poría esplicar. Natura ha dat vianda e sustentació de vida: e ells, trencades les régnes de temprança, no curants satisfer sinó lur bestial appetit, méngen e beuen, de díe e de nit, aytantes vegades com los plau. E per çò com humanal costum és delitar-se en varietat, diversifiquen les viandes e vins,

dels quals méngen e beuen, a esclatar. Puys diran que-ls fa mal l'estómech o que han dolor de cap; de què no poden tan prést remey havér sinó que buyden lo sach per un forat o per altre. Puys, dormen e reposen, somnien e parlen en và, com a frenètichs, tro que l'accident los és passat.

»¡O quin témps fó aquell en què Satúrnus regnà! De glans e d'avgua éren contents los homens, e vivíen lóngament e nets de malalties. Ara la terra, la mar e l'àer no basten a les viandes que ells cobegen devorar. E no considerants la grosseria que, per dissolució de menjar, va al entenìment e la corrupció de la sanch e altres humors al cors, viuen per bréu témps e malalts, e de tan diverses malalties, que ja no-s poden trobar medecines suficients a curar aquelles, car los antichs phisichs les hàn ignorades, e no hi han sabut ne pogut provehir.

»Axí com la superfluitat de les viandes és crescuda, hàn prés divers naximènt les malalties e-n pendran d'aquí-avant. Car algun vici no mor: allà hón naix, cascun die pren creximent, e tot-hom studia diligentment còm hi porà ajustar. Treball, per lo qual homens són nats, lunyen axí d'élls com si éra verí e, si usavèn de rahó, abraçarien aquell, car és dissipador de les humors superflues qui són en lo cors. En dormir, qui és cosí de la mort, despenen lo terç, o més, de lur vida, e lo restant en servey de lur cors, del qual son servidors e catius....

»Grans cerimonies has dit que serven les dones en levarse del lit, e que no exirien de la cambra tro que sòn bé reparades ¡O, bé-t delites en dir mal! Crèch que tu volries que-n exissen nues e desligades! Elles fan ço que deuen: e si en altra manèra usavèn, prejudicarien a vergònya, qui és virtut fort lohable, e specialment en dones.

»Saps de qui pot hom bé dir ací? Certament dels homens, qui en la vintena part de una hora deurien ésser vestits e arresats per exir de casa; e en embotonar lo gipó, tirar les calces a vuyt o a deu parts, dreçar les polaynes, espolsar les cotes, vestir-se aquelles, pentinar lurs cabells qui, la nit passada, hauran stat en preempsa, lavar lurs cares ab aygues ben

dents, mirar si són aquells qui éren lo jórn passat, posar-se al coll cadenes, cascabells e squelles, e garroteres a les cames, trigaran per espay de tres hores. Puys, faran mostra de lur cors sutze dins, per vicis, e bell defora, per vestidures solemnes.

»Considéra, donchs, si, ateses los defalliments dels homens, són assats escusades les dones dels vicis que-ls has dessus imposats.»

Llà-donchs ell envers mi esclarint la cara, passat un poch, dix: »No-t poría esplicar suficientment lo delit que he hagut del teu enginy. Disertament e colorada, a mon juy, has respost a tot çò que yo havía dit de fémbres. La veritat, però, no has mudada; car una matéxa és. E si volíes confessar çò que-t dicta la tua consciencia, otorgaríes ésser vér tot çò que dessus t'he dit.»

—No ho faría may, diguí yo. Ab aquexa opinió vull morir.

—Consell-te, dix éll, que ho faces: car major apparença hà que existencie de veritat. Léxa d'aquí-avant amor de fémbres. Fuig a tot loch e avinentesa de parlar e perseverar ab aquelles: squiva-les axicom a lamp. Sobirana oradura és encalçar la cosa que, aconseguida, dóna mort. Per fémbra morí Nabot; Samsó ne fó près e ligat; Joseph encarcerat; Isboseth mort; Salomó apòstata; David homicida; Sisara trahit e mort ab un gran clau; Ypòlit, Agamemnon e quarantanou fills de Danaus ne perdéren la vida.

»Mas ¿a què pert témps en açò? La major part dels inconvenients e mals qui són en lo món són venguts per fémbra. Açò no és algú, qui res de bé sapia, qui ho pogués séns vergónya negar. Converteix, donchs, la tua amor d'aquí-avant en servey de Déu e continuat studi, e no t'abellesca negociejar, ne servir senyor terrenal. Hages assats treballat per altres. Entén en tos féts propris, no dich, però, mundanals e transitoris, mas spirituals e durables; e specialment en conéxer e millorar tu-matéix. Trenca lo pont per hón est passat, en manéra que no-t sía possible retornar. No-t girs

detras, axí com Orfeu. E pus en la tempestuosa mar has viscut, fé ton podèr que muyres en segur e tranquille port.»

Dihent Tiresias aquestes paraules, los falcons, astors e cans dits començaren a cridar e udolar fort agrement. E yo despertí-m fort trist e desconsolat, e destituit, tro al matí següent, de la virtut dels propris mémbres, axicom si lo meu sperit los hagués desamparats.

(Paris. Ms. *Bibl. Nationale.*—Barcelona. Ms. *Bibl. provincial.* F. Altés, 1891.)

Lletres d'en Bernat Métge com a secretari del rey Martí

Lo Rey.

En Bernat Calopa: Vostra letra havèm reebuda ensémps ab dos ventalls que-ns havets trameses, los quals vos grahim mólt, jatsia que-ls nos hajats trameses un poch tart, però encara hic hà passar prou témps per servir, majorment en aquesta Ciutat en què dura mólt la calor.

Lo ventall què-ns digués (ab què-ns ventavem aquí) que no l'havíem trét al rós de Sanct-Johan, vos otorgam que vèr éra, e que aytan poch hi hà stat trét un altre ab què-ns ventavem ací, lo qual bé freturava del sòccórs que fét li havets; car tan mal, dret, se tenía, que apenes gosava compàrer denant la nostra presencia.

Los dits ventalls que-ns havets trameses volríem sabèr si-ls havets fet batejar a flum Jordà, o embalsamats, per conservar lur joventut, o si-ls havets tréts enguany al rós de de Sanct-Johan; car tan bells són, que desig havèm que, servint a Nós continuament, per antiguitat no perissen.

Dada en Valencia, sóts nostre segell secrét, a .XVI. dies de Setémbre del any .M.CCC.CVj. *Rex Martinus.— Dominus Rex mandavit michi, Bernardo Medici.*

(*Arx. de la Cór. d'Aragó*, registre 2249, foli 122).

Lo Rey.

Capità (1): L'altre díe recebém una letra vostra ab la qual nos significàvets com, aprés que fós arribat ab l'estol en castéll de Càller, nostre molt car primogènit lo rey de Sicilia vos acollí molt bé: e com, havent gran plaer de vostra venguda, vos féu marescal, de què havèm haut fort singular pluer, e lo-y grahim mólt. Placia a nostre Senyor Déus que li dó lónga vida e salut, ab aquella prosperitat que lo nostre cor e lo séu desigen.

Sapiats que digmenge, a .XIIII. del present mes, stants en la casa de Bell-sguart e desijants molt sabèr novelles de nostre molt car primogènit lo rey de Sicilia e de la sua host, vehém de la finestra de la nostra cambra venir una galea de les parts de Levant, qui arribà en la plaja de Barchinona; e a cap de un poch fó ab Nós en G. Pujada, qui-ns dix que la dita galea venía de Sardenya e que portava bona nova, emperò que ell encara no la sabía.

Aprés fort poch, stants Nós en la dita finestra, vehém venir mossèn Jaume Roure e en Johan Barthomeu ab .III. herauts, fort corrents, e, abans que fòssen dos tréts de ballesta prop de la dita casa de Bell-sguart, començaren tóts a cridar altes veus, e venguéren cridant: «Victoria! Victoria! Aragó e Sanct Jordi!» E pujants alt en la dita cambra, fahéren-nos reverencia e-ns donaren les letres que portaven del dit nostre molt car primogènit, e de vós e dels altres; e-ns recitaren largament lo fét de la batalla, e de la victoria que se-n éra seguida e de la presa de Sanct-Lurí, les quals havía .XV. jórns que éren stades fétes, e encare res no-n sabiem: de què haguém inestimable plaer e singular consolació, e per sobres de goig prenguém-nos a plorar. E encontinent votam de anar a la Seu de Barchinona e de encloure-ns aquí, per tenir-hi novena e cómplir altres vots que ja havíem féts, sperants la bona novella dessus dita.

Mas, per tal com éra digmenge, e axicom sabets no acostumam de cavalcar aquell jórn, là-donchs no-ns moguém; mas

(1) En Père Torrelles.

lo dilluns seguent, a .IIIJ. hores aprés mija-nit, cavalcam e anam-nos-en dret camí a la dita Seu ón nos enclouguém, que no-n som exits despuys. E aquí fóm reebuts ab gran processó e devotes oracions; e pujam-nos-en tantost al altar major, e puys devallam a Sancta-Eulalia, continuants tots-témps les dites processó e la *Salve-Regina* e oracions molt devotes, que-s dihen cascun jórn en la dita Seu, e en los monestirs e esgleyes de Barchinona, per retre lahors e gracies a nostre Senyor Déu de la gracia que-ns ha féta.

Per tal que-n hajats plaer, vos significam que som en bon punt e ben sans en tota nostra persóna, per gracia divinal; manants e pregants que-ns scrivats sovén de la salut e bon stament del dit rey, nostre molt car primogènit, e del fét de la guerra, e del stament d'aqueix régne e de totes noves que sabrets, car singular consolació ne haurèm. E sapiats que som stats fort meravellats de la batalla; car bé sap nostre molt car primogènit que no éra axí emprès: e digats-li que Nós lo pregam ab gran affecció que no-s tórn sovén a fer semblants coses, car la sua persóna presam molt; e no la deu axí arriscar com ha fét, ne esposar a fortuna çò que, seguramen e séns perill, pot aconseguir, axicom farà (séns tota falla) per divinal gracia, car Nós e èll havèm bon dret al qual nostre Senyor Déus no sap, ne ha ocostumat, fallir ne noure,....

Mestre Vicent Ferrer és ací, ón ha ja stat ben per .vj. setmanes; e diu missa alta e prehica fort meravellosament cascun jórn, en què ha continuament de .VII. milia en .VIII. milia persónes, e ha preycat e fét l'offici ací en la Seu davant Nós, e ha cantat ensémps ab tota gent que-y éra la *Salve-Regina* a altes veus; e ha seguida la processó per la Ciutat, la qual és stada fort devota, solemne e molt beila, en què havía de .XXV. milia persónes en sus qui la seguien. E no sap hom que ja may en Barchinona se fahés processó que per tanta gent fós seguida ne tant devotament acompanyada.

A present no hic hà altres noves sinó que lo Papa serà ací en Barchinona lo primer die d'Agost primer vinent; e entenèm-lo acollir còm pus honorificament e pus solemnament porèm, e metrèm-lo en lo palau major, e Nós mudarèm-nos

en lo menor. E la primera vegada que-us scrivam, farèm-vos sabèr largament l'acolliment, e la fésta, e ls entremeses e altres honors que fétes li haurèm, per tal que-n hajats plaer.

Nós scrivim al dit rey, nostre molt car primogènit, que no partesca de Càller en aquests dos meses qui vénen de calor: e si nostra molt cara filla, la reyna de Sicilia, éra aquí ab éll, Nós ne hauríem fort gran plaer. E que la poría fer anar aquí ab dues o tres dones tan solament, e que totes les altres ensémps ab tota la roba (sinó ab aquella que necessariament hauría mester) romanguéssen en Sicilia, ab la més gent que pogués de sa casa, en manéra que los Sicilians stiguéssen en bona sperança d'ella retornar en bréu.....

Per què-us manam que-l instets, de nostra part, que ho faça, car son benavenir sería.

Dada en Barchinona, a XII de Juliol del any MCCCCIX.....
Dirigitur a mossèn P. Torrelles.

(*Arx. de la Corona d'Aragó*, reg. 2252, foli 97.)

Lo rey d'Aragó et de Sicilia.

Reyna molt cara filla: Bé crehèm que, per nostra desaventura e vostra, no ignorats com nostre Senyor Déus ha volgut appellar al seu régne nostre primogènit lo Rey de Sicilia, marit vostre, de què viurèm tostémps ab sobirana tristor e dolorosa vida. Placia a nostre Senyor Déus, reyna molt cara filla, que li dó bon repos, e vulla consolar Nós e vós en nostres tribulacions e gran adversitat en què, per sa mercè, nos ha posats. Reyna molt cara filla, pregam-vos, ab la major afecció que podèm, que-u prengats com pus pacientment porets e que conformets lo vostre volèr ab aquell de nostre Senyor Déus, a qui ha plagut, e al qual alcú no deu ne pot contradir, e que vultats enténdre ab sobirana diligencia en lo bon regiment de aqueix régne, axicom tro ací tots-témps havets acostumat.

E siats certa, reyna molt cara filla, que per la mort del dit Rey, nostre primogènit e marit vostre, no és ne serà menor la amor que-us havèm, e haurèm d'aquí-avant, d'aquella que-us haviem en vida sua, ans serà molt major que ja may

no fó, e conexerets-ho per obra. Reyna molt cara filla, en bréu (Déu volènt) vos scriurèm largament sòbre aquesta materia e sòbre les provisions que enteném a fer per lo bon regiment et pacifich stament d'aqueix régne... No-us meravellets com la present no és signada de' nostra mà; car, per la sobirana tristor en què som posats, no havèm pogut signar.

Dada en Barchinona, sòts nostre segell secrét, a .VI. dies d'Agost del any de la Nativitat mil CCCCVIIII. *Bernardus secretarius.*

(*Arx. de la Cór. d'Aragó*, reg. 2452, foli 105.)

Lo rey en Martí

Proposició féta en les córts de Perpinyà, l'any 1406

Bona gent: Nós volènts seguir la manéra antiga e acostumada per nostres predecessors, qui en lo principi de lurs Córts acostumen de dir algunes coses per edificació de lurs pobles, nos havèm proposat de parlar de la gloria de Catalunya. E pensants en açò, ocorréch-nos un dit de Isaies qui diu: *Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum et omnis gloria ejus quasi flos agri: exsiccatum est fœnum et cecidit flos.* Isa. XL. Nostre Senyor dix al propheta: «Crida.» Dix lo propheta: «Què cridaré?» Respós nostre Senyor: «Crida que tota carn és fè, e tota la gloria és axicom a flor del camp, en lo qual seccat és lo bé e caygué la flor.» ... E donchs Nós volènts seguir aquesta ordenança en vosaltres, qui sots una part insigne e molt poderosa de nostra senyoria, no fictament, no manlevadament, no per faules, no per labor pintada, *quare non sunt mihi loquela neque sermones*, mas tan solament per manifestar la gloria de nostre Senyor Déu que ha obrada en vosaltres. E per tal com

no devèm callar la virtut, la gloria e la noblesa del Principat de Catalunya e dels Catalans, podèm verificar la paraula per Nós començada: *Gloria dicta sunt de te.*

Noble Córt e noble Principat de Catalunya, e vosaltres Catalans, glorioses coses són dites de vosaltres. Per les quals paraules són demostrades dues conclusions fort singulars: *Primo*, com la virtut molt famosa és clarament demostrada, *quia gloriosa dicta sunt; secundo*, de la gent fort valerosa per tot lo món nomenada, *quia de te.*

. . . . . .

Però, per conclusió de nostres paraules, vos volèm dir un acte fort virtuós que l rey nostre besavi féu quant tramés lo rey nostre avi, son fill, en là conquésta de Sardenya: lo qual, tenint la bandéra nostra reyal en les mans, li dix aquestes paraules: «Fill, yo-us dó la bandéra nostra antiga del Principat de Catalunya, la qual ha un singular privilegi que és obs que guardets bé. Lo qual privilegi no és res falsificat ne improvat, ans és pur, e net, e séns falsía e màcula alcuna, e bollat ab bólla d' or, e és aquest, çò és; que null témps en camp ón la nostra bandéra reyal sía stada, jamés no fó vençuda ni desbaratada; e açò per singular gracia de nostre Senyor Déu e per la gran feeltat e naturalesa de nostres sotsmeses.» E per aquesta rahó, podèm atribuir a vosaltres çò que dix Julius Cèsar, vinent de la conquésta d' Alemanya, als seus sotsmeses: «Alçats! alçats les vostres bandéres! car dignes sots de havèr la senyoría de Roma.» Arxí-u recita Lucà en lo primer libre séu *De les batalles*. Bé, donchs, podèm dir a vosaltres: Alçats! alçats les vostres bandéres! car dignes sots de possehir lo Principat de Catalunya...

(*Arxius Municipal e de la Coróna d' Aragó.* — Carbonell, *Cròniques de Espanya*, fol. 252.)

XV.ên SEGLE

Bernat Boades

Llibre dels feyts d'armes de Catalunya

(1420)

Capítol tretzèn

Qui tracta dels comtes de Barcelona Guifres primer e segón

...Com Carles emperador va veure que ya en Guifre éra en edat de podèr bé regir lo comtat de Barcelona—que per éll le-n (1) regia un molt noble e virtuós baró appellat Salomó, qui n'éra (2) comte de Cerdanya,—li-n dix que se-n anas en çò del séu e que-n regis la terra bé e lohablement, axicom son pare ho havía feyt: e-l va comanar al comte Salomó de Cerdanya que li-n mostras çò que faer devía en pró de la terra. E en Salomó ho faé axicom l'Emperador lo hi havía comanat, com fós baró de gran probitat, qui ab gran honor tractà a la comtessa Almira (viuda (3) del comte en Guifre d'Arrià) mare del comte en Guifre pelós: car fó axi cognomenat com havía uns cabells debaix de (4) les soles dels peus, que null hom no n'hi ha. E com lo dit comte en Gui-

(1) Mala grafía de *le-n*. (2) Sol aquest autor abusar de la partícula *ne*. (3) Millor *vídua*. (4) En lo bon témps deven *dejus* o *desota*. Aquest *Guifre pelos*—que alguns lo confónen ab Jofre (de *Godafrid*), méntre que Guifre vé de *Wigofred*,—segóns lo *Glossarium* del Ducange, e lo Dr. Balari, en los *Orígenes históricos*, no éra *pelós* en lo sentit de *pelut*, mas *pilosus* o *hirsutus*, equivalents de *silvestre*.

fre sap bé regir lo seu comtat, en Salomó pren comiat de aquells, e se-n va tornar al seu comtat de Cerdanya, e faé feyts de gran virtut e de gran probitat.

E en Guifre pelós va entrar en la governació e regiment del comtat de Barcelona en l'any qui-s comptava del naxement de nostro senyor Jhesu-Christ .DCCC.LIj. E tantost que ya havía edat per sabèr bé regir la sua terra, sdevench-se-n que l'emperador Carles Calvo hac grans guerres ab los Normants; e per la naturalea que li-n devía, va anar ab molts barons, e nobles e altra gent de cavall de la sua terra per faer-li-n valença, e la-hi va faer baronivolment, entant que, en una batalla que l'Emperador hac ab los dits Normants, fóren morts o ferits molts dels seus barons, e nobles e altres qui ab lo dessus dit Guifre éren anats. E l matéix en Guifre, qui ab lo seu gran ardit, e coratge e bellicorositat dels séus li-n va gonyar aquella batalla, va restar malament nafrat: lo qual, com lo dit Emperador n'hac sment, se-n va dolre molt, car fortment l'aymava, per la sua gran virtut e com també éra parent séu. E decontinent va-l anar a veure-l a la sua ténda, hón lo-n va trobar que de les ferides li-n exía gran sanch, e li-n dix:

«Bé sots vós bellicorós, comte en Guifre mon parent, com bé se-n demostra ab lo gran coratge e ardit contra ls meus inimichs, que semblant és en gran manéra al del meu pare Loys, e del meu avi Carles Magnes, e del meu besavi Pipin e del meu rebesavi Carles Martel, qui tóts, axicom per amunt ho fóren los nostres antepassats, aquests fóren bellicorosissims e faéren molts maravellosos feyts d'armes, axicom vós sémpre los havets feyts. E perçò tota la vostra terra que per mi regiu, e tota França, e tota Alemanya, e tota Italia, e tota Spanya stà plena de la gloria de vostra gran bondat.

«Vos havets gonyada aquesta gran victoria; mas yo-us en faré tantes gracies e mercès, que ausadés bé-n restarets pagat. E ara yo-us vull dar armes de la mia propria má, com moltes voltes me les hajau demanades e jo may vos les haja otorgades: e seran per a sémpre les que ara vos daré.»

E mullant l'Emperador los quatre dits de la mà dreta ab la sanch qui de les nafres del dessus dit comte en Guifre exía, e tornant-los altra e altra volta mullar, los va passar per l'escut del comte, qui éra daurat e no-y havía armes senyalades, com ell les volía de mà del Emperador, segóns que per los feyts d'armes les merexía; e va restar l'escut, del cap demunt tro al cap davall, senyalat ab quatre ralles de sanch. E li-n dix:

«Aquestes seran, bellicorosíssim comte, les vostres armes e dels qui baxaran de vós, que són armes de la vostra sanch, exida de les vostres nafres que, en servey méu, han feytes al vostre cors los meus inimichs: e per ésser armes exides del vostre maravellós coratge e de la vostra gran virtut seran les mils que negun baró del món haja.» E lavors lo comte, axí com mils posqué, li-n reté moltes de gracies; e l'Emperador faé que-l curassen bé e com se-n devía, e li-n faé moltes mercès.

Tantost aprés arribà-li-n nova com los sarrains, ab moltes grans companyíes de peu e de cavall, entraven per lo seu comtat, faent-ne molt grans damnatges. E com lo comte en Guifre pelós va sabèr açò, anà-se-n préstament al emperador Carles, e dix-li-n lo gran perill en què stava la sua terra e la ciutat de Barcelona, e ls grans damnatges que ls moros (1) fahien en gran partida del seu comtat, e qu'ell sol, sénse la sua ajuda e valença, no hi poría bastar en faer-los-en contrast: per tant, que-s servis de ajudar-li-n, puix que la terra éra sua. E com l'Emperador va oir açò, li-n dix:

«Ya sabets vós, comte, los grans affers que yo-n he ab los Normants, que tot lo seu (2) podèr és molt gran, y-l méu hi és bé mester. Per tant, que-us en anets ab los barons qui ab vós són scapats de la batalla, e vejau de deffendre aquella terra, car yo-us la dó e-us en faç senyor, a vós e als vostres, perpetualment en feu noble.» E veus aquí d'hón hac començament, en Catalunya, lo calendar les scriptures e cartes públiques e privades per l'any del regnat dels reys de França, lo qual va durar molt témps.

(1) *Alarbs, sarrahins o mauritans.* (2) *lo llur.*

E lavors lo comte en Guifre pelós, com se-n veya senyor de tota la terra, e que aximetéix ho sería de tota la que tragués del podèr dels sarrahins, fó molt content; e préstament pren comiat del emperador Carles, e se-n va tornar a la sua terra, qui lavors ya s'appellava Catalunya.....

Capitol trenta e hun

Qui tracta com, aprés la mort del dessus dit rey en Martí, fó feyt rey d'Aragó en Ferrando, nét del rey en Pére de les cerimonies, per acort que-n haguéren en la vila de Casp (reyalme d'Aragó) los savis de Catalunya, d'Aragó e de Valencia, aprés de molts debats.

E ¿què-us diré dels debats, e grans brugits e inquietuts que se-n varen moure no solament dintre (1) de Catalunya, e Aragó e Valencia, sinó també en altres bandes de la chrestiandat (2), sóbre aquest fét de la successió dels dessus dits reyalmes e comtats? Car mólts hi pretenien, e l papa Benet havía més gran sguart de faer son prò per mantenir-se-n, que al bé e utilitat d'aquesta terra: car ell cobejava bavér un rey en Aragó feyt per éll, qui li-n degués lo ésser Rey, per çò que per obligació lo-n mantengués en lo papat. Mas, encara que li-n va resexir lo faer-se Rey, axicom ell volía e cobejava, allò qu'ell volía no li va resexir; car Déu muda e trabuca los cors dels reys, los quals stan en la sua benayunturada (3) mà e-ls regeix axicom ell vol...

E tot lo combat e la disputa fó per e entre en Jacme, comte d'Urgell, e en Ferrando, rey d'Aragó qui aprés fó, e lavors Infant de Castélla. E bé se-n creya que l vertader sucechidor éra lo dessus dit Jacme: mas emperò aximatéix se-n

(1) Anteriorment éra *dins*. (2) Millor *cristiandat*. (3) *benahuyrada* o *benaventurada*.

creu, e és vér, que mossenyer frare Vicens Ferrer, del orde de Preycadors, lo qual és hom de molt sancta vida, ...li-n dix que se-n conortas, que nostro (1) Senyor no-n volía qu'ell fós rey d'Aragó... car, si bé se-n mira lo dret que quiscú d'aquells havía, a la clara se-n veu que la successió dels reyalmes e comtats éra del dessus dit en Jacme d'Aragó comte d'Urgell.....

E ara tornant a recitar del feyt de la dessus dita declaració, que per aquells nou jutges va ésser feyta, a .xxv. jórns del mes de Juny del any qui-s comptava del naxement .M.CCC.xij., vos diré que móltissims se-n varen desplaure, axí d'Aragó e de Valencia, com de Catalunya. Mas, emperò, qui més se-n és enujat són los catalans, car tots cobejaven havèr Rey de la metéxa casa dels comtes de Barcelona per linea (2) masculina, qual éra lo dessus dit en Jacme comte d'Urgell, qui vuy en dia és presoner e despossehit de tots sos béns, e la-n (3) haurien feyt morir si no fós stat per los grans préchs de la Infanta dona Elisabeth, muyler sua e tía del rey don Ferrando, e de molts barons de Catalunya, e d'Aragó e de Valencia, qui aximatéix pregaren per aquell... E altrament, los catalans li-n havíen gran amor, e encara mólts li-n ténen.

E d'aquesta determinació se-n han seguits molts grans dampnatges en Catalunya, per çò que l dessus dit rey en Ferrando no sabía les leys e privilegis de Catalunya, e a éll e ls seus castellans (qui no-n són enfranquits axicom nós ho som per la gran valor dels nostros (4) e gran bonea dels comtes de Barcelona e aprés dels reys d'Aragó) los paría mal de la nostra gran libertat. Per lo qual, com tots los qui vuy són en Catalunya ho saben molt bé, se-n han succehit molts desastres de moltíssimes crueltats que se-n han feytes, de les quals móltes ne tinch scrites en altra part per recordança, e no és bé mètrer (5) aquí, e tótes concertadament les he observades, que bé se-n trobaran...

(M. Aguiló. *Biblioteca Catalana.*)

(1) Millor *nostre*.

(2) Forma castellana de *linia*. (3) Més propriament *le-n*. (4) *nostres*. (5) Castellanització de *metre*.

Pére Tomich

Histories e conquéstes dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona

(1448)

Cap. IX... E lo comte (Julià) préstament com ho sabé tornà als Moros, e ligà-s ab élls e donà-ls passatge per sa terra: e per aquella rahó tota Hispanya se perdé, e encara la més part de Lenguadoc fins a Tolosa, la qual se fóra perduda, sinó per dos grans senyors francesos qui s'hi trobaren, los quals la defeneren als Moros. E tota aquesta destrucció fóu féta en .xiiij. mesos: e féu-se en l'any del régne dels moros .c.xlij. anys, e dè la Incarnació de Jesu-Christ. .DCC.j. anys.

Là-donchs perdéren Hispanya los chrestians, que no n'hi romanguéren sinó en quatre o en cinch lochs, e fóren aquests: en les Sturies e en Biscaya, qui (1) són grans montanyes, e en les montanyes de Subarbré *(sic)* e de Ribagorça e en alguns lochs en les valls dels munts Pyreneus; en los quals fóu lohat lo nom de Jesu-Christ, axicóm plagué a la sua miricordia.

Plora, donchs, Hispania, la excellent gloria de la nació dels Góts, qui havien stat .c.xl. anys en gran pau e tranquilitat, e, per lo malvat comte Julià, de lur nació propria, fóren anullats e llurats a cruel mort per los Moros malcrehents en Deul (On és, donchs, la tua potencia, generació gótica? a

(1) que Ad.

hón és la tua excellent magnificencia, qui en batalles molt fort has Asia calcigada, Dacia subjugada, Italia e Macedonia desolada, Roma, ab potencia, rompuda, Galia debetlada, e Hispania subjugada e ara ensutzada (1), e en mans de infels (2) enemichs posada? E crech que tots aquests mals te són venguts, per tant com sostenguist la malvada secta arriana, per que (3) cometist crim de lesa magestat contra ton Déu e Senyor: e per aquesta rahó t'ha axí punida e castigada.

(Barcelona. *La Renaxensa.* 1886.)

Johanot Martorell

Libre del valerós e strenu cavaller Tirant, lo Blanch.

(1400)

Cap. CXI... Com la princesa véu que Tirant se-n anava, cridà a Diafèbus, e preguà-l mólt digués a Tirant, de part sua, com fós dinat que vengués tantost, com ella tenia gran desig de parlar ab éll, e que aprés dançarien.

Com Tirant ho sabé, préstament pensà lo que (4) éra: e féu comprar lo més bell spill que poguéren trobar e posà-l-se en la mànegua. Com li paregué hora, anaren al palau, e trobaren al Emperador ab la filla a rahons. Com lo Emperador los véu venir, manà que féssen venir los ministres, e davant éll dançaren per bon spay: e lo Emperador, com hagué un

(1) Miller *sutze* o *sutzeu*. (2) *infèhels*, *ensutzeda*, de (3) *per còque*.

(4) En aquest cas comença a perdre's la tradició de la forma *cè que* e *qui na cosa*.

poch mirat, retragué-s en la sua cambra. E la Princesa lexà decontinent de dançar, e prés a Tirant per la mà, e assiguéren-se en una finéstra; e la Princesa començà a fer principi a un tal parlar:

«Cavaller virtuós, molta compassió tinch de vós del mal que-us veig passar. Per que-us préch que-m vullau manifestar lo mal o lo bé que la vostra virtuosa persóna sent: car tal mal porà ésser, que yo, per la amor vostra, ne pendré una part; e si és bé, yo seré molt aconsolada que tot sia vostre. Axí, feu-me gracia de préstament volér-m'ho dir.

—Senyora, dix Tirant, mal vull al mal com vé en témps de bé, e molt pus mal com per éll pert lo bé: e de tal mal yo no-n faría part a vostra altesa, que més lo amaría tot per a mí que no fer-ne part a negú. E de semblants paraules no se-n deu més parlar: parlèm, senyora, de altrea coses qui sien de plaer e de alegría, e lexèu les de passió, qui tormenten la ànima.

—Certament no és cosa neguna, dix la princesa, per cara que a mí fós, e vós la volguésseu sabér, que yo de bon grat no la-us digués; e vós a mí dir no m'ho volèu? Per què-us tórn (1) a pregar, per la cosa que més amau en aquest món, que vós m'ho digau.

—Senyora, dix Tirant, per mercè vos supplich, no-n vullau fer tan fort conjuració; que tal, senyora, me avèu posat al devant, que tót quant sé en aquest món vos diré. Senyora, lo meu mal prést serà dit: mas yo só cert que préstament serà en les orelles del vostre pare, e açò serà la causa de la mia mort. E si no ho dich, també de dol e de ira tinch de morir.

—E ¿pensau vós, Tirant, dix la Princesa, que les coses que fan a tenir secrétes yo les volgués dir al senyor mon pare ni a neguna altra persóna? No pensèu que yo vaja vestida de aquexa color que vos pensau: per què, no tingau temor de dir-me tot vostre fét, car yo-l tindré tancat dins lo meu retrét secret.

(1) Obsérvi's la forma *torn*, *torn-h* etc. propias del Subjunctiu, [illegible] ab *torn-ar*, *torn-ga* del Indicatiu.

—Senyora, puix la altesa vostra me força de dir-ho, no puch més dir sinó que ame.» E no dix pus, sinó que baxà los ulls en les faldes de la Princesa.

CAP. CXII. *Com la princesa conjurà a Tirant que li diguès qui éra la senyora que ell tant amava.*

«Digau-me, Tirant, dix la Princesa, si Déu vos léix obtenir lo que desijau, dièu-me qui és la senyora qui tant de mal vos fa passar, que si en cosa neguna vos hi poré ajudar, ho faré de molt bona voluntat; car molt me tarda de sabèr-ho.»

Tirant posà la mà en la mànegua, e tragué lo spill, e dix: «Senyora, la ymatge que-y veurèu me pot donar mort o vida. Mane-li vostra altesa que-m prengua a mercè!»

La princesa prés préstament lo spill, e ab cuytats passos se-n entrà dins la càmbra, pensant que-y trobaría alguna dona pintada, e no-y véu res sino la sua cara. Lavors ella hagué plena noticia que per élla se fahía la fésta: e fón molt admirada que séns parlar pogués hom requerir una dama de amors...

Com la Princesa véu que ab tan gran desconort se-n éra partit, moguda de molta amor e de strema dolor, los seus ulls destilaren vives làgrimes mesclades ab molts suspirs e senglots, que neguna de les sues donzélles no la podíen aconortar, lançant veus doloroses e mostrant ses dobles e tristes dolors, e dix: «Veniu vós, la mía feel donzélla, vós qui-us sentiu dolre de mon torment! Què faré, trista de mí, que a mi par que no-l dech veure jamés sinó mort! E axí m'ho ha dit éll; car lo seu cor és tan alt e de tanta noblea, que préstament ho posarà en execució. Donchs vós, la mía Stephanía, vullau havèr mercè de mí! Anau cuytadament a Tirant, e pregau-lo mólt, de part mía, que-s vulla lexar de fer alguna novitat; que a mi desplau mólt lo que he dit.....»

E Stephanía, per contentar la voluntat de sa senyora, prés una petita donzélla ab sí e anà a la posada de Tirant, qui stava molt prop del palau, e pujà alt en la cambra e trobà-i que lavors se despullava un manto (1) de brocat que vestía,

(1) Nos resmenys d'aquest *manto*, per *mantell*, hi sovintegen paraulas castellanes com *ánimo*, *moro*, *perro cá*, *reproche*, etc.

ab Diafébus qui prop stava aconoltant-lo. Com Stephania lo véu despullat, en gipó, pensà que s'éra despullat per dar sepultura al seu cors: lançà-s Stephania als peus de Tirant, axicom si fós senyor de natura, e dix-li semblants paraules:

«Senyor Tirant, què volèu ordenar de la vostra persóna, qui és dotada de tota virtut? car tots los vostres féts fins açí són stats illuminats de memorable gloria. Ara per tan mínima causa no vullau perdre tots los treballs ni lo premi de vostres gloriosos actes! ...Que, per tan poca cosa com ma senyora vos ha dit, vos siau tant agreujat, que-n vullau perdre la sua amor, e lo cors e la ànima! car la majestat sua ho dehía amigablement, per burlar-se ab vós e de açò poré yo fer salva ma fé, e vós tantost vos sou mogut a ira intolerable. Per què-us suplich, ab molta amor, que vullau remetre totes aquestes coses a oblivió e perdonar a la vostra joventut e gentil disposició, e no vullau fatigar la fortuna qui-us és pròspera, car grans sobres li faríeu.» E callà, e no-n dix més.

E com Stephania entrà per la cambra e Tirant la véu que féu continent de agenollar-se, tan prest fón Tirant ab lo genoll en terra,... e volgué satisfer a les pareules de la donzélla; e mogut per gloria de domèstica senyoría, féu principi a paraules de semblant stil:

«Tants són los mals que comport (1), que no comporten de sí trigua alguna: car flames tormenten contínuament lo meu cor, e adolorida temor me dóna turment irreparable. Aquests són los fochs de la mía offeguada pensa, ja causat de viure e vençut de les penes de amor: de hón se segueix que la mía ànima s'és rebellada contra lo cors, volènt dar fí als treballs e turments de aquest miserable món, per çò com pens (si voluntat no m'engana) que en l'altre sien de molt menor pena, per çò com no seran de amor, com aquesta sía la pena qui excelleix totes les altres penes. E no-m dol la mort, com pens morir per tal senyora; que morint en lo món, reviuré per gloriosa fama, que diran les gents que Tirant lo Blanch morí per amors per la més bellíssima e virtuosa senyora que sía ni serà en lo món. Per què, senyora, sup-

(1) Que no comporten.

plich a la mercè vostra que-us ne vullau anar e lexar a mi dolorós.»

La princesa stava ab inestimable congóxa com vehía que Stephanía no tornava per recitar-li noves de Tirant. E no podènt-ho més comportar, cridà una donzèlla sua que havía nom Plaer-de-ma-vida, e prés un drap e posà-l-se sóbre lo cap (per que no fós coneguda) e devallà per la scala del ort; e oberta la porta del ort, passà en la casa hón éra Tirant, que per negú ne fón vista. Com Tirant la véu entrar per la cambra, se lançà estès per terra. Hi (1) élla, com los véu star a rahons e agenollats, també volgué star com élls staven, e començà a fer principi a un tal parlar.

Cap. CCCCLV. *Bréu de comiat tramès per Tirant a la sua Princesa.* (2)

«Puix la mort a mi és tan vehina, que més aturar no puch, no-m resta més per complir mon viatge sinó sols pendre de vós, senyora de preclara virtut, mon darrer, trist e dolorós comiat: puix la fortuna no vol ni ha permès que yo, com a indigne e no merexedor, haja pogut atènyer a vós qui éreu lo premi de mos treballs. E no-m dolguéra tant la mort si en los vostres braços hagués finida ma vida trista e dolorosa. Mas suplich a vostra excelsa senyoría que no-us dexèu de viure: per què, en premi de la molta amor que-us he tenguda, siau en recort e tingau per recomanada la mía pecadora ànima, la qual ab molta dolor tórna al seu Creador qui la-m havía comanada. E puix ma fortuna no-m consent podèr-vos parlar ni veure, que crech fóreu stada remey e salvi a ma vida, he deliberat scriure-us bréu, per que la mort no-m vol més prorrogar: almenys, que siau certa de ma estrema passió e ésser atès al darrer térme de ma vida. No-us

(1) Aquesta *Hi*, per *E* ó *He* conjunctiva, fóu lo primer pas de la *V* de vu.

(2) Segóns una nota final de la edició princeps, En Martí Johan de Galba, a préchs de Na Isabel de Lóris, *traduhí*, o compongué, tota *aquesta quart la part qui és la fi del llibre*.

puch més dir, que la molta dolor que tinch no-u consent: sol vos suplich e, de gracia, vos deman que per recomanats tingau mos parents e servidors.

Lo vostre Tirant qui, besant peus e mans, la sua ànima vos comana.»

Cap. CCCCLXXIII. *La lamentació que feu la Princesa sobre lo cors de Tirant.*

¡O Fortuna monstruosa, ab variables diverses cares, séns repos, sémpre movent la tua inquieta roda contra los miserables gréchs, has poderosament mostrat lo pus alt grau de la tua inniqua força! Envejosa dels animosos e enemiga, als flachs no desdenyes vençre, e dels forts, destroits triumphar te delita!... Aquest éra sustentació de ma vida; aquest éra consolació de tot lo poble e repos de la vellea de mon pare. Aquest darrer dia amarch de la tua vida és stat darrer de tot lo nostre Imperi e de la nostra benaventurada casa! ¡O durs fats, cruels e miserables! ¿e còm no permetés qué yo, ab les mies desaventurades mans, pogués servir aquest gloriós cavaller? ¡Dexau-lo-m besar moltes vegades per contentar la mia adolorida ànima!... ¡O Tirant, reb los besars, e los plors e sospirs ensémps, e pren aquestes lágremes, car tot quant te dó me és restat de tu!...» E dites aquestes paraules, caygué sóbre lo cors smortida: fón levada préstament de sóbre lo cors, e per los métges, ab aygues cordials e altres coses, fón retornada.

Cobrat lo recort, no tardà, sóbre lo cors mort, la ja quasi morta senyora lançar-se e la boqua freda besar de Tirant. Rompé los seus cabells, les vestidures, ensémps ab lo cuyro dels pits y (1) de la cara, la trista, sóbre totes les altres, adolorida; y estesa sóbre lo cors, besant la bóca freda, mesclava les sues lágremes calentes ab les fredes de Tirant. E volent pronunciar, no podía, ni sabía, tristes paraules a tanta dolor confórmes: y ab les mans tremolant, los ulls de Tirant

(1) Es de observar que la transformació de *ha*, conjunctiva, en *y*, fóu ad[illegible] introduhida per son traductor En Martí Johan de Galba.

obría, los quals primer ab la bóca, aprés ab los seus ulls, besant, axí de abundants làgremes omplía, que semblava Tirant encara mort, plorant la dolor de la sua Carmesina (1) viva, planyent deplorava. E sóbre tótes plorant sanch, que de aygua les làgremes ja tenía despeses, lamentava, sóbre lo cors, aquella que sola perdía aquell qui per élla havía perdut la vida...

Cap. CCCCLXXVIII. *Paraules de bé morir, les quals dix la Princesa en la sua fi.*

«¡O senyor méu Jhesucrist, qui volguist pendre mort e passió en l'arbre de la véra creu per rembre natura humana e a mi, peccadora! te suplich que-m vulles obrir los teus tresors, donant-me una góta de les tues dolors, la qual me faça plànyer en general totes les injuries que yo, peccadora, contra tu he comeses en aquest present món. E suplich-te, Senyor, que-m vulles donar dolor e compassió en lo meu cor; la qual me faça plànyer les afliccions e penes les quals per mi, peccadora, volguist passar e sostenir...

»A tu, Senyor méu gloriós, qui ést Déu gran e poderós, coman la mía ànima per tal que, morta al món, visca ab tu; e dels peccats que he féts per frevoltat de la conversació humanal, tu, Senyor méu, me deneja ab la tua pietat e misericordia. E coman, Senyor, en les tues mans sagrades lo meu sperit, per çó que lo príncep de les tenébres no-m puxa noure: mas tu, Senyor méu, misericordiós, lo-n defèn e en ta guarda lo prèn. E reb, Senyor, la mía ànima qui tórna a tu, e vist-la de vestidura celestial, e abeura-la de la font de vida eternal, per tal que entre los alegrants se alegre, e entre los sabènts sapia; e entre los sancts màrtirs coróna reba, entre los patriarques e prophetes se alegre, e, entre los sancts apòstols, Jhesucrist seguir puxa; e entre los sancts àngels la claredat tua veja; e entre los edificis de paradis goig perpetual possehesca, e entre los cherobins e seraphins la Magestat tua contémple.

(1) Aquest éra lo nom de la Princesa. Tot aquest passatge, solament canbiats los noms dels protagonistes, fóu després calcat en la *Historia de Leander & Era* per En Roiç de Corella.

«Reb, Senyor, l'ànima de la tua serventa, la qual del carcere de aquest món te plau apellar: e deliura-m dels laços e de les penes infernals. Senta, Senyor, la benaventurança del repos del cel e de la lum eternal, e merite de havér ab los teus sancts elets vida e gloria perdurable. ¡O Déu, complit de tota amor e bonea, al qual solament se pertany de perdonar, medecina de vida, aprés la mort, atorga-m! Senyor, que la mia ànima, lunyada e despullada dels vicis terrenals, sía collocada entre la companyía per tu remuda, e coman-me a Déu qui m'ha creada.»

E dihent aquestes e semblants paraules, la Princesa reté l'esperit al seu Creador. E fón vista gran claredat d'àngels en la sua fí, qui se-n portaren la sua ànima ab la de Tirant, qui aquí éra present en la sua fí, qui la sperava...

M. Aguiló. *Biblioteca Catalana.*

Contestació a la proposició del rey En Joan de Navarra, llochtinent del seu germà lo rey En Alfons V de Aragó, féta per lo bisbe de Elna, en les córts de Barcelona.

Senyor molt alt e molt excelent: Legim en los libres de... Neomias, stant davant lo rey Arfaxat, ésser trist e plorós; e interrogat per lo rey còm stava axí, com no fós malait, dix no ésser séns causa, com grans dies e anys hagués plorada la desolació de la sua gent e de la terra ón sos pares havien sepultura.

Axí, Senyor, aquest poble de Cathalunya stant davant la vostra Magestat, trist e quasi plorós, spéra oyr de vós ¿què és aquesta tristor? E respondrà-us que no és séns causa. Car diu que aquesta és aquella tan benaventurada, gloriosa e fidelissima nació de Cathalunya qui, per lo passat, éra temuda per les Terres e les Mars; aquella qui, ab sa fehel e valent spasa, ha dilatat lo imperi e senyoría a la Casa d'Aragó; aque-

lla conquistadora de les ylles balears e régnes de Mallorques, e de Valencia lançats los enemichs de la fè chrestiana; aquella Cathalunya qui ha conquistades aquelles grans ylles de Italia, Sicilia e Sardenya, les quals los Romans, en llurs primeres batalles ab los Cartagineses tant trigaren conquistar, e en les quals arbitraven star gran, e la major, part de llur Stat; aquella qui vetustíssima e famosíssima Athenes (d'ón és exida tota la elegancia e doctrina dels Gréchs) e aquella Neopatria havía convertides, en sa lenga cathalana; aquella Cathalunya qui diverses reys, vehins de França e Spanya e altres, ha rots, fugats, perseguits e meses a total estermini; aquella Cathalunya qui sola (lo rey en Pére lavors regnant) s'és defesa contra tots los prínceps del món chrestians e moros, los quals tóts li fóren enemichs. Per los quals e altres singulars mèrits, que comptar sería superfluitat, aquell bon rey en Martí, en la córt de Barchinona, coronà la dita nació e li aproprià, per les sues singulars fidelitats, aquell dit del Psalmiste: *Gloriosa dicta sunt de te Cathalonia.*

Ara, Senyor molt excelent, se veu totalment ruynada e perduda, per la absencia del seu gloriós Príncep e senyor, lo Senyor rey; veu que és perida en élla tota la potencia, honor e juridicció ecclesiàstica; los barons e cavallers potents són perduts; los rocins dels cavallers són tornats mules; les vídues, orphens e pubills circuexen e no troben qui aquells aconsol; los corsaris e pirauts *(sic)* dins los ports la roben, e totes llurs mars discórren, de què jau la dita nació cathalana quasi vídua, e plora la sua desolació ensémps ab Jeremía prophéta, e spéra algú qui la aconsol.

(*Registre de Córts del any 1454.*—A. Bofarull, *Crestomatia*, 1864.)

Gabriel Turell

Recort historial

(1476)

Aquest rey don Alfonso vingué a regnar en ses terres en témps de gran joventut. E prés tres homens, ab los quals se reposava en los féts de justicia, e éren, l'arquebisbe de Tarragona, lo noble moss. Guerau Alemany de Cervelló e don Berenguer de Bardaxí.

Dir de aquest quanta virtut, magestat e excellencia en son témps se mostrà, tot scriure seria poch. En éll se conegué magnificencia en lo viure, magnanimitat en lo desig, liberalitat en lo dar, graciositat en lo maneig. Es stat un trò en la Italia, ha squivat los ambiciosos, ha domat los tyrans, en la mar corregit los cossaris, ha fét veure de sí gran saviesa. Los conquistats ha tornat en libertat, mostrant a aquells amor e voluntat. ¿Qual és stat en la casa de Aragó e Barchinona que tant haja montat e augmentat la honor e estima de vida pomposa, cerimonies e totes coses a la dignitat real pertanyents? Ha servat conquestes; e actes de cavalleria en éll són stats mirats.

Callaré, donchs, lo que no poria scriure de aquest tan alt rey, del qual recitar les obres la mà seria cansada, e no cabria en paper si-s havía a scriure la sua procsa, remetent-ho a aquells qui de present se troben que, seguint sos actes, de honra se són vestits: car demasiat és scriure les coses de les quals la pràctica és la véra relació. E sos féts no poden star en alguna oblivió, majorment que en lo libre que s'és fét de la sua recordança, *De dictis et factis*, més extesament totes les coses stan posades.

(Ms. del XV.en segle. — *L'Avenç*, 1891.)

Curial & Güelfa

La Güelfa passava no poch desig de veure Curial, e estava en contínues oracions e dejunis per la salut de aquell, e tots dies del món hoya tres misses, quant a élla vengué la primera lletra de la batalla que havía vençuda en deliurança del prom, de què ella hach molt gran plaer e dins son cor féu tan gran fésta, que fónch maravella gran. E semblantment lo Marquès ne féu fer en sa casa molt gran alegría, e dix moltes paraules en loor (1) de Curial, de què la Guelfa havía molt gran goig: emperò no ho feya aparés, ans deya que no éra nova cosa que un cavaller valent e forts, havént mal dret, fós vençut per un altre no tant valent, e que açò tots dies se veya per experiencia; mas donava materia, tant com podía cobertament, que d'aquest fét se parlas, en la qual cosa ella trobava consolació sobirana, e no havía altre bé sinó oyr parlar de Curial.

Emperò, com unes noves facen oblidar altres, vénch altra nova de la gran menció que l'Emperador havía féta de la sua venguda, e de les grans féstes que li feyen e com d'altri no-s parlava, e que aquell se tenía per millor qui més lo podía festejar.

Açò podets dir que plagué a la Güelfa entant que envidés (no) ho podía cobrir: mas tota-hora deya que ella bé creya que gran fésta li féssen, axí per çò que havía fét com per çò que sperava a fer, emperò que tot-hom devía pensar rahonablement que les fames són majors que los féts, e que spesses voltes avé (2) que los hómens çò que vehen e ohen reciten ab usura.

Tot-hom, emperò, parlava de Curial, car aquells qui éren

(1) Per *lahor* o *llohança*. (2) *s'levé*

anats en sa companyia, axí per servir-lo com altres, scrivíen tots dies, e lo Marquès sabía totes les coses e les publicava tantost a sa sor, la qual ja les sabía de gran res abans; emperò ella les tenía secrétes, e lo Marquès les palesava.

Sabut, emperò, per la Güelfa que lo día de Sant-March devía ésser la batalla, lo qual día éra ja molt prop, ella s començà a entristir e a sentir en son cor dolor molt gran; e perdent lo menjar e l dormir, tornà groga e molt descolorida: e los métges, cuydant-la guarir, la purgaven e sagnaven, e ella tot ho prenía segóns que ells ordenaven, per cobrir la sua malaltía, de la qual ells no havíen conexença alguna.

Mas, com ella pijoras cascun jórn, dix a son frare que se-n volía anar a un monestir de dones que-y havía molt devot, e que si morir li convingués d'aquest accident, en aquell volía ésser soterrada. Per què, lo Marquès ho lohà, e tantost là-y aportaren, pregant son frare que hom del món no la visitas.....

Vengut, adonchs, lo díe de Sant-March, ella convidà tots quants pobres pogué havèr, e ella matéxa a peus descalços los servi, e totes les monges ab élla, de què totes éren maravellades. E aquest día, aprés que los pobres fóren servits, ella, séns menjar ne beure, se més al llit: e certes, totes les monges creguéren que aquest fós lo darrer de la sua vida. Per què, trametéren per lo Marquès, e com ell fós vençut, li dix: «O molt bella sor, e què (1) és lo mal que vós havets, que hom del món no-l vos ha pogut conèxer? Yo-us préch que prengats en vós algun esforç, e vejats si havets desig de alguna cosa que hom donar-vos pogués, en manéra que axí no defallissets.» Ella respós: «Senyor frare, yo no sé quin mal yo he, ne de ma vida tan grossers métges yo viu, car nulls (2) témps algun remey, ab tota la sua (3) sciencia, m'han sabut procurar: e placia a Déu, qui és poderós a guarir-me e coneix lo meu accident, que ell hi vulla provehir e me-n traga a la millor part, car yo-us avis (4) que si ell no-y proveheix, dins vuyt jórns yo he per clar que seré fora de aquest món.

(1) *quin.* (2) *nulli.* (3) *la llur.* (4) *avise.*

Mas, com la hora de les véspres s'acostas, lo Marquès dix: «Ah las! e en quin treball deu ara ésser Curial? Placia a Déu que li vulla ajudar.» E dites aquestes paraules, prés comiat e, girant les spatlles, se-n anà.

La Güelfa ohint açò, demanà la Abadessa, e manant a les altres que li féssen lloch, dix: «Senyora, yo muyr.» E tantost los ulls entelats e tota la color perduda, inclinant lo cap sóbre lo muscle de la Abadessa, caygué; la qual cridà grans crits. Les monges, qui d'élla se éren partides, tornaren tantost, e si se sforçaven ab diverses manéres de arguments revocar (5) los seus spirits qui se-n anaven.

Vanament, emperò, se treballaven; la Güelfa, certes, en aquest cas éra molt pus prop de morta, que de viva. Emperò, com molt hagués estat, retornà un poch, e, fét un sospir, totes les dones cridaren: «Ah, senyora, per Déus mecè, esforçats-vos un poch! Ah, senyor Sant March, ajudats-li, que huy és lo vostre sant día!» Emperò com molt fós la Güelfa treballada, axí de la dolor com del dejuni, adormí-s un poch...

(A. Rubió.- *Barcelona 1901*, pl. 76.)

Miquel Péreç

(vers 1474)

Verger de la Verge Maria

CAP. II. *De la Nativitat de la gloriosa Verge Maria.*

No és la enfosquida terra, per la naxença del sol, tan prést illuminada, com aquesta gloriosa Senyora en la sua na-

(5) *invocar* (?)

tivitat ha illuminat la escura vida dels homens, essent lluminós estel del alba, portant alegra embaxada de la présta venguda del clar Sol de justicia, Déu Jesus salvador nostre. E axicom la reyna de Sabba vengué en Jerusalèm a veure lo rey Salomó, axí la gran Reyna del paradis vengué en lo món, no solament per veure lo vertader Salomó, Jesus, mas per poder-lo maravellosament parir e concebre...

Fón propriament nomenada Alba la sacratíssima verge María; que axícom l'alba és fí de la nit e principi del díe, axí aquesta gloriosa senyora en la sua nativitat fón términe e fí de la escura nit de ignorancia, e principi e començ del clar díe de salut vertadera. Mirant en esperit lo gran Moysès que la gloriosa verge María havía de nàxer per subvenir, ajudar e soccórrer als peccadors miserables, tan granment la amava que, per donar-li alguna gran llahor, volgué al paradis terrenal acomparar-la; e per çò com no duptava de la sua gloriosa naxença, mirant-la ja quasi fora del stèril véntre de la beneyta sancta Ana, dix: *Plantavit Dominus paradisum voluptatis a principio*. E en lo mig de aquest paradis havía d'esser plantat l'arbre de vida, les fulles del qual havíen de sanar lòs malalts, la olor havía de resucitar los morts, la sabor endolcir los amarchs e la vista portar als benaventurats Angels incomparable alegría. E axicòm del paradis terrenal naix una font qui en quatre grans rius s'escampa, axí de aquest gloriós paradis, sacratíssima verge María, naix la abundosa font de gracies, escampant-se en quatre grans rius qui tota la habitable terra abundosament réguen: lo hu dels quals als devots contemplatius decórre, donant-los gracia de perseverar en les oracions devotes: lo segón, als actíus diriva donant-los gracia de humilment sofferir los onerosos treballs de aquesta treballosa vida porta: lo tercer, als prelats aplega, donant-los gracia com a bons pastors, ab lo bastó de sancta doctrina regir les acomanades ovelles: lo quart als súbdits devalla, donant-los gracia de voluntariament obehir les coses que-ls són per lurs superiors manades. E és estat aquest gloriós Paradis terrenal granment ennobleit per lo dólç cant de diversos pardals, que són

estats los sancts Profétes, qui han cantat innumerables llahors de la sua dignitat maravellosa. Es estada delitós obgécte de tota natura angèlica e humana, lo qual, séns terrible ira e malicia, mirar no poden los mals àngels per superbia cayguts de les celestials cadires.

Naxqué ab tan special privilegi, que may la sua incomparable bellea pogué per algú ésser desijada; ans los mals desigs en pura honestat convertia. E tenint us de rahó, en perfecció excelsa, axí lleugerament e arreglada se movía dins lo cast véntre de sa mare, que poch afany donà la sua naxença a la gloriosa sancta Ana. E axicom la colóma exint de la Arca de Noè portà seguretat a tot lo món del general diluvi, axí ella, simple e humil colóma, portà seguretat e alegría, exint del véntre cast de la gloriosa sancta Ana. Car axicom, ans de la creació del material sol, spesses tenébres tota la universal terra cobríen, en les quals los homens en gran penalitat visquéren si per lo universal Creador la llum no fós creada, axí ans de la nativitat de aquesta resplendent llum, sacratíssima verge María, tots los homens en escures tenébres de enfosquides culpes vivíen, per ón ab gran escuretat en lo baix infern devallaven: e per çò com los del llim ab gran penalitat éren privats de la visió divina, la venguda en lo món de aquesta preclaríssima Llum desijaren. E axí, Déu omnipotent, volènt satisfer al desig de aquells qui ab tan devota afecció lo supplicaven, dix: *Fiat lux*, con tramès lo gloriós sanct Gabriel a sanct Joachim e sancta Ana, per denunciar la concepció de Llum tan gloriosa; la qual en la sua nativitat mostrà maravellosa resplendor, illuminant lo món, resplendint en lo Cel, e penetrant fins al enfosquit e pregón céntre.

Es estada, donchs, aquesta sua excelent nativitat, per als Cels, per al món e per als profundes llims dels sancts Pares, rahó de molta alegría. Alegraren-se los Cels; puix Déu lo Pare mostrà gran goig per ésser venguda en la món aquella perféta donzélla, a qui lo rich tresor, fill séu, acomanar podía; mostrà gran goig lo Fill, per çò que gran temps havía que tan estimable Mare tenir desijava; mostrà gran goig lo Sperit

sanct mirant tan maravellós Témple séns alguna imperfecció de peccat, en lo qual devallar e habitar devía; alegraren-se los àngels, esperant que per élla se poblarien aquelles altes cadires qui restaven buydes per la elevada superbia del inich Llucifer... Alegrà-s lo món, que essent tots los homens en general cativeri encorreguts per occasió de la primera culpa, speraven que aquesta victoriosa Judith al terrible Satan, qui sóbre tóts gran senyoria tenía, de deu mil parts lo cap li fenría. Alegraren-se los trists llims dels sancts Pares, car tots los Patriarques e Profétes qui staven céchs séns fruyt de gloria, esperaven molt prést ésser regats per aquesta abundosa Font de misericordia e florir ab goig inefable en los verts prats del etern e perdurable Régne.... Los quals Patriarques e Profétes, con algú per mort corporal en lo pregón llim devallava, tantost de aquesta gloriosa Infanta, ab alegra voluntat, demanaven. E axí, con lo benaventurat Joachim arribà hón ells estaven, Adam, e tots los altres Patriarques e Profétes, honor e reverencia gran li presentaren, pensant que éra pare de aquella per qui ells de tan escura e trista presó havien ésser delliures.

Naxqué tota bella, que totes les naturals forces del cel a embellir la sua estréma bellea se sforçaven, tenint entegrament totes les perfeccions que tots los altres sancts particularment ténen. Per què no li ha fallit ni la puritat dels àngels, ni la fé dels Patriarques, ni la sciencia dels Profetes, ni lo zel dels Apóstols, ni la paciencia dels Martirs, ni la discreció dels Confessors, ni la humilitat de les devotes Vergens: e axí nostre Senyor Déu la féu major de totes les humanes creatures, major de tots los àngels, subjugant a la sua gran potencia tot lo podér dels princeps de tenébres.

De aquesta gloriosa senyora, Mare e Advocada nostra, fón lo nom María, que vol dir Stela de la mar; los raigs de la qual han illuminat lo món, han resplendit en lo Cel, e han penetrat lo diametre de la terra fins al miserable carçre dels exillats Pares: ella als navegants en la mar de aquesta treballosa vida, dels cruels vénts de temptacions e dels perillosos sculls de tribulacions, segurament delliura; e los qui la nau

de la treballada pensa, per les grans ónes de superbia, avaricia, e altres peccats e vicis ténen combatuda, alçant los ulls ad aquesta lluminosa Stela lo port de reposada vida atenyen.

Vol dir aquest nom María, mar, en la qual tots los rius de gracies, que particularment han tengut tots los Sants gloriosos, són entrats complidament en élla. Vol dir encara aquest gloriós nom de María, Senyora, per çò que ella senyoreja los Cels, lo món e los inferns terribles; que de aquest benaventurat nom ab temerosa pahor fugen cuytats los grans capitans del cruel rey de superbia..... E aquest gloriós nom de María és compost de cinch lletres: per la primera, que és M., és entès que és Mare de misericordia; per la segóna, que és A., Arca dels tresors divinals; per la tercera, que és R. Reyna dels Cels; per la quarta, que és I, Illuminadora de les escures penses; per la quinta, que és A, Advocada dels peccadors. Aquest gloriós nom María és de tanta suavitat e dolçor, que los trists granment aconsola, alegra los malats e cansats, adelita los errants e descaminats, als drets camins de salvació segurament aporta, confortant ab la sua dólça benignitat los miserables pecadors per que no-s desesperen.

¡O maravellós nom de María! O nom delitable! O nom plé de alts e profundes misterís! O nom gloriós, ans de la creació del món scrit en lo llihre de la divina saviesa! E per tal que jamés de nostres gréus peccats perdó no podèm tenir sinó per mijà de la gloriosa verge María, invoquèm, en aquest perillós camí de nostra morta vida, lo seu nom sacratíssim, nomenèm-lo, amèm-lo, e en totes les nortres tribulacions e congóxes reclamèm aquell que sía en ajuda e defensa de nosaltres peccadors miserables.

Aquesta gloriosa María és aquella dona qui, ab lo peu de la sua profunda humilitat, ha trencat lo cap a la verinosa sérp qui temptà a nostra mare Eva: aquesta és la veritable Llum de la qual és nat lo clar Sol de justicia: aquesta és aquella beneyta Arca de Noé de fusts imputribles, fabricada per lo vertader Noé, Jesus salvador nostre: aquesta és aquella

beneyta Raquel, la bellea de la qual cobejant nostre Senyor Déu devallà en élla per pendre carn humana: aquesta és aquella benaventurada scala per la qual véu Jacob que innumerables àngels muntaven e devallaven: aquesta és aquell gran e maravellós Témple, ab innumerables columnes e pintures, en lo edifici e fàbrica del qual jamés alguna remor de martell ni de serra fón ohida, que en la concepció del seu gloriós fill neguna cosa de operació humana hi fón sentida, mas en lo silenci del Sperit sanct fón tan perféta obra acabada: aquesta és aquella alta montanya de perfecció, de la qual séns mans de operació humana fón tallada la pédra eleta, Jesus salvador nostre: aquesta és aquella beneyta porta de Ezequiel, per la qual lo gran Rey dels Cels entrava e exía romanint eternalment tancada, per çò que ans del part, en lo part e aprés, fón la porta de la sua virginitat segellada. Per élla som portats de les tenébres a la llum, de la mort a la vida, del plor a les rialles, de la tristor al goig, de la terra al Cel, de la servitut a la libertat, de la pena a la gloria, de la bóca del infernat drach al sí del etern e misericordiós Pare.

No séns causa, donchs, lo nom de aquesta alta Reyna de paradis fón María: lo qual, no per voluntat de sos parents li fón imposat, mas per çò com la divina disposició axí-u ordenava, per quant en aquell no solament la altitut de les sues maravelloses virtuts, mas la nostra guía, ajuda e endreça fós complidament manifestada.

Barcelona, 1495.—Pau Campins, 1732.

Sor Elisabet de Villena

Vita-Christi

CAP. CXLII. *Com lo dijous aturà lo Senyor en Bethania, e-s dinà aquí, e en la vesprada près comiat de la Senyora mare sua.*

Lo dijous, de matí, la excelent Senyora ixqué de la cambra sua ab tan gran tristicia e alteració de cara, que movia a gran compassió los qui la miraven. Car, ab tót que sa senyoría fós molt certa que lo seu fill éra veritable Redemptor de natura humana e que per mort la havía de rembre, cascuna vegada que d'açò se recordava li éra axí gran la dolor, com si llavors novament ho sabés. E ab aquesta dolor possehí aquell divinal Fill, del díe que-l concebé fins que-l véu mort en la creu: e res no li passava impensat, ans havía en contínua memoria les profecíes que del dit Senyor éren fétes, lo seny de les quals a élla éra molt clar, e sabía molt cert que tot se havía a complir en aquella excelent persóna a élla tan cara: de què la sua dolor éra inestimable, e vehent que s'acostava de hora en hora lo témps per élla tant temut, crexía de dolor en dolor.

Vehent-la lo seu excelent fill, conegué la molta dolor que dins portava, ab tót la cobris ab sobirana paciencia; e havènt gran compassió de sa Senyoría, prés-la per lo braç e féu-la seure en un banch qui aquí éra, sihent-se sa Magestat al seu costat per donar-li alguna consolació, dihent-li que sa Clemencia aturaría aquí fins en la vesprada, e que-s dinaría ab sa Senyoría, e s'alegras, pus lo tenía present. E Magdalena, vehent que mare e fill se rahonaven, puix sabía que ses Al-

teses la acollirien molt bé, vengué tantost e assegué-s als peus del seu Mestre, per escoltar lo que diría. E sa Magestat començà a parlar de coses tan altes e tan secrétas, que la ànima de la excelent Senyora e la de Magdalena prenguéren un gran refrigeri.

La gloriosa Marta, molt solícita, donava endréça en lo dinar e en lo aparellar de les taules. E com tót fón a punt, lo Senyor anà fer aquell darrer dinar ab la piadosa mare sua, en lo qual escamparen moltes més llàgrimes, que no rebéren vianda: e aprés lo dinar, lo Senyor los féu un gran sermó a tóts ensémps, volènt-los confortar e sforçar a passar les dolors que prést los sdevendríen; car sa Magestat se dolía molt més d'élls qui restaven, que no de sa propria e delicada persóna, la qual ofería a passar tan acerbíssimes penes.

Venint lo véspre, lo Senyor s'apartà ab la Senyora mare sua, e, trobant-se a soles (1), les entràmenes de Jesus féren travessades de dolor per la pietat que havía de la pena intrínseca que veya passar a la sua tant amada mare; e no podènt-se parlar, fón lo plor entre élls tan piadós e tan dolorós, que no basta llenga humana a esplicar-ho. E lo Senyor prenint sforç, ab la veu molt plorosa e piadosa, parlà ab la sua mare, e dix-li: «Molt cara e amada mare, yo só vengut en aqnest món per rembre natura humana: e són passats trenta-e-tres anys que yo calcigue aquesta terra de miseria e vall de llàgrimes. Quantes congóxes e dolors he passades vós sola ho sabéu, qui en aquelles m'havéu seguit e acompanyat. Ara és ja finida la peregrinació mia, e la companyia vostra e mia tan amada se té a partir e separar: e ja la famimiliaritat d'aquesta humanitat mia, a vós tan amable, la qual vos havéu parit e nodrit, en la present vida havér no podéu, car per cruel mort será de vós separada.» E la piadosa e amable mare que ou açó, axí li fón fort e cruel novell com si del tót ho ignoras; e, no podènt lo seu cor soferir tanta dolor, caygué smortida sobre los braços del seu fill, posant lo cap sóbre los seus pits.

(1) *Sola sola.*

Ara pens cascú quanta éra la dolor de Jesus, tenint axí la sua mare que tan tendrament amava. E les llàgrimes del fill banyaven tota la cara de la mare, e fregava-li les mans e abraçava-la ab molta pietat, dihent: «Oh mare mía, preniu sforç, car la vostra paciencia ha d'ésser exemple e admiració a les gents, no trobant-ne neguna axí ferma e animosa en totes les virtuts com vós, mare mía: car vós me seguirèu per fervor d'amor e m'acompanyarèu a la mort, e tóts fallint-vos, sola restarèu, ferma e constant en la fè. E siau certa que préstament serèu aconsolada de la mía resurrecció.»

La dolorosa mare retornant algun poch, no podènt envidés parlar, ab molta pena e llàgrimes dix al Senyor fill séu: «Oh Clemencia infinida, qui de tots los tribulats havèu mercè, prenga-us pietat de la vostra mare, car insoportable és, Senyor, la mía dolor. Bé sap vostra Clemencia que no havèu pare en la terra, e yo sola, mare, tinch a portar totes les vostres dolors. E lo Pare vostre celestal, qui és potencia e saviesa infinida, pot remetre e perdonar lo peccat d'Adam séns mijà de mort: car la excelent persona vostra, per la unió divina, és de tanta estima e reverencia, que una sola góta de la vostra preciosa sanch basta a rembre tota natura humana. E ja, Senyor, n'havèu vós scampada prou en la vostra circumcisió. Sia content lo vostre eternal Pare, e no permeta la sua Clemencia que pus n'hajau a scampar: car yo certament, Senyor, aquella dolor encara la sént viva en lo meu cor, e aquella sanch stà fresca davant los meus ulls. Què faré yo, vida mía, si més vos ne veig scampar!»

E respós lo Senyor: «Oh mare mía, preniu sforç, que aquesta pena, de necessitat, vós la havèu a passar. Veritat és, que és tanta e tan soberga, que no la poríeu portar sinó ajudada per divinal gracia, la qual tostémps és ab vós, e-us ajudarà a comportar totes les vostres dolors. Bé-us recorda, excelent mare mía, con Gabriel vos denuncià lo concebiment méu, e-us recità la gran disputa qui éra stada en lo cel, davant lo consistori de la sancta Trinitat, entre Justicia e Misericordia, sóbre la redempció de natura humana. E fón determenat no ésser altra vía pus justa ne pus rahonable sinó

aquesta: que lo peccat, per res, no restas impunit, ans fós llargament pagat e satisfét per aquell qui culpa no tengués; e com açò no-s trobas en natura humana, yo fuy forçat, per sola caritat e amor de natura humana, de pendre aquesta empresa. E diguí al meu Pare: —Oh Pare gloriós, llançau a mi en la gran mar de tribulació, e senta yo la miseria humana. E totes les ónes de tribulacions e dolors vinguen sóbre mi! car yo-u accepte tót, sols sia féta pau entre la Magestat vostra e natura humana.—E lo meu Pare fón content; e yo, ab voluntat e obediencia sua, só vengut en lo present món per complir çò que promès havía: e demà entraré en lo camp de la batalla ab la vestidura humana que de vós he presa, la qual veurèu axí squinçada en presencia vostra, que part sencera no-y restarà.

»Oh! ab quanta feredat e crueltat me veurèu tractar per aquella enveja e malicia del poble judaych, del qual só exit segóns la carn, e per éll principalment en lo món vengut!... Quant crexerà la vostra dolor e mia, mare sanctíssima, vista la gran desconexença d'aquell poble tan amat, e a qui tants (de) beneficis he fét! Car no solament han oblidats los passats, féts als seus pares, ans encara los presents per mi féts han tan poch estimats, que obres diabolicals los han jutjats, e axicom a frenètichs contra mi se són tornats, qui éra vengut per gorirlos de les llurs infermitats.

»Per què convé, mare mía, que elegesca poble novell, llançant aquest tan desconexent e desamable, al qual daré lley tota fundada en amor, per que conega que per sola caritat és stat remut; e que la mía mort li sía exemplar de vida, e que avorresca peccat, pus veurà que yo tantes penes tinch passades per destrohir lo dit peccat. E perçò-us he dit yo, mare mía, que lo meu Pare ha definit que la redempció humana se faça ab tantes penes e dolors e per mijà de mort, per que lo poble cristià axí lligat per gran força d'amor no encòrrega (en) l'horríble crim de desconexença, segóns ha fét lo poble judaych. E si-u fan, seran dignes de molta major pena. Car, si la sanch d'Abel cridava, demanant justicia contra la crueltat de son germà, quant més (no) cridarà

là mía contra los cristians desconexents e poch estimants la mía dolorosa passió e pena que per ells he passada, puix en aquella los he mostrat la major amor que mostrar-se pugà?... E axí, vehent-se per mi tant amats, seran forçats d'amar-me e d'avorrir per mi totes les afeccions humanes, e l'home qui és terrenal serà fét celestial, e aquell qui és enemich de Déu serà fét hereu de paradis. E molts altres beneficis inestimables se-n seguiran a natura humana per la mía passió de què vós, mare mía sanctíssima, vos devèu alegrar, com aquella qui sou font de caritat e desijau la reparació de natura humana; la qual no-s pot fer congruament, sinó en lo modo (1) que ja-us he dit. Yo seré tormentat en lo cors, e vós en la ànima; e les vostres dolors afligiran axí lo meu cor, que més pena passaré intrínseca, que no forana. Axí, mare mía, armau-vos de fortalea, car la vostra paciencia serà demà donada en admiració a tota natura angèlica e humana: e puix la voluntat del meu Pare és aquesta, convé a vós e a mi ésser promptes a la obediencia sua.»

La excelent senyora, que sentí aquesta ésser la difinitiva voluntat del Pare, e lo Fill molt prést a complir-la, ab sobirana dolor e plors, tot lo seu cors tremolant per estréma dolor, agenollà-s sa Senyoria en terra, e prés les mans del seu amat fill, e dix: «Fill méu, e mon Déu e Creador, puix (que) axí és la voluntat vostra fermada en natura humana, que per amor d'élla ab tan gran ànimo (2) volèu morir, yo, Senyor, me ofir a la servitut vostra, tornant-vos a recitar ab molta amor e dolor aquelles paraules que yo diguí en la vostra concepció: Veus-ací, Senyor e fill méu, la vostra serventa e mare dolorosa, qui-us serviré e acompanyaré en totes les dolors e penes vostres ab continuat desig de morir ab vós. Los meus peus, Senyor, vos serviran, anant ab vós a la creu; les mies mans vos serviran, tocant e abraçant la creu en què vós serèu penjat; la mía falda, Senyor, que en la vostra infantea és stada a vós llit de repos, ara-us servirà, devallant de la creu, per ésser aquí untat e embenat e per mi, trista mare, tan llargament plorat; los meus pits, qui a vós han do-

(1) *mou, manéra, forma* (2) *cor, coratge*

nat vianda e nodriment, ara, Senyor, seran coxí en què yo recolzarè lo vostre cap mort e tormentat. Yo, Senyor, aprés que-us haguí parit, per estréma pobrea e fretura de lloch, vos reposí en lo pessebre; ara yo matéxa us acompanyaré al sepulcre.

»Oh dolor inestimable, y quí la porà recomptar! que yo, trista mare, aprés de tanta pena haja a restar sens vós en la present vida! Oh, Senyor méu, no-u permetau vós qui sou pietat infinida! Faça-m vostra clemencia aquesta gran misericordia que muyra yo tantost aprés la vostra sepultura, car viure sens vós serà a mi mort continua e dolor séns remey! Oh Senyor, si David (1), per sola natural amor de pare, desijava morir aprés la mort del seu fill Absalon a éll desobedient, qui pot estimar quant és lo meu desig de morir ensémps ab vós, qui sou tan car e tan amat e obedient fill, més que nunca fill fón a mare? Vós, Senyor, sou la mía vida: separada de la companyía vostra, no és a mi possible viure per natura, si ja vostre Magestat no ordena lo contrari, qui sou Senyor e regidor de natura. Oh fill e Senyor méu, qui no llexau nengun servir (2) a vós fét séns gran remuneració! recorde-us ab quanta amor e diligencia yo-us he servit del día que-us concebí ençà: y en açó éra lo meu delit e repos, que yo pogués treballar per vostra Clemencia. Ara, Senyor, vos deman (3) aquesta mercè en recompensa dels meus treballs, que yo no sía separada de vós en la mort e pena vostra, ans muyra tantost con hauré donat sepultura al vostre cors, car en tot quant a mi és possible servir la Magestat vostra no volría fallir: ni vull pus vida, sinó tanta com és mester per servir a vós, qui sou vida e repos méu, séns la presencia del qual totes coses són a mi pena e pijor que mort.»

Lo clement Senyor, vehent la tanta y tan gran dolor de la sua excelent mare, vengué en gran plor, per la molta pietat que havía de la sua intrínseca dolor, e dix-li: «Mare mia molt cara, la vostra petició és molt justa, e sería molta rahó

(1) *Davit* ó *Davau*. (2) *servias, servey*. (3) *yo-us demanc*

que a vós fós atorgat lo (1) que demanau: car bé sé que la vostra vida séns mi no serà sinó una llónga mort séns negun remey: emperò, mare mia, forçat per la salut e amor de natura humana, tinch a donar a vós negativa per al present. E yo sol morré, e vós ab molta (de) dolor restaréu en la present vida, acompanyada de molta soledat e viduytat: car vós havéu a ésser reparadora de la fè, la qual los apòstols perdran per la gran pena e humiliació que en mi veuran, e fugiran de mi en la major pressura. E lo pus amat Pére, de qui tanta estima he fét, al qual vuli acomanar lo regiment e cura dels altres dexebles, vendrà en tanta flaquea, que no gosarà confessar ésser amich ni dexeble méu, ans dirà afermadament no havèr-me may conegut. E donchs, mare mía carissima, si aquest qui tan fervent se mostrava serà tan préstament derrocat, què sperau dels altres sinó que perirà la fè sua (2), si per vós no és ajudada? E tots los meus treballs serien quasi debades, si la fè no havía fonament per hón se pogués recobrar.

»E vós, mare mía, solà merexeu aquesta dignitat, que hajau a ésser, aprés mi, tot lo fonament e fermetat de la esglesia. Yo la fundaré ab la mía propria sanch, vós la refermaréu ab la vostra fortalea e gran paciencia; car, ab tót (que) passaréu major dolor que may mare ni altra dona haja passada, la vostra prudencia serà invencible, e serèu axí constant e ferma en la fè, que de vós tots los apòstols recobraran llum...

»Perçò, mare mía, ara no-m podéu seguir per mort, axícom desijau; ans restaréu dótze anys en la present vida, ab moltíssims treballs e gran enyorament de mi. E açò-us volgui yo donar a enténdre quant stant de edat de dótze anys, m'absenti de vós, e-m cercas tres díes ab gran dolor, vós e Josep, e aprés hagués gran alegría del meu recobrament, e de vós no-m só partit fins a la present jornada. E axí, mare mía molt cara, preniu esta pena ab gran sforç, puix sou certa que-m cobraréu: car, retornant de la batalla ab grandis-

(1) *ho o açò.* (2) *llur.*

sima (1) victoria, ensémps ab la presa que de infern trauré, a vós primerament aparré e de la mia presencia llargament aconsolaré... E per coranta dies ab vós staré, per remeyar les vostres dolors, les quals seran tantes, que en la present vida passar no poran fins, en gloria, siau ab mi ajustada, séns jamés sperar separació. Açò serà, mare mia, passats los dótze anys que dit vos he que havèu a restar en aquesta vall de miseria per confort dels crehents. E llavors yo vendré a vós, e separada la vostra ànima del cors, per mort, gloriós e immortal lo cobrarèu e ab aquell ensémps ab mi pujarèu en lo régne del meu Pare, en lo qual serèu entronitzada com a Reyna e senyora; e serà-us dat en la mà lo sceptre de misericordia per que llargament pugau dispensar ab aquells que plahent vos serà. E llavors finaran les vostres dolors e penes, e començaran los goigs qui eternalment duraran.»

E la dolorosa mare, tant éra plena e abeurada en dolor per lo partiment del seu amat fill, que conort negun pendre no podía, ni la sperança del goig sdevenidor no podía la (sua) pena present remeyar ans augmentava e crexía la dolor sua. Emperò la prudentíssima Senyora, vehent que aquesta éra la deliberada voluntat del seu Senyor e fill, posà fi a les paraules sues, llançant-se als peus de sa Magestat, e mostrant la sua gran obediencia, dix-li: «Puix axí és, fill méu e Senyor, que volèu que en la present vida séns vós yo rest, sía féta la vostra voluntat (2).» E lo Senyor alçant-la, abraçaren-se abduy d'un tan stret e amorós abraçament, que recitar-ho no basta llénga humana.

---

(1) *molt gran.*

(2) En l'original diu *Fiat voluntas tua*, al proferir aquesta darrera frase.

(Valencia, 1497. — Barcelona, *Carles Amoros*, 1527.)

Pére Miquel Carbonell

(1495)

Chròniques d'Espanya

...Dissapte, a .iij. de Janer, any M.CCCC.LXj., fóren posats per diverses places e cantons de la present ciutat de Barcelona molts albarans, continents en effecte com lo dit senyor rey don Joan hagués près lo dit illustre príncep don Carles, per malvada informació a éll féta per algunes persónes; que, a la jornada, tot-hom fós prest ab ses armes a la plaça de la Rambla per veure què sería fahedor per tal cas.

...Dilluns, a .ix. de Febrer, any M.CCCC.LXj., fón parada taula de acordar a gent d'armes e ballesters que anassen per delliurar lo dit primogènit de presó. Y en lo matéix dia trasquéren les banderes, çò és la del General e la Real, e fins al portal de Sant-Antoni les portaren, cridant: «Vía fora, sometent!» E anava-y lo veguer ab la sobre-vésta real; e portava lo standart de Sanct-Jordi mossen Arnau de Foxà, e lo Real mossen Bernat de Marimon, ciutadà de Barcelona, molt honrat cavaller e de bona fama.

...Divendres, a .xxvij. del mes de Febrer, any dit de M.CCCC.LXj. vengué nova en Barcelona com lo dit senyor rey, qui éra en la ciutat de Çaragoça dimecres prop passat (que comptaven .xxv. del prop dit mes e any), a .iij. hores passat mig-jórn, sentint lo gran exèrcit de gent d'armes que lo dit principat de Catalunya havia fét y tramès, per enténdre en la liberació fahedora de la persóna del dit don Carles, lo qual lo dit senyor rey, pare séu, tenía près (com dit és) en lo cas-

téll de Morella, manà soltar e delliurar aquell de la presó hón estava près. De què, sabuda la dita liberació, se mogué una gran alegría per tota la ciutat de Barcelona, e s'hi faéren grans alimaries.

....Aprés, dijous a .xii. del mes de Març, any de M.CCCC.LXj. a .iij. hores aprés mig-jórn, entrà dintre (1) Barcelona lo dit don Carles primogènit, lo qual novament éra exit de la presó del castéll de Morella hón lo dit senyor rey, pare séu, lo havía tengut près.

Y entrà séns companyía de la dita senyora reyna e de la familia d'aquella, per servar la suplicació la qual li éra stada féta (com dit és) per los embaxadors de la present ciutat e del principat de Catalunya, anant-se-n a Vila-franca de Panadés molt enujada de no podèr ésser entrada en la dita ciutat ab lo dit don Carles, fillastre séu.

Lo qual don Carles entrà en aquesta ciutat de Barcelona acompanyat, no solament dels dits embaxadors, mas encara de la més noble y honrada gent qui-s trobava en dita ciutat, hón li fón féta una molt gran fésta, e tal, que del pont de Sant-Boy fins en la present ciutat de Barcelona, tot lo camí de çà y de llà, a dos córs, fón plè de ballesters y de gent armada, uns ab ballestes, altres ab lances e pavesos e altres armes, axí ofensives com defensives, ab lurs estandarts, trompetes e tamborinos (2). E uitra açò, de lónch-en-lónch, li exíen los infants ab canyes en les mans e ab penons, altres ab ballestes fétes de vergues de magraner ab los arbres de canyes, espases e broquers de fust e altres infanteses, mostrants gran alegría de la sua desliurança y benaventurada venguda, cridant altes veus: «Carles, primogènit d'Aragó e de Sicilla, Déu te mantengal»

E isqueren-li a rebre-l los Deputats del General de Catalunya e los consellers de Barcelona, no pas tots plegats, mas cascuns ab lur cavalcada, acompanyats de molta notable gent, entre los quals féren, ab los Deputats, lo arquebisbe de Tarragona, los bisbes de Barcelona e de Vich, e molts abats, priors, canonges e diversos altres eclesiàstichs, lo comte de

(1) *Dins o dedins*. (2) *Tamborins*.

Prades, lo vescomte de Illa; e ultra aquests, fóren axí ab dits Deputats e Consellers, molts nobles, e cavallers e gentils-homens, e aximateix molts honorables ciutadans, artistes e menestrals en grandíssim nómbre. E ultra aquesta gent armada, que per tot lo camí (com dit és) de Sant-Boy fins en Barcelona tenien, en lo entrant del portal de Sanct-Antoni fins al portal de la Boquería, havía passats dos mil homens armats qui honradament lo rebéren...

CRIDA: *Item* divendres, a .XXVIJ. dels prop dits mes y any, fón féta crida de part del regent de la veguería de Barcelona, a intancia dels consellers de la dita ciutat, que tot-hom haja a tenir armes a les portes, axicom lances e pavesos; e que aturassen los mals-factors, e aquells hagen morts o presos. E que los bergants o lauradors, qui exissen de la ciutat per a fer faena en llurs possessions, haguéssen portar armes. E que l'endemà, per tot lo día, tot gascó e castellà qui no haja muller, o no tenga casa propria o logada en Barcelona, hagués de exir de la dita ciutat sóts pena de mort.

. . . . . .

Aprés de la mort del dit primogènit don Carles, qui morí (com és dessus dit) a .XXIIJ. de Setémbre, fésta de sancta Tecla del any .M.CCCC.lxj., la terra tornà en pau ab los dits senyors rey don Joan e senyora reyna dona Joana, en tant que a .XXJ. de Noémbre la dita senyora reyna dona Joana entrà en la present ciutat de Barcelona, e com a tudriu de don Ferrando, primogènit e fill séu, e del dit rey don Joan, marit séu, e com a loch-tinent general del dit senyor rey, jurà l'endemà, e loà, e confirmà e approvà tots los privilegis, constitucions, usatges, consuetuts e libertats del dit Principat de Catalunya. Y encontinent tots los syndichs de totes les universitats juraren lo dit primogènit don Ferrando per primogènit e legítim successor en los regnes e terres del dit senyor rey (aprés, emperò, òbit de aquell) en, e per, la fórma en semblants juraments acostumada, prestants-li la fidelitat com és acostumat.

Passat lo dit any de .M.CCCC.lxj., que lo dit don Carles éra passat d'esta vida. . . . . per causa de no ésser

servada la capitulació per élla (com a procuratriu del dit rey don Joan marit séu), en la vila de Vila-franca de Panadés, fermada, e per altres moltes dissensions e differencies suscitades per lo enemich de humana natura, entre los dits rey e reyna e la ciutat de Barcelona, e altres ciutats, viles, lochs e terres del dit principat... la dita ciutat de Barcelona ab la major part del dit principat, se mogué en l'any .M.CCCC.lxij. contra los dits rey e reyna, publicant-los ab veu de pública crida per enemichs de la cosa pública, convocants y elegints altres reys e senyors qui-ls regis e governas...

...E axí tenint lo dit siti (com dit és), y estant en lo monestir de Nostra Dona de les monges de Pedralbes del bisbat de Barcelona, se tractà bona e final pau entre éll y la senyora reyna dona Joana e son fill don Ferrando (qui lavors éra de edat de .XX. anys) de una part, e la ciutat de Barcelona e los Deputats e .XXVIJ. dessus dits representants tot lo dit Principat, de la part altra; e fermant una certa e gran capitulació, a .XXVJ. de Octubre, any dit de .M.CCCC.lxxij., la qual aprés la mort del dit senyor rey don Joan, lo dit don Ferrando succehint en los régnes e terres dit senyor rey pare séu, loà, approvà e confirmà, e la qual capitulació, per gracia de Déu, tostémps s'és servada...

(Barcelona.— *Carles Amorós*, 1546-1547.)

Joan Roiç de Corella

(vers 1480)

Historia de Leànder hi Ero

Lo plant he mort dolorosa de Ero sóbre lo cors de Leànder (1).

Stava la mar segura, que paría sol contra la vida de Leànder avía près tanta furia: lo cel clar, la nit quieta, los ayres e los vénts, Diana, les planetes e les steles ab una seguretat, al adolorit plant de Ero, planyent, atenien. Los péxos he los ocells, per l'aygua (2) nadant e volant a la riba, venien a les obsequies (3) de Leànder, ab lurs veus ensémps ab Ero, dolènt, la mort de lur hoste planyent. Més sóbre totes plorant la sanch, que de aygue (4) les làgrimes ja tenía despeses, lamentava Ero; he estesa sóbre lo cors de aquell que, sola, perdía, aquell qui per élla en les aygues havía perdut la vida, he ab paraules que les pedranyeres, los diamants, lo acer bastarien a rompre, ab semblant stil, planyent, deplorava:

«O, per mi, sóbre tots los vivents, miserable Leànder! O, per mi, en les aygues mort, qui per mi sol en la terra vivíes! O, quín plant sóbre lo teu còs puch yo, encare viva, mirant a tu mort per mi, plànyer? Vivint ab gréu dolor, lamentant, deplore que si yo tantost la vida abandone, qui bastaría la

(1) Més propriament *Leandre*, devent sonar la *r*. (2) Reminiscencia de la antiga fórma *gua*, per *ga*. (3) Per *exequies*. (4) Ací s veu que pronunciaven *ayga*.

tua mort plorant dolre! Donchs viuré yo, per que la tua mort per cansadas *(sic)* dolgue prést, per tu morré, he per tu no estaré plorada, ab tót que per tu muyra. Hi és molta rahó: pus tu, per mi, has perduda la vida. O lo méu, he no de altre, Leànder! per mi, ab los péxos conversaves, als quals ja nadant vencíes; per mi avorríes la naturall terra hi en les cansades aygues prenies deport en delitós viatge; per mi, del tu còs havíes féta galéra, portant a la riba de Cesto la mía sóbre totes estimada mercadería; he passant fortuna vàlida, has lançat lo càrrech de la tua ànima, lo qual, lo teu còs sostenir no podía (e que,) per lo pès de la mía amor, carregada aportaves. He axí Leànder, séns càrrech, ést pogut sorgir en la illa de Cesto, hi stas fret, banyat he mort, téns les spatles en aquell loch ón teníes los peus quont (1), viu, me abraçaves. O, entristits, piedosos péxos, qui ensémps ab mi planyèu la mort del amich vostro (2) Leànder! Per què no li ajudaveu fins al desigat (3) pòrt, pus en vós regraciaría mansuetut benigna (que lo seu cós entegre acompanyaveu) si la adversa fortuna a la sua vida he a la mía tan fort no contrastara!

»O, miserables pare he mare de Leànder, als quals més témps que a mi, del fill, serà dolorosa, per que tant quont yo no sabrèu la sua mort dolre! E tu, pare méu Astèrus, no ab lo gendre que volíes, veuras en un díe les noces he sepultura de ta filla. He tu, Leànder, si més largues les tues obsequies no celebre, (és) que a la mía bóca fall la veu he als meus ulls aygua he sanch ab què més larguement, la tua mort deplorant, lamente. He si axí morint spire, no poré calçar ni untar lo teu cors ab los ungüents que ja aparellats havía. Donchs serà millor que, morint per tu he sóbre tu, ab la mía sanch lavant hi scalfant lo teu cors, ja fret he embalsamat, unta, (e) ab aquelles teles que per exugar a tu, viu, aparellades tenía la mía dida (la qual a tu no menys que a mi amava), abduys abraçats, semblants un cors, amortallant, nos embene, hi en un sepulcre tant stret nos tanque, que los nostros ossos mesclats, a la fí, en una póls se convertesquen, hi

(1) Per *con*. (2) *vostre*. (3) *desijat*.

en letres grégues, sóbre la nostra tómba, semblant epitafi sculpit escriva:

Amor cruel, qui-ls has units en vida,
Y, ab gran dolor, la vida ls has fét perdre,
Après la mort, los tanquan (1) *lo sepulcre.*

Encara dient aquestes paraules, de gréus plors acompanyades, tirà de la banya la copagorja, que la correja de Leànder, mort, sostenía, e, mès lo póm sóbre lo cor de Leànder, e sóbre lo séu la punta, lançant lo còs ab esforç de amor cruel, posada (?) sóbre l de Leànder, spirà la miserable Hero entre los braços frets de aquell, mort, per qui moría.

(*Jardinet de Orats*. Ms. de la Bibl. provincial. *Revista de Catalunya*, 1898.)

(1) Per *tanch en*.

XVI. èn segle

Contemplacions sóbre la vida de nostre senyor Jesu-Crist, ordenades per lo devotissim y seràfich doctor sant Johan Bonaventura, trelladades de latí en romanç per un indigne religiós.

CAP. II. *De la solicita intercessió que ans de la incarnació del eternal fill de Déu fahien los àngels per nosaltres. Y* (1) *ací comença la obra de sanct Bonaventura*

Estant ajagut miserablement lo género (2) humanal per longuissim témps, ultra spay de cinch milia anys, no podènt nengú al cel pujar per causa del pecat del primer home; los beatíssims y angelicals sperits, havènt compassió de la nostra tan gran cayguda, solícits de la sua reparació (3), acabat que moltes y diverses voltes haguéssen per nosaltres supplicat: emperó, complint-se la plenitut del témps de la redempció nostra, ab major instancia y més devotament supplicaren al Senyor en semblant fórma. Congregaren-se tóts en una, y prostrats davant lo thró de la divinal magestat, diguéren:

«Plagué, Sennor, a la Magestat vostra, per la vostra bondat crear al home (4) per que vingués ací a estar ab nosaltres, y per éll se reparas la perdició de nostra cayguda.

(1) En aquesta obra apareix per primera vegada en la present CRESTOMATÍA l'us general de la *y* per conjuctiva. (2) *gènere* o *llinatge*. (3) *esmena*. (4) Millor *crear l'hom*.

»Mirau, donchs, Senyor, que tóts perexen, y d'élls nengú se salva (1); car vehèm que de tants anysençà trumfem de tots élls los enemichs nostres, umplen-se, Senyor, d'élls les coves infernals, no nostres despoblades cadires. Puix, Senyor, si axí és, per què néxen? Per què són portades en mans dé les besties infernals les ànimes qui a vos conféssen? No ignoram, Senyor, que açò segóns vostra justicia se faça: emperò témps és ja de misericordia. Encara que los primers homens vostre manament hagen romput incautuosament, socorrèu ara ab vostra misericordia. Recordau-vos que-ls havèu creat (2) a la semblança vostra. Obriu, Senyor, misericordiosament la vostra mà, y ompliu-los de misericordia. Los ulls d'élls estan mirant y esperant en vós, axicom estan los ulls dels servents en les mans de sos (3) senyors, fins a tant que hajau misericordia del linatge humanal y socorregau aquell ab remey de la salut vostra, eterna.»

(Barcelona. —*Joan Rosembach*, vers 1500.)

Oració

Sperits angelicals, administradors de les gracies e tresors divinals y potentissims executadors de la eternal justicia, qui de les altures del cel fins a la terra, devallant entre nosaltres, exercitau los sancts effectes de la voluntat divina; increpant los mal-factors, espurgant los penitents, elevant los contemplants, saciant (4) los famejants, excitant los pereosos, desliurant los perillosos, illuminant los céchs, guiant los caminants, reprimint los peccadors, repellent los temptadors, tornant a camí los errants e portant als cels les sanctes ànimes, y exercitant diversos altres actes de la divina miseri-

(1) *no-s salva*. (2) *creats*. (3) *llurs*. (4) *sadollant*.

cordia e justicia. Guiau e regiu, Senyors sacratíssims, la mía ànima y lo meu cors, ajudant-me a vèncer les males inclinacions, defensant-me en les diabòliques impugnacions, regint-me en les bones operacions, per que, conformant-me en la vostra sancta puresa e benignitat, meresca per vosaltres finalment ser (1) portat y aposentat (2) en les cadires de vostre sanct palau de gloria. Amen.

(Barcelona, *Joan Rosembach*, vers 1500.)

Ordinarium de ministratione Sacramentorum

Secunda pars artis bene moriendi, que dicitur denunciatio mortis

Cathòlich e bon crestià, és cosa certíssima que Déu omnipotent (3), pare e senyor nostre clementíssim, per diversos modòs (4) e malaltíes, com a missatgers de la sua infinida voluntat, acostuma cridar los seus fills a la sua eterna gloria, y perçò ara, com li placia collocar-vos (5) en la sua gloria, ha tramès la present infirmitat vostra, per avisar e mostrar-vos lo camí general de la mort corporal per lo qual se munta (6) a la gloria de paradis.

No-us desconsolèu, recordant-vos de sent Pau, qui desijava entrar en aquest camí de la mort per arribar a viure ab nostre senyor Jesu-Crist. No-us alterèu, recordant-vos quant preciosa e de gran stima (7) és davant lo conspecte de la bondat divina la mort de tots aquelts qui moren en véra fè y unitat de santa mare Sglesia. Considerau bé y mirau ab ulls de pensa verdadera (8) lo vostre redemptor Jesus misericordiós, cap e capità de tots los cathòlichs crestians, qui per nengun altre camí sinó de la mort és pujat al seu eternal Pare.

(1) *esser*. (2) *albergat* o *allogat*. (3) *tot-poderos*. (4) *diverses vies* o *maneres*. (5) *allogar vos*. (6) *hom munta* o *puja*. (7) *estima*. (8) *veritable*.

Aquest, donchs, és lo general camí per la saviesa divina constituit a tots los homens; per lo qual, ab gran plaer, aquella excelent Senyora, mare de Déu, y dels pecadors advocada, los gloriosos martres, confessors e tots los altres, al verdader port de paradis aplegarèm, e no séns causa: car, segóns diu lo savi, millor és lo día de la mort, que no de la naxença. Per què lo día que naix la persóna, éntra dins lo tenebrós carçre e loch de bandeig e grans perills, e subjecte a grans penalitats e infirmitats: lo día, emperò, de la mort, se dóna fí a (1) totes les miseries e penalitats del món, y éntra en lo camí de la gloria eterna, dexant e donant fí al trist e miserable viure del món.

Donchs, bon crestià, ara, com a bon servent e feel vassall de nostre Redemptor, acceptau la mort ab paciencia, e, conformant-vos ab la voluntat divina, digau: *Fiat voluntas tua sicut in celo et in terra*. E axí farèu present e sacrifici de la vida vostra a Jesu-crist, qui, per vós, clavat en la dura creu, oferí la sua a Déu lo Pare, soplicant ab vives làgrimes la sua gran misericordia, que, per mèrits de la sua mort e passió, a bé e cathòlicament morir vos dispongua (2), e vulla acceptar la pena vostra en remissió de vostres pecats. Lançau-vos, donchs, tot en les mans sues, crucificades, e de la piadosa Mare sua; los quals, en la present ora, facen en vós lo que (3) vostres forces humanes obrar no poden, y per que la vida vostra en los seus braços, en la creu stesos (4), feneixca (5), ab gran dolor de vostres pecats, dieu-li: *Domine, non intres in judicium cum servo tuo*, etc.

(Valencia. *Joan Jofre*. 1514.

(1) *ténen fi*. (2) *dispongu*. (3) *ço o açò que*. (4) *estesos*. (5) *finesca*.

Les faulés de Aviano

(TRADUCCIÓ)

Cap. XXVI. *Del llóp e del cabrit*

Encara que totes les coses hagen apetit e inclinació al bé, emperò, representades per la rahó a la voluntat, de dos mals lo menor és de elegir, segóns se declara per aquesta figura.

Lo cabrit pexía lluny de sa casa en un prat, al qual, vent-lo un llóp, s'hi aplegà per matar-lo e menjar-lo: mas tantost com véu lo cabrit al llóp, començà de fugir, e acollí-s per a sa casa (1) ahon estaven los moltons.

E lo llóp, vent que sa voluntat no podía complir per força prenent lo cabrit, deliberà de temptar-lo per paraules blanes, dient axí: «O animal fóll séns providencia, què cerques tu en aquest lloch entre los moltons? Per ventura no mires com en lo témple, per totes parts, està la terra sangonosa e mullada de sanch dels animals que cada jórn se maten (2) e se sacrifiquen (3) als déus? Préch-te que no vulles aquí morir ahón no pots esperar altra cosa sinó la mort; ans vine-te-n en lo prat, ahón estaras séns perill e pahor del viure.»

Mas, responent-li, lo cabrit al llóp, dix-li: «Préch-te, mon senyor, que no vulles havèr congóxa sóbre aquesta causa: car per ta feheltat ni per ton mal consell podríes acabar que yo me-n vaja d'ací; per quant, encara que contínuament me convinga e haja de témbre la mort, e que ma sanch sía espargida, emperò més val que tót açò haja de soportar (4) e ésser sacrificat als déus, que no vull ésser tragat (5) ni menjat del llóp rabiós.»

E açò significa que de dos mals presents, lo menor mal deu hom elegir.

(Barcelona. *Joan Carles Amorós*, 1550.)

---

(1) *dins casa sua o séua*. (2) *hi prenen mort*. (3) *e que hom sacrifica*. (4) Més català *a comportar*. (5) *engolit*

Cristòfol Despuig

Los colloquis (1) *de la insigne ciutat de Tortosa*

(1557)

Colloqui primer, de la ciutat de Tortosa, lo argument del qual és que un cavaller y un ciutadà, natural de la matéxa ciutat, anant a ohir missa, encontraren ab altre (2) *cavaller valencià, lo quol novament éra vengut de Valencia, y tóts tres ajustats practiquen* (3) *de varies coses, axí tocants a Tortosa y a la iglesia Catedral de aquesta com de altres estranyes.*

INTERLOCUTORS

FAVIO, ciutadà; LIBIO, cavaller; D. PEDRO, valencià.

D. P.—Es cosa certa que, en aquell témps, no sols lo Rey, mas tots los escrits del Rey parlaven cathalà; y axí pogué restar la llengua (4) cathalana y no la aragonesa.

L.—Que no-y hà que duptar en axò. Y lo matéix fónch en la conquista de Mallorca, que féu lo matéix Rey, y en Menorca y Ivissa, que aprés se conquistaren, fónch lo matéix, que en totes estes (5) illes restà la llengua cathalana, com encara per avuy la ténen, y tal com la prenguéren en los principis, perque (6) no han tingut ocasió de alterar-la com los Valencians. Y en Sardenya, la qual conquistà lo infant D. Alfonso, qui aprés fónch rey de Aragó, ténen també la llengua cathalana; bé que allí tots no parlen cathalà, que en moltes parts de la illa reténen encara la llengua antigua (7) del Régne. Però los cavallers y les persones de primor (8), y finalment tots los qui negocien (9), parlen cathalà, perque (10) la cathalana és allí cortesana.

---

(1) Si bé respectam así la inutil doble *l*, contóame a la tradició en algunes paraules, per la metéxa rahó, havèm degut rectificar aquelles que lo copista del XVIII *to* segle hi ortografià en fórma castellana, com *estrafia*, per *estranya*. (2) *un altre*. (3) *rahonen*. (4) *llenga*. (5) *aquestes*. (6) *car*. (7) Lo femení de *antich* sémpre ha stat *antiga*. (8) *de pés* o *principals*. (9) *negocien*. (10) *car* o *per ço que*

D. P.—No sé yo per què, a la veritat, no és tan codiciada (1) com assò la cathalana, y la aragonesa és tinguda per millor, per semblar més a la castellana.

L.—En nostres díes, sí; mas en lo témps atras (2) no la teníen sinó per molt grossera, com, a la veritat, ho éra, y persò tenguda en menos (3) que la de assí. Proba-s ab què los reys, encara que prenien lo apellido (4) de Aragó, no persò parlaven aragonès, sinó cathalà..... Més avant vos diré una cosa per abonar ma rahó que, cert, és de ponderar; y és que en Aragó, tant com afronta régne ab Cathalunya y Valencia, no parlen aragonès, sinó cathalà, tots los de la frontera dos y tres llegües (5) lo régne; que dins de Cathalunya y Valencia, en aquella frontera, no hi hà memoria de la llengua aragonesa. Y assò passa, en veritat, axí com ho dich. Y de aquí és lo escàndol (6) que yo prench en vèurer (7) que per avuy tan absolutament se abrassa la llengua castellana, fins a dins Barcelona, per los principales senyors y altres cavallers de Cathalunya, recordant-me que en altre témps no donaven lloch ad aquest abus los magnànims Reys de Aragó. Y no dich que la castellana no sía gentil llengua, y per tal tinguda; y també confesse que és necessari sabèr-la les persónes principals, perque és la espanyola, que en tota la Europa se (8) coneix: però condemne y reprove lo ordinariament parlar-la entre nosaltres, perque de assò se pot (9) seguir que, poch-a-poch se lleve (10) de rael la de la Patria, y axí parexería ser (11) per los castellans conquistada.

D. P.—No estich mal ab lo (12) que dieu, que cert ya comensa de passar la ralla aquest abus, tant y més que assí, allà en Valencia, entre nosaltres: yo tendría per bé que-s consideras per tóts assò.....

(1) *cobeciada* o *cobdiciada*. (2) *enverre*. (3) *menys*. (4) *cognom*. (5) *lleu gues*. (6) *escàndel*. (7) *veure*. (8) *tot Europa hom*. (9) *car se n pot*. (10) *hom lleu*. (11) *ésser* o *esser*. (12) *agó*.

Colloqui segón, en lo qual se tracta de la conquista de Tortosa féta per lo comte de Barcelona. També se toquen moltes altres histories dignes de memoria y molt agradables de ohir, faent al honor de la Coróna de Aragó y singularment de la nació Cathalana.

Van introduhits los matéxos del primer colloqui.

D. P.—Que, cert, ella és una gentil nació la cathalana, valerosa y molt savia, si bé que per avuy també se està arrimada com ho està la aragonesa y valenciana, que estos (1) castellans s'ho beuen tót.

L.—Senyor, no-m maravell (2), que són mólts y més poderosos que nosaltres: y persò poden seguir millor lo Rey, y lo present en tot témps (és) tingut per més just que lo absent, com ho diu lo marquès de Santillana en sos *Proverbis*. Y també que és cosa natural, y cada día vista, donar volta lo món y lo dominar discórrer per les nacions, séns refermar-se ni parar en úna, que (com diu Salomó en lo *Eclesiàstich*, al darrer capitol) *nihil stabile sub sole*, y lo poeta Cómich *omnium rerum vicissitudo est*..... Y dins nostra Espanya havèm tingut també lo ésser tan inquiet y tan variable com en ninguna provincia de quantes són en lo món. Que als primers pobladors qui en témps de Túbal vinguéren, superaren los Egipcios (3), als Egipcios los Gréchs, als Gréchs los Celtes, als Celtes los Fenicis, als Fenicis los Cartaginesos, als Cartaginesos los Romans, als Romans los Vàndalos, Suevos, Alanos (4) y altres, a aquestos (5) los Godos (6), als Godos los Moros y Sarrahins, als Sarrahins (assi en la nostra provincia de Cathalunya) los Alemans y Francesos. Y persò, si ara vehèm manar los castellans, demà veurèm que seran manats, com en altre témps ho fóren; y aprohtar-los ha poch la llabia que ténen.

(1) *aquests*. (2) *meravelle*. (3) *Egipcians*. (4) *Vandels, Suevians, Alans*. (5) *aquests*. (6) *Gots*.

F.—Si, que grans paraulistes són; y persò dien mólts que de Castélla no és bò sinó les coses mudes.

D. P.—¿Què són les coses mudes?

F.—Són cavalls, mules, bous, moltons; que, a la veritat, estes averies (1) avantatge porten a les nostres.

D. P.—Graciosament ho dieu, per vida mía!

L.—Tras axò, ténen altra cosa pijor, y és que volen ser tan absoluts, y ténen les coses propies en tant y les estranyes en tan poch, que par que són ells a soles vinguts del cel, y que lo resto (2) dels homens és lo qui és exit de la terra. Y és lo bó, que, si a les histories verdaderes (3) donam fè, trobam que no hi hà nació en Espanya qui tan minvada (?) y enfosquida sía estada en tot témps (com) la castellana, que casi may ha sabut exir de sos térmens, no dich per a dominar, mas per a gosar guerrejar (en) régnes estranys, com se mostra que ha fét la coróna de Aragó y la de Portugal. Testimonis per a la primera, les illes de aquesta mar, que són Sicilia, Cerdenya, Mallorca, Menorca, Ibiza, Còrcega y lo régne de Nàpols, que lo rey D. Alfonso (4) de Aragó conquistà; y també la jornada que Ramon Montaner escriu que féren los cathalans en Constantinoble, aont tant s'hi detinguéren y tantes hazanyes (5) hi obraren, no sols a honra y gloria sua (6), mas encara de tota Espanya..... Però, si volèu sabèr-ho ohiu-me: que yo-us mostraré primerament la batalla que contra lo poderós rey de Còrdova se donà prop de la matéxa ciutat, en témps del rey D. Alfonso de Lleó (cinquè de aquest nom) y de D. Sanxo, comte de Castélla, ab la potencia e industria del comte en Ramon Berenguer de Barcelona; se guanyà la ciutat de Toledo, que lo rey don Alonso (sisè de aquest nom) conquistà, ab la gran valor y destreza en coses de guerra del rey D. Sanxo de Aragó, primer de aquest nom; se guanyà la plassa de Almería, que fónch en témps del rey D. Alonso de Castélla (octavo (7) de aqnest nom), lo comte de Barcelona Ramón Berenguer quant la féu, que casi no-s tocà lo rey. La ciutat de Cuenca

(1) *aquestes animalies* (?) (2) *restant* (3) *veritables* o *vertaderes*. (4) *En Anfos* o *Alfons*. (5) *gèstes* o *proheses*. (6) *ilur*. (7) *vuytè*.

lo rey Alfonso de Aragó, lo segón, a soles la conquistà per fer plaher al matéix D. Alonso octavo, rey de Castélla. La gran batalla del Muladar, qui fónch prop les Naves de Tolosa, ab lo consell, esfors y valentía del rey D. Pedro (1) de Aragó, primer de aquest nom (a qui los aragonesos diuen segón), la guanyà. Y la altra batalla, no menor que la passada, qui fónch en témps del rey de Castélla Alfonso onzé, dit lo *Sav*, contra los reys de Bellamam, de Bugía, Tarcia y de Granada, donada prop la roca del Cervo, ab la valentia del rey D. Pedro de Aragó, tercer de aquest nom (a qui los de Aragó dien quart), se guanyà, que li envià D. Pére de Moncada ab deu galéres molt ben adressades, qui no sols lo serviren ab gran valentía y destresa en la mar, mas, saltats en terra, fóren la principal part de la victoria: y en la presa de Alger, que éra féta per lo matéix rey D. Alonso, aquest matéix rey D. Pedro fónch lo qui més s'hi senyalà.

D. P.—No-m par que-s llig en la historia de aqueix rey que ell-matéix hi anas en persóna.

L.—Diego de Valera, qui és castellà (ho) escriu, y no-u escriguéra, per ser en nóstre favor (2), si axí no fóra. Y finalment, lo régne de Granada, que com sabèu es estat tottemps com busca (en) un ull al régne de Castélla, ja may s'és pogut conquistar fins que lo rey de Aragó D. Fernando (3) segón hi ha posat les mans. Y la jornada de les Indies del mar Occéano (4) (que Christòfol Colom, genovès, comensà, y aprés acabaren Fernando Cortés y Francisco Pizarro), a la pròspera fortuna del matéix rey D. Fernando de Aragó, per manament y orde del qual se comensà, se ha de atribuir no gens als castellans.....

(Ms. del XVIII.en segle.—Barcelona *La Renaixenza*, 1877.)

(1) *En Pére*. (2) *ésser en favor nostra*. (3) *En Ferran*. (4) *de la mar Oceana*.

Pére Joan Comes

Libre de algunes coses assenyalades

(1583)

LIBRE PRIMER

De algunes coses succehides en Barcelona

CAP. 41. *Com vingué nova com lo senyor Rey éra entrat, per forsa de armes, dins de la ciutat de Nàpols, y de les grans alegríes que se-n féren assi en Barcelona.*

Dimars, a .XXVI. de Juny del any .M.CCCCXXXXII., los honorables consellers haguéren bona nova, per lletres certes, que lo senyor Rey, per gracia del Auctor increat qui és donador de tots béns e principal vencedor de les batalles, a .ij. del present mes, a punta del sol exit, entrà victoriosament, per forsa de armes, en la ciutat de Nàpols, la qual per molt de témps havia tinguda sitiada (1); e decontinent los honorables consellers, sabuda la nova, ne scriguéren a la senyora Reyna, qui éra en Çaragoça de Aragó. E aquell dia matéix, en la hora baxa, per ordinatió dels dits honorables consellers, per mitjà dels honorables hobres (2), pregaren lo senyor Bisbe que ho manas a la Seu e a les sglesies parrochials: e los dits hobres pregavan (3) los monestirs, la dita Seu e les altres sglesies, demostrant alegría de la dita nova, sonaren (4) a clas los senys e sglesies.

E aquell matéix día, los dits honorables consellers féren emprar lo senyor Bisbe, mossenyer lo Governador, mossenyer lo veguer e balle (5), los honorables diputats del Gene-

(1) *assetjada.* (2) *obrers.* (3) *obrers pregaven.* (4) *que sonassen.* (5) *batlle.*

ral, abbats, ciutadans e mercaders que fóssen lo sendemà, per lo matí, a Casa la Ciutat, per çò que ells ensémps anassen a la Seu, per fer gracies a Déu de la dita bona nova.

Aquell día matéix, en la nit, les gents de la dita ciutat mostrants havèr alegría e consolatió de la dita bona nova, féren grans alimaries, tocants bocines e fent altres coses de alegría.

E, de fét, lo sendemà, per lo matí, los dits honorables consellers, ensémps ab los altros (1), anaren a la Seu, qui fóu empaliada, en lo cap, de draps de or; e féu-s'hi solemne offici de la Santa Trinitat, ab los orguens majors. E per préchs dels dits honorables consellers, dix la missa lo dit senyor Bisbe. E celebrada la missa, cantaren *Te Deum laudamus*, e diguéren orations, al cap de la Seu, a la capélla de Santa Eulalia. E aprés, los demunt dits tornaren a la Casa de la Ciutat: e complides les dites coses, quiscú se-n anà dinar a casa séua.

Item aprés, dimecres, a .xxvij., e dijous, a .xxviij. del dit mes de Juny, en les nits, per la dita bona nova, fóren fétes grans alimaries, ab balls e en altra fórma, e per la Seu e altres sglesies, e en las Casas (2) de la Ciutat e del General, e la Llotja e altres cases de la dita ciutat, ab grans llums, segóns en lo passat en semblants coses és acostumat.

(Barcelona, «*La Renaixensa*». 1878.)

(1) *altres*. (2) *les Cases*.

Fra Salvador Pons

Exposició del Psalm "Miserere mei Deus"

Les divines y humanes histories, les quals servexen de un mirall per a la vida del home, no solament nos proposan y representan (1) les obres dels bons per a que (2) las imitèm, però també les obres culpables y detestables dels mals, per a que les evitèm y fugiam (3) d'élles. Y axí, per lo prophéta Daniel, nos proposa aquella tan gran conexença que tingué lo rey Nabuchodonosor després (4) de la sua superbia, essent estat abans tan gran peccador, y després la gran penitencia que féu, per a que imitant-la merescam alcançar venia y perdó de nostre Déu y Creador. Y per lo contrari, en lo llibre del *Exodo*, nos proposa una tan gran duresa y obstinació qual fónch la del rey Pharaó, tant que diu lo sagrat tést que *obduratum est cor Pharaonis* per a que fugiam d'élla.

Lo matéix vèm (5) en les histories humanes, en les quals los bons herbolaris, no solament nos escriuen y pintan les hérbes saludables, de les quals nos avèm de aprofitar, però encara les males, de les quals nos avèm de guardar.

Axí també en lo principi de aquest Psalm nos proposa lo esperit Sanct un gran peccador adúltero y homicida (6),

(1) Ací s'és perduda ja la tradició de moditicar la *a* en *e* davant *m* o *n*, segóns pràctica forçosa del català, no essent la *a* tónica o accentuada. (2) Fórma abusiva de la preposició *a*, per influencia castellana. (3) *fujam*. (4) *après*. (5) *vehém*. (6) *adultre e homicer*

qual fónch David, per a que sapiam fugir y evitar tals vicis y peccats, y, per altra part, nos lo proposa com un exemplar y debux, espill y mirall de penitents, per a que nos remirèm en éll, y conexent nostra miseria implorèm la divina misericordia, dihent ab éll *Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam:* Senyor, ajau pietat y misericordia de mi.

(Barcelona-1591.)

XVII.ên segle

Onofre Manescal

Sermó del rey don Jaume

L'any 1597, a quatre de Nohémbre, per parêxer d'esta manéra a persones graves (1), prediquí en la santa Iglesia de Barcelona lo Sermó que diuen del sereníssim senyor don Jaume segón. Dic a 4 de Nohémbre perque (2), si bé és veritat se acostuma de predicar lo sendemà del día de la Commemoració dels Defuncts, aquell any se transferí, per ser (3) aquell día fésta.

Lo treball (que) prenguí, y diligencias (que) fiu per a predicar aquell Sermó, entendran, los qui tinguen ganas (4) de veure-l y llegir-lo. A mólts los paregué (que) convenía lo imprimis, entenent que com serà ohit ab algun gust, no dexarían de tenir-lo los qui pendrían treball de mirar-lo. No dexava de acudir al gust de mólts, per que-m paregués no convenía que quí havía ocupat lo témps en cosas de Philosophía y Theología de tan tomo (5), graves y principals, lo ocupas en cosas de Historia, al parèr de alguns, fàcils y de

(1) *de pes*. (2) *car*. (3) *esser*. (4) *qui sentiran grat*. (5) *tanta importancia*.

poch momento (1). Perque ni les coses de Historia són fàcils, sinó molt dificultosas, com la experiencia amostra als qui les platican (2) y treballan; ni és menys valor, ni poca authoritat, ocupar lo témps en éllas, puys homens molt doctes han tingut per ben empleat (3) lo témps que en fer histories han ocupat. Que a no ser axí, no alabarien (4) Eusebio, qui escrigué lo llibre de *Temporibus*, ni seria tan estimat lo doctissim Sant Agustí, a tots molt accepte per las historias (que) en lo de *Civitate Dei* escriu, ni alabarían tant son dexeble Paulo Ossorio per la histora (que) compongué, ni farían tant cabal de Beda per la *Crònica del món* y *Historia dels Inglesos* que scrigué. Egesipo, Sosomeno, Sòcrates, Casiodoro y altres són molt estimats, no sols per las cosas diferents (que) escriguéren, sinó també per las historias (que) compongueren. Qui no sap la *Historia* que féu Sant Isidoro dels Goths, fins al rey Suintilla, la qual continuà S. Ildefonso, tan devot de nostra Senyora, ab la *Historia dels Alans Vándalos y Suevos?...*

(Barcelona. *Sebastià de Cormellas*, 1602.)

Geroni Pujades

Corònica universal del Principat de Cathalunya

Es tant dóls y regalat lo amor (5) de la Patria... que, com digué Euripides, no-s pot bé ab paraules explicar; puix vehèm per experiencia, que al home savi li és més preciosa la terra natural, que l'or y riquesas del Perú.

Encarex mólt Cicerò lo que del sapientíssim Ulisses referex Homero, que suspirava tant per lo fum de la sua casa

(1) *de poch pés, o liéus*. (2) *pratiquen*. (3) *esmerçat*. (4) *llohar ien*.
(5) En lo mátiex témps haguéren dit: *Es tan dòlça e delitosa la amor*

y vista de la estèril patria Ithaca, que tenía en menys les caricies y regalos (1) que las deesses li feyen: y moltes vegades repetex, lo metéx Ciceró, lo que Horaci y Homero tant publican, que és cosa molt honrosa, per al home, morir en defensa de la Patria: y lo matéx engrandex y exalça Eurípides. Y diu bé lo moral philosoph Sèneca, que no ama hu a la Patria per ser (2) gran, sinó per (çò) que és sua, per ser la proprietat rahel y fonament del amor.

De aquí vingué a dir Hierocles, que la Patria avía de ser respectada com (a) altre déu, que-ns cría, y com lo principal pare que-ns engendra, y amada sóbre totes les coses que-y hà en lo món, aprés de Déu.

Bé entenguéren aquest llenguatge los invencibles Romans y los generosos Carthaginesos, parents nostres; puix nos referexen les Histories que, per la salut de la patria Roma, Curtio se llançà en una bóca y obertura de la terra. Y, per lo gran amor (que) tinguéren a la dólça y amada Carthago, aquells dos germans Philenos permetéren soterrar-se vius, y que los seus cossos servissen de senyals y fites, sols restassen dilatats y estesos los àmbits y térmens de la República.

Pròlech de la CORÒNICA

Quexava-s (3) lo poble Hebréu (com se llig en lo prophéta Isaíes) de que, tenint moltes persónes de lletres y doctrina, no hi avía entre élles qui-s volgués aplicar y assentar a denunciar, manifestar, referir, escriure o comptar (4) les coses passades dés del seu principi, per a que (5) ell las entengués y sabés, restas ensenyat y adoctrinat en los succesos,

(1) *los afalachs e adelitaments.* (2) *esser.*

(3) Castellanisme per *Planyía-se.* (4) *referir o recomptar.* (5) *per tal que.*

causes y fins de éllas. Y aparexía podèr tenir aquesta quexa (1) bon fonament per dos (2) rahons. Que certament, com digué lo Philosoph, naturalment tots los homens desigen entendrer (3) y sabèr; y los qui enténen estan obligats, per ley natural y de charitat, a ensenyar als ignorants. Y no satisfent los úns a la obligació, ni tenint los altres saciat (4) lo natural apetit de sabèr, entrava bé lo quexar-se, per a moure als qui sabían, podían y devían, y aconseguir ell lo que (5) desijava.

Però de altra part, aparex certament ésser estada quexa sens causa ni rahó, per quant a aquell poble may li avían faltats (6) prophétas, predicadors y doctors de qui podía apendre, escriptures ahont llegir, ni persónes qui-l convidassen a oyr: ans bé, axicom Job estava cridant als qui volguéssen oyr, que acudissen a éll, y comptaría quant avía vist y sabía, aximatéx lo prophéta Joel convidava als de aquest propri y quexós poble Hebréu, dient: «Oyu-me (7) vélls, y obriu les orelles tots los qui habitau la terra; escoltau lo que referiré, y vejau si ha succehit y s'és fét en vostres dies, o si en los de vostres pares, y podèu-ho comptar a vostres fills y filles, y élls als seus fills y successives generacions qui aprés vindran.»

. . . . . .

Desijaven alguns (que) fós aquesta obra escrita en llengua castellana, com (a) aquella que (8) es més estesa y entesa per les nacions estrangeres. Però no és estada possible altra cosa del que s'és fèt, axí per no ser ingrat a la Patria y nació, dexant la propria per altra llengua (9), y lo natural dò per las gracies estranyes, com també per ser tota la obra de Cathalunya, y dedicada (10) a persónes de tanta magnificencia y lustre, cap y amparo (11) de les demés ciutats, viles y llochs de aquestos (12) Principat y Comtats...: que los prelats, doctors, mestres y escriptors deuen acomodar-se al profit y utilitat dels súbdits, oynts, dexebles o lectors, no obs-

(1) *aquest plany*. (2) *dues*. (3) *entendre*. (4) *satisfet*. (5) *qué o la cosa que*. (6) *mancat*. (7) *Oyau me o ohin me*. (8) *qui*. (9) *llenga* deu ser escrita e pronunciat se. (10) *e dreçada o endreçada*. (11) *valença o recers*. (12) *aquests*.

tant (que) sían murmurats, menyspresats, y—com diu sanct Pau—excomunicats y anathematizats, per guanyar (1) a sos germans per a Déu nostre Senyor; y no fer com alguns de nostres dies, que, essent fills de la terra, per ventura cercant més la honra y estimació propria, que (no) la gloria de Déu nostre Senyor y salvació de les ànimes, predican en llengua castellana, fent-se de aquells mestres que diu sanct Pau, que fan pusogues a les orelles dels qui-ls ouen...

(Barcelona. *Hironym Margarit*, 1609.)

Andréu Bosch

Títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya.

Libre primer

Cap. VIII. § 1.—*De quantes manéres se alcansa lo honor o honrra.*

La honrra o honor se alcansa de móltes manéres. Primerament, tenint la proprietat y effecte de la lloor (2), reverencia y respécte o ab lo ser propri o ab la ymagen (3) y semblansa de la cosa que és, com per la Magestat y eterna gloria, o per ser ministre de la religió christiana; per la participació de la Magestat divina, com los pares, per representar la honrra de Déu; per la virtut, per la dignitat y officis, per la antiguitat, per tenir major lloch en la ciutat, per ésser de major utilitat y excellencia, privilegis y gracies, virtuts, officis, feus, linatge, sanc, nació y Patria, Provincia, armes, lletres, llibertats, immunitats, noblesa y altres.

No dexarèm, per los curiosos, (de) advertir en aquest

(1) *ganyar* o *gonyar*. (2) *llahor*. (3) *imatge*.

lloc certs casos particulars, per los quals en Cathalunya, en témps dels Comtes de Barcelona, se alcançava honor: a la veritat, no-ls aguéra escrits, si no-ls agués trobats en ley nostra expréssa; y per ésser antiguedad (1) y actes propris de nostra terra, fóra estada falta si no ne agués féta memoria, y comensant aplicar al que (2) és propri d'estos Comtats. En dit témps en Cathalunya éren tinguts per estats honrrosos y de estimació aquells qui menjaven pà de forment, anaven a cavall sóbre rossí, mula o mul, encara que no fós cavall, com expréssament apar en lo usatge *Bajulus*, y aquí Calicio; y axí bé los qui vivían de propris avèrs y béns, tractant-se ab respécte, per sò (3) sols éren tinguts per nobles, dels quals estats se creavan (4) aprés los títols majors, com de Cavallers, Magnats y altres que constarà en lo discurs.

(Perpinyà. *Pére Lacavalleria*, 1628.)

(1) *antiguitat*. (2) *a açò qui*. (3) *ço o açò*. (4) *ercavien*.

Lluís de Peguéra

Pràctica, fórma y stil de celebrar córts generals en Catalunya

AL LECTOR AMANTISSIM

Ab la experientia de algun témps ensà, só arribat a enténdre la molta necessitat que-y hà de que-s tinga notitia de las materias que en lo present libre se tracten, com són lo stil, fórma y cerimonies de celebrar Córts y parlament general en Catalunya. Perque (1), com se acostumen de practicar aquelles de témps en témps, y posant-se gran y llarch intermedi (2) del un témps al altre, succeheix morir tantes persónes, y en particular les qui podríen tenir alguna notitia y scientia, que en la ocasió no déxa de causar ab la gent nova y moderna alguna manéra de ceguedat y confusió. La qual no sols fa dany a la matéxa cosa que-s tracta, mes (3) encara és causa de gran dilatió y detentió.

Perçò he determinat de fer sóbre dites materias los següents y bréus tractats, proposant per capítols los duptes y difficultats que, axí en la preventió de les dites coses com encara en los tractats d'éllas, se podríen offerir absolutió y diffinitió de dits duptes y difficultats. Y encara que mon cabal no sía prou bastant per instruir perfétament acerca (4) les dites coses lo que-s deu (5), tota-vía la bona voluntat ab que-u fas supplirà lo que falta (6), la qual pendran pus ab élla he desijat fer aquest servey. *Vale.*

(Barcelona. *Geronj Margarit*, 1632)

(1) *Car.* (2) *entreval.* (3) *mas ó sino que.* (4) *tocant, quant a.* (5) *com és degut.* (6) *ne suplirà a falta lo mancament.*

Estéve Gelabert Bruniquer

Relació sumaria de la antiga fundació y cristianisme de la ciutat de Barcelona

(1630)

Capítol primer

La ciutat de Barcelona, insigne y famosa per lo privilegi del emperador Càrolo *Calvo*, del any 844, que acusarèm avall, y per son primer fundador lo gran Hèrcules egiptio (1) (y no lo Hèrcules grèch, de Thèbas, que fóu moltissims anys aprés); que centenars de anys aprés la restaurà lo capità carthaginès Amilcar Barcino, de qui prengué lo nom, y témps aprés son fill Hannibal mallorquí, valentíssim capità de memorable recordació, qui fóu *circa annum 228, ante adventum Domini:* de qui tenim, per tradició de nostros (2) passats, que una pédra ab un cap de bou en élla sculpit són sas armas (3); que està engastada en la tórre de la prezó, a la plaça del Blat vélla, que de industria l'han posada allà per memoria, y que és restada de las ruynas de alguna obra pública de dit Hannibal, o a sa honor féta, que-s destruy en les persecucions passadas, que aquesta ciutat ha patit (4) móltas, assenyaladament en témps dels moros; en particular l'any 986, de incendis y assolaments, com ho testifican las historias y en special un acte antiquíssim de Sant Pére de las Puellas que te-

(1) *egipcia.* (2) *nostres.* (3) *sas armas.* Ab aquest autor trobam del tòt perdudes la tradició de modificar indispensablement la *a* àtona en *e*, davant *m n*, i *e a*. (4) *n'ha patit.*

nim, fét l'any 988. Aprés de recobrada la ciutat dels moros, que, per ser dita pédra cosa de témps del gran Hannibal y de sa memoria (que fóu cerca (1) 2,000 anys hà), a qui esta ciutat deu respécte com de fundador, la posam assi...

Capítol XXIV

Los Consellers de Barcelona són consellers del Rey, y han costumat no sols consellar-lo, demanat lo consell, però demanar-lo, en casos àrduos y graves (2), no sols estant en Barcelona, però fora en altros (3) régnes, anant en persóna o emviant per est (4) effecte, donant lo consell de paraula y en scrits, fent-ne llevar acta, com se troba ab mols actes antichs.

Y són *grandes* y-s cobren davant del (5) Rey, *etiam* lo díe que éntra baix de (6) talem, que lo Conseller en Cap li va al frè del cavall, y los altros quatre Consellers portan las varas del talem, com és dit atras (7); los pròmens, emperò, axí los de las varas com los del Cordó, van descaperuçats.

Y lo díe de son real jurament que-s présta, y deu prestar, en Barcelona y no en altra part, en presencia de la Córt general o dels tres Braços de Cathalunya (eclesiàstich, militar y Real) congregats per est effécte en la gran sala del Palau real, lloc deputat per a dit acte del jurament del Rey. Y fét aquell per sa magestat, y no abans, los dels tres brassos qui aquí són li préstan sacrament y homenatge de fidelitat, los Consellers de Barcelona a soles (y no lo archebisbe de Tarragona, ni algú dels bisbes, ni lo duc de Cardona ni altre dels magnats qui són allà) yxen a la scala a rebre l Rey, y-l acompanyan fins arribat alt y assentat en son real solio (8): y acabat lo acte del jurament, tórnan allà y-l acompanyan fins al peu de la scala; y-s cobren davant sa magestat, estant en la Seu, en la Capella real.

(1) *prop de.* (2) *aspres e grèus.* (3) *altres.* (4) *aquest.* (5) *lo.* (6) *sóls o sota.* (7) *mes amunt.* (8) *assegut en sà reyal cadira.*

Y lo díe que lo Rey éntra en sa primera venguda, que és en la plaça de Sant Francesch; que per esta jornada està entapiçada a la part del gran tablado (1) que se li fa al Rey, tot cobert de draps de lana (de) colors, arrimat a les parets de la casa que éra la antiga de Moncada, que vuy és unida ab lo palacio (2) del duch de Cardona. Y tota la plaça alt envelada tambè de draps (de) colors, y sóbre las gradas que allí són, lo Rey se assenta (3) en sa cadira féta al antigor (4), baix del dosser; lo qual, y los draps o sedas allí més conjunctas a las spatllas de la cadira y dosser, posan los ministres del Rey, y tot lo demés fa la ciutat. Y sa magestat présta son primer jurament sóbre la Véra-creu y Missal que allí porta lo guarda (5) de S. Francesch, com és de antiga costuma, hónt vénen los officis y confraries ab sas invencions y jocs; y passant davant del Rey per fer-li fésta, los Consellers assistexen allí en lo tablado asseguts en un banc ras cobert de sedas, posat baix sóbre lo tablado a la part squerra del Rey, y-s cobren davant sa magestat, y tots los demés de la plaça que estan a la vista del Rey estan descoberts.

(*Ms. autògraf del Arxiu mun. de* Barcelona.—«*La Renaixensa*», 1885.)

Pédra de toch de les intencions del enemich y llum de la veritat.

Per manament y orde dels molt illustres senyors Deputats y Oydors

Ahón no arriben les armes, poden arribar los enganys. Ja diu lo Català: Més val giny, que força.

Los enemichs del Principat de Catalunya lo han invadit, ab la impietat que se ha vist, fins arribar a Barcelona, ahónt frustrades ses (6) esperances, y desféta la vanitat de sos intents, ab la retirada afrentosa, procuren valer-se (7) de en-

(1) *radafal*. (2) *palau*. (3) *s'asseu*. (4) *a la antigor*. (5) *gardia*. (6) *llurs*. (7) *valdre-se*.

ganys, astucies y fraus, pretenent conseguir ab dolo (1) y cautela lo que no han pogut ab la espasa.

Per fer entuviar (2) als que governen, per fer vacilar als ben intencionats, per enganyar al poble, y últimament per a sembrar zizanya, pertorbar lòs ànimos (3), dividir les voluntats, despertar discordies y destruyr Catalunya ab guerres civils, van distribuynt uns papers volants que (4) sumariament oferexen perdó general a tots los Catalans, com si haguéssen delinquit en usar del dret de la natural defensa; castich als soldats alotjats que féren los excessos en iglesies y pobles de Catalunya, com si ara los vingués de nou, delictes tant manifèstos com sacrílegos (5); y finalment traurer (6) lo exèrcit del Principat, ab tal que hisquen d'éll (7) los Francesos, donant per fermança al Nuncio de sa Santedat per a major seguretat, com si restassen segurs sense los Francesos, y tinguéssen los Catalans a son (8) arbitre una fermansa que està en terra del enemich, y subjecta a detenir-lo en una presò, com ho han executat.

Ab estos (9) y altres oferiments impossibles, extemporàneos (10) y despropositats al estat present, preténen enganyar a Catalunya. Però succeheix lo que al altre Italià, que, beventse un ou, lo qual tenía a la gargamélla, piulà lo pollet, (mas) passà avant, responent: *Tardi piasti.*

Y per quant de las rahons sofístiques y apparents ab què vestexen lo engany y perdició de Catalunya, dits papers voluntats (11) porien resultar gravíssims danys y errors perniciosos al bé públich, és cosa molt justa respondrer (12) a tots los caps, y desfer estos núvols que, ab títol de compassió, volen ofuscar lo Sol de la veritat, tacar la limpiesa (13) del zel y amor dels Catalans.

(Barcelona.—1641.)

---

(1) *fiereió o fingiment.* (2) *entebeir.* (3) *coratges.* (4) *qui.* (5) *tan manifèstos com sacrílegs.* (6) *traure.* (7) *que n'isquen.* (8) *llur.* (9) *aquests.* (10) *estemporanis.* (11) Errada, per *dels dits papers volants.* (12) *respondre.* (13) *llubor o limpiditat.*

XVIII. èn SEGLE

Despertador de Cathalunya, per desterro de la ignorancia, antidoto contra la malicia, foment a la paciencia y remey a la pusillanimitat, &.

Per manament dels excellentissims y fidelissims senyors Deputats y Oydors de Comptes.

. . . Experimenta ab vius dolors Cathalunya, en los quatre anys y mesos del govern del Sereníssim Senyor Duch de Anjou (com a tot lo món és ben notori) contrafaccions claríssimas als privilegis, constitucions y llibertats executadas per alguns de sos ministres. Y entre altres, de las més sensibles, fóren: Que, antes (1) de jurar lo Príncep, se juràs y se admetés séns rèplica lo Virrey; lo posar carcerats als qui heroicament defensavan las lleys municipals; lo desterrar (2) del Principat séns causa; lo desinsacular als defensors de la Justicia; lo castigar séns permètrer defensas (3), y lo que més és, desterrar als embaxadors que envià a Madrit Catalunya, per a implorar de dit sereníssim Príncep lo remey de tanta contrafacció, diligenciant alguns ministre (que) negàs a la clemencia sos propicios ohidos (4); y per últim, lo enviar or-

(1) *ans o abans.* (2) *bandejar o exiliar.* (3) *permetre defenses.* (4) *sos favors abiis ohides.*

des (1) ab la inaudita clàusula: *obedecerés, aunque sea contra constitucion*, tement-se ja dés de a-les-horas Cathalunya del govern de alguns ministres de dit sereníssim senyor Duch, lo que digué Filon de Flaco.

De tot lo que (2) evidentment se convens, que Cathalunya tingué rellevants, forçosos y justificats motius per a subjectar-se (séns la més leve (3) nota de rebelde y deslleal) (4) al suau y amable domini del senyor Carlos III, majorment compellida de la evident cognició de son indisputable dret a la Coróna de Espanya, refundit en la Real persóna, per la renuncia del senyor emperador Leopoldo y del rey dels Romans, després emperador Joseph (que de Déu gozan) (5), ab la segura confiança de que sols observaría las lleys y constitucions que havía jurat, puix los de sa augusta Casa han sémpre religiosament venerat lo sagrat del jurament, no sols observant los privilegis e immunitats, sinó augmentant-los y enriquint als Régnes que han governat ab sa (6) innata magestuosa lliberalitat (a distincció de alguns altres Prínceps que reputan per (7) contraris a la Magestat los privilegis que han merescut sos vassalls).

Y singularment tingué justíssima causa Cathalunya per a que per la més incontrastable seguretat de la manutenció perpètua, baix (8) lo suau domini de la augusta Casa de Austria, conservació de son dret y precaució dels inconvenients, devía témer baix de la sereníssima de França se establis per immutable constitució la primera de las Córts generals celebradas en lo any 1706...

(Barcelona. *Rafel Figueró*, 1713.)

(1) *transcriu e ordens.* (2) *qual.* (3) *llèu.* (4) *rebelle e desllegal.* (5) *que al Cel sien.* (6) *la Ous.* (7) *qui reputen com a.* (8) *sots.*

Baldiri Rexach

Instruccions per la ensenyansa de minyons

De la llengua catalana

Entre totas las llenguas, la que ab més perfecció deuen sabèr los minyons és la llengua propia de sa (1) Patria, perque (2) lo defécte és molt més culpable y feo (3) per un minyó que (li) té estimació. Y per que los minyons tingan o sapian un bon modo (4) de parlar en la propia llengua, és precis que los pares y mestrès procurian que devant d'élls (5) ningú parlia rústicament, vull dir, que ningú gastia expressions (6) o paraulas grosseras, desproporcionadas y poch honestas, perque semblants paraulas quedan molt imprimidas en sa (7) tendra naturaleza. També convé molt llegir-los o fer-los llegir las réglas propias de Prosodia y Ortografía que té cada llengua, perque axí seran més instruits en la pràctica de son llenguatge.

. . . . . .

Y com no faltian Cathalans que avegadas desprecian (8) nostra llengua, és precis advertir aquí que la rusticitat y grossereza y falta de térmes que li imputan, provenen de duas causas. La una és, que ditas persónas ténen lo geni de

(1) *llur*. (2) *car*. (3) *lleig*. (4) *una bella manèra o fayré*. (5) *procuren que davant llur*. (6) *que ningú no us expressions*. (7) *remanen ben empremptades en la llur*. (8) *menysprecen*.

estimar més lo que és foraster; per la rahó contraria, hi hà Cathalans que preferexen la llengua cathalana a totas las demés, per (tal) que sols estiman lo que és de sa Patria, o bé perque, com no estan acostumats a ohir parlar altres llenguas, los apar que són duras, secas y desabridas (1), singularment si no les entènen. La segona causa és, perque hi hà poch cuydado (2) en esta Provincia de ensenyar a parlar lo cathalà ab aquella perfecció y gentileza que-s deuria parlar.

(Girona. *Narcis Oliva*. 1748 (?).

Doctor Simó Salamó

Regla de vida

INTRODUCCIÓ

Per entrar en la Vida eterna és menester guardar los Manaments, los quals se reduhexen a fugir lo mal y a fer lo bé, y fer-lo d'un modo (3) digne de Déu: y com sia veritat que lo tót és abreviat en aquest llibre de Vida, és donchs ab sobrada rahó que vos havèm dit que aquesta Régla de Vida és molt útil als pobres y al menut poble, y molt saludable als richs y a les persones illuminades.

En efécte, los pecadors hi troban motius poderosos per convertir-se al Senyor, de tot son (4) cor y séns dilació: los trons que hi farèm rezonar (5) se convertexen en pluges de llágrimes y de compuncció que los induhirà a fer fruyts dignes de Penitencia.

(1) *desassaborides o avarrendes*. (2) *car hi hà poch mirament*. (3) *d'una manéra*. (4) *lur*. (5) *rezonar*.

Les persónes tibies (1) e indolents hi veuran incentius amorosos per animar-se a recobrar la primera charitat, a renovar sas primeras obres y a fer-se aquella violencia que demana lo rẽgne del cel.

Los justos veihent-hi medis (2) tan multiplicats de perfecció se sentiran més alterats de la set de la Justicia, més fervorosos en augmentar en santedat, més sollícits de anar de virtut en virtut, y més animats per imitar la perfecció del Pare celestial.

Los ignorants hi poharan les aigues saludables de aquelles suaus lliçons que un Déu salvador los donarà per medi de (3) nostre ministeri.

Los richs, ohint aquella veu tota poderosa del Senyor, que romp los cedros del Líbano, poran animar-se a desapegar son cor de sas riquesas, a fer-se un tresor per lo cel, a dexar lo camí ample de la perdició y seguir lo camí estret de la salvació.

Los pobres hi trobaran aquella simplicitat evangèlica, y aquelles paraules de vida, proferides de la bóca de un Déu, les quals seran del tót conformes a la flaquesa y a sa (4) petita capacitat.

Les ànimes illuminades, si com a infants volen ser petites per sa humilitat, y cercar a Déu ab tota la simplicitat de son cor, hi poharan llums particulars y secréts celestials que Déu lo Pare comunica als petits y refusa als savis y superbos (5) del món.

(Avinió, *F. B. Merandi*, 1755.)

(1) *tebies o tebees.* (2) *Los dreturers veheni hi camins.* (3) *per medi del.* (4) *llur.* (5) *superbuses.*

Pére Bonaura

Tractat de la Imitació de Cristo, del V. Tomas de Kèmpis

(1739)

Llibre primer

CAP. I.—*De la imitació de Cristo y menys-preu del món.*

1. *Qui-m seguéix, no camina en tenébres*, diu lo Senyor. Aquestas són paraulas de Cristo ab las quals nos exhorta (1) que imitèm sa vida y costums, si verdaderament volèm ser illuminats y llibres (2) de tota ceguera del cor. Per lo tant (3), la principal ocupació nostra sía meditar la vida de Jesucrist.

2. La doctrina de Jesucrist és més excellent que la de tots los Sants; y (lo) qui tingués son esperit, trobaría en ella (4) lo mannà escondit. Però succeheix que mólts, a pesar (5) de ohir ab freqüencía la paraula evangèlica, no hi troban gust (6), perque (7) no ténen lo esperit de Jesucrist. Qui vulga, donchs, enténdrer perfectament y gustar (8) las paraulas de Jesucrist, deu necessariament treballar en conformar tota sa vida ab la d'aqueix divino (9) Senyor.

. . . . . .

4. Vanitat és, donchs, buscar (10) riquesas, que-s poden perdre y confiar ab éllas. També és vanitat desitjar honras y elevar-se a un alt estat. Vanitat és seguir los apetits de la

(1) *amonesta*. (2) *lliures*. (3) *Per tant*. (4) *hi trobaría*. (5) *maigrat*. (6) *plaher*. (7) *car*. (8) *intendre perfetament y assaborir*. (9) *divinal*. (10) *cercar*.

carn, y desitjar lo que després ha de ser en nosaltres matéxos rigurosament castigat. Vanitat és desitjar llarga vida y no cuydar (1) que sia bona. Vanitat és pensar solament en la present vida, y no pensar primer en lo que-ns ha de venir. Vanitat és amar lo que passa ab gran prestesa, y despreciar los medis (2) per arribar a aquell lloch ahont lo goig y contento (3) és etern.

(Girona.—1759.)

(1) *curar*. (2) *menysprecsar los mijans*. (3) *contentament*.

XIX.ên segle

Joseph Pau Ballot & Torres

Gramàtica y apología de la llengua cathalana

AMATS COMPATRICIS

...Altrament éra estrany, que una llengua que no és inferior a las de las demés nacions, no hage tingut fins ara gramàtica impresa, que ensenye (1) a parlar-la bé y correctament; y tant més estrany en quant, de las tres llenguas que abrassa lo continent de Espanya, çò és, la castellana, la vascuence (sic) y la cathalana, sols esta estigués séns gramàtica impresa: puix (2) la primera té la de la Real Academia y moltas altras, y la segóna la del P. Larramendi.....

En lo demés confesso de bona fè que no he omitit diligencia, y que no he escrit cosa séns authoritat y testimoni dels authors antichs cathalans, los quals me he proposat per nórma y régla de esta gramàtica, més que (no) lo ús y costum de parlar de les ciutats y pobles de la provincia: perque, a més de ser vario (3), és en gran part corromput y destituit de aquells fonaments que exigeix (4) la sana filosofía. Bé sé que algú dirà que la llengua se altera cada cent anys, y per conseguent que-s deu aténdrer (5) del tót al ús del témps en

(1) *qui ensenyi.* (2) *donchs.* (3) *car no comença d'haver diversos.* (4) *i el bona exigeix.* (5) *que un hom deu atendre.*

què se escriu. Es veritat; però assò té forsa en las llenguas vivas, que caminan a sa perfecció y no se suspèn lo ús de ellas, com ha esdevingut a la llengua cathalana, que molts anys hà que està privada de son ús y exercici en las aulas, en las imprentas (1) y escrits públichs; de manéra que si no és llengua morta, a lo menos és mortificada (2): per conseguent no pot ser lo ús vulgar y corrent la sola nórma y régla de la sua gramàtica.

Gran alabansa és de la llengua cathalana, que séns havèr estat cultivada dés de (la) dita èpocha, antes de havèr estat olvidada (3), ha conservat en algun modo (4) la sua puresa y proprietat. ¿Què sería ara nóstra llengua, si se hagués cultivat dés de aquell témps? ¿Quant adelantada (no) estaría?

En veritat, amats compatricis, poquíssim nos deu a nosaltres la llengua cathalana, puix de nostre treball e industria res (no) ha adquirit dés de aquell témps, antes bé ha perdut de son valòr (5), y tot lo que té de preciós (6), hò té d'ella matéxa; com un camp fèrtil, que séns que ningu lo cuyde (7), per sí sòl produheix hermosas plantas y sabrosos fruits.

¡O llengua rica y en tót apreciable, que per falta de cultiu has estat menos coneguda y celebrada de lo que per tants títols merexes! ¡O llengua digna de la major estimació, y de que nos precièm de élla (8) per sa suavitat, dulçura, agudesa, gracia, varietat y abundancia! En la oratoria té energia y força per a persuadir ab eloqüencia. En la poesía és admirable, aguda y facunda; y si se haguéssen recollit totas las poesías cathalanas, com se ha fét de la castellana e italiana, no sería en axò inferior a estas dos llenguas (9). En la filosofía, en la medicina, en la jurisprudencia, en la theología, no li falta abundancia, gravedat (10) y facundia per a esplicar-se ab destresa y facilitat...

Esta llengua que he procurat hermosejar (11) ab los propris vestits y poliment ab què la adornaren (dos) nostres avis, desitja aparéxer al públich també ataviada (12) ab novas veus,

(1) *impresos.* (2) *almenys és mortificada.* (3) *ans d'havèr estat olvidada.* (4) *quelcom.* (5) *de la sua valua.* (6) *tot quant té de preu.* (7) *e hòm cuyde.* (8) *de quant se glorieja com.* (9) *aquestas dues llenguas.* (10) *la manca abundancia, gravedat.* (11) *abellir.* (12) *arrevada o arrehada.*

asseo (1) y magestat, igualment que sas germanas, fillas de la llatina. A vosaltres toca, amats compatricis, savis y literats, a vosaltres toca adornar-la ab polidesa y proprietat, a vosaltres toca polir-la y elevar-la (2) a sa major perfecció.

Si los savis, que ténen caudal de eloqüencia, la cultivassen, y valènt-se de sas lletras y erudició la polissen y llimassen, no dupto que tornaría de morta a viva, y que igualaría y sobrepujaría a moltas altras que han tingut molt gran estimació en lo món... De mi, confesso que no tinch caudal suficient per axò, com se veu en lo que escrich; axí, donchs, me contentaré (segóns Horaci) en fer lo ofici del clarí, que no pelea y fa pelear (3), o com la pédra de esmolar, que no talla y fa tallar...

Mes, no obstant que vosaltres havèu donat lo impuls a mos desigs, insinuant-me moltas vegadas que emprengués y continuas aquest penós treball, ab tót, me fas càrrech que no faltaran alguns que-l reprovaran. Però totas las cosas del món van de esta manéra, que lo que causa fastidi a uns, agrada a altres (4): y essent los pensaments y las ideas, los gustos y las passions dels homens tan diferents com las caras, no és possible que ningun author escriga al gust de tothom. Lo amor propri, la vanitat, la ambició y preocupació de escola, que dominan en (lo) nostre cor, durant la vida, no-ns permeten fer sémpre justicia, llegir los escrits ab indiferencia y judicar séns passió.

Rebeu-la a lo menos (5) com una demostració del afécte que-us professo, com a fruyt de ma voluntat sincera, com una copia que va a buscar (6) lo original, y com un testimoni de ma gratitut a la patria, y al apreci (7) que havéu fét de mon curt mérit. Aquí vos la presento en llengua vostra.

Pus parla en cathalà, Déu li don gloria.

(Barcelona. *Joan Francesch Piferrer*, 1814.)

(1) *cortesitat.* (2) *evalçar la o enaltir la.* (3) *batallar o combatre.* (4) *tal cosa entaitja als uns, que es plaent a d'altres.* (5) *almenys.* (6) *cercar.* (7) *a la estima.*

Relació de la Vall de Andorra

22. *Valls de Andorra a la coróna de Fransa.*

Lo comtat de Fóix, per casaments y successió, passà al rey de la Navarra francesa y de Bearne. Enrich, rey y senyor de aquexos Estats, succehí a la coróna de Fransa, y fóu coronat y acceptat bax (1) lo nom de Enrich IV, l'any de 1595: desde ex téms (2), los reys de Fransa són consenyors, de la vall de Andorra, com a comtes de Fóix: de consegüent han de estar als Pariatjes, per los que (3) la Vall no és de Espanya ni de Fransa, sinó del Bisbe y comte de Fóix, y axis se ha quedat (4), y és neutral a las dos corónas.

En la revolució del 1791, los francesos traguéren lo Veguer de Andorra, no volguéren la questía per havèr abolit tot feudo (5), y los féren independents de França. Mes al téms del Imperi tornaren las cosas com antes (6), ab la sola diferencia que, antes de la Revolució, lo intendent de Perpinyà tenía lo encàrrech dels assuntos (7) relatius a Andorra, y ara són encarregats al Prefét de Fóix.

En 1794, una colonna de francesos baxà fins a Andorra, per anar al siti de la Seu; peró se-n tornà luego (8) séns havèr fét hostilitats.

Si los andorrans demanan aucsili a Fransa, lo dóna contra qualsevol que-ls pertorbia (9) la tranquilitat, y aximatéx fan los espanyols, si lo Bisbe los ho demana.

(Tolosa. *Ph. Montaubin*, 1838.)

---

(1) *vots.* (2) *dels d'aquexos témps.* (3) *qualis.* (4) *e axi es romasa.* (5) *feu.* (6) *com d'abans.* (7) *afers ó assumptes.* (8) *prompte o tantost.* (9) *que lo pertorba o pertorbas.*

Diàlogo (1) en idioma català escrit per un Tarraconense (2).

ANCIA

¿Què significa aquesta bandera que los pobles alsan de quant en quant, en la què hi hà escrit lo nom màgich de *Libertat*? Digas-me, Poble, per què després de havèr suat per alsar-la, després de havèr derramat (3) la tua sang per sostenir-la en lo dia de la tempestat, còm és que la entregas a las mans dels que te la despedassan y te la tiran al fog(4)? Digas-me, Poble, per què després de havèr-ne alsada altra de nova en los dias de la alegria, la tórnas a posar en las mans dels matéixos que te la despedassaren (5)?

POBLE

Nosaltres seguim sémpre als que nos guían ab lo càntich de la llibertàt, entonèm los himnes de la justicia y nostre cor s'omple de goitx (6), adorèm la bandera que portaren nostres pares en los combats y morim per élla.

ANCIA

Y després de morts, ¿què os dóna la bandera? Que la poseu tal vegada (7) demunt de vostres sepulcres, com la coróna demunt de las virginals donsèllas?

POBLE

Nosaltres, després de morts, tots quedèm soterrats en las fossas dels cementiris, quant anèm a plorar (8) sóbre los

(1) *Diàlech.* (2) *Tarragoní.* (3) *après d'havèr escampat o devessat.* (4) *la rets à mans dels qui la t' trosegen e la t' giten al foch?* (5) *la mets de nou en mans dels matéixs qui la t' ten en troços?* (6) *s'omple de goig.* (7) *Que la posan per ventura.* (8) *con anam plorar.*

morts, may (no) podèm dir: *Aquí jau lo meu pare! Assí jau la mia mare! Allí descansa mon germà!* May (no) podèm derramar (1) una sola llàgrima en la tómba de nostra esposa; ja may (no) podèm collir una flor y posar-la demunt del sepulcre de la noya hermosa (2) que en los dias del amor haviam adorat....

(Igualada. *Joaquim Abadal*, 1841.)

Manel Milà y Fontanals

Discurs llegit en los «Jochs Florals» en l'any primer de llur restauració.

(1859)

Temps hà que mólts se planyian del oblit dels Consistoris del *Gay saber* (més coneguts ab lo nom de *Jochs Florals*), y ab molta rahó, segóns ha demostrat lo felís (1), y cada dia més estes, cultiu (2) poètich de la llenga catalana y dels dialectes germans, del mitjorn de Fransa. Gracias a un dels presents, català de cor, que no ha parat fins que ha vist realisats sós bons projectes, y gracias a la protecció dels dignes successors dels Concellers, avuy, passats alguns segles, renaix aquella antigua (3) institució literaria.

Los mantenedors (4) que per aquest any ha nombrat lo excellentissim Ajuntament, esperavan la aprobació de tots aquells per qui no són muts los llibres de nostra historia; qui pronuncian de bon grat y ab amor especial los noms expres-

(1) *escampar*. (2) *demunt lo sepulcre de la gentil noia* o *mon germà*. (3) *centenaria*. (4) *concurs*. (5) *antigua*. (6) *mantenidors*.

sius, si bé aspres a voltas, de nostres hèroes, de nostres poblacions y territoris; qui sufrexen (1) una dolorosa punyida cada vegada que cau un altre tros de nostres bells edificis que ha acabat de embellir la mà del temps; a qui los sembla que se fón una part del atractiu de la nostra terra, com si se enfosquis la llum de son cel o se esmortuissen los colors (2) de sos camps, a mesura que se van perdent las bonas y bellas usansas y los vestits propis de la provincia (3), substituits per una llétja y freda uniformitat... (4) Sols en una cosa se han enganyat los mantenedors, y és, que los qui han correspost a llurs desitjos han sigut més dels que podían pensar ni crèurer (5).

A tots aquexos causarà un plaher veritable, y més fondó (6) de lo que alguns imaginarían, lo sentir aquí los accents de llur llengua, de la que bé se pot dir (7) la llengua de llurs entranyas... de aquella llengua, per altra part, que no séns motiu ténen mólts per la primogènita entre las neollatinas y que ab noms diversos (però ab varietats sols secundarias) fóu un temps la més culta y celebrada; que ja nou segles hà narrava los dols y los conorts de Boeci, y té poemas heròichs, romanceschs e històrichs que competexen ab los millors de la Edat mitjana; que usava Guillèm de Aquitania quant li prenía *talent de cantar:* que escoltaren y aplaudiren no sols las córts de Provença y Aragó, sinó las de Castélla, Inglaterra e Italia: que fóu cantada per lo Dant, celebrada per lo Petrarca; llengua materna dels Reys aragonesos; en què se escriguéren primitius mapas cosmogràfichs (8), sabis y respectats còdichs, incomparables crònicas; que possheix una rica poesía popular; que parlaren lo venerable Lull, gran home en lletras y en acció; Arnau de Vilanova, lo primer físich de son témps; lo insigne orador sant Vicens Ferrer; Ausias March, poeta de cor y de seny, y los demés

(1) *compartien o soferexen.* (2) *los colors.* (3) *regió o comarca.* (4) Los punts suspensius usats en aquest discurs foren indicats en l'original per lo metéix autor. (5) *desitjs han sigut més dels que podien pensar ni crèurer.* (6) *gregón o profundo.* (7) *de la qual pot hi un hom dir.* (8) *primitiuos cartas cosmogràfiques.*

autors del Cansoner que guarda Paris com única joya... llengua, finalment, que de cap manéra nos devèm avergonyir que sía la dels nostres avis, la de nostras mares, la de nostra infantesa.

Ab un entussiasme barrejat de un poch de tristesa li donam aquí, a aquesta llengua, una fésta, li dedicam un filial recort, li guardam almenys un refugi. Als qui nos fassen memoria de las ventatjas, (1) que porta lo oblidar-la, dirèm que a estas ventatjas preferim retenir un sentiment en un recó de nostres pits: y si en aquest sentiment algú hi volgués veure perills y discordias, o una disminució del amor a la patria comuna, podriam respòndrer (2) que éran ben bé catalans mólts dels qui ensangrentaren las ayguas de Lepant y dels qui cassaren las àguilas francesas; y podriam repetir un aforisme ja usat al tractar de un dels millors catalans y més ardents espanyols (3) que may hi ha hagut: «No pot estimar sa nació qui no estima sa provincia.»

(Barcelona. — *Salvador Manero*. 1859.)

(1) *dels avantatjes*. (2) *respondre*. (3) Modern a Ear Capmany.

Discurs de obertura dels Jochs Florals de Barcelona de 1883

(Vinticinquè aniversari)

SENYOR EXCELLENTISSIM:

Senyors:

Tinguéren los Srs. Adjunts del Consistori dels Jochs Florals per cosa pertinent y rahonable que fóssen enguany elets de nou los més antichs mantenedors (1), a fí de que, celebrant-se la 25.ª fésta, aparegués més clarament la llarga y may trencada prosecució d'aquesta institució poètica. Dels dits mantenedors l'un ha sigut (2) ja plorat per la familia, pels amichs y per les lletres: la major part dels altres s'ha resolt a acceptar tan honrosa reelecció, trobant-se entre élls lo secretari del 1.er any, lo qui donà l comiat y l qui féu de President. Aquest hauría tingut prou rahó de separar-se, sinó que ha pensat que no devía perturbar la obra començada, per més que l'estat de son cors y de son esperit lo priven de comparèxer a llegir personalment lo present dictat. Nó serà aquest un verdader discurs, sinó un petit capítol d'historia literaria, que, per diferents afers, no li ha vagat de posar-lo en galant y triat llenguatge. Se-n demana perdó als oyents (3) y a la matéxa llengua.

I

Inquirint la primera causa de la moderna renaxença catalana, y per conseguent dels Jochs Florals, que de élla provénen ¿ahont la trobarèm? Nó cal cercar-la en un moviment propri tan sols de la nostra terra. Més aviat ó més tart en diversos pobles de Europa, y no tant per desitj d'imitació com per efecte dels ayres que corríen, s'ha tractat de desper-

(1) *mantenedors.* (2) *Es slat.* (3) *ohints.*

tar l'adormit sentit nacional. Molt témps feya que homens doctes y pacients s'afanyaven per arreplegar en los polsosos magatzèms de la historia patria joyells oblidats o vil-tinguts y en remoure les mines guardadores de les més amagades pédres precioses pertanyents a la matéxa historia. Més endevant, com del frech dels metalls naxen centélles, del estudi continuat y de la comparació de les vélles memories sortí una llum més clara, y del conexement de la lletra s'arribà finalment al de son esperit....

Si may, o poques vegades, se veu que un home sía l'únich patró de certes novetats que per diferents camins s'espargexen, sémpre n'hi hà que més particularment les representen. Entre nosaltres trobam com personificat l'esperit històrich en Capmany y l'històrich-poètich en Piferrer. En Capmany ja no-s veu un simple analista escalfat per un patriotisme d'instint y conexedor dels féts sols per defora, sinó un vér historiayre qui ab amor patri reflexiu y rahonat va posant les glories nacionals al lloch que-ls pertoca en lo camp general de la historia. En Piferrer se veuen los féts, los monuments, les institucions y les costums, mirats especialment per l'aspecte estètich y uns als altres mútuament enlluminant-se.

Ja llavores per mólts aparexía la regió de la llengua catalana com voltada d'una coróna poètica. Los noms de les nostres viles y encontrades (1) ja no-s miraven com a vulgars denominacions topogràfiques tan sols bones per figurar en un registre de catastro, (2) o en una llista de paradors de diligencies, sinó que aparexien ennoblits per la historia y embellits per la poesía. Los noms de llinatge semblaven més dignitósos y los de fonts y llurs diminutius més agraciats. Les fires y ls aplechs afegiren a llurs naturals atractius los que-ls donaren los invents de la imaginació. Caygué lo vel que no dexava veure les belleses de nostres valls y montanyes; les parets dels palaus y los murs de les viles reflectaren la lluentor dels féts assenyalats o se transformaren dintre la màgica boyra d'una llegenda fantàstica.

(1) *contrades.* (2) *catastre.*

A dins de tot axò covava una força activa que tirava a exir al exterior, çò és la llengua que havíen parlat nostres héroes y los narradors de llurs gestes. Era ademés la llengua en la qual per primera vegada aprenguéren a nomenar les maravelles de la Creació y llançar los crits de la nostra ànima: llengua per tots usada en la plàtica familiar: prou conresada gramatical y poèticament per que no s'hagués convertit en parla plebeya, mes que per altra part se mantenía verge y no gens rebregada, y disposta per nous usatges; prou igual en los diferents llochs de son domini per que fós una matéxa llengua; prou diversa per que cada comarca pogués contribuir a enriquir-la. Res més mancava sinó que vingués algú qui sabés arrencar-la del carril en què la tenía enclotada la mitj trivial y mitj conceptuosa escola del segle XVII.[4]

Aprés de un assaig, no del tot infructuós, vingué a donar la empenta la per sémpre memorable *Oda a la patria*. Mes lo colp, encare que donat a témps y per mà mestra, no s'escampà gayre. Calía l'esforç continuat d'un ferm y actiu propagador. Un n'hi hagué que guanyà eix títol (1), y (séns defraudar ad altres sos especials mereximents) és de bon just proclamar-ho...

L'esperit que produhí nostra renaxença literaria ¿quedà sadollat ab dit ús poètich de la llengua o portava algun intent? Bé fa de bon dir-ho: altres coses se desitjaven, ben ignoscents (2) y gens perilloses, si no s'hi barrejava cap llevat foraster.

¡La continuació del ús comú de la llengua! Aquest ús, que no vol pas dir oblit o apartament de la general del régne, segueix y seguirà, per més que haja rebut fortes ferides, com són (séns parlar d'un decrét escènich impracticable que mogué massa renou), la prohibició de la llengua en públiques escriptures, sa substitució en les oracions cristianes, y ademés lo *bon tò* que per tot arreu se fica, fins en los breçols dels infantons...

(1) *qui guanyà aquest títol.* (2) *innocents.*

¡Les usances de la terra! ¿Còm poguéren dexar d'estimar-se si són la historia catalana vivent, y han sigut (1) un dels assumptes més naturals y freqüents de la nova poesía? Mes ¡ay! que hi hà hagut més zel en cantar-les que (no) en conservar-les. Veritat és que la empresa éra dificultosa en un témps en què, tractant-se de coses antigues, tot-hom vol ésser espectador y ningú actor; mes quelcom podía fer-se. Res s'ha fét, res s'ha intentat (2).

¡La llegislació civil! En exa materia si que hi hà hagut més punt, no sols per part de poetes e historiadors, sinó també de savis y prudents jurisconsults. ¿Serà del tót profitosa llur decisió y constancia? Almanco (3) serà sémpre llohable.

¡La llegislació pública! Ab degut y natural escalf s'han recordat aquelles vélles institucions que engendraren homens com un *Fivaller*, exemple ensémps de independencia y de fidelitat. ¡Tant-de-bó que no fóssen perdudes! Tant-de-bó que, poch a poch, y ab l'esment del qui maneja una màquina espatllada, s'arribas un jórn a qualque cosa de consemblant faysò y sóbre-tót de igual esperit... Mes tornèm al camp de les lletres, que és lo camp propri dels Jochs Florals.

(Barcelona.—1883.)

---

(1) *son tiades.* (2) *Res no vés fet, res no es assagat.* (3) *Almenys.*

Josep Miquel Guardia

La escola catalana de bones lletres

Demanaren a Newton còm s'ho havía fét per descobrir les lleys de gravitació, e respongué: «Pensant-hi sémpre.» Com si digués: «Cercau, e trobarèu; però no-us cansèu de cercar, puix que tot ho venç la voluntat forta e perseverant.» D'allí la definició famosa del gran naturalista: «Es l'enginy una llarga paciencia.» Donchs, armats de paciencia, e esperant-la del llegidor, tornèm al assumpte ja començat en dos articles anteriors: *La font de vida* e *Antichs e moderns*.

Vejam are què caldrà fer per què Catalunya tinga literatura propria e durable, pensant, escrivint e parlant segóns la cultura que necessita lo seu temprament, ab la convinent independencia, assegurada del progrés per la tradició nacional, rebent les legitimes influencies, séns desviar-se del bon camí.

Vajam, donchs, ab ulls oberts e séns lleganyes, çò que pot fer de si-matéxa, séns exir de casa séua, com la mare de familia basquejant de la salut e profit dels fills e filles, practicant la pura religió de la llar. Justa comparança, puix que tractam aci de la art difícil de formar homens ensenyats a ben amar e servir la patria *mente cordis sui*, com deu ésser ella amada e servida.

Prou s'entén que la educació de què parlam aci no és la comuna e general, nomenada primera ensenyança, mas la preparatoria als estudis de les professions liberals, qui sén los de la aristocracia d'enteniment en la matéxa democracia. Aquesta va crexent, e, per tant, convé que la altra no dimi-

nuesca, per que, quantes més llums té la gent del poble, més caldrà tenir-ne aquells qui del poble són consellers e mestres: altrement, devallaría lo nivell de la nació, e la ignorancia caminaría a la servitut pél camí d'aquella falsa igualtat, enemiga de la superioritat e distinció....

E és lo cas que més de la meytat de la llenga catalana stà entremesclada de castellà, e que poch menys dels tres quarts de la prempsa catalana són imatgens o fotografíes de la prempsa francesa. Lo restant podría Italia reivindicar-ho. De manera que gayre-bé tót és exòtich (1) e près de fora.

Donchs ¿còm ho farèm per recobrar originalitat e fesomía? Recobrant çò que s'és perdut e afegint-hi çò que sémpre ha mancat. Lo perdut ja de témps és la tradició catalana, la véra e genuina, e açò que sémpre ha fét fretura és la instrucció pública sòlida e complerta. Aplegats los dos elements, lo véll e lo nou, tornarà alçar-se Catalunya, acabant-se la decadencia: llavors començarà la véra renaxença de la patria, molt distincta de la dels Jochs Florals e de la Gaya Sciencia.

Obra és aquesta de tres o quatre generacions, si no fallen mestres e mantenidors; e no seran artificials les flors collidores en l'hort de la saviesa, sinó flors de primavera, promeses de fruyta granada e madura, de sana e fecunda llevor.

Siga català lo sementer, catalana la sement, catalans e patriotes los mestres e dexebles d'aquest seminari nacional de lletres, sciencies e arts, témple de la veritat, de la bellesa e del bon gust, centre dels coneximents e dels sentiments de Catalunya pensadora, santuari sagrat de la joventut estudiosa, ahón vaja ella a fer gimnàstica dels mémbres, del esperit e del cor, e no a gonyar *cursos* per passar examens (2)....

No çal fer avinent que la ensenyança del català serà paralela a la del gréch e llati, e que l'idioma natural serà també l'idioma de les aules. No d'altra manera s'ha de transformar

(1) *exòtich.* (2) *examens.*

la llenga materna, renovada de la dels avis e corregida, millorada, augmentada en lo necessari de la corrent abundosa de les llengues mortes, despullant-se de la barbaritat que li roman, e transfigurant sa fesomia per la reforma de la ortografía, encare tan arbitraria e estravagant, a parèr dels qui ténen lletres.

Aquestes refórmes poch les faran gents ignorants, suposat que no res valen si no estan fundades en la tradició, ajudada de la etimología e analogía. Los mantenidors de la llenga pura e genuina és precis que tinguen coneximents segurs de la seua historia, origen e formació, e no cal ésser acadèmich per a complir la tasca; encare que no sería del tót sobrera una academia del idioma català, formada de catalans...

Si lo jovent català cursava, axicom deuría, gramàtica, humanitats, sciencies e filosofía, tenint educació domèstica, no sería tributari de la retòrica castellana ni de la sofística francesa, pernicioses al enginy català; s'alimentarien al pit de la mare patria e traurien l'idioma dels braços de les dides estranyes; e, obrant axí, obrarien com a bons fills.

La parla catalana de la gent més ilustrada no és del tot la de la terra, e prou és de veure de hón li vé la ilustració: del castellà e del francès ha sortit un català foraster, quasi bórt, séns caràcter ni fesomia, tan estragat e esbravat com alguns vins de la terra qui passen la frontera. Barcelona vé a ésser la metròpoli d'aquest català cosmopolita e de sabor internacional, tan diferent de fórma e de construcció del que escriu la gent culta, com la roba dels diumenges e féstes ho és de la dels díes feyners. Ni tampoch val gayre l'idioma bastant artificial dels qui fan llibres, revistes e periòdichs e dels qui parlen en les societats literaries. E n'és la causa, que no véssa del cap ni del cor de Catalunya, essent català d'imitació, desnaturat per la gent de plóma avesada a vertir la pensa a la moda de França o de Castélla, combinant avegades les modes de Paris e de Madrit...

En les aules de la escola de bónes lletres apendrien los jóvens de parlar e escriure de tota cosa ab proprietat, cla-

redat e elegancia, conformant-se al temprament del idioma e de la raça, séns dependencia de les nacions vehines, tal qual convé a la familia catalana, prou coneguda e nomenada en la historia.... E axí nodrits del pá de forment e del vi generós de les escoles catalanes renovades, regenerades per mestres, llibres e mètodes catalans, e exercint la legítima influencia en los sostres més jussans del poble,—car, si de baix puja la força, de dalt avalla la llum, e la més fértil terra no produheix menys de sol e pluja,—de la sal de la saviesa rebrà vida nova Catalunya, romandrà assegurada la sort de la patria e ningú no gosarà escarnir-la; car lletres, arts e sciencies tot-hom les acata, e de la cultura e ilustració viuen les nacions, per petites que siguen, en la memoria dels homens...

Considerada Catalunya en sa vida de tants de segles, en son temperament e carácter, té fesomia prou distincta de la de les altres nacions novo-llatines, e la matéxa dependencia política e administrativa no ha bastat a llevar-li la originalitat propria de les races enèrgiques. Encare viu aquell poderós organisme, si no nodrit de la sanch rica e bullent dels anys de gloria, almenys animat d'una força vital qui fretura d'aliments de bon such, e no s'ha d'apagar com un llum per falta d'oli. De la instrucció cobrarà vigor la vitalitat mental, e, renovada la pensa, renovar-se ha l'idioma nacional: cervell nou, llenga nova.

Es precis confessar que la de vuy és llenga de pobre, però sempre viva e popular, encare que prou desfigurada fora del camp e de la montanya, e millor conservada de la gent senzilla, que no de la major part dels qui en les escoles aprenen, oblidant la tradició. E puix que és l'idioma de la terra la propria veu de la patria, convé denejar-lo, purificar-lo, regenerar-lo e trempar-lo dins la corrent de la parla del bon témps, retrobant la tradició perduda e quasi oblidada e aquella manéra propria dels antichs escriptors catalans de de comptar (1) les coses succehides ab tota clarodat, séns ornaments inutils e fora del assumpte...

(1) *relatar o recomptar*

Tres generacions d'estudiants bastarien per a complir aquesta reʌolució pacífica, séns renou ni tràfech, tal com se fan les obres bones e grans, modestament e en silenci, treballant ab ardor e fè, esperant e confiant en la resurrecció gloriosa....

Barcelona. «*L'Aveng*». 1892 N. 5.

Faules escollides de Isop

(Traducció literal per A. B. T.)

La Guineu e lo Cabró

Una Guineu e un Cabró assedegats avallaren dins un pou. Après havèr begut, cercant lo Cabró la manéra de pujar dalt, digué-li la Guineu: «Dóna-t cor, jo he imaginat un remey util a la salut d'abdós; car si, dreçant-te en los teus peus trasers, afermes contra la paret los davanters, e que aximetéix inclines les banyes endavant, pujaré jo per la teua squena e banyes amunt, e puix hauré exit del pou, bé te-n trauría tu-metéix.»

Donchs lo Cabró havènt-s'hi conformat tot-seguit, l'altre va llançar-se axi defora, e saltava de goig entórn del buyal. No obstant, lo Cabró reptava-l d'havèr trencat la avinença.

Llavors la Guineu li digué: «Si tu haguésses tant de seny com pels a la barba, no hauríes pas baxat menys d'escodrinyar abans la manéra de pujar de nou.»

Aytal faula nos amostra que axí convé al hom prudent suspesar de bon principi la fí de les coses, e no empendre-les fins després.

(Barcelona, *Francesch Altés*. 1893.)

Taula

Planes

Pròlech.. V

IX.ên SEGLE

Compromis que establiren en Strasburch los dos germans Carles «lo Calvo» e Lluis «lo Germànich» contra Lotari llur germà (842). . . 17

X.ên SEGLE

Confessió feudal de les justicies e drets senyorials del lloch de Sant-Joan Plà-de-Còrts (976). 19

XI.ên SEGLE

Document del Arxiu del castèll de Fòix (vers 1025). 21
Jurament del any 1048. 22
Aute de prometença fèt a Guillèm, senyor de Munt-peller (1058 a 1059). 22
Document del any 1060. 23
Conveni fèt anteriorment al 1076. 23
Sacramentale super castro de Salsis (de 1064 a 1090). 24
Conveni sòbre drets feudals de Ramon Artal e sa muller Ermesenda ab Arnal Sinofre (1039). 25

XI.ên - XII.ên SEGLE

Dos sermons (I-II). 27

XII.ên SEGLE

Document del any 1122. 31
Securitas facta Bernardo Atoni IV a Petro Rostagni pro castro de Berniz. (Anterior al 1129). 32
Document del any 1139. 32
Document anterior al 1144. 33
Codicil de Ramon Trencavelo, vescomte de Beziers (1166). 34
Document del any 1174. 34
Memorial del any 1180. 35

XII.ên - XIII.ên SEGLE

Fragments de homilies. 37

XIII.en SEGLE

Acta de capitulació del castéll de Llorenç (1211). 39
Los Usatges de Barcelona. 40
Lletra, en nom d'En Bernat de Çaportella, a En Pére de Baxeres (1239). 41
Reglament sòbre les lleudes eczigidores a les naus de Barcelona en lo port de Tamarit. (1243) 42
Tarifa de la lleuda de Collíure (1249), tramesa en 1252 al comenador de Tortosa. 43
Llibre de les costumes de Tortosa. 46
Jaume lo Conqueridor.—Llibre de la doctrina o de le saviesa. . . 48
Desafius entre lo rey en Jaume I e en Àlvar, comte d'Urgell, a en Guerau de Cabrera (1259). 49
Homenatge al infant en Jaume que lo Conqueridor, pare séu, maná fer als futurs vassalls d'aquell (1262). 50
Scriptura de compromis entre los abats de Ripoll e de Sant-Joan ab lo rey En Jaume I (1267). 51
Protésta de la Comtessa d'Urgell (1268). 52
Lletra del rey En Jaume I a la ciutat de Barcelona, que esculla homens de families honrades per anar a stablir-se en lo régne de Valencia (1270). 53
Debat entre en Jaume I e lo vescomte de Cardona (1273) 55
Contestació del vescomte de Cardona (1273). 57
Lletra de deseximent tramesa a en Jaume I per lo vescomte de Cardona (1273). 58
Tractat de pau e aliança entre lo rey en Jaume I e lo del Marroch Aben-Jucelf (1274). 59
Jafuda Bonsenyor. juheu de Barcelona. 61
Feyts del rey en Jacme lo Conqueridor. 63
Conquésta de Mallorca en 1229. 64
Conquésta de Valencia en 1238. 66
Orde d'en Pére *lo Gran*, manant aparellar unes galéres (1281). 78
Manament d'en Pére *lo Gran* als vehins de la vall d'Andorra. 79
Ordinacions de la Córt del Batlle de Perpinyá. 80
Resposta del rey en Jaume II a una lletra de Mafomet Abyabdele Abenàcer, rey de Granada, ón aquest li ofería sa bona amistat (1291). . 81
Ramon Llull (1235-1315).—Llibre del orde de cavalleria 82
Fèua de les maravelles del món (1286). 86
Llibre d'Amich e d'Amat. 87
Del gentil e dels tres savis. 89

XIII.en-XIV.en SEGLE

Fra Pére Marsili (abans del 1327). 91
Mascaró 93
Bernat Dezclot.—Crónique e conquéstes de Catalunya. 97
Sant Pére Paschal. — Istoria de Sant Llàtzer. 109
Llibre de Gamaliel. 113

XIV.ên SEGLE

Ramon Muntaner (vers l'any 1330).—Crònica. 117
Pére (lo Cerimoniós) (1319-1327).—Ordenacions fétes sóbre lo regiment de tots los officials de la sua cort. 129
Obra de mossèn Sant Jordi e de cavalleria. 131
Libre en què s conténen tots los grans féts qui són entrevenguts en nostra casa. 132
Letres referents a la Crònica dita d'En Pére III. 151

XIV.ên XV.ên SEGLE

Libre de consolació de Filosofía, lo qual féu en latí lo gloriós doctor Boeci. 153
Historia del cavaller Tuglat.. 156
Sidrach. 161
Fra Francesch Eximènic.—Libre dels ángels (1382). 162
Libre de les dones. 163
Lo tercer del Crestià. (1389). 166
Del pecat de góla.. 167
Faula del Llóp e de la Grua.. 168
Proverbis de Salomó. 169
L'Ecclesiastés.. 171
La Saviesa.. 174
L'Ecclesiàstich. 176
Lo dotzè del Crestià.—De regiment dels Prínceps e de Comunitats (1385).. 179
Libre de Cató (Transladat de latí en plà). 182
Cant dels Cants.. 184
Fra Antoni Canals.—Letra de Sanct Bernat a sa germana. 185
Parlament de Aníbal e Scipió. 186
Libre de Sénecha, de Providencia.. 195
Bernat Metge (1396).—Somni. 198
Lletres d'En Bernat Métge. 208
Lo rey En Martí.—Proposició féta en les córts de Perpinyà, l'any 1406 212

XV.ên SEGLE

Bernat Boades.—Libre dels feyts d'armes de Catalunya (1420). . . . 215
Pére Tomich.—Histories e conquéstes dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona. 220
Johanot Martorell.—Libre del valerós e strenu cavaller Tirant lo Blanch (1460). 221
Contestació á la proposició del rey En Joan de Navarra, féta per lo bisbe d'Elna en les córts de Barcelona (1454). 228
Gabriel Turell.—Recort historial (1476) 230
Curial & Güelfa 231
Miquel Péreç (vers 1474).—Verger de la Verge María.. 233
Sor Elisabet de Villena.—*Vita Christi.* 239

Pére Miquel Carbonell (1495).—Chróniques d'Espanya. 247
Joan Roiç de Corella (vers 1480).—Historia de Leánder hi Ero.. . 251

XVI.ên SEGLE

Contemplacions sóbre la vida de nostre senyor Jesu-Crist, ordenades per lo devotissim y seráfich sant Johan Bonaventura. 255
Ordinarium de ministratione Sacramentorum. 257
Lès faules de Aviano. (Del llóp e del cabrit). 259
Cristòfol Despuig (1557).—Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa. 270
Pére Joan Comes.—Libre de algunes coses assenyalades. 265
Fra Salvador Pons. — Exposició del Psalm «Miserere mei Deus».. 267

XVII.ên SEGLE

Onofre Manescal. — Sermó del rey don Jaume. 269
Geroni Pujades.—Corònica universal de Cathalunya. 270
Andréu Bosch.—Títols de honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya.. 273
Lluis de Peguéra.—Pràctica, fórma y stil de celebrar córts generals en Catalunya. 275
Esteve Gelabert Bruniquer.—Relació sumaria de la antiga fundació y cristianisme de la ciutat de Barcelona. 276
Pédra de toch de les intencions del enemich y llum de veritat. 278

XVIII.ên SEGLE

Despertador de Cathalunya, per desterro de la ignorancia, antídoto contra la malicia, &. 281
Baldiri Rexach.—Instruccions per la ensenyansa de minyons. . . . 283
Dtor. Simó Salomó.—Régla de vida. 284
Pére Bonaura.—Tractat de la imitació de Cristo, del V. Tomàs de Kémpis. 286

XIX.ên SEGLE

Joseph Pau Ballot & Torres.—Gramàtica y apología de la llengua catalana. 289
Relació de la vall de Andorra. 292
Diálogo en idioma català escrit per un Tarraconense. 293
Manel Milà & Fontanals.—Discurs llegit en los «Jochs Florals» en lo any primer de llur restauració. 294
Discurs de obertura dels «Jochs Florals» de Barcelona de 1883 297
Josep Miquel Guardia.—La escola catalana de Bones lletres. . . . 301
Faules escollides de Isop (traducció literal per A. B. T.)—La guineu e lo cabró. 305

ERRADES NOTABLES

Plana	Ratlla	és dit	ha de dir
25	6	Renom	Remon
34	7	tres tots	tresbots
41	6	prop	trop
43	7	erpiment	orpiment
48	10	error se	errors e
64	darrera	menassem	manassem
69	31	préses	presés
78	21	*teal*	*kal.* (calendes)
91	13	periltans	perillans
96	15	m-è-u	méu
105	17	sa	se
111	18	ací	axí
124	33	campanya	companyía
148	7	avolment	àvolment
149	12	beneventurat	benavirat
151	19-20	o'n manlevats	o'nmanlevats
159	6-7	m'aguisti	m'aguist
169	3	acórt	acort
189	14	entràmeses	entràmenes
190	32	la en	en
196	9	m'entermesclen	m'entremesclen
211	30	vultats	vullats
212	20	fè	fë
213	26	Arxí-u	Axi-u
216	fins a la 232	segle XIV-XV	segle XV
218	darrera	*venutrada*	*venturada*
220	17-18	miricordia	misericordia
221	1	acmoltant-lo	acomortant-lo
234	31	de aquesta	que aquesta
240	19	poldent-se	poldent-se
256	2	trumfem	triumfen
265	11	mitjà	mijà
272	1 (de les notes)	*sadoleat*	*sadollat*
275	2 (id.	id.) *à falla lo*	la falla, lo
294	9 e següents	(1) (2) (3) (4)	(3) (4) (5) (6)

PC
3927
B8
v.1

Bulbena y Tosell, Antonio
Crestomatía de la llenga
catalana
v. 1

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY